

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

war

ARAŞTIRMA - İNCELEME DERGİSİ

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

WAR

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

KOVARA LÊKOLÎN Û LÊGERÎNÊ

WAR

ARAŞTIRMA-İNCELEME DERGİSİ

Ji Sê Mehan Carekê Tête Weşandin
Ûç Ayda Bir Yayımlanır

Bûha: 5.000.000 TL

**KOR Reklamcılık Basın-Yayın
Tic. ve San. Ltd. Şti.**

Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü:

Turgut ERSOY

Tîprêzî-Mîzampaj: WAR

e-mail: kovarawar@hotmail.com

Çapxane/Matbaa: Berdan Matbaası
Tel: (0212) 6131211

Cîyê Rêvebirinê/Yönetim Yeri:

Kazım İsmail Gürkan cad. Hamam Sk.
Yavuz Han No: 2 Kat:3/3
Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212)

NAVEROK - İÇİNDEKİLER

Pêşkêş

DEHLA LI PÊŞIYA EDEBIYATA NETEWÎ/ 7

Remezan ALAN

İR YAŞAM, BİR İSYAN, BİR SÜRGÜN
Botan Bey'i Bedirhan'ın Hayatı / 13

Muhammed Munis

Yên Ku Sozên Giran Didin, Karên Bi Lez Dikin/ 28

A. GERNAS

Aydın mı Entellektüel mi?/ 32

Fikret Başkaya

YÊN DÎ û SÎYASET û REWŞENBÎRÎ/ 36

Karwan AKREYÎ

«YÊ DIN» JI GIRÎFTÊ BER BI TÊGEHKIRINÊ/ 47

Ebdal Nurî EBDAL

Rolî Nûser Li Cîhana Sêyem da/ 55

Tahir Bîn Celaud(Mexrîb)

Ji bo bîranîna sedsaliya serokê bêhempa yê şoreşa kurd
Mustafa Barzanî(1903-1979)/ 57

Mehmed Dehsiwar

Rojî Kurd (Hejmar:2)/ 86

Transkrîpe û Wergerandin: A. Meretowar

ETÎMOLOJÎYA ZIMANÊ KURDÎ: VI/ 111

A. UÇAMAN

KÜRT -GÜRCÜ EDEBİ İLİŞKİLERİ/130

Naci KUTLAY

Hevind/135

Mîr Celadet BEDIRXAN

(Transkrîpsiyona ji tîpên Arebî: Dervî AKGÜL

ÎTÎRAF/152

Roşan LEZGÎN

Pêşgotin

Careke din em dibêjin dema we xweş û çavê we ronî be, hinek bi derengî be jî hejmareka nû ya WAR-ê gehîşte ber destê we. Di vê pêvajoya em têda ne, bi giştî li Rojhelata Navîn û bi taybetî jî li başûrê Kurdistanê û Iraqê da bûyerên pirr girîng û guhartinên esasî diqewimin. Kevirên bingehî yên sazûmana sedsala bîstan ji cîyê xwe dibin. Belku jî ev bûyeran dê jibo pêkhatina bûyerên mezin-tirîn bibin sereke û destpêkekê. Dê wisa jî bibe. Herêma Rojhelata Navîn ji Afxanîstanê bigre heta Hindîstanê dê ji nû ve bête şekilandin û sazkirin. Belê, her çiqas nivîsên di nav rûpelên WAR-ê da germî û heycana bûyerên îro nedin we jî, em bawer dikin ku bi kêmasî be jî dê ji rabirdûya hinek rûpel û bûyerên di welatê me da qewimîne ra bibin xodîkek(neynikek) piçûk. Lewra, ew milletên ku rabirdûya xwe nizanibin û jê ders wernegrin, dahatuya wan jî tarî û nediyar dibe.

Her çiqas mijara nivîsarên WAR-ê ne rojane be jî, nabe ku em bahsa vê pêvajoya nû û bûyerên pêk têne nekin. Bi tevî hemû gef û gurên dewletên hawîrdor, gelê Kurdistanê başûr piştî tekoşîna sed salî gehîştin azadiya xwe û hemû bajarên Kurdistanê ji dagirkerî û dîktatorîya Sedamî xelas kirin. Em serkevtin û azadiya we ji dil û can pîroz dikin! Ev bûyer nîşan didin ku di Rojhelata Navîn da rê li ber hilweşîna dîktatorîyê yê totalîter û burokratik vebûye. Wisa diyar dibe ku di vê rê da wê hinek dîktatorîyên din jî biçin. Ev pêvajoya guhartinê dê demekê dûr û dirêj berdewam bike; ta ku li Rojhelata Navîn da sazûmanekê nû bête dirustkirin. Ev guhartin û pêvajoya destpêkirî, dê statûquya heyî ji binî ve biguherîne. Ji xeynî hinek şexsiyet, ferd û komelên mirovhes û dadxwaz, yên ku naxwazin statûqu biguhere "dijbûna şerî" û "mafê mirovatî" ji xwe ra wekî mertalekî kartînin. Gelek ji wan, bi Sedam ra di nav têkilîyên berjewendîya aborîyê da ne. Helbet Amerîka jî berjewendîyên xwe difikre. Û her layekî ligor qewta xwe berjewendîyên xwe diparêze. Ji ber vê yekê li hember hêzekê împeryalî ya mezin, parastina hêzeke dagirker û împeryal bi çepgirî, misilmantî û mirovhesî naye îzahkirin û bi vê awayê îzahkirin jî ne diriste. Rastî û dirustî ew e ku di rewşekî wisa da parastina bindest û mezluman bête kirin, ne ku ala zilm û zalimîya dîktatorîyê bête hilkirin û bakirin. Lê hezar mixabin ku li gelek cîyan û welatan ev wêne derket holê û dijrabere guhartinê parastina statûqu û dîktatorîyê hate kirin.

Xwendevanên birûmet, me dixwest di nav rûpelên vê hejmara WAR-ê da bi navê "bindest-desthelata sîyasî û rewşenbîr(intellektuel)" dosyeke fire û dewlemend amade bikin, lêbelê tiştê ku me dipê pêk nehat. Her çiqas çarçova vê dosyayê teng be jî, cardin di derbarê vê mijarê da hunê pênc nivîsên balkêş bixweynin. Û her wisa nivîsên di derbarê vê dosyayê da wê li hejmarên piştî vê

jî bêne weşandin. Digel vê dosyayê hunê di derbarê mijarên cûda da gelek nivîsên balkêş ên din jî bi kêfxweşî bixwînin. Remezan ALAN, bi nivîsa xwe ya "Dehla li pêşîya edebiyata netewî", cardin meseleyeka girîng û bingeşî ya zimanê kurdî tîne rojevê. Mihemed MÛNÎS, di derbarê Mîr Bedirxan û hereketa wî da lokolînekê balkêş pêşkêşî we dike. Wisa dîyar dibe ku liser hereketa Mîr Bedirxan û armancên wê yên netewî û siyasî da dê gelek gengeşî çêbin. Bi taybetî jî di warê pêvajoya "merkezîbûna Dewleta Osmanî û civaka Kurdî" û "peydaabûna netewetîya di Rojhelata Navîn da". Her wisa Aram GERNAS, di derbarê perwerdeyî ya bi zimanê Kurdî da liser rêvebirnameya ku jibo perwerdeyîya bi zimanê Kurdî hatiye amadekirin çarçovekî balkêş dîyar dike. Digel vê liser bîranîna sedsalîya ji dayikbûna Mistefa BARZANÎ Mihemed DEHSIWAR, lêkolînek balkêş pêşkêşî we dike. Wek belgeyek dîrokî û balkêş hejmara duyemîn a kovara Rojî Kurd, dê ronahî bide hinek gengeşîyên wê demê. Dîsa destnivîsa xwerû ya şanoyek Celadet BEDIRXAN, wek belgeyekî edebiyata Kurdî dê gelek bala we bixşîne. Di derbarê etîmolojîya zimanê kurdî da hunê berdewamîya lêkolîna mamosteyê hêja gorbihîşt Abdurrahman UÇAMAN bi balkêşî bixwînin. Vê carê jî hunê çîrokekê balkêş a Roşan LEZGÎN bi tam û lezeta zimanê kurdî bixwînin.

Heta bi dertketina hejmareke nû ya Kovara WAR-ê di nav xêr û xweşîyê da bimînin.

WAR

DEHLA LI PÊŞIYA EDEBÎYATA NETEWÎ

Remezan ALAN

Navê vê pirsgirêkê bi kurtî diglos-
sia jî hatibûya dayîn, dibû. Yanê du-
zimanî! Di nava zimanekî de qeyda du
karanînê.¹ Ku ez ê wê li vir, di mahna
dubendiya zaravayan de ji xwediyê wê
deyn bikim!

Dê meraqdarên dîroka Roava bibîr-
bînin, dewleta netewî, bi xwe re
yekîtiya ziman jî anî. Li vê dewrê,
ziman jî di bin serokatiya zaravayekê
de, çi bi darê zorê çi ji pêwistiya rojê,
kete cohekê. Wisa diviya. Bo çand û
edebiyat û elbet pêşerojeka hevbeş, ev
yek pêwist bû. Pêwist bû, ji ber ku
zûmreya ku dijminiya saziya xwedî
îmtiyaz a parçebûyî dikir, berjew-
endiyeke xwe di *navendiyeke* de didît.
Tasawireka hevbeş û ji bo berde-
wamiyê jî ruhekî hev girtî şert bû. Û ev
yek jî encax bi zimanekî ku tîlên tem-
bûra wê ji hev mimkûn bû. Berhemên
ku bûne serdestê yên din û prestîjeka
mezin bi dest xistin, di vê dewrê de
derketin li ser rûyê dîrokê. *Komedyaya*
Îlahî yek ji wan bû. Ev berhema ku bi
zarava *Toscana* hatibû nivîsîn, dû re bû
bingehê Îtalyaniya îro. Ku sedsalên 13
û 14'ê Îtalyaya ji burjuvaziyê dol

girtibû û *Danteyê* ku hemû jiyana xwe
li nefiyê, mîna maxdûrekî bermayiyên
aristokrasiyê borandibû, duencamên
vê rastiye bûn.² Li Yngilîztanê jî hema
bêje heman pêvajo hebû. Zaravayên
wek *Northumbria*, *Mercia*, *Kelt* û
Saksona Roava -çi ecêb yê wan jî çar
bûn!- di sedsala 15'an de, ya ku dewle-
ta monarşik a li ser bajaran wesayeta
xwe bi alîkariya burjuvaziyê
pêkanîbû, ketin dawa Yngilîziya îro.
Elbet dîroka wan a taybet a ku
Ronesans û matbaayê anîbû ber dest jî
bi kêfa dilê xwe alîkariya wan kirin.³
Bajarê desthilatdar -payîtext- ê ku zar-
avaya xwe jî desthilatdar dikir em bi
ser de bihesibînin!.. Tovê edebiyat û
zimanê netewî belkî li van serdeman
hat reşandin, lê bendera wê li dû
Şoreşa Fransa hat rakirin. Zîra şaxên
neteweperweriyê hê terr in.

Li Roava kêma zêde wisa bû. Lê li
ciyê din?.. Li welatên ku vê tentêlê
mîna nîmeteka dîroka xwe bi ser
temenê xwe ve nekirin?.. Wana çi kir?..
Wana jî dan li pey vê tecrûba *prototîp*.
Di serdema hişyariya neteweperw

¹ Jusdanis, Gregory: Belated Modernity and Aesthetic Culture (Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kül-tür=Moderniya Derengmayî û Çanda Estetik) Ji wergera Tirkî, Tuncay Birkan, Metis, 1998, r. 69.

² Alighieri, Dante: La Divina Commedia (Ylahi Komedy=Komedyaya Îlahî), Ji wergera Tirkî, Rekin Teksoy, Oölak, 1998, r. 15.

³ Binêrin: Tanilli, Server: Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II (Miras û Rastiya Sedsalan II), Say, 1990, r. 570 û Ana Britannica, maddeya "Yngilîzi".

edebiyata netewî ya Tirkan, netew jê bêhay, di sala 1911'de bi kovarekê-*Genç Kalemler*- welidî. Lê ev hewil-dan dû re bû bingehê ji bingehên avakirina ziman û dewleta netewî.⁴

*

Her kes dizane, encama talî ya neteweperweriyê, avakirina dewleta netewî ye. Lewma gava pêşiya xwe vekirî dibîne, dest davêje sê tiştê ser-avayî: *Ziman û Edebiyat û Çand!* Wana, dirûv û naveroka wana, remzên wana dike xidam û xizmetkarên xwe. Heta zor caran remzên ku bi bangkirinekê xwîn û goşt bi wan ve tî, dest davêjin tîla vekêşanan -wek; al û ola te ji dest diçe, sînoren welatê te ketine xeterê, ewlebûna te ber tîkçûnê ye hwd.-û berdewamiya hesta netewî ji xwe re dikin zeviyên adan. (Ku ev yek ji hinekî din re dibin derew û çavsorî, ew tiştêkî din e!)⁵ Bejna qamiran xwe di ava van her sisêyan de dide der. Çima wisa ye? Bi bawerîya min bersiv di terîfan de ye: Edebiyat, qeyda ser-boriyên netew; çand, reng û rabûn û rûniştina wê; û ziman jî pergala vê ser-boriyê ye. Ku bi devê *Gregory Jusdanis* bibêjim: Edebiyat, rojnivîska netew e ku çîroka wî ya duh, îro û sibê qise dike; çand, kes û însanên wê netewê bi adet, tecrûbe û çîrokan bi hev şîrîn dike; ziman jî, ragihandina wan çîrok û hemû tecrûbeyan e.⁶

⁴ *Uysal-Elkatip*, Zeynep: "Modernleşen" *Türk Edebiyatına Bir Bakış*(Awirek Li Ser Edebiyata Tirkî ya Modern), kovara "Toplum ve Bilim", Havîn 1999, r.134.

⁵ *Canetti, Elias: Masse und Macht*(*Toplum ve Yktidar*=Civat û Desthilatî) ji wergera Tirkî, Gülşat Aygen, Ayrîntî, r.169

⁶ *Jusdanis, G.:* heman berhem(h.b.) Binêrin:r.76-79

Diyar e, ev her sê xweytîkiriye hev, ne sazî ne, lê wekî saziyan dixebitin. Edebiyat bi ziman, bi rêgaza çandê ya herî tekane tî holê. Ev tekanetî, ku di nava qîl û qalên dîrokê de ji tecrûbeyên xweser çêbûye, bo netewetiyê hem bingeh û hem jî hicet e. Li ser vê bingeh û hicetê netewetî kelha xwe ava dike. Ji hevbeşiyên jî, bo xweparastinê birc û barûyan bilind dike. Di avakirina dewleta netewî de ew qedr û qîmeta ku dibe nesîbê ziman, eve ji vê tekanetiyê dertê. Zîra cudatî, xwaserî, celebîniya dîrokî, li ser dezgehê avakirina netewetiyê qumaşê herî biqîmet in. Netewetî, bi awayekî jixwebawer ji bo hemû men-sûbên xwe vê sifrê radixe û dibêje, de kerem kin bi vî kefçiyî(*ziman*), tiamên (*edebiyat*) li ser sîniyê(*çand*) tam kin. Elbet vê tevgerê ji bo nasnava kolektîf digêrin. Çi ye ew, wek fikreka Rojavayî avakirina dewletê mîna daxwazeka meşru daye ber xwe, li her warê avis, xwe li binê sitûnên wê dirêj kiriye.

Lê ev nayê wê mahnê ku edebiyat an huner di nava sitareyeka ewle de bi gul û sosin û badarokên xwe mijûl e. Erka edebiyatê, herçiqas rengdêra wê "netewî" jî be, paradoksî ye. Bi çîrokên netewî dest davêje gozeka yekitiyê, lê bi destêkî din jî ranê *cud-atîyê* mist dide. Ya rastî, di civateka parçebûyî de, nivîskar û hûnermend, bi şêl û tevgereka ku yekitiyê jî carna tînin ber şûrê pirsan, digêrin. Hemd an bêhemd! Yekitî ji xwe de çênabe, ew, bo mebestekî tê saz kirin. Heger hatibe winda kirin, tu dikarî li pey bikevî. Wek *Yeats* û tevgera *Ronesanskarên Kelt*, ku bo parçebûna

Îrlandê berteref bikin li pey mitos û efsaneyên xwe ketibûn.⁷ Ev tevger, bêguman ji bo çandeka ku biratiyê jibîrkiribû hatibû saz kirin, lê kasên ku diji wê derketin, heta dijmîniya wê kirin jî hebûn. *Patrick Kavanagh, Antony Cronin, Flann O'Brien* ji van çend hebek bûn.⁸ Û bi zaniyariyên xwe yê sînorkirî dibêjim, di tu çavkaniyê de nabore ku ev kes, bi qasî Yeats û hevalên wî niştimanperwer nebûn!.. Wisa ye, serkaniya çand û edebiyatê ne zelal e, tê de pir avzê û şet hene. Têkiliyên xwezayî, bêpîlan, demsalî jî bi ser de!.. Niha pirs tê li ser vê xetê: Dehl û diryanên li ser vê riyê çi ne? An, bi dûvê gotina gava din bibêjim, li ser sifrê kefçiyekî din û dilbijokên wî hebin dê çi be?..

**

Lenguestîka klasîk, di newqa ziman de qeyda du movikî digre: *Devok* û *Zarava*. Devok, wekî ku tê zanîn, cûdatiyên piçûk; zarava jî yê mezin î ziman îşaret dîkin. Devokên her zimanî pir, lê zaravayên wî kêman. Heta ku demografya parçe nebûbe, an di tovrêşêna netewetiyê de *yekitî* pêk hatibe, dibe ku kokên vê cudatiya mezin qet ripin nebûbin. Lê Kurd, hem ji parçebûnê, hem ji *navendiya pir bajari** û hem jî di derengketina fikra

netewî, xwediyê pir zaravayê ne. Li vir ne lazim e bi dûr û dirêj qala wan bê kirin; sedemê ku niha pêûsê dilebitîne ne ev e; bêtir tesîra zaravayên ku wextekê li pêşiya têgihiştina serboriyê dibin sênc e!

Ji realîteyê devê me wisa digere, ji ber ku edebiyata netewî, tam jî tişteki wisa ye: Silsileya çîrokên gelekî!⁹ Me li jor pariyek şibaka vê mijarê vekir; gel, bi xêra van çîrokan hem ji rabirdûyê hayedar dibe û hem jî ji bo îro û pêşerojê dibe xwediyê tasawirekê. Ku mirov dikare ji vê tasawirê re bibêje "nasname" jî. Ew hebûna ku li ser adet, bawerî, tecrûbeyên dîrokî şîn dibe, lê xwe her jî îro û pêşerojê re dişidîne! Nasname jî parçeyekî projeya netewî ye. Bi pîrsa "*kî ne em/kî me ez?*" re dixulîqe. (Ku helbesta Cegerxwîn a bi heman navî amentûyeka nasnava kurdan dixwiyê û ji vî aliyê de hêjayî lêkolînekê ye.) Çiqas ji nosyonên "rabirdû"yê hereket bike jî ev pîrs, lawê "îro" ye. Ji bo îro diştexile ji ber ku nasname, ne hest an zaniyariyeka ku ji kûrahiyên dîrokê tê û dirêjî îro dibe ye. Berevaciyê vê, ew, temayûleka ku ji îro dest pê dike diçe duh û rabirdûyê jî li ser xwe tapû dike ye.¹⁰ Tasawir, yanê ew hebûna fikrî, lewma ji yekitiyê re hevîrtirş e. Edebiyata netewî, ji vî hevîrî çêdike nanê xwe... Lê çawa?

⁷ Kearney, Richard: Myth and Martyrdom: Some Foundation Symbols in Irish Republicanism (Modern Yrlanda Şiirinde Mit ve Ulus) =Di Helbesta Modern a Îrlandî de Mit û Netew) Werger: Büent Somay, kovara "Defter" hejmar 36, 1999, r.31

⁸ Kearney, R.: heman nivîs (h.n.) r.35

* Kî dikare bêşik, bi ser mîrîtiya Rewandûza Soran, ya Cizîra Bohtan ya, Amadiyaya Bahdînan, ya Silêmanîya Baban de gav bide? Ku her yek, Bedlîs, Dersim û Hekarî jî bi ser de, hikumraniyên Soranî, Kurmancî, Hewramî (Goranî) temsîl dikirin!

⁹ Jusdanis, G.: h.b. r.79.

¹⁰ Millas, Herkül: Ulusal Kimlikler, Türkler, Yunanlılar ve Edebiyat Metinleri (Nasnava Netewî, Tirk, Yewnan û Metnên Edebî), kovara "Defter", hejmar 32, 1998, r.30

Me darê Jusdanis girt û got, edebiyata netewî, silsileya çîrokan e; yanê çîrokên ku dîroka wî gelî, bi zimanê wî dibêje ye. Heger rast be ev tesbît, nexwe ji bo vê yekê pêdiviya çi heye? Bi awayekî din, jîyanava edebiyata netewî çi ye? Bersiv kurt e bi gorî min: Bi kesên ku van çîrokan fêm bike û mahne û îşaretên wan tehlîl bike!...*Yanê têgihîştin, ji hevdu fêm kirin!*.. Lê mesele ji bo kur dan ewçend hêsan naxwiyê. Zîra bi awayekî xweşbînî tu destê xwe ji Zazakî, Hewramî û yên din bişoyî jî, dê *duzimanîya* Kurmancî û Soranî derkeve pêşiya te. Ev her du zaravayê xwediyê du agora û du zimandinya dê serê te biêşînin. Me gava din qala wê kir, netewetî, ji hev-girtî û temamiyê çêdibe. Û ziman, di vê hev-girtinê de ciyekê sereke digre. Bi wî diln û raman tên gotin, adet û tecrûbe tên hiştin, xef û eşkere tên derkirin...Ew, îşaret û remzên hemû serborî, qeyda hemû serdeman e. Elbet di kirasê xwe de! Ji wî me li jor got *tekane* ye ji bo edebiyatê ziman. Lê tekanetî heya ji bo perwerde, nivîsîn û şitexaliya rojane nebe gramer, îmla, alfabe û ferheng, xweseriyeka bêkêr e. Hebûn û hişê *jiboxwe* biqîmet e! Hele ji bo netewetiyê ev taybetî *heyatî* ye.

Pirs ev e: Gelo dê kurd çawa û bi kîjan zaravayê ji serborî û çîrokên hev hayedar bin? Bi gotineka din, madem teheyyûleka girîng a netewetiyê jî yek-itiya ziman e û *zimanê hevbeş, ne bi tekamûleka xwezayî, bi afirandinê tê holê*¹¹, nexwe dê ev kêş çawa bê çareser kirin?

Bila neyê jibîrkin di avakirina zimanê netewî de kêşa bingehîn, bijartina zaravayekê ye. Gelo ji bo zimanê standart û homojen dê kîjan zarava bê bijartin? Qey mirov dibêje xwediyê bersivê hêsan e ev pirs. Lê ne wisa ye. Pir carî ji aqil û maqûliyê dûr e dîrok. Bo rehetiya mirovahiyê naçe zaravayeka pert û pêşketî nagre, diçe miftê dike destê komikekî û strî û quncirkan valayî ser rê dike. Bo çi? Bo ku hêza siyasî, ew giraniya desthilatî li wir e. Zaravaya *Fransien* di nava gelê Fransîz de ji %12-13, ya *Toscana* di nava gelê Îtalyayê de ji %2,5 ciyek digirtin; lê Fransîzî û Îtalyanî, ji bo van gelan, di sedsala 19'an de, zêrên zer bûn. Êê, ne dewlet bi zimanan, ziman bi dewletan çêdibûn.¹² Bêşik netewetî, homojenbûn e; kesaxkirina cudatîyan e. Ji ber vê yekê jî dîroka wê, pariyek jî dîroka telefkin û berdêlan e.* Lê di heman demê de ya berhevkin û rêkûpêkan e jî. Qey kurd jî mîna vê çarenûsê mecbûrî tercîhekê ne îro: Yan dê bi çar zarava û sê alfabe yê re bijîn, wekî niha; yan jî yekîtiyeka maddî,

1780 (1780'den Günümüze Millet ve Milliyetçilik=Ji 1780'an Heya Îro Netew û Neteweperwerî) ,ji wergera Tirkî, Osman Akýnhay, 1992, r.82.

¹² Hobsbawm, E. J.: h.b. .r. 81

* Mîtoseke îdeolojiya netewî heye: Goya ew, çand û kevneşopa gel rizgar dike, cardin ruh didê. Halbikî berevaciye vê rast e. Dewleta netewî, jiyana berê diguherîne, ferq û cudatîyên wê tune dike û bi vî awayî "yekiti" û "yek-tîpi"yê diafirîne. Zarava, devok, çandên herêmî, etnîkî û olî, bi perwerdeya netewî û hin riyên din ji holê radike û çandeke nû ya muheyyel ava dike. (Herkül Millas, heman nivîs, r.27.)

¹¹ Hobsbawm, E.J.: Nations and nationalism since

nebû yeka manewî dê ava bikin.** Vê carê jî pîrsa ku ev tiştê di gotinê de hêsan lê di kardariyê de gelek zor dê çawa pêk bê, tê pêşiya mirov: Şertên bêbav dê rê bidin?..

Li vir hinek bêhnfirehî bê xwerandin ser, dê parçebûn, xerabûna eyarên hebûn û nasnameyekê, tuneiya pergalên netewetiyê hwd. bixwiyên. Lê di ber de jî cewherê ku hemû Kurmanc, Soran, Zaza û Hewremanên ku xwe kurd dihesibînin, dê şewq bide. Yanê di şûra siyasî de ye ew hevgirtiya elzemî!.. Çimento ne xirab e, li ber erdhêjan ewleyiyek dide mirov. Lê nayê wê mahnê ku pişt, xwe li hebûnên *jiberxweyî* girê bide! Heya zemîn bi kadastryeka *jiboxwe* tac nebe, avahiyên rêkûpêk bilind nabin. Tecrûbeyên vî xakî xweş nîşan dane ku fikra, *çawabe em ji şûra siyasî û dîrokî ne dûr in, bila dewlet bê avakirin, em ê piştî serêşiyên xwe çareser bikin*, ji serî heya binî şaşiyeka futurîst e. Divê li ser hîmên qaîm, bi berpirsiyarî û bêtirs, bejin bidin nîrx! Bi berpirsiyarî; ji ber ku tiştên li ber dest in rê nadin mûsrîfîyê! Bêtirs; ji ber ku bi tirsonekî qesr nayên ava kirin!

Bo avakirina qesrê jî qey mirov dibêje sê rê dixwiyê:

- 1- Yan dê ji hemû zaravayan zimanek, kurdiyeka ku her çar zarokên xwe bi dilsozî himbêz dike, çêbe(*wekî Letonî û Macaran*),

** Madem yekitî pêvajoyeke giyanî ye, nexwe ev her du gotin rast in: "Dibe ku piştî mêtinkariyê nehatibe erdê, lê mirov dikare di xeyalên xwe de welatê xwe ji wan bistîne. (Edward Said, ji devê Terry Eagleton, ji berhema Jusdanis, r.227)" û "Netew, beriya ku bi awayekî siyasî û coxrafî navê xwe bigrin, pêşî wek xewnekî çêdibin.(Stathis Gourgouris, ji devê G.Jusdanis, r.68)

- 2- Yan dê ji zaravayan hebek bibe navenda jîyanê (*wekî Fransiz, Îtalyan û Ukrayniyan*)¹³,

- 3- Yan jî dê ji her du zaravayê ku li gorî yên din xwediyê ziman-dinyayeka gewre ne, zaravayek, mesela **Sormancî**, çêbe(*wekî qis-mekî tecrubeya Yewnaniyan*).

Balkêş e li gorî vê qolinca dîrokî, îro kurd xwe bi girseyî li ser vê kêşê diêşînin. Roj tune ku di rojname, kovar, panel û an bernamîyekê de li ser vê kêşê gengeşî nekin. Ew jî bi mînak û şîrove û rênîşandanên cure cure, lê bi heman bêhuzuriya berê wê li pêşerojê! Heta carna jimara balkişandinan ewçend zêde dibe ku jê kerxek jî diwelide. Lê teşhîsa nexweşiyê de zîrekiyek xwe dide dest. Maye kardariya dermankirinê! Yanê temsîl û pêşengî!

Me kêliya din got, dîroka netewetiyê, ya mûdaxeleyan e. Hêzên ku di avakirina wê de ciyekî sereke digrin, bişêwr in. Rastî û realîte ne carna, bi gelemperî, şiklê kefa destê wan û fenên hişê wan digre. Lê ev nayê wê mahnê ku ev hêz *a priori* pêşeng in. Wî maf û meşruiyetê, wijdana rayagiştî bexş dike. Pêşengiya van hêzan e ku -sînore vê meşruiyetê heya ber lingê kes û saziyên ku yeqîniya xwe bi vê avakirinê aniye fireh dibe statûyek ji zimanê netewî re pêktîne. Her kes baş dizane ku îro pêdiviya kurdan bi vê gelek e. Lê mîna pir tiştî di vî de jî mêzîn xera bûye.

¹³ Hobsbawm, E.J.:h.b. Bnr. r. 74-75-80-81.

Gelo dê ev pêdivî çawa pêk bê? Bi destê siyasetmedaran, bi yê saziyan, bi nivîskar û rewşenbîran, bi yê kê?.. Kêş û pîrsgirêk ev e! Di nava gelekî parçebûyî de dê çawa konsensusek pêk bê?

Heger bi terhekî Jakobenî, me kir û li pey me werin, bê gotin dê ev karê giran bi serkeftinekê tac bibe? Aqil, teriya vê ceribandîne nabire. Ji ber ku ev ne karekî ku bi çovê sêhrê an bi nivîstokeka kêrhatî çareser bibe ye. Jê re lihevhatin û dilsozî divê. Lê dîsa paradoksî, navendeka xwediyê her celeb rêdanê! Yewnaniyan, xwe di 1821'ê de ji nav lepê Osmaniyan derxistin, lê heya dewra Karamanlis 1976 û ya Papandreu 1981'ê, di navbera aşê du-zimaniyekê(*diglossia*) de çûn û hatin. Di vî dema nêz de celebîniyên *katharevusa* (zimanê klasîk) û *demotikos* (zimanê gel), ji bo zimanekî standart li hev guvirîn.¹⁴ Îro herhal bêjeya "Edebiyata Netewî ya Yewnaniyan" mahneyeka wisa îşaret dike.

Di vê rîya dehl û diryanî de, ji barê giran re derbasokên ewle divên. Ê li ber devgilîziya dîrokê jî bersiva vê pîrsê zor pêwîst e: Gelo netewekî bêdewlet, dê bikaribe ji pêşbaziya zimanê xwe rûpak derkeve hizura dîrokê?

Nexweşî yek û derman jî diyar e. Mesele ew e ku ne li binkeyên (ocax) herêmî, li nexweşxaneyên netewî, bi sebr û wêrî tedawîbûn e. Belkî bi vî terhî netewekî bêtalîh ji hev, ji çîrokên hev, ji behreyên hev hayedar bû û li dû

sînoran bi xweşî, fersenda hevdu himbêzkirinê bi dest xist. Tiştê ku ez ji bo xwe dixwazim, şahidiya vê yekê ye.

Temûz 2001

¹⁴ Jusdanis G. : h. b. r. 74-75

BİR YAŞAM, BİR İSYAN, BİR SÜRGÜN

Botan Bey'i Bedirhan'in Hayatı

Muhammed Munis

"O Kürtler için ideal bir Kürt liderinin sembolü oldu"

Wadie Jwaideh

HAKİMİYET

Bedirhan Bey, merkezi Cizira Botan (Cizre) olan eski Botan Beyliği'nin son beyidir.

Doğum tarihiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bazı kaynaklarda Bedirhan Bey'in 1802'de doğduğu yolunda bilgiler varken, Malmîsanij, Bedirhan Bey'in oğlu Abdurrahman'ın verdiği bilgilere dayanarak 1806'da¹ doğduğunu ileri sürüyor.

Tarihçiler, Bedirhan Bey'in doğum tarihi konusunda bizi çelişkiye düşürseler de, doğum yeri konusunda böyle bir çelişki yoktur: Doğum yerinin Cizre olduğu kesindir.

Azizan adıyla bilinen, tarihte Botan bölgesinde hep yöneten kişilerin mensup olduğu soydan gelen Bedirhan Bey'in soy kütüğü şöyledir:

Emir Şeref Han I
Emir Muhammed Han
Emir Şeref Han II
Mansur Han
İsmail Han
Mustafa Han
Abdullah Han
Emir Bedirhan"²

Bedirhan Bey'in de mensup olduğu ailenin soyunun Selahaddin-i Eyyubi ile birleştiğini iddia edenler vardır. Bunun yanında, bir çok kaynakta³ bu soyun Halid

¹ Malmîsanij, *Cizira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları*, Sweden 1994, s. 48

² Malmîsanij, a.g.e., s. 48

³ Edward William Charles Noel, *Kürdistan 1919* / Binbaşı Noel'in Günlüğü, İstanbul 1999, s. 92; *İslam Ansiklopedisi*, "Kürtler", C. 6, MEB yay., 1993, s. 1102

Bin Velid ile birleştiğine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Bu iki iddianın da kanıtlanabilirliği çok zor olduğu için bu konuda bir yorum yapamayacağım. Buna karşılık bu ailenin soyunun -Kürtçe yazılan ilk Kürt tarihi olmasıyla bilinen- *Şerefname*'nin yazarı I. Şerefhan'a dayandığına dair iddialar diğerlerine nazaran daha kabul edilebilir görünüyor.

Bedirhan Bey'in Cizre Emiri olan babası Abdullah Han öldüğünde, Bedirhan'ın ağabeyi Salih Bey Hakimiyeti devraldı. Salih bey, dine fazla bağlı bir kişiliğe sahip olduğundan, dünya işlerinden elini eteğini çekmişti. Çok geçmeden görevinin kendisine uygun olmadığını anladı ve genç kardeşi Bedirhan'ı çağırarak emirliği ona teslim etti.

Bedirhan Bey'le ilgili muğlaklıklar sadece doğum tarihi ve soy kütüğüyle sınırlı değildir. Bedirhan Bey'in emir olma, bir başka deyişle "tahta çıkma" tarihiyle ilgili de kaynaklarda değişik bilgiler mevcuttur. Bazı kaynaklar Bedirhan Bey'in 1821'de⁴, on sekiz yaşında iken, bazıları ise 1835'te⁵ hakimiyeti ele geçirdiğini yazmaktadır. Kesin olan bir şey varsa o da, Bedirhan Bey'in genç yaşta Kürdistan beyi olduğudur.

Bedirhan Bey ilk zamanlarında Cizre'nin soylu hükümdarı Emir Seyfeddin Şir adına hüküm sürdü. Bu dönemde yazışmalarında Emir Seyfeddin Şir'in mührünü kullandı.

Bedirhan Bey'in hakimiyet dönemi kendisi açısından talihsiz bir döneme denk gelmiştir. Zira bu dönemde Osmanlı'nın başında sultan II. Mahmud vardır ve Sultan Mahmud, Sultan Selim döneminden beri yarı otonom durumundaki Kürt beyliklerine pek de sıcak bakmamaktadır. 1828 yılında II. Mahmud zamanında Kürt emirliklerine yönelik yürütülen siyasetin sonucunda sadece birkaç emirlik kalmıştı. Bu emirliklerin başlıcaları Baban, Soran ve Botan emirlikleriydi. Sultan Mahmud, Kürt liderlerini tanımadığını açıkça ortaya koymuş ve onların yerlerine Türk memurları tayin etmişti.⁶

Sultan Mahmud, yeniçeri ocağını kaldırıp yerine kuracağı büyük orduya Kürtler'i de dahil etmek istiyordu. Bu amaçla sık sık Kürtler'den asker talebinde bulunuyordu. Bu duruma pek de alışık olmayan Kürtler sıklıkla isyan ediyorlardı.

Bedirhan Bey, hükümdarlığının ilk dönemlerinde pek etkili olmamıştır. Bunun sebebi, güç toplamak için beklemesiydi. Şüphesiz etrafında gelişen olayları dikkatle izliyordu; fakat olayların içine girmekten -kendisini henüz yeteri kadar güçlü hissetmediğini için- kaçınıyordu.

Bedirhan Bey, 1838'de kendisi gibi bir Kürt beyi olan Sait Bey'in Osmanlılar tarafından yakalanmasına yardım etti. Sait Bey Kalesi'ne sığınan bu beyin yakalanma süreci Feldmareşal Helmuth Von Moltke'nin mektuplarında detaylı ve çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır.⁷ Bedirhan Bey'e, Sait Bey Kalesi'nin düşürülmesindeki

⁴ Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh ve Devlet*, Ankara 1993, s. 220; 1900'den 2000'e Kürtler, İstanbul 2000, s. 10

⁵ Malmisanij, a.g.e., s. 49

⁶ Dr. Kaws Kaftan, *Baban, Botan Soran*, çev., Alihan Zersatı, İstanbul 1996, s. 63

⁷ Feldmareşal H. V. Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, 2. B., İstanbul 1995, ss. 219-231

katkılarından dolayı -her ne kadar Moltke, "ismi var, ismi yok" dese de- bir redif alayının albaylığı verildi.⁸ Bunu yanında birçok kazanın hakimi olması da kabul edildi.⁹

Osmanlı yönetimi Bedirhan'la her zaman sıcak ilişkiler kurmadı. Nitekim, tam da bu sıralarda (1838) Osmanlı yönetimi kendisinin başına buyruk hareketlerinden rahatsızlık duymuş olacak ki, Bedirhan'ın üzerine bir ordu gönderdi. Bu hareket sırasında Cizre abluka altına alındı ve Bedirhan teslim olmak zorunda kaldı; yetkileri büyük ölçüde kısıtlandı ;fakat görevinden alınmadı.¹⁰

Bundan tam bir yıl sonra Bedirhan, yüz bin kadar askeriyle Osmanlıların Kavalalı Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim'le yaptığı Nizip Savaşı'na katıldı. Bilindiği gibi bu savaş, Osmanlılar açısından tam bir hazmetle sonuçlanmıştı. Bedirhan Bey de bu savaşta yaklaşık otuz bin askerini kaybetti. Bunun üzerine Bedirhan, birliklerini önce Diyarbekir'e oradan da Cizre'ye çekti.

İSYAN

"Kimse deneyene kadar, neler yapabileceğini bilmez."

P. Syrus

Osmanlı, Mısırlılarla uğraşırken, Kürt beyliklerine yönelik yapmak istediği düzenlemeleri bir süre askıya aldı. Bedirhan bunu fırsat bildi ve diğer Kürt beylikleri, üzerinde hakimiyetini kurmak için harekete geçti. Bütün aşiret liderlerine adamlarını gönderdi. *"Eskiden düşmanı olan Hakkari emiri Nurullah Bey'le ilişkilerini düzeltti. Moks beyi Abdal Han'ı da kendi tarafına çekmeyi başardı."*¹¹ Birkaç yıl içinde Mardin ile İran arasındaki bütün bölgeyi denetimi altına aldı ve Kürt aşiret reislerinin çoğu emirin vassalı oldu.¹²

İttifaka giren taraflar kendi topraklarında yarı yıkılmış kaleleri ve istihkâmları yenilemeye, sahip bulundukları asker sayısını arttırmaya başladılar.¹³

1840'a gelindiğinde, Bedirhan'ın egemenlik alanı içerisinde Viranşehir, Sincar, Siverek, Diyarbekir, Siirt, Urmiye, Sablah, Musul ve Revandız bulunmaktaydı. Bu yerler ismen Osmanlı Devleti'nin olmasına rağmen, gerçekte Bedirhan Bey'in egemenliğinde bulunuyordu.¹⁴ Bedirhan Bey bu kayıtsız tavrının bir gün büyük devletlerden tepki alacağını biliyordu. Bu nedenle elindeki orduyu güçlendirme yoluna gitti. İlk önce Avrupa'dan uzman kişileri Kürdistan'a getirterek, Cizre'de biri barut, diğeri silah imalatı yapan iki atölye kurdurdu. Bunlarla da yetin

⁸ Feldmareşal H. V. Moltke, a.g.e., s. 220

⁹ Malmisanij, a.g.e., s. 51

¹⁰ Martin Van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar, 2.B., İstanbul 1993, s. 130

¹¹ Celilê Celil ve d., Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi, 3. B., İstanbul 1998, s. 16

¹² M. V. Bruinessen, a.g.e., s. 130

¹³ Celilê Celil ve d., a.g.e., s. 16

¹⁴ Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerinde Mücadeleler, 2. B., İstanbul 1992, s. 50

meyerek - egemenliğinin uzun vadeli olacağını hesapladığından olsa gerek- Avrupa 'ya Kürt gençlerini göndererek, savaş teknolojileri konusunda eğitim görmelerini sağladı.

"Bedirhan Bey' in Kişiliği" başlıklı bölümde de değineceğimiz gibi, Bedirhan Bey çok ihtiraslı ve idealist bir liderdi. Van Gölü'nde gemi yapım çalışmalarına başlaması bu özelliğini kanıtlamaya yeterlidir sanırım. Gemileri, Van Gölü' nde taşımacılık ve nakliye için kullandı.

Bedirhan, ordusunu güçlendirmek için her yola başvurdu. Hakimiyeti altında bulunan yerlerde tesis ettiği adalet kulaktan kulağa yayılmıştı. Bu nedenle Botan'a Kürdistan'ın dört bir yanından göçler oluyordu. Bedirhan, bu göçleri bir tek şartla kabul ediyordu. O da, *"ata, tüfeğe, kılıca ve tabancaya sahip bulunmaktı. Bu koşul ordunun hızla büyümesini sağlıyordu."*¹⁵

Bedirhan, emirliğine göç eden köylülere toprak veriyordu, bunun karşılığında, onlardan elde ettikleri ürünün üçte birini vergi olarak alıyordu.

Bedirhan, emirliğindeki yoksulları da gözetiyordu. Cizre'de aş evleri kurdurdu. Bununla birlikte yoksullara para yardımı da yaptı.

Bedirhan'ın egemen olduğu bölgelerde suç işleyenler sert biçimde cezalandırılıyor, hırsızlık yapanların eli kesiliyordu.¹⁶ Bu nedenle onun bölgesinde hırsızlık vakalarına hemen hemen hiç rastlanmıyordu. Ayrıca Bedirhan, bölgesinde avlanmayı yasaklamıştı. Söylenene göre, yabani hayvanlar bile insanların yanına korkmadan gelebiliyordu.

Bedirhan ülkesini gezen Rus araştırmacı Diti, izlenimlerini şöyle aktarıyor:

*"Bu yörede gerçekleşen genel asayiş ve emniyet kural halinde gelişmiş ve Bedirhan Bey'i ülkesinde çocuk, elindeki altın ile korkmadan gezmeye başlamıştır. Diğer yörelerde yaşayanlar buralara göç ediyorlar ve insanlar buralardan ayrılmak istemiyorlar."*¹⁷

Diti'nin izlenimleri de gösteriyor ki, Bedirhan'ın egemen olduğu topraklarda asayiş tam manasıyla sağlanmıştı.

Bedirhan, sadece Müslüman Kürtler'e değil, emirliğindeki Ermeni ve Asuriler'e de eşit davranıyordu. Emirliğin merkezi olan Cizre'de her dine mensup olanların özel ibadethaneleri mevcuttu.¹⁸ Ermeni tarihçilerden Şahpazyan, bu konuda şöyle diyor: "Bedirhan için 'siyasal bağımsızlık' ilkesi yegane ve en yüksek bir istek olduğundan kendisi, Ermeni ve Kürt olmayı eş sayardı.(...) Çünkü, kendisi için ırk ve din kavramlarının bir önemi yoktu."¹⁹

Emir, Kürtler'le Ermeni'lerin evlenmelerini destekliyor, hatta bunu ödüllendiriyor, onlarla bağlarını güçlendirmek istiyordu. Bu durum, bölgede yaşayan Müslüman Kürtler'in pek de alışık olmadığı bir durumdu. Bedirhan'ın Ermeniler'e özel bir ilgisi olsa gerek; çünkü kendisine danışman olarak Ermeniler'i seçmiş,

¹⁵ Celilê Celil ve d., , a.g.e., s. 16

¹⁶ Malmısanij, a.g.e., s. 50; Celilê Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, s. 128

¹⁷ Diti'den aktararak yazan: Halfin, a.g.e., s. 51

¹⁸ Halfin, a.g.e., s.51

¹⁹ Kemal Burkay, Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan Coğrafya-Tarih Edebiyat, İstanbul 1997, s. 362

ordusunda da kilit noktadaki görevleri Ermeniler'e teslim etmişti. Ordusundaki askerlerin önemli bir kısmı da Ermeniler'den oluşmaktaydı.

Kaynakların hemen hemen hepsinin hemfikir olduğu konu, Bedirhan ülkesinde, zamanın büyük devletlerinin hiçbirinde olmadığı kadar adaletin, huzurun ve zenginliğin var olduğudur.

Urfa'da görüştüğüm bir Cizreli, "Bedirhan Bey, o kadar adaletliydi ki" diye söze başlıyordu. Devamlı: "Cizre'nin Batısı'nda oturan köylülerin, merkezdeki hal pazarına getirdikleri ürünlerin fiyatını, Doğuda oturan köylülerin getirdikleri ürünlerden daha fazla fiyatla satılmasını emretmişti. Çünkü, ona göre, Batıdan gelen köylüler sabahları gelirken yüzleri güneşe dönük olarak geliyor, akşam döndüklerinde, yine yüzleri güneşe dönük olarak gittikleri için, Doğu'daki köylülerden daha fazla eziyet çekiyorlardı." diyordu.²⁰

Tarihler 1842'i gösterdiğinde Bedirhan artık hiç olmadığı kadar güçlüydü. Kürdistan'daki bütün Kürt beylerini hakimiyeti altına sokmuş, onlarla "kutsal İttifak" adı altında bir anlaşma imzalamıştı. Kürt beyleri Bedirhan'a boyun eğmek zorundaydılar; çünkü, hiç birisi Bedirhan gibi barut ve silah imal eden fabrikalar kuracak, Van Gölü'nde "deniz taşımacılığı"²¹ yapacak kadar güçlü değildi.

Emir Bedirhan, nihayet 1842'de bağımsızlığını ilan etti. Kendi adına para bastırdı.²² Cizre'yi başkent ilan etti. Bunun üzerine, diğer Kürt beyleri, Emir'e bağlılıklarını bildirdiler; her koşulda sonuna kadar onunla olacaklarına and içtiler.

Bedirhan, adeta devlet kurmuştu. Onun bu dönemde (1842), Cizre'de kendi bayrağını çektiği söylenir. Hatta Osmanlı Devleti'ndeki gibi, kendi bürokrasisini de oluşturmuştu. "*Şeyhulislamı Molla 'Ebdulqudus, umum seraskeri Tahir Ağa (Tahir Mamo), umum süvari kumandanı Hamid Ağa, hazine-i hassa ve umur-i hususiyesi nazırı da Efendi Ağa idi*".²³

Bedirhan artık kendisini o denli güçlü hissediyordu ki, kendisine Osmanlı sultanı tarafından gönderilen elçileri geri çeviriyor, sultanı tanımadığını söyleyebiliyordu. Bölgeye, Pers-Türk sorunu nedeniyle gönderilen İngiliz Albay K. Rich, Bedirhan Bey'in yanına kendisini ağırlaması için gittiğinde, Emir'e elindeki sultan fermanını uzatır ve kendisine bir konak tahsis etmesini ister. Fermanı okuduktan sonra, Bedirhan Bey'in yanıtı şöyle olur: "*Hiçbir sultanı tanımıyorum. Bu sultan kimdir? Neden onun fermanları bana geliyor? Ben burada ev sahibiyim ve misafirlerimin bana neden geldiğini elindeki fermanı değil kendisinden öğrenmek isterim.*"²⁴

²⁰ Görüştüğüm kişiye de bu hikayeyi dedesi anlatmış. Cizre'de ve Siirt'te görüştüğüm kişiler, bana buna benzer ve daha değişik onlarca hikaye aktardılar. Yeri geldikçe bu hikayelerden ilginç olanları aktaracağız. Bununla birlikte, bu hikayelerin hepsinin gerçek olduğunu kabul edemeyiz. Ben bu hikayeleri ayırtırken, basılı kaynaklardaki bilgilerle ve özellikle de, Bedirhan Bey zamanında bölgeyi gezen araştırmacıların verdiği bilgilerle örtüşmesini temel aldım.

²¹ Eskiler Van Gölü'ne, büyüklüğünden dolayı "deniz" derlermiş. Bu gelenek Van'da halen sürmektedir.

²² Bedirhan Bey'in kendi adına bastırdığı sikkenin ön yüzünde "Emir-i Bohtan Bedirhan", arka yüzünde ise "1258" yazılı idi.

²³ Nazmi Sevgen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri, Ankara 1982, s.62

²⁴ Celilê Celil, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, Ankara 1992, s. 128

Emir, bütün bu cüretkâr tavırlarının Osmanlı Devleti tarafından tepkiyle karşılanacağını biliyordu. Fakat bu tepkinin ne zaman ve ne vesile ile geleceğini kestiremiyordu. Bu durum onu tam bir paranoyak yapmıştı. Çevresinde gelişen her olayın altında "Osmanlı parmağı" arıyor; fakat bulamıyordu. Osmanlı'nın tepkisi gecikmişti.

KATLIAM

*"Erken elde edilen başarı,
insanı kararsız ve maceraperest yapar."*

Bacon

"Kürt doyarsa ya bir kadın kaçırır ya bir adam öldürür."

Kürt Atasözü

"Sıcak bir yaz günü, Bedirhan Bey'in yazlık konağına iki adam gelir. Aceleyle Bey'in huzuruna çıkarlar. Sinirli ve üzgün oldukları her hallerinden belli olan bu kişiler, Bey'e gecikmeden maruzatlarını bildiriler: 'Bizler seyyidiz.²⁵ Yüce dinimize olan bağlılığımızdan hiç şüphemiz yoktur. Bu yüzden size geldik. Maruzatımız şudur ki; bu gün iki gencecik evladımızı katleden Nesturi gavurlarına hadlerini bildirmenizi ve herkese bir Seyyid'i öldürmenin cezasının ne denli büyük olduğunu göstermenizi istiyoruz. Bu katliama gerektiği şekilde karşılık vermediğiniz takdirde, öte dünyada dedem Hz. Muhammed'e sizi şikayet edeceğimizden şüpheniz olmasın.'

Bey bir süre düşündükten sonra şu yanıtı verdi: 'beni çok zor durumda bıraktığınızı bilgidenizi isterim. Nesturilere hadlerini bildirirsem, bu benim beyliğimin sonu olur. Dolayısıyla dünyamdan olurum. Yok eğer sesiz kalırsam, bu sefer de ahiretimden olurum.'

Bir süre daha düşündü, ardından derin bir of çektikten sonra: 'Ben ahiretimi tercih ederim. Hazırların sefere çıkıyoruz.' dedi.²⁶

Bu hikayeye, Siirt'te gördüğüm bir Şeyh'ten temin ettiğim Arapça bir kitapta rastladım. Cizre'de gördüğüm yaşlı köylüler de buna benzer hikayeler anlattılar.

Tarihler 1843'ün Haziran ayını gösteriyordu ve Bedirhan hayatının en büyük hatasını yapmaya hazırlanıyordu. Nesturiler²⁷ epey bir zamandır boyun eğmez bir tavır takınmışlardı. Vergi vermemeye de başlamışlardı. Oysa Bedirhan bu konuda çok titizdi. Bu yüzden Bedirhan epey bir süredir asi Nesturilere karşı bir sefer düzenlemeyi planlıyordu. Nesturilerin iki Seyyid'in kanlı gömleklerini Bedirhan'ın yazlık kasrına göndermeleri²⁸ bardağı taşıran son damla oldu. Bedirhan bunu savaş ilanı olarak algıladı. Zaten diğer Kürt beyleri de (Amediyeli İsmail Paşa, Hakkarili

²⁵ Hz. Muhammed'in soyundan olanlara verilen isim.

²⁶ Muhammed Şefik Ez-Zibari, El-Ahval Ed-Durriye Vel Ahbar El-Meskiye Fi Silsilet-i Zibariye, Musul 1935, ss. 37-38

²⁷ Hristiyanlar tarafından hem Tanrı, hem de insan olarak kutlanan İsa Peygamber'in nitelikleriyle ilgili tartışmalardan doğan mezhebe üye olanlara verilen isim.

²⁸ Muhsin Kızılkaya, "Tiyar Katliamı", 2 Bin'de Yeni Gündem Gazetesi, 25 Haziran 2000

Nurullah Bey) Nesturilerin son zamanlardaki tavırlarından memnun değillerdi. Nurullah Bey, defalarca Bedirhan Bey'e Nesturilere karşı sefer düzenlemeyi teklif etmişti.

Bedirhan nihayet kararını verdi ve bütün Kürt beylerine haber saldı. Nesturileri doğduklarına pişman edecek 100 bin kişilik bir ordu oluşturdular. Bu ordu Van'dan Rewanduz'a ve Dicle'den İran sınırına kadar olan bölgeden toplanmıştı.²⁹

Ordu harekete geçti ve Kutran Geçidi'ni tırmanırken ilk direnişle karşılaştı. Savaş başladı.³⁰ Daha doğrusu katliam başladı. Bazı kaynaklara göre Tiyar'a düzenlenen bu sefer sırasında 10 bin, bazılarına göre ise 20 bin³¹ Nesturi katledildi. Bedirhan'ın askerleri önlerine çıkan her şeyi ateşe verdiler. *Bedirhan Müslümanların evlerine beyaz bayrak asmalarını emretti; yanlışlıkla evleri yakılmasın diye. Beyaz bayrak asılmayan bütün evler yakıldı.*³² Bu dehşetengiz katliam günlerce sürdü. Durumun vehametini anlayan Bedirhan'ın kardeşlerinden biri, Emir'in kabul salonuna Nesturileri köylülerinin giydiği bir kıyafetle ve omuzunda bir çapayla girmişti. Şaşkınlık içerisindeki Emir: "Maşallah! Bu maskaralığın sebebi nedir?" diye sorunca, kardeşi katliamın aynı hızda devam etmesi halinde hiçbir Nesturi'nin sağ kalmayacağını ve dolayısıyla her Kürdün kendi toprağını eşelemek konumuna indirileceğini kendisinin de bunun için pratik yaptığını söylemişti.³³

Nesturilere karşı ikinci sefer 1846 yılında yapıldı. Bu kez, Thuma'da yaşayan Nesturiler hedef alındı ve birinci işgaldeki gibi katliam ve yağma tekrarlandı.

NEDEN?ler

Peki Nesturiler NEDEN ayaklanmışlardı? Ya da ayaklanırken böyle bir katliamın gerçekleşeceğini kestirememişler miydi?

1840'lara kadar Nesturiler ve Kürtler hep barış içinde yaşamışlardır. Daha önce de değindiğimiz gibi 1838'de Bedirhan Bey, Osmanlı kuvvetleriyle çarpışırken Nesturiler Bedirhan'a destek verdiler. Yani yüzyıllardan beri süren Nesturi-Kürt kardeşliği Bedirhan döneminde de sürdü. Nesturilerin bu son andaki tavır değişikliğinde etkili olan faktör, Avrupalı misyonerlerin bölgede yürüttükleri propagandadır. Misyonerler, Nesturilerin artık Kürtlerin boyunduruğu altında yaşamamaları gerektiğini söylüyorlar, olası bir ayaklanmada Nesturilere destek vereceklerini söylüyorlardı. Nesturiler de Avrupa desteğine kanarak ayaklandılar. Hatta Nesturi patriği *Mar Şamun karargahına İngiliz bayrağı çekmişti. Böylece Kürtlerin kendilerine dokunamayacaklarını hesaplamıştı.*³⁴ Nitekim Mar Şamun da, sonradan bu olaylar nedeniyle Batılı misyonerleri suçladı.³⁵

²⁸ Muhsin Kızılkaya, "Tiyar Katliamı", 2 Bin'de Yeni Gündem Gazetesi, 25 Haziran 2000

²⁹ Wadie Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, 1. B., İstanbul 1999, s. 138

³⁰ Muhsin Kızılkaya, a.g.m.

³¹ İbrahim Alaettin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, C.1, İstanbul 1945, s.67

³² Muhsin Kızılkaya, a.g.m.

³³ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 139

³⁴ Kemal Burkay, a.g.e., s. 361

³⁵ Kemal Burkay, a.g.e., s. 363

Bununla birlikte Osmanlı devleti de bu olayda bir nebze pay sahibidir. Musul Paşası (Valisi), Nesturi patriği Mar Şamun'a gönderdiği bir mektupta olası bir savaşa Kürtlere karşı Nesturileri destekleyeceğini söylüyordu.

Peki Bedirhan bu denli büyük çaplı bir katliamı NEDEN yapmıştı? Daha soğuk kanlı davranamaz mıydı? Bu katliamın uzun vadede kendisine ve beyliğine çıkaracağı olumsuz sonuçları kestirememiş miydi?

Şüphesiz Bedirhan gibi zeki bir insan bütün bunları hesaplamamış olamazdı. Ben Bedirhan'ın bu katliamı gerçekleştirmesindeki temel etkenin kendisinin Kürdistan'ın tek hakimi olduğunu göstermek istemesi olduğuna inanıyorum. Yukarıdaki hikayede ve daha birçok kaynakta zikredildiği gibi Bedirhan'ın bu konuda salt dini duygularla hareket ettiğine inanmıyorum. Şüphesiz Bedirhan'ın dindar kişiliğinin ve etrafındaki bazı kışkırtıcı din adamlarının propagandalarının da bu olayın gerçekleşmesinde bir miktar etkisi vardır; fakat bütün bunlar belirleyici değildir.

Bedirhan yaptığı bu büyük katliamın Osmanlı Devleti ve özellikle Batılı büyük devletler tarafından tepkiyle karşılanacağını bildiği halde NEDEN bu katliamı gerçekleştirmişti? Bu soru başta benim aklımı çok kurcaladı. Fakat sonunda bu konuda bazı ipuçlarını Wadie Jwaideh'in kitabında buldum. Osmanlı'nın Erzurum Paşası, olası bir katliamda tarafsız kalacağını bildirmişti. Bedirhan bunu, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalacağı şeklinde algılamış olabilir.

Bedirhan'ın Nesturilere saldırmadaki bir diğer etken de, Nesturilerin topraklarına ve mallarına göz dikmesiydi. Katliamdan sonra Nesturilerin malları günlerce yağmalanmıştı. Bununla birlikte Hakkari Beyi Nurullah Bey'in öteden beri Bedirhan'a Nesturilere karşı ortak bir sefer düzenlemeyi önermesi de katliamın gerçekleştirilmesinde bir etken olarak gösterilebilir. Bedirhan bu teklifi çok da tereddüt etmeden kabul etmişti. Çünkü bu sayede Hakkari bölgesi de onun tam denetimi altına girecekti.³⁶

Nesturi kıyımının gerçekleştirilmesindeki en önemli nedenlerden biri de, Kürt beylerinin Nesturilerin son zamanlardaki faaliyetlerinden ciddi şekilde ürkmeleridir. Amerikalı misyonerler Nesturiler için bir hizmet binası (okul, hastane) kurmuşlardı. Bu durum başta Nurullah Bey ve Bedirhan Bey olmak üzere diğer bütün Kürt beylerinde ciddi şüpheler oluşturmuştu. Bu Kürt beylerinin bazıları, bu hizmet binasının Nesturileri Kürtlere karşı ayaklandıracak bir kale olduğuna inanıyorlardı. Kürtlerin böyle düşülmelerindeki neden bu binanın eski bir kalenin yanına yapılmasıydı.³⁷

Nedeni ne olursa olsun Nesturi Katliamı Bedirhan'ın emirlik süresi boyunca yaptığı en büyük hataydı.

Katliama büyük devletlerin tepkisi gecikmedi. İngiliz, Fransız ve Rus konsoloslukları Osmanlı'yı mektup bombardımanına tutarak, Bedirhan'ı durdurmalarını ve yaptıklarından dolayı cezalandırmalarını istediler.³⁸

Osmanlı hükümeti nihayet, biraz da batılı devletlerin ısrarıyla, harekete geçti. Osmanlı, ilk etapta bu işi barışçıl yollarla çözmeyi ümit ediyordu. Bu amaçla

³⁶ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 129

³⁷ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 134

³⁸ Bu mektuplardan bir tanesi için Bkz. Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 89

Diyarbakir Valisi Hayreddin Paşa, Cizre'deki Nakşibendi şeyhlerinden Salih, Ibrahim ve Azrail Efendilere Nisan 1847'de yazdığı mektupta, kendisinin Nakşibendi tarikatı müridlerinden olduğunu, bedirhan Bey'in de Nakşibendi tarikatına dahil bulunduğunu işittiğini tarikat kardeşliği münasebetiyle Bedirhan Bey'e nasihat etmelerini ve Bedirhan'ı teslim olmaya ikna etmelerini istemiştir.³⁹

Fakat, Bedirhan Bey'in ikna olmaya hiç niyeti yoktu. Hatta, Osmanlı Devleti'yle savaşmaya can atıyordu. Bunu Anadolu Ordusu Komutanı Müşir Osman Paşa'nın raporundan takip edelim:

"(...)

Kaymakam Ahmet Bey'in ifadesine göre, Bedirhan Bey, üzerine varılırsa savaşacağını söylemiştir. Buna cevaben Ahmet Bey, 'size iki gün mühlet veriyoruz, güzelce düşünün. Mühlet bitinceye kadar hakkınızda hasım muamelesi yapılmayacaktır.' diye nasihat etmişse de, Bedirhan Bey, 'mühlete hacet yoktur. Hemen bir saat evvel yapacağınızı yapınız, geleceğiniz varsa, göreceğinizde vardır. Benim Orak (Evrak olacak, M.M) adında sağlam ve kuvvetli bir kalem var. Siz değil üç kral gelse zapt edemezler. Takatim kesilinceye kadar sizinle dövüşeceğim. Nihayet, baş edemediğim halde, kaleme çekileceğim.' diye cevap vermiştir.(...)"⁴⁰

Bedirhan'ı ikna yoluyla teslim alamayacağını anlayan Osmanlı, büyük bir ordu kurmak için hazırlıklara başladı. Artık Mısır sorununu da halletmiş olan Osmanlı, bütün gücünü bu ordu için seferber edebilirdi. Nitekim öyle de oldu; Urfa'dan Harput'a, Erzurum'dan Bağdat'a ve Musul'a, birçok yerden ordular çağrıldı. Oluşturulan bu muazzam ordu yaklaşık 35 bin kişiden oluşuyordu ve iki koldan harekete geçti. Sağ kanada Müşir Osman Paşa, Sol kanada ise Ferik Ömer Paşa komuta ediyordu.

Ferik Ömer Paşa komutasında 2 Temmuz 1847'de harekete geçen sol kanat ordusunun hedefi Van bölgesine hakim olan Han Mahmut ve Abdal Han' dı. Ferik Ömer Paşa, öteden beri asi olan bu iki Kürt beyini kısa sürede yakalamayı başardı.

Bu arada ordunun sağ kanadına komuta eden Müşir Osman Paşa da Bedirhan Bey'i hedef alarak Diyarbakir üzerinden Botan'a yönelmişti.

Bedirhan, 35 bin kişilik tam teçhizatlı Osmanlı ordusuna, 15 bin kişilik sınırlı imkanlara sahip ordusuyla karşılık verecekti. Buna rağmen, ilk çarpışmada Bedirhan'ın kuvvetleri galip geldi. Bundaki en büyük etken, bölgenin dağlık olması ve Osmanlı kuvvetlerinin bölgeye yabancı olmasıydı.

Bu yolla zaferi elde edemeyeceğini anlayan Osmanlı ordusu komutanı Osman Paşa, başka yollar aramaya koyuldu.

³⁹ Söz konusu mektup için Bkz. Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 81

⁴⁰ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 99

"Kişinin rakibine değil, kendisi tarafından yenilmesi en büyük trajedidir."
CUS D' AMA

"Bir düşmanı affetmek, bir dostu affetmekten daha kolaydır."
Mme Dorothe Delusy

Tam bu sırada Bedirhan, hiç ummadığı bir olayla karşılaştı: Cizre'yi savunması için görevlendirdiği akrabası Yezdanşêr,⁴¹ Müşir Osman Paşa'nın vaatlerine kanarak saf değiştirdi ve Bedirhan'ın gözü gibi baktığı Cizre'yi Osmanlı güçlerine teslim etti. Böylelikle Brütüs'ten beri süregelen ihanet geleneği burada da kendisini gösteriyordu. Bedirhan Bey, bu ihaneti ömrü boyunca unutmayacak, affetmeyecektir. *Onun yanında kimse, Yezdanser'in adını anamazmış. Rüyasında bir oğlunun kızını, Yezdanşêr'in oğlu Tahir'e verdiğini görmüş de, bunun için günlerce, aylarca üzülmüş.*⁴²

Yezdanşêr'in Bedirhan'a İhanet etmesindeki en önemli etkenin kıskançlık olduğu anlaşılıyor. Yezdanşêr, Bedirhan'ın bir zamanlar babası Mir Seyfeddin'in vassalı durumundayken, şimdilerde Kürdistan'ın tek hakimi olmasını içine sindiremiyor. ⁴³

Bu arada Bedirhan, hiç beklemediği bir anda uğradığı ihanetin şokunu bir an önce atlatarak harekete geçti. Kuzeydeki bütün birliklerini Cizre'yi tekrar almak için seferber etti ve çok geçmeden Cizre'yi tekrar ele geçirdi. Ancak, bu durum uzun sürmeyecekti. Zira, Bedirhan'ın ordusu, kuzeyde Osman Paşa'nın birlikleriyle yaptığı çarpışmalarda yorgun düşmüştü. Bununla birlikte, Bedirhan Cizre'ye girer girmez, ordusunda şiddetli bir kolera hastalığı baş gösterdi.⁴⁴

Osman Paşa, Bedirhan'ın Cizre'yi tekrar almasına pek de üzülüyordu. Aksine, bu beklediği ve istediği bir durumdu. Zira, Cizre'yi dört taraftan sarması, Bedirhan'ı yakalaması için yeterliydi. Nitekim, öyle de oldu. Osman Paşa'nın, yeni kuvvetler ve erzak ikmal yapma gibi olanakları olmasına karşılık, Bedirhan'ın böyle bir şans yoktu.

⁴¹ Yezdanşêr. Bedirhan'ın amcasının oğlu olan Mir Seyfeddin Şir'in oğludur. Kimi kaynaklarda zikredildiği gibi kardeşi ya da yeğni değildir.

⁴²-"Yezdan" Farsça'da "Allah" anlamındadır; "Şer" ise Kürtçe'de "Aslan" demektir, Yezdanşêr "Allah'ın Aslanı" anlamına gelmektedir.

⁴³ Malmısanij, a.g.e., s. 55

⁴⁴ Daha sonra Osmanlı yönetimi sözünü tuttu ve Hakkari'nin yönetimini Yeşdanşêr'e verdi. Fakat, isyan etmek Kürtlerin doğasında olmalı ki, Yezdanşêr de 1855'te Osmanlı-Rus savaşında zor durumda kalan Osmanlı'ya karşı isyan bayrağını çekti. Kısa sürede egemenlik alanını genişleten Yezdanşêr, üzerine gelen Osmanlı kuvvetlerini de savuşturmayı başardı. Ardından Musul'u işgal eden Yezdanşêr, Siirt'i de ele geçirdi. Bu dönemde Yezdanşêr'in ordusundaki askerlerin sayısı yüz bine ulaşmıştı. Ve çok gecikmeden, Kürt tarihinin hemen her noktasında görülen İngilizler, bu olayda da sahneye çıktılar. İngilizler, tıpkı Bedirhan hareketinde olduğu gibi Yezdanşêr'in başlattığı hareketi de kendi politik çıkarlarına uygun görmüyordu. Bu nedenle Musul'daki konsoloslukta görevli bulunan Risam, görüşmeler yapmak amacıyla Yezdanşêr'e gönderildi. Usta diplomat Risam, İstanbul'dan gelen hükümet temsilcisiyle barış yapmak bahanesiyle çağırdığı Yezdanşêr'i kaçırmayı ve İstanbul'a göndermeyi başardı. Yakalanan Yezdanşêr, İstanbul'da hapsedildi. Böylelikle başsız kalan bir Kürt isyanı daha İngiliz eliyle bitirilmiş oldu.

Savaşın kendi aleyhine devam ettiğini gören Bedirhan, başkentini istemeyerek de olsa, terk ederek, beş yüz kadar adamıyla 24 Temmuz 1847'de Evrah (Ewrah)⁴⁵ Kalesi'ne sığındı.

Bedirhan, "üç kral gelse zaptedemezler" dediği Evrah Kalesi'nde ancak dört gün tutunabildi. Emir, kendisine Büyük Reşit Paşa'nın kaleminden çıkan amanname ile, eğer teslim olup İstanbul'a gelirse canına, malına ve ailesine dokunulmayacağı hakkında bir mektup gönderildikten sonra, 28 Temmuz 1847'de teslim oldu.

Böylelikle bağımsız bir Kürdistan hayaliyle başlayan, Emir Bedirhan önderliğindeki bu büyük çaplı hareket bitirilmiş oldu.

Daha sonra Osmanlı Hükümeti bu isyanın bastırılmasında emeği geçenleri çeşitli şekillerde ödüllendirdi. Öncelikle, İsyanın bastırılmasından dolayı çıkarılan ferman bütün memlekette okunarak, padişahın memnuniyeti bildirildi. Daha sonra, isyanın bastırılmasında payı olanlara "Kürdistan Madalyası" verildi. *Bu madalya, 29 mm çapında, bir yüzünde padişahın tuğrası, öbür yüzünde kabartmalı bir dağ dizisi ve bunun yukarısında "Kürdistan ", altında "sene 1263" yazılı, altın ve gümüşten dört türlü olarak çıkarıldı. L türden olanlar sadrazama, serasker paşaya, Orduyu Hümayun müşirine; H. türden olanlar, ayaklanmayı bastırma işine katılan ferik ve liva paşalara, defterdara, Musul, Harput, Sivas ve Erzurum valilerine; III. türden olanlar, miralay ve mülazım rütbesinde olanlara; gümüş olan IV. tür madalyalar ise çavuş ve bölük eminlerine verildi.*⁴⁶

İsyanın bastırılmasına en az Osmanlı yönetimi kadar -belki de daha fazla- sevinenler, tabii ki batılı devletler oldu. Osmanlı hükümeti, tıpkı isyan sırasında olduğu gibi, bu kez tebrik mesajlarına boğuldu.⁴⁷

İsyanı bastıran Osmanlı, bir nebze rahatladı ve bir daha benzeri bir durumla karşılaşmamak için bölgede yeni bazı idari yapılanmalara gitti. Bölgede "Kürdistan Eyaleti" adı altında bir eyalet kuruldu ve bu eyaletin valiliğine Musul Valisi Esat Muhlis Paşa atandı.⁴⁸

SÜRGÜN

"Bazı hedefler başarısız olmaya da değer."

Sweeney

Bedirhan Bey, yaklaşık yüz kişilik devasa ailesi ve iki yüz kişilik maiyetiyle birlikte 19 Eylül 1847'de İstanbul'a vardı. Çok geçmeden Sultan Abdulmecid, Bedirhan'ı huzuruna çağırdı. Ona isyan etmesinin nedenini sorunca, Bedirhan, sultana Ömer Hayyam'ın şu dörtlüğüyle yanıt verdi:

⁴⁵ Bu kale, birçok kaynakta geçtiği gibi Eruh Kalesi değildir. Eruh, Siirt'in bir ilçesidir; oysa Evrah Kalesi Şırnak'tadır.

⁴⁶ Meydan Larusse, "Kürdistan Madalyası", C. 12, s. 139; Oğuz Arıkanlı, Tarihimizde İlkler, Milliyet yay., 1973, s. 180; M. Zeki Pakalın, "Kürdistan Madalyası", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 2, s. 342

⁴⁷ Bu mektuplardan birisi için Bkz. Nazmi Sevgen, a.g.e., ss. 104-105

⁴⁸ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 106

"Var mı dünyada günah işlemeyen söyle: Yaşanır mı hiç günah işlemeyen söyle; Bana kötü deyip kötülük edeceksen, Ne farkın kalır benden söyle."

Bu yanıt sultanın hoşuna gider; fakat, yine de bu Bedirhan'ın Girit'e sürgüne gönderilmesine mani olamaz.

Bedirhan Bey ve ailesi. Girit'in Kandiye şehrine 31 Ekim 1847'de vardılar. Girit'e gitmek istemeyen ailesinden bir kısmı İstanbul'da kaldı.⁴⁹ Bedirhan'ın şeyhi Abdulkuddus Efendi ve Şeyh Abdulgani de Girit'e gönderilenler arasındaydı.

Emir, Girit'teki yaşamına çabucak alıştı. Orada bir kısım emlak ve arazi aldı,⁵⁰ yavaş yavaş kendisine bir mevki yaptı.

Bedirhan Girit'teki yaşamı boyunca bir nevi gözetim altında tutuluyordu. Kendisinin oradan kaçıp tekrar "tehlikeli işler" peşinde koşmasından korkuluyordu. Fakat, zamanla Bedirhan, kendisinin bir daha Kürdistan'ı hiç göremeyeceğini anladıktan sonra Girit'i yeni yurdu olarak kabul etti. Girit'te 1856'da çıkan Yunan ayaklanmasının bastırılmasında büyük rolü oldu. Bu vesileyle kendisine, Mir-i miranlık rütbesiyle Paşalık unvanı verildi.⁵¹ Ayrıca kendisine, eğer isterse İstanbul'a gelebileceği ve orada oturabileceği söylendi. Hatta, Anadolu tarafında olmamak kaydıyla, Rumeli tarafında, kendisine bir memuriyet (Rumeli Valiliği) verilebileceği de bildirildi.⁵²

Bedirhan Bey on yıl kadar Girit'te oturduktan sonra, İstanbul'a gelmeyi kabul etti. Burada yaklaşık sekiz yıl kaldıktan sonra, ömrünün son yıllarını geçirmek üzere Şam'a gitti. Birkaç yıl sonra, 1869'da fırtınalı yaşamı son buldu.

Botan Mir'i Bedirhan Bey öldüğünde, geride 62 kişilik bir aile bıraktı. 4 hanımı, 6 odalığı, 21 oğlu, 21 kızı, 10 torunu vardı.

Emir, ölmeden önce bütün çocuklarını yanına çağırarak, onlara vasiyetini açıkladı. Vasiyeti şöyleydi:

"Hepiniz evlerinizde çocuklarınızla Kürtçe konuşun; eğer onlarla Kürtçe konuşmazsanız Kürtçe'yi unutursunuz; Kürtçe'yi unutursanız Kürdistan'ı da unutursunuz; Kürdistan'ı unutan benim evladım değildir."

BEDİRHAN BEY'İN KİŞİLİDİ

Bedirhan Bey, Kürdistan tarihinde eşine az rastlanır biçimde, bütün Kürt beylerinin hakimiyeti altına alabilecek kadar otorite sahibi ve zekiydi. Hırslıydı, döneminin en büyük devletlerinden olan Osmanlı'dan toprak koparmak isteyecek kadar. Bir o kadar da hayalperest; Van Gölü ile Karadeniz'i Süveyş Kanalı benzeri bir kanalla birleştirme düşü kuracak kadar.⁵³ Dört hanım ve sayısız cariyeye alacak kadar kadın düşkünü ve yakışıklıydı. Uğruna on binleri öldürecek kadar ve görev saatlerinde bilezikir yapacak kadar dineye bağlıydı. Osmanlı ordusu gibi güçlü bir orduyu

⁴⁹ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 103

⁵⁰ Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 111

⁵¹ İbrahim Alaettin Gövsa, a.g.e., s. 67; Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 116

⁵² Nazmi Sevgen, a.g.e., s. 112

⁵³ Muhsin Kızılkaya, Gölgele Çabuk Ölü, İstanbul 2001, s. 103

defalarca yenebilecek kadar iyi bir askerdir. Kendisini ve ülkesini ziyaret eden batılı gezginlerin hepsini şaşırtacak derecede yönetim işinde başarılı; bir o kadar da siyasette başarısızdı (Hatırlanacağı gibi, Nesturi katliamı meselesinde büyük devletlerin kendisine oynadıkları oyunu fark edememişti).

Bu noktada Bedirhan Bey'in değinmeden geçemeyeceğim bir özelliği de, onun karizmasıdır. Wadie Jwaideh kitabında Bedirhan Bey'in kişiliğinin, Max Weber'in karizmatik lider tanımına tam anlamıyla uyduğunu belirtiyor⁵⁴. Doğrusu, Jwaideh'e bu noktada katılıyorum. Bedirhan Bey'in, hiçbir zaman birlik olamalarıyla ünlü Kürt beylerini kısa sürede tek bir çatı altında toplayıp, bir tür konfederasyon kurması -ki bence dünyanın belki de en zor işidir bu- onun karizmatik kişiliğinin bir göstergesidir. Ayrıca geniş kitleleri bir mıknaş gibi kendisine çekmesi ve onların saygınlığını kazanması, bir birey olarak kendisini aşması, Jwaideh'in iddiasında pek de haksız olmadığını kanıtlamaya yeterlidir sanırım.

SONUÇ

Mir Bedirhan, hiç şüphesiz, Kürt tarihinin en renkli ve önemli şahsiyetlerinden biridir. Onun bu önemi, sadece Kürt tarihindeki ilk ulusal başkaldırıya önderlik etmesinden değil, aynı zamanda Kürt tarihinde eşine az rastlanır biçimde büyük bir alanı hakimiyeti altına alması ve hükmettiği bölgede her anlamda birliği sağlayabilmesinden de kaynaklanıyor.

Bedirhan Hareketi kimilerinin iddia ettiği gibi feodal nitelikli bir hareket değildir. Bu ayaklanmayı diğer aşiret liderlerinin kendi konumlarını güçlendirmek için çıkardıkları ayaklanmalardan ayrı tutmamız gerekir. Çünkü, bu tür ayaklanmalarda, aşiret liderleri, diğer komşu aşiretleri kendisine rakip olarak görür ve öncelikle bunlarla mücadeleye girer. Oysa Bedirhan'ın ayaklanmasında bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Bildiğimiz gibi, Bedirhan'ın ayaklanmadan önce yaptığı ilk iş, diğer aşiret liderleriyle bir "Kutsal İttifak" imzalamasıdır. Bu da gösteriyor ki, Bedirhan Bey hareketi aşiretler üstü (ulusal) bir hareketti. Evet, Bedirhan bir aşiret lideriydi; fakat onun salt bu özelliği, yürütmüş olduğu hareketi feodal nitelikli olarak açıklamamıza yeterli kanıt oluşturmaz.

Bedirhan ayaklanmasının tam da tüm dünyada ulusal başkaldırıların ortaya çıktığı bir dönemde cereyan etmesi bir tesadüf değildir. Bu bağlamda, bu ayaklanmayı, öncesindeki feodal Kürt beylerinin çıkardığı ayaklanmalarla bir tutmak yanlışır. Bedirhan ayaklanması tam manasıyla bir ulusal kurtuluş mücadelesidir.

⁵⁴ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 126

⁵⁵ Prof. Emre Gönensay, Bedirhan Bey'in oğullarından Abdurrahman'ın torunudur.

⁵⁶ Cemal Kutay, Bedirhan Bey'in oğullarından Tahir Muhlis'in oğludur.

Bedirhan Bey, öldükten sonra, geride bıraktığı ailesi de boş durmamıştır. Torunları, Bedirhan'ın vasiyetini yerine getirdi mi bilinmez; ama en azından birinci kuşak torunları için bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira, 1898'de Kahire'de çıkan ilk Kürtçe gazete "Kürdistan"ı, Bedirhan Bey'in oğlu Abdurrahman çıkarmıştır. Yine Bedirhan'ın torunlarından Celadet Ali Bedirhan (Emin Ali Bey'in oğlu) ilk Kürtçe latin alfabesini çıkarmıştır.

Günümüzde yaşayan Bedirhaniler, garip bir şekilde, kendilerinin bu soya mensup olduklarını saklamaktadırlar.

Halen yaşayan ünlü Bedirhaniler arasında, eski Dışişleri Bakanlarından Emre Gönensay'ı⁵⁵ ve "Yaşayan tarih" lakaplı tarihçi Cemal Kutay'ı⁵⁶ sayabiliriz.

⁵⁵ Prof. Emre Gönensay, Bedirhan Bey'in oğullarından Abdurrahman'ın torunudur.

⁵⁶ Cemal Kutay, Bedirhan Bey'in oğullarından Tahir Muhlis'in oğludur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- * ARIKANLI, Oğuz, *Tarihimizde İlkler*, Milliyet yay., 1973
- * *Bin Dokuz Yüzden İki Bine Kürtler*, Ses yay., İstanbul 2000
- * BRUINSEN, Martin Van, *Ağa Şeyh ve Devlet*, çev. Remziye Arslan, Özge yay., Ankara 1993,
- * -, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 2.B., iletişim yay., İstanbul 1993
- * BURKAY, Kemal, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan Coğrafya- Tarih Edebiyat*, C.I, Deng yay., İstanbul 1997
- * CELİ L, Celilê, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Özge yay., Ankara 1992
- * CELİL, Celilê, GASARATYAN, M.A., JEGALİNA, O.İ. LAZAREV, M.S.,
- * MIHOYAN, Şakire X., *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi*, çev. M. Araş, 3. B., Peri yay., İstanbul 1998
- * EZ-ZİBARİ, Muhammed Şefik., *El-Ahval Ed-Durriye Vel Ahbar El-Meskiye Fi Silsilet-i Zibariye*, *Ummu Rabiyyin Matbaası*, Musul 1935, s. 37-38 (Arapça)
- * GÖKTAŞ, Hidir, *Kürtler İsyan-Tenkil*, Alan yay., İstanbul 1991
- * *İslam Ansiklopedisi*, "Kürtler", C. 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993
- * JWAİDEH, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, 1 B., İletişim yay., İstanbul 1999
- * KAFTAN, Dr. Kaws, *Baban Batan Soran*, çev. Alihan Zersati, Nüjen yay., İstanbul 1996
- * KIZILKAYA, Muhsin, *Gölgeler Çabuk Ölü*, İletişim yay., İstanbul 2001
- * -, "Tiyar Katliamı", 2 Bin 'de Yeni Gündem Gazetesi, 25 Haziran 2000
- * LÜTFİ EFENDİ, Ahmed, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, YKY, İstanbul 1999
- * MALMISANİJ, Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği 'nin tutanakları, APEC, Sweden 1994
- * Meydan Larousse, "Bedirhan Bey", C. 3
- * -, "Nesturilik", C. 14
- * -, "Kürdistan Madalyası", C. 12
- * MOLTKE, Feldmareşal Helmuth Von, *Moltke' nin Türkiye Mektupları*, 2.B., Remzi Kitabevi. İstanbul 1995
- * NIKITIN, Bazil, *Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, C. 1-2, 4. B, Deng yay., İstanbul 1994
- * NOEL, Edward Villiam Charles, *Kürdistan 1919 Binbaşı Noel 'in Günlüğü*, Avesta yay., İstanbul 1999
- * PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993
- * PERTEV, Zerdüşt Baha, "Osmanlı Arşivlerinde 'Kürdistan Eyaleti' nin Kurulması ile İlgili 2 Belge ", WAR Dergisi, Sayı 8, İslanbul 1999
- * SEVGİN, N azmi, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu 'da Türk Beylikleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982
- * TORİ, *Tarihselden Güncele Kürt Gerçeği*, Sorun yay., İstanbul 2000
- * XEMGİN, Etem, *Osmanlı-Safevi Döneminde Kürdistan Tarihi*, C.3, Doz yay., İstanbul 1997
- * YAŞIN, Abdullah, *Bütün Yönleriyle Cizre*, Yücel Matbaası, 1983
- * ZEKİ, M. Emin, *Kürdistan Tarihi*, Beybün yay., Ankara 1992

Yên Ku Sozên Giran Didin, Karên Bi Lez Dikin

A. GERNAS

Berî bi sê salan min di Roja Teze da li ser perwerdeyîya bi zimanê kurdî nivîsarek dûr û dirêj nivîsibû û balê kişandibû ser hin senaryoyên dewletê. Min wê hingê gotibû ku, "Eger têkoşîn û zordayîneke xurt li dar nekeve, dewleta Tirk ji bo perwerdeyîya bi zimanê kurdî gav navêje. Lê eger di destê pêşî da ji alî Kurdan bi xwe va zordayîneke xurt çêbibe, krîterên YA (Yekitiya Awrupa) zor bidin dewleta Tirk dibe ku dewlet hin gavên qels û xapînok bavêje!..

Ew gav jî ji niha va rûyê xwe yê derewîn nîşan dide ku di rewşek weha da wê dewlet pirsê perwerdeyîyê bi qursên taybetî bîne rojevê. Ez wê hingê li ser qursên taybetî rawestiyabûm û gihabûm wê encamê ku divê Kurd qursên taybetî nepejirînin, ji ber ku ev senaryoyek gemarî ye, dafik e, xapandin e û Kurd bi qursên taybetî tiştêkî bi dest naxin." Herwisa min gotibû ku, " divê Kurd zor bidin dewletê da ku perwerdeyîya bi zimanê kurdî li dibistanan, bi awayekî fermî bête bi cîh kirin û berpirsiyarîya perwerdeyî, finansekirina wê ji alî dewletê va bête bi rêvebirin. Lewra li hemû welatên demokratîk perwerdeyî ji alî dewletê

va tê finansekirin (wek dersxane, mamoste, materyal û hwd)...."

Mixabin ew tîrsa min rast derket û berî civîna YA ya li Kopengangê, dewleta Tirk bi lez û bez biryarek bo qursên taybetî da. Piştî çend mehan jî bi biryarnameyek taybetî ev qursa ecêb bi şazdeh şertên ecêb dorçeper kir da ku kes nikaribe van şertan bi cîh bîne û qursan li dar xe. Ango bi van biryaran dewleta Tirk di binê simbêlan da dibêje : " Kurdno, bila hewesek bo perwerdeyîya bi zimanê kurdî li ba we çênebe!. Min van biryaran ji bo xapandina YA derxist, ne ji bo we. Eger hûn dest bavêjin van qursan ez ê hezar pîrsgirêkan bo we derxim û nahêlim ku hûn bi hêsanî dest bi qursan bikin!.."

Ji herkesî ra dîyar e ku qanûna derbarî perwerdeyî, zimanê kurdî bi xwe ye. Eger ne ji pîrsa Kurd bûya, qanûnek weha dernediket rojevê û biryarek weha jî dernediket pêş. Lê nijadperestîya dewletê, ew ji herdu çavan û mêjî kor kiriye. Di serdema îroyîn da înkarkirina ziman û kulturana şermezarîyeke mezin e. Mixabin ku di dinyayê da tenê dewletek di bin barê vê şermezarî û eybê da ye, ew jî dewleta Tirk e. Rexne û zordayînen heyî, ew

mecbûr kir ku biryarek weha bistîne. Lê dema ku vê qanûnê derxist, dîsa dev ji siyaseta înkariyê berneda û zimanê kurdî bi nav nekir. Li gor qanûna nû: "Hevwelatîyên Tirk karin ew ziman û zaravayên herêmî yên ku wek kevneşopî bi kar tînin hîn bibin."

Wek ku hûn jî dizanin, piştî rêvebirnameyek ku ji 16 xalan pêk dihat ji alî Wezaretê Perwerdeyî hate pêşkêş kirin. Îcar dema meriv li naveroka qanûn û rêvebirnameya taybetî dinihêre, bi hêsanî heq dide raveyên jêrîn:

1- Înkariya Kurd û zimanê wan berdewam dike.

2- Qanûn mafê perwerdeyîyê nade, tenê "destûr" ji bo hînbûnê heye, lewra rê nadin ku kes vê qanûnê wek "perwerdeyîya bi zimanê zikmakî" bi nav bike. Divê bêjin, "hînbûn!" Ji ber ku averûya "perwerdeyî" berpirsiariyek giran dide ser milê dewletê û divê dewlet programa perwerdeyîyê di dibistanan da, bi awayekî fermî bi cîh bike. Wek matematîk, erdnîgarî, tarîx û hwd.

3- Li gor qanûna nû, divê berî her tiştî zarokên Kurd bi zimanê Tirkî bêne perwerdekirin, ango zimanê Tirkî fêr bibin (binihêre: Rêvebirname xal 8). Ev mantiq dibêje, eger min heta sinifa heştan mêjîyê zarokên Kurd şûst û nasname wan heland, baş e. Eger ev mebest nîvcû bimîne, ez ê bi hezar astengî û fenên din siyaseta xwe ya helandinê bidomînim ta ku Kurd ji bizav bikevin.

4- Di qursên taybetî da, dem jî tê çeperkirin, lewra zarokên sinifa 6,7 û 8an bi destûra dê û bavên xwe karin herin qursê, lê di rojên şemî û yekşem û bêhnvedana havînê da. Ango ew jî

zanin ku di demên bêhnvedanê da kes naçe qursan, lewma jî mebest diyar e.

5- Di xala rêvebirnameyê ya 10an da dibêje: "Di qursê da hevwelatîyên Tirk tenê karin ziman û zaravayên ku wek kevneşopî di jîyana xwe yê rojane da bi kar tînin hîn bibin û di van qursan da programa hînkirinê tê çespendin." Li vê derê pirs, "bi kîjan ziman û zarava û bi kîjan program" dertê pêş. Ev jî ji şirovekarên dewletê ra dimîne. Kêfa wan çawa bixwaze, wisa şirovebikin!.. (binihêre: xala 10an)

6- Wê qurs taybetî bin lê çek û bergên beşdarî di qalibên fermî da bin!.. Ecêbê giran! Mêjîyê eskerî bi her awayî xwe dide dest. Li alî din kesên ku wek aborî nikaribin şertên cil û bergan bi cîh binin, nikarin nêzî qursan bibin....

Ez gotinên xwe yên sê sal berê dubare dikim û cardin dibêjim ku divê Kurd qursên taybetî nepejirînin. Divê Kurd doza mafê perwerdeyîyê bikin, ne "fêrkirina" bi qursên taybetî!. Divê Kurd ji dibistana seretayî heta unîversîteyê xwedî heqê xwendinê bin! Qursên taybetî dafik e, rengê ji rengên înkariya Kurdan e. Lewma jî, divê Kurd bi rengê demokratîk, siyasî û sîvîl dengê xwe li hember qanûna bêteşe bilind bikin, kampanyayên mezin li dar xin û nerazibûna xwe bi xurtî nîşandin. Xwendevanan demê berê 2000 daxwazname bo mafê perwerdeyîya bi kurdî dabûn dewletê, divê ew daxwazname bi milyonan be û partîyên siyasî yên ku bi navê Kurdan tevdigerin li daxwaznameyek weha xwedî derên! Bêdengî, malxirabî ye, pejirandina siyaseta dewletê ye!..

"Hûn dikarin xwe wek Kurd bi nav bikin.

Lê, nebêjin pirsra Kurd heye. Eger meriv nebêje pirsgirêk heye, wê hingê pirsgirêk jî tune."

Piştî hin qanûnên nû, hukûmeta AKP ya nû hate ser hukum. Gelo ew derbarî çareserîya pirsra Kurd da çi difikire? Ew jî ji niha va dîyar bû ku ji yên berê ne cudatir e. Lewra serokê AKP Tayib Erdogan, di gera xwe ya Rûsyayê da (Kanûna 2002an), di bersî-va pirsêkê da aşkera kir ku "li Tirkîyê pirsra Kurd tune." Herwisa dibêje: "Hûn dikarin xwe wek Kurd bi nav bikin. Lê, nebêjin pirsra Kurd heye. Eger meriv nebêje pirsgirêk heye, ev tê wê maneyê ku pirsgirêk tune." Li gor mantiqa Erdogan, eger meriv qala nakokîyan, pirsgirêkan neke tu serêşî çênabe. Bi gotinekî din, eger meriv qala pirsgirêkên demokrasîyê, heq û huqûq, zilm û zordarî, êşkence, betalî û feqîrî, pirsra Kurd û çareserîya wan neke, nakokî jî çênabin!.. Ango çareserî, bêdengî ye!..

Sîyaseta klasîk a ku heta îro li Tirkîyê hatiye meşandin, nîşan dide ku sîyasetmedarên Tirk kirasek nû li xwe nakin û wisa xuyaye ku di demek nêz da jî wê vê helwestê nîşan nedin. Ji ber ku ew ji guherînê ra, ne ji alî mêtî ne jî ji alî civakî û ne jî ji alî ramanên sîyasî va, amade nînin û naxwazin dev ji sîyaseta xwe ya nasyonalîst û nijadperest berdin. Ew bi endametiya yekîtiya Ewrûpayê dixwazin ji îmkânên vê yekîtiyê pêşdestiyên diravî, aborî û sîyasî wergirin û digel îmkânên Natoyê vê yekê bo sîyasetên xwe yên nasyonalîstî bi kar bînin. Lê

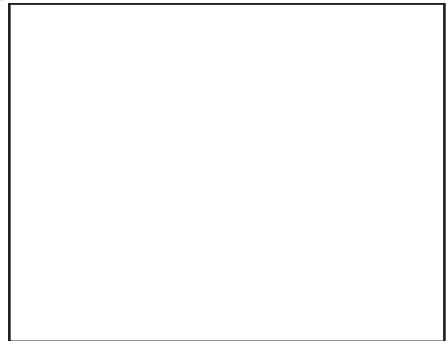
dibêjin, "yên ku sozên giran bidin, karên bi lez dikin". Meriv dibê qey ev peyv ji bo sîyasetmedarên Tirk hatiye çêkirin. Eger bala we kişandibe, dewleta Tirk gelek sozên giran digel sazîyên navneteweyî, Yekîtiya Miletan û herwisa bo Yekîtiya Ewrûpayê daye, îmze avêtiye bin peymanan lê tu car bo bextewariya gelê xwe, xwe neêşandiye. Ji bo demokratîzebûn, çareserkirina pirsra Kurd û rê vekirin bo maf û azadîyên sîyasî, ramanî, civakî û hwd rêyek klasîk a xapînok hîlbijartîye û xwe ji wê gerînekê xilas nekiriye. Bi taybetî jî, di pirsra Kurd da dev ji polîtîkaya înkariyê bernedaye û naxwaze berde. Lewma jî, guherînên qanûnî yên derbarî pirsra Kurd da, di nav tav û sîyê da biryarên bi lez distîne, ango boyaxek dikşîne ser yasa û sîyasetên xwe yên kevneperest û bi aqilê xwe yê jengarî li xapandina YA digere!.. Ez wisa bawer im, ew bi xwe jî vê yekê baş dizanin ku bi derew û xapandinê ewê nikaribin bibin endamê YA. Ji ber ku tu hukûmetek newêre desthilatdariyeke siwîl derxe pêş û li dij hukum û rayên nasyonalîst ên MGKê raweste. Herkes bi awayekî xwe ji vê belayê dûr dixê û newêre bibe dijber. Di pirsra demokratîzebûnê da, divê destûr ji esker bête stendin. Dema ku hin helwestên pêşketî ji alî hin wezîran, serokwezîran tîne pêşkêş kirin, di cî da qiyamet radibe û xwedî helwestan piştî demek kurt vedikişin kozikên xwe û arîyê bi serê xwe wer dikin.

Karektera herî balkêş a dewletê, sîyaseta ewiqandinê ye. Ango dewleta Tirk bi xwe carna qala hin çareserîyan dike û rojevê pê germ dike û bi vî

awayî di raya giştî ya Kurdan da hêvîyek çêdike. Mebest ji vê yekê ku Kurd car bicar bikevin bendewariyekê, bi hêviya avêtina hin gavan bêdeng bimînin. Wek mînak, rojev bi weşana kurdî ya di TRTê hat dagirtin û herweha bendewariyek hat afirandin lê em zanin ku projeyek weha tune, mebest tenê hêviyên sexte û ewiqandin e. Bi raya wan, ew çiqas emrê siyaseta ewiqandinê dirêj bikin ewqas hejmara kurdîxêvan kêmîrî dikin. Lewma jî wek berê rasterast siyaseta înkariyê najon lê di şûna vê polîtîkayê da ew dek û dolavên li jor qalkirî dimeşînin.

Dewleta ku xwe jî endametiya YA amade bike, divê krîter û şertên YA bi cîh bîne. Herwisa, divê YA jî rê nede endametiya dewletek ku bi dek û dolav, bi xapandin û bi qanûnên pînekirî yên ku nayên çespanî. Lewra li welatên YA înkarkirina gelan, ziman û kultura wan şermek mezin e. Eger em bala xwe bidin ev çend mînakên jêr wê baştir bête têgihîştin ku çawa welatên YA bi rengêk însanî, demokratî û merivhezî nêzî ziman, kultur û nasnameyên cuda dibin û ew dihevin.

Li Swêd bi qasî 20.000 Sam hene. Bi zimanê xwe jî dibistana seretayî heta bi unîversîteyê karin bixwînin. Ala wan û bi navê "Sametinget" parlamentoya wan heye. Li Îspanyayê 6 milyon Katalan xwedî ala û parlamentoya ne û zimanê xwe di hemû qonaxên xwendinê da bi awayekî fermî bi kar tînin. Li Îngilîstanê him Skotî him jî Walesî xwedî parlamentoyên xwe ne. Bêguman jî blî Îrlandîyan. Li Belçîkayê du neteweyên cuda bi hev ra dijîn, bi awayekî demokratîk û feder-

atif rêvebirîya wî welatê dikin. Li Fînlândiyayê 300 hezar Swêdî jî dibistana seretayî heta unîversîteyê bi zimanê xwe dixwînin. Bi nasnameya Swêdî xwedî partî û komelan in. Li Îsvîçreyê çar neteweyên cuda bi hemû awayan di wekhevîyeke federatîf da dijîn û rêvebirîya welatê dikin.

Ji bilî mafê netewe, hûrgel û komên cuda, li hemû welatên Avrûpayê jî bo yek bi yek penaberên li welatên wan bicîhbûyî mafê perwerdeyîya bi zimanê maderî heye.

Ev heq di nav qanûnên wan da wek fermî cîh girtiye û hemû mesrefên perwerdeyîyê jî ew bi rê ve dibin. Eger meriv 20.000 Samên Swêd rabe 20 milyon Kurdên Tirkîyê bike, wê nijadperestîya dewleta Tirk li dinyayê cîhekî jî xwe ra nebîne. Ev dewlet jî bo 100 hezar Tirkên Qibrisê qiyametê radike lê 20 milyon Kurdên ber pozê xwe nabîne û wan tune hesab dike. Gelo wê çawa dewletek weha jî bo endametiya YA bête pejirandin? Tiştêk weha berî her tiştî şermezarîyeke mezin e jî bo welatên Avrûpayê. Lê dîyar e ku heta dewleta Tirk pîrsa Kurd çareser neke, krîterên demokratîzasyonê bi cîh neyane ew ê nikaribe bibe endamê YA.

Aydın mı Entellektüel mi?

Fikret Başkaya

Kavramların yerli yerinde kullanılmaması kafa karışıklığına neden oluyor, dolayısıyla da realitenin anlaşılmasını zorlaştırıyor. Bu kimi zaman bilinçli olarak, kimi zamanda bir alışkanlık kategorisi olarak tezahür ediyor. Her halde bu dünyada aydın kavramında olduğu kadar kavram kargaşası ya da 'yanlış anlama' başka hiçbir kavram için söz konusu değildir. Bir şey daha var: Türkiye'nin bu tür olumsuzluğun en bariz yaşandığı ülke değilse de başta gelenlerden biri olduğunu söylemek abartma olmaz. Örneğin Fransa'da herhangi biri üniversite eğitimi aldı diye kendini 'aydın' saymayı aklından geçirmez. Bizde bir ilkokul öğretmeniye söze "şahsen bir aydın olarak..." diye başlar. Bu tavır o kadar aşırıya vardırılmıştır ki, bir zamanlar Latin alfabesini biliyor olmak aydın sayılmaya yetiyordu.

Böyle bir anlayışın gerisinde aşırı Batı hayranlığının, sömürgeleşmiş bilincin, velhasıl avrupamerkezli yabancılaştırmanın da rolü olduğunu hatırlamak gerekir. Oysa, aydın olma durumu eğitimden geçmekle, bir diploma sahibi olmakla, vb. ilgili değildir. Her hangi bir alanda eğitim görmek demek, o alanda bir uzmanlık edinmek demektir ve bunun için de

mutlaka bir eğitim kurumundan diploma almak gerekmez. Bir ustanın yanına çırak olarak girip bir kaç yılın sonunda işi öğrenmekle, üniversitenin bir fakültesinde okumak arasında aydın kavramı bakımından özde bir fark yoktur. Aydın tanımı veya 'aydın olmak' bakımından hukuk fakültesinde okuyup avukat olan biriyle, bir marangozun yanında marangozluk öğrenen genç adam arasında önemli bir fark yoktur. Sadece hukuk fakültesinde okuyan aydın olmak bakımından daha avantajlı olduğu söylenebilir. Bilgiye ulaşma kolaylığı, entellektüel faaliyet için uygun zaman, gerçek anlamda entellektüellerle ilişki kurma kolaylığı, vb. Elbette burada sözünü ettiğimiz sadece bir 'potansiyeldir' ve söz konusu 'avantajın' realize olması kesin değildir. Nitekim, üniversite ortamı kimi avantajlar sağladığı gibi bir dizi olumsuzluğu da barındırabilir. Zira, genel olarak eğitim kurumları ve üniversiteler, esas itibarıyla egemen ideolojinin üretildiği kurumlardır. Bundan daha kötüsü resmi ideolojinin geçerli olduğu durumdur. Eğer Türkiye'de olduğu gibi bağınaz bir resmi ideoloji söz konusuysa, avantaj tam bir handikapa dönüşmüş demektir. Nitekim boğucu

bir resmi ideoloji tarafından beyinleri boşaltılmış, düşünme yetenekleri dumura uğratılmış gençler istedikleri kadar uzun eğitimden geçsinler, bunun hiç bir kıymet-i harbiyesi yoktur.

Bu bakımdan eğitimden geçmiş olanlar ancak sosyolojik bir katman sayılabilirler. Ya da bunlar "sosyolojik aydın" tanımına dahil edilebilirler. Ben bu tür bir yanlış anlamıya ve kavram karışıklığına meydan vermemek için aydın kavramı yerine entellektüel kavramını yeğliyorum. Entellektüel eğitimden geçtiği için entellektüel değildir. Entellektüel bir misyonun adamı-kadını olduğu için entellektüeldir. Eğitimden geçmiş olabilir ve bu gereklidir. Aynı şekilde bir uzmanlığa da sahibolabilir. Bu onu sosyolojik aydın tanımına dahil olanlara yaklaştırır ama başka bakımlardan onlardan uzaklaşmadan aydın sıfatını haketmez. Entellektüel o toplumuda sadece en ileri düşüncenin, en yeni ve orijinal veya aykırı fikirlerin üreticisi değildir. Aynı zamanda etik bir tavır alarak, entellektüel tanımına ve misyonuna uygun duruşuyla olaylara müdahale eden biridir. Gerçekle yalan, doğruyla yanlış arasında kesin tavır koyarak olup-bitenleri teşhir etme misyonunun taşıyıcısıdır. Sınıflı toplumlarda egemen sınıflar bir egemen ideoloji (bunu beceremiyorsa resmi ideoloji) üretmeden ve bunu kitlelere kabullendirmeden veya dayatmadan egemen olamazlar. Dolayısıyla egemenliği asıl ayakta tutan kaba kuvvet veya çıplak şiddet değildir. Çoğu zaman kaba kuvvet veya çıplak şiddet egemen veya resmi ideolojinin yetersiz kaldığında, 'son kertede' devreye sokulur. Egemen

ideoloji ekseri egemenlerin çıkarını tüm toplumun çıkarıymış gibi sunar. Zira, egemen ideolojinin geçerli olması demek bir "gönüllü kabullenme" durumudur. Bunu da 'ulusal çıkar', 'toplum yararı', 'hepimiz aynı gemideyiz', vb. olarak sunar.

Elbette ulusal çıkar kavramı her zaman ve her koşulda "içi boş bir kavram" değildir. Yabancı bir gücün saldırısına maruz kalan bir ulus kendini savunduğunda bu ulusal çıkarın gerçekleşmesidir. Ama sınıflı toplumdan bağımsız bir ulus da mümkün değildir. Bunun tipik örneğini şimdilerde Türkiye'de görmek mümkün. ABD Irak'a yönelik bir saldırıya, daha uygun bir kavramı kullanmak gerekirse, bir fetih hareketine hazırlanıyor. Türkiye bu fetih hareketinde saldırgan safında yer alırsa bunu "ulusal çıkar" adına meşrulaştırmaya, kabullendirmeye yöneleceklerdir. İnsan haysiyetini zedeleyen böylesi bir fetih hareketinde, insanlık vicdanını zorlayan bir saldırıda saldırganın safında yer almak tam bir suç ortaklığıdır insanlık suçu işlemektir. Bir halkın katledilmesine müdahil olmak nasıl ulusal çıkar sayılabilir? Belirli sınıflar ve guruplar bu savaştan kâr edecekler ve/veya uzun vadeli sınıfsal çıkarları saldırıda taraf olmalarını gerektiriyordur. İşte böylesi bir durumda entellektüel bir ideolojik teşhir yaparak asıl durum veya gerçek niyetlerle afişe edilen arasındaki uyumsuzluğu açığa çıkaran kişidir. O hiçbir ulusal çıkar safsatasına itibar etmez. Sorunlara insanlığın 'genel çıkarları' perspektifinden ve evrensel düzeyde yaklaşır. Ulusal çıkar

söyleminin bir tuzak olduğunu bilir. Zaten "ülke çıkarları", "ulusal çıkarlar" vb, gibi söylemler balkondaki seyirciyi oyalamak içindir.

Elbette ezilen bir ulus söz konusuysa durum bütünüyle farklıdır ve entellektüel hiçbir ikircik ve tereddüt olmadan ezen ulusun karşısında, ezilen ulusun safında yer alır ve ezilen ulusun başarısı için tüm enerjisini ve yeteneğini ortaya kor. Hiçbir gerekçe ezilen ulusun safında yer almamayı haklı gösteremez ama entellektüel orada da kendi yaklaşımını her aşamada özgürce ifade etmeli, edebilmelidir. Kimi zaman ulusal çıkar ve ulusal kuruluş söyleminin ona yakışmayanlar tarafından dillendirdiği de olur ki, aydın onu da teşhir etmediğinde kendi varlık nedenini inkâr etmiş olur. Nitekim kimi emperyalist güçlerin kuklası ve maşası olanlar da 'ulusallık' iddiasında bulunabiliyorlar. Son yarım yüzyılın deneyleri ve yaşanalar, tutarlı birer anti-emperyalist olmayan ulusal mücadelenin başarı sansı olmadığını açıkça ortaya koyuyor... Elbette neyin anti-emperyalizm olduğunu burada tartışmamız gerekmiyor...

Entellektüel bu bakımdan gerçeğin çarpıtılmış versiyonunu teşhir eden biridir. Hiçbir egemen/resmi ideolojiye itibar etmez. Tam tersine onu teşhir eder. Entellektüelin işlevi, toplumun kritik bir eşiğe yaklaştığı durumlarda daha da büyük önem kazanır. Olup bitenlerin gerçek niteliğine açıklık getirerek, sürecin anlamına dair kafa karışıklığının aşılmasına sağlar ve harekin önünün açılmasını kolaylaştırır. Bir bakıma entellektüel "bu

gemi ne yöne doğru seyrediyor" sorusunu sorandır. Bu onun 'uzmandan' ayrılan niteliğidir... Entellektüel, tanımı ve doğası gereği muhaliftir, 'marjinaldir'. Olayların, olguların, süreçlerin 'görünmeyen' yanını bilince çıkarmak gerçek entellektüelin ve gerçek bilim adamının varlık nedenidir... Bu niteliğinden ötürü de her zaman "sürüden ayrılandır." O zaman ve kaçınılmaz olarak "sürüden ayrı olmanın" bedelini de ödemek durumundadır. Yalanın karşısında, gerçeğin tarafında yer almak, işin doğası gereği ve kaçınılmaz olarak egmen sınıfın karşısına dikilmektir. Her koşulda doğruyu haykırma basireti ve cesareti onun egemen sınıf ve onun akıl hocaları, 'ideolojik tetikçileri' tarafından 'düşman', 'bölücü', 'yıkıcı', duruma göre 'zındık' ilân edilmesiyle sonuçlanır. Herkesin yalan karşısında secde ettiği bir ortamda gerçeği haykırmak, ileri insanlığın vicdanı olma basireti, cesareti ve yeteneği ancak az sayıda insana mahsus birşeydir. Bu özellekten ötürü de tarih boyunca benim entellektüel dediğim insanlar küçük bir gurup olagelmişlerdir. Zira, gerçeği söylemenin her koşulda bir bedeli vardır ve o bedeli göze almak sanıldığı kadar kolay değildir. Elbette sorunu sadece bir cesaret kategorisi olarak görmemek gerekir. Aksi halde, entellektüel tavrını 'cesarete' indirgemek entellektüeli anlamamak olurdu.

Entellektüel'in yalan cephesinin karşısında 'doğrunun' ve gerçeğin safında olması demek, onun gerçeğe ihtiyacı olanların safında olması da demektir ki, bu niteliğinden ötürü

entellektüel, doğası ve misyonu gereği devrimcidir. Oysa, sosyolojik aydın olarak nitelenebilecek olan diplomalar tam da entellektüelin karşı kutbunda bulunurlar. Onlar, resmi/egemen ideolojiyi oluşturup yayanlardır. Dolayısıyla da yalanın ve tahrifatın safındadırlar. Misyonları egemen/resmi ideoloji üretmek, ideolojik bulanıklığı sürdürmek olanların aydın sayılmaları mümkün değildir ama sayılıyorlar ve bu durum bizim için şaşırtıcı değildir.

Hiç bir toplumsal hareketin veya muhalefetin entellektüel yokluğunda başarı şansı yoktur. Her türlü halk hareketinin, toplumsal muhalefetin veya sınıf hareketinin başarısı, eskiyi aşip yeniyi yaratabilmesi ancak bir ütopyanın varlığında mümkündür ve ütopyayı üretip, formüle eden ve onu bir umut ve kurtuluş kategorisi haline getiren de entellektüellerdir. Zira, entellektüel (Gramsci anlamında 'organik aydın') hareketin her aşamasında durumun gerektirdiğini bilince çıkarabilen, dolayısıyla da perspektifi netleştirip yenileyen, hareketin önünü açandır. Elbette söylediklerimizden yanlış sonuçlar çıkarmak her zaman mümkündür. Entellektüelin işlevi ve misyonuna vurgu yaparken onu yüceltme riski her zaman mevcuttur. Oysa, entellektüelin varlık nedeni tam da öylesi bir yüceltmenin gereksizliğinin kanıtıdır. Zira, bu dünyada hiçbir şey yüceltmeyi haketmez ve entellektüel yüceltildiğinde misyonu da ortadan kalkar.

Entellektüelin işlevi 'kritik dönemlerde' önem kazanmakla birlikte, toplumda politizasyonun büyüdüğü

durumlarda 'sosyolojik aydınların' hiç değilse bir bölümünün gerçek entellektüel işlevine kazanılması kolaylaşır. Tüm dünya'da ve Türkiye'de 1960'lı yılların başından 1970'lerin ortalarına varan dönemde 'sosyolojik aydınların' önemli bir bölümü ilerici-devrimci harekete dahil olmuştu. Fakat daha sonra, neoliberalizmin ideolojik hegemonya kurmasıyla tam karşı kutba savruldular. Bunlardan önemli bir kısmı da neoliberalizmin, neoliberal ideolojik saldırının bağnaz birer 'misyoneri' oldu...

Küresel kapitalizmin (emperyalizmin) içinde bulunduğumuz dönemde her düzeyde saldırısını yoğunlaştırdığı koşullarda, entellektüellere önemli işlevler düşüyor. Karşı-saldırının oluşması ve başarısı kitlelerin yeniden 'tarihin öznesi olma' iddiasını ortaya koymalarına bağlı ve bu süreçte entellektüel işlev 'olamazsa olmaz' bir öneme sahiptir. Zira entellektüeller, 'ileri insanlığın' haysiyetini ve vicadanını temsil etmek durumundadırlar...

YÊN DÎ û SÎYASET û REWŞENBÎRÎ*

Li Ber Sînahîya Gotina Meshud Barzanî:
«Li evro û paşve em bitenê xudanê hemî milletî nîn in»

Karwan AKREYÎ

Dîdar: Kovara Biyav

P/ Pîrsa me li dor «yê dî» ye, «yê dî» bineretê wê ji kêrê hatiye? Çima em li dîv digerin û daxwaza şirovekirina wê dikin û hewildidin cihekê bo di nêv rewşenbîrîya xwe da peyda bikin?

Karwan AKREYÎ: Heke bi awayekê berfirehtir li vê mijarê binêrin, dê bibînin ku nebitenê «yê dî» belku gelek mijarên dî jî ku bi «yê dî» ve di girêdayî...di rewşenbîrî û dîroka kulturê me da nîn in, belku em ketîne jêr bandûra rewşenbîrîya Awrupî û daxbarbuyîne bi wê serhadana hizrî û felsefî ya ku pêş (300-400) salan li Awrupa rûdayî û ew hizra nihû em pêve di mijûyê li (yê dî û wergirtîna li hember) bo wî serdemî vedigerît, ku bi nemayên hizrî û dîmokrasi lê hatibûne dariştin.

Behskirin û gengeşekirin li ser ewê dî, di her welatek û civatekî da siruştê wê qonaxê bi xwe ve digirît ya ku ew welat û civak têda diburît, êdî çi girîfta hevdu wergirtinê di biyavê siyasî da bît yan di biyavê rewşenbîrî da, gereke em hewil bidin ew hevrikîya heyî negehite wê astî ku hevdu ji nav bibin, belku rêkê li pejirandina boçunên xo da cûda xoş bikin û xo bigehînin wî astî ku bihevra jîyan di hemî biwarên jîyanê da mîsoger bibîtin.

P/ Başê hevkêşa rewşenbîr-deshelat bi çi awa ye di civaka me da û çewa serderîyê digel hevdu dikin?

Karwan AKREYÎ: Ya evro jî bi warê siyasî rolekê mezin di nexşekêşana jîyana civaka me yê evro û paşerojê da heye. Lê li dor pîrsa hevkêşê, ez dibêjim ku hindêk siyasîmedar bi çavê gumanê berê xo didene rewşenbîrî û weha hizir diken ku rewşenbîr bitenê li dor siyasî dizivirin jibo aşkirakirina kêr û kasiyên wê, lew hewil diden rewşenbîrî biçemînin û berxweve bigirin û nehêlin yaxî bîtin. Lê ez digel boçûna van siyasîsetvanan da nîn im, belku ez weha hizir dikem têhizirinên rewşenbîran ji têhizirinên siyasîsetvanan berfirehtir in, çinku siyasî pîşekê dîyar û aşkira ye, lê rewşenbîrî tîoriya dariştina karê siyasî ye di her welatêkî da.

* Kovara Biyav, Hejmar: 10-11, Akrê (Ji tîpên Arebî wergerandîna bo tîpên latînî: S.VERROJ)

Sîyaset, di welatekê xudan rewşt û serbureka dîmokrasi serederîyeka tundûtîj digel rewşenbîrîyê diket, berevajî wê çendê di welatekê xwedan serbureka dîmokrasi rewşenbîrê diheşî, lê bi mercekî rewşenbîrî jî bi xo bîte bihayekê civakî lê di welatê me da û bi hizira min heşta rewşenbîrî nebûye pîşe û bihayekê civakî û ew pêgehî civakî yê sîyasetvanî yê heyî heşta rewşenbîrî nîne.

P/ Erê tu çewa berê xo dideye "mimkinat" û sîyaset û rewşenbîrîyê?

Karwan AKREYÎ: Ez dibînim -beruvajî rewşenbîrî- gelek dereng (mimkinat) di sîyasetê da diheşî pêş. Rewşenbîrî zû bi zû hindek rastî yên meerîfî berçav diketin, lê di sîyasetê da ne "mimkin" e lew paşî çendîn salan jî nûyî sîyaset diheşî û wê rastîyê - wan rastîyan - diketê "mimkinat" û ewe ne bi tenê li ser astê Kurdî, belku li ser astê Arebî jî, bo nimunê heta serek Mesud Barzanî di gotareka xwe da gotî (evro û paşve em bi tenê xwedanê hemî milletî nîn in) ev rastî ye nebû "mimkinat" ku rewşenbîrî me jê çaverê dikir.

P/ Di biwarê rewşenbîrî da gelek dan û standin li ser wergirtina ewê di hatîye kirin, welê li demekî da nexasme li kawdanekê sîyasî yê girîng da heja Mesud Barzanî, dan pê dan û girîngî ya vê çendê diyar kir. Cenabê hewe çewa vê gotara sîyasî diheşîngî?

Karwan AKREYÎ: Helbet gotara kak Mesud Barzanî di çarçovekê sîyasî da hatîye, nek rewşenbîrî, sîyaset jî praktîzekirina jîyanê ye, li cem me wextê lutka desthelatê dibêjî em bi tenê nûneratîya milletî nakin û xelkekê di jî heye digel me, ez girîngîya vê axavtinê di vê ra dibînim. Belê raste di biwarê rewşenbîrî da gelek caran ewe hatîye gotin û dan û sitendin li ser hatine kirin herwesa berî nîha jî. Lê ya girîng ewe di biwarekî da biheşî gotin, çarenûsa me di rûyê qonaxa diyarkirî da, sîyasetmedarek dema vê çendê dibêjîtin, zemîna xoşkirineke bo wê hindê ku sîyaset bi rola xwe ya girîng di welatê me da heye. Ew jî dizivîrîneve bo wê çendê ku heşta me kêşeka sîyasî ya mezin heye û nehatîye çaraserkirin, lewma bi dîtina min gelek ya girînge. Çûnke ewe ne gotina rewşenbîrîyê ye ku dê (10) kes guhê xwe bidîne yan ne, mebesta min (10) kesên (nuxbe) ne ku lê têbigehî û kartêkirina wê li ser civakî çend bîr û dê heta çendê deng vedeteve ji alîyê piraktîkê ve. Belku girîngîya vê gotarê ewe ku di biwarê sîyasetê da sîyasetmedarekê gotî ya ku bi hezaran hezar xelk pêve girêdaye. Ku di qonaxekê da hevrikî û mamlaneka diwar ya heyî, ka dê kî serkirdayetîya vê bizava sîyasî biket. Lewma sîyasetmedarekê ku li astê kak Mesud Barzanî dibêjî "em bi tenê nîn in ..." raman ew e, di alîyê sîyasî da şîrikê me yên heyîn, ez bawerim ku paldana heza vê axavtinê li dîv kawdanê em têda dijîn li Kurdistanê û qonaxa bizava sîyasî ya Kurdistanê gelek gelek bi heşîr e ji vê ku (nuxbeka) rewşenbîrî vê bêjî. Çûnkî dengdaneve karîgerîya nuxba rewşenbîrî li ser rêvebirina komelgehê heke tu hember bikeyî beramber ya sîyasî gelek kême e, ew jî layekî ji layekê di ve heta nîha ji alîyê rewşenbîrî ve gelek hatîye gotin û behskirin welê dereng di sîyasetê da geştiye.

P/Eger çi ne ku di biwarê sîyasetê da, dereng «yê dî» ketîye di rojevê da û dan pêdan pê hatîye kirin?

Karwan AKREYÎ: Çunke ew tiştê di sîyasetê da digehît di welatê me da ew tişt dibîte kar û kiryar, xelk pê dihête perwerde kirin û "cade jî bo vî biwarî dihête rakêşan" ku di rewşenbîrîyê da ew nîne, çunke rewşenbîrî (nuxbe) ye û bi dirêjîya dîrokê jî karîgerîya (nuxbe) li ser xelkî ya kêma bûye.

P/ Sîyaset û rewşenbîrî û pêvajo û karîgerîya wan li ser cîvakên mirovatîyê... Aya mil bi mil yan jihevcûda ne? Tu vê yekê çewa dibînî?

Karwan AKREYÎ: Rabûngerîya rewşenbîrî rabûngerîyeka tîj û eve li dirêjahîya sedan salan ya heyî û hemberî wê di nav cergê barê sîyasî da li Awrupa peyda bûye ku li wî demî Awrupa li qonaxa fîodalîyê da bû. Qonaxa yek rehndîya kontirola kenîşê da bû û ez dikarim bêjim dîktatorîya totalîtarî li Awrupa hukimdar bû. Lewma ew nêrîna ronakbîrî (tinvîrî) li Awrupa serhadayî û hêdî hêdî weke alîyê rewşenbîrî bi tenê yan yê serxan werbigirin heta pêş li jêrxana komelgehê da bîzaveka dî ya girêdayî nebû bi bîzava rewşenbîrî, ew jî ya abûrî bû, lewma ew senta bîzava abûrî têda çûyê ewê rewşenbîr werdigirin û pê xweş bû, çunke sentek bo ew totalîtarîya êk layenî têk şikand, û zemînê xweş dikir ku pitir êkî û duva di biwarê abûrî da hebîn, yan ku ew aburîya fîodalî yê ku xwedanê (milk û ebîda) sîmayê wê yê serekî bû û ew duanîye, hate şikandin û xwedanên samanî bûne gelek, ku hevrikîyê digel hev du biken û ev hemerengî ye di samanî da (milkîye) digel wê fireya rewşenbîrîyê pêşkêş kirî jî nîzîk bûn û hevdu digirteve û gehîştine êk û herduya hevdu temam kirin, û gehîştine qonaxekê ku dezgehên sîyasî û damezirandina sîyasî li Awrupa li ser vê ronakbîrîyê dihête avakirin. Yan ku dibêjinê û damezirandina sîyasî li Awrupa ya lîberalî bû li ser binetayê samanî serwerîyê bû (milkîye), bo ev vejîne li bazarê azad bo di milkîyetê da û abûrî ya milkîyeta taybet vajîkirina xwe di nav dezgehên sîyasî da hebû.

mîsoger bîtin.

P/Başê dezgehên sîyasî li Ewropa berember wê yekê çi kir?

Karwan AKREYÎ: Erkê wê li ser vêre ew nebû ku serkêşîya bîzaveka rîzgarîxwaz û neteweyî biket, çunke hêza abûrî li Awrupa li geşê dabû ku kêşa xwe vederkirina fîodalî çareser biket û dunya her bi vebîn û geşbîn û jîyaneka berfirehtir lê hat, çunke sinorên xwe bezandin û derkeftin li çarçevê fîodalî da û hêdî hêdî berî di sîyasetê da êk û dû werbigirin. Di abûrî da êk û dû wergirt û abûrîyeka nû yî li ser binetarê jî navbirîna ewê dî bû, lewma ez karim bêjim di rewşenbîrîya serdemê Awrupa da ev cûre boçûn û nêrîn pêşkêş dikirin.

Helbet hingê xelk yê bi kenîşê ve girêdayî bû, her wesa edeb û hemî şêwazên hişdarîya cîvakî (aşkal alwayî alactîmayî) jî ya bi kenîşê ve girêdayî bûn û gelek rewşenbîr û feylesof li ser destê kenîşê dihatine azardan û eşkencedan, çunke wan

ronakbîran di biwarê rewşenbîrî û siyasî û abûrî da daxwaza dû rengiyê dikir. U paşan ev çende hate cesipandin di qonaxekê girîng da. Li Awrupa ku çesipandina dîrokî hate ragehandin û bûne damezirênerên siyasî û bûne parleman û ew mamelanê nema ku yê bi hêz ewê di ji nav bibit û kontrol bikir. Ev hemerengiyê hat bi dîtînen xwe yên rewşenbîrî ve û çû di nav parlemanî da. Û girîngiya parlemanî duyê hindê dabû ku bo êk dezgeh bo hembêzkerina van dîtînen xwe da di warê sêyasî û rewşenbîrî da. Lewma hemî partiyên siyasî yên li Awrupa yên amadebûn ku digel jîyana parlemanî bijîn û karên xwe birêve biben, çunke ew bixwe rengvedanek bû di nav wê ruhîyeta menafsê da. Bo vê çendê ez dikem bêjim ku fakterên siyasî di welatê me da rolekê destpêxeriyê di rêkxistina komelgehê me da dibînît û ew rabûna vê gavê heyî siyasî rolekê serekî dibînît. Bo çî? Çunke çêkirina dewleteke netewî di vê haletî da hêsta dê zivîrîteve li ser girîngiya gotina kak Mesud Barzanî ku ev gotine li siyasîmedarekî derkeft di welatêkî da ku siyasî rolekê serekî digêrît û dezgehkirina vê nêrînê -nêrîna çendayetî ye, jiber hindê ya girîng e, çunkî eva ya ber bi wê hindê diçît ku sibehî milletê me dê pêwîsteka baştir dête parlemanî û parleman dê bîte dezgehekê karîger di jîyana milletê me da û lewma hemî ev nêrînen siyasî yan rewşenbîrî cûda li Awrupa hebe- çunke rewşenbîrîye siyasî çêkir, lê li cem me carê siyasî rolê xwe bo çêkirina bizava rewşenbîrî da dibînît, lewma bizava rewşenbîrî jî li welatê me da ya harîkare digel siyasîetê, çunke siruştê siyasîetê jî li welatê me ku dibêjine bizava rizgarîxwaz herdem derbirîne li ser çarenivîsa milletê me diket û li duyv sistemekî dimokrasî û azad û bawerî bi azadîyê û dimokrasîyê heye ... Çunke vî milletî li demekî dirêj tuşî çewisandinê bûye û tepeser bûye lewma ez dikarim bêjim neza û meyleka nîv ruhîyeteka azadîxwazîyê ye û herdem bizava siyasî ya milletên bindest ya heyî û gelek caran hatîye navkirin bi neza demokratîyetê, lewma dê bînî hev civîneka siyasî digel rewşenbîran dîyardeka xerîb û namu niye, di nav helkevîna ya heyî da ez bawerim Awrupa gelek kême, welê li cem me bo xerîb nîne? Çunke ew siyasîmedar û bizava siyasî pêdivî bi wê hindê heye ku ber bi (dezgehkirinê) biçin û li ber wê çendê jî rewşenbîr hewil dide bo dahênaneka mirovatî ku di xîzmeta civakê da bît, lewma bo xo şûn pê û senterekê civakî çêkirîye ew jî ya bûye hêzek digel hêza siyasî, ewa ku divêt herdû werbigirin û divê wê qonaxê da rewşenbîrî pêşkevîtîre ji alîyê nêrînê ve.

P/ Bi ramana te zûtir ya gelalebûyî û hatîye pejirandin.

Eva çêdibît li ser berperên her rojnamekê tu dê gotarekê nivîsî û êkî di dê bersiva te deteve, herçende bersiva wî jî çêdibît ya tîj bît welê digel hindê jî nagehîte astê reşkirinê ve, welê di siyasîetê ev çende ya heyî û em amadene êk û dû rewşeke

**Li cîhanarojaya
rewşenbîrîyê siyasîet
darîft û çêkir, lê li cem
me, ta niha siyasîet rolê
xoya di çêkirîna bizava
rewşenbîrî da dibînît.**

îneve lewma ew dibêjin girîngiya wê ew siyasîet di welatê me da wesa ragehînit ku pêdivê ye em hevdu werbigirin û li gor bawerîya min ew siyasîete nihû cihê abûrî vegirtîye, çunke di abûrîyê da xebatîyeka mezin dikire ser mirovê, Awrupa ku hizra xwe di pêdaçûnê xwe da bikeneve, yan ku bi gotineka di hizreka rexneyî li cem mirovê Awrupî çêbû û bi aqîlekê rexneyî kedwanê xwe şîrove bikin û gelek kesa wergerin.

P/ Bo çi (ahtkara) abûrî li cîhana sisêyê dihête kirin?

Karwan AKREYÎ: Egerên ahtkara abûrî li cîhana siyê dizivîrî tevabûn, fak-
terên siyâsî dema ku dihête berdestekirin li siyasetê da û dibîte sistem û deshelat xo
dibîne ku ew bi tenê xudanê komelgehê ye ji layê abûrî, civakî, rewşenbîrî ... htd. Ev
(ahtkarî) ji layê dewletê ve dihête kirin li bin navê (rêxistina abûriya welatî û
geşedana abûrî) welê li cîhana Awrupa abûrî avahîyên siyâsî çêdiket, welê li cem
siyaset avahîyên abûrî çêdiket, çunke ta niha me çendîn sendîka û rêkxirawên
cemawerî hene hemî girêdayîne bi deshelata siyâsî ve li bin navê hin dê ku hêj ew
rêkxirawe di agah nîne, û ew çendê jî di xizmeta boçûna siyâsî ya welatê me da nîne,
lewma hemî wan komele û rêkxirawan dê bi xwe ve girêdetin weku êk ji dezgehên
dewletê, wekî qutabîyan-lawan- afretan-parêzeran-pijişkan û tevaya rêkxirawên dî
ku di rastî da pêdivî ye ev rêkxirawa serbixwe bin jiber hindê, çunke di welatê me da
rolekê berze yê fakterên siyâsî heye û herwesa ew binetarên ku li ser kultîrekî êk
layanî pê hatîye çêkirin. Lewma dê berê xwe bidê siyasetmedarek yan deshelateka
siyâsî, neşêtin derfetê bidete xelkekê dî ji derveyî desthilata wî kar bikin, heta ku li
rejêmen totalîterî jî ev çende ya çûye di nav yasaya wan da, bo nimune li Îrakê (athad
alwatanî letabe alaraq) ya bûye parçek ji dezgehên fermî, lewma tawaneka mezin
derheq rêkxirawên komelayetî hatine kirin, çunke ya dirust ewe, kar biken ji dûrê
desthelatê jibo medenîkirin û dezgehkirina civakî.

*P/ Li dirêjahîya dîrokê cîyawazî her hebûye di hemî civakan da welê li cîva-
ka me da ev cîyawazîyê aşkira ye ku çi cîyawazîya regezî bît yan ayînî bît yan
kemetewî bît yan hizrên siyâsî biint. Bi hizra te weku kesaneke rewşenbîrî
çewa serederî digel van cîyawazîyan di civakê Kurdistanê da bihête kirin
baştire?*

Karwan AKREYÎ: Ez berevajî berê xwe didemê û digel wê çendê nîme ku
cîyawazî li civaka me gele dizîqîn, çunke heke dû layenên cûda têk gehîştîbin her êk
ji cihê xwe kesatîya xo pêk înbît di haletê agahîyê da û derbirînê ji xwe biken ku ez
eve me heta ez nezanim bi dirustî derbirînê ji xo bikem, dîd û amacên xo bo jîyanê
bahs nekem û senterê xo yê komelayetî bahs nekem û dîyar nebît ku tu jibo min dîyar
nabî, çunke tu min nabînî, ji ber hindê heke cîyawazî têgehiştî bin yan ku di awayê
agahîyê da derbirînê ji hebûna xwe bikin dûr, di wê demî da dê bêjin cîyawazî yên

Her hebûneka civakî dizîqîn di welatê me da. Li gor bawerîya min ew zîqî ye
yan siyâsî yan netewî, hêşta di hebûna van cîyawazîyan da nîne. Raste
nikarît derbirînê ji cîyawazîyên seretayî yên heyîn ku em dikarin bêjin yên
xwe biket û bêjit ez dikavin in û seretayî ne û neşîyayîne derbirînê ji xo
eve me û nasnama bikin. Bo nimune Keldan û Aşûrî berî(30-40) salan nedi-
min jî eve ye, kes bi zanî derbirînê ji xwe bikin... Lewma derbirîn li xwe
duv da xarnadet û nedikir û hewla rêxistina xwe nedida û her wesa rêx-
bêjîtê tu yê heyî, ji ber istinên siyâsî û civakî û rewşenbîrî bo xwe
ku wê grupê hip û ageh çenedikirin. Yan ku di jîyaneka despêk û seretayî da
bi hebûna xwe nîne. dijîyan... û di halatekê pitir regezî û xerîzî da di jîyan û
parastina hebûna xwe ya xerîzî dikir. Welê niha yê di

haletekê ageh da derbirînê ji xwe dikin, rêkxistinê xwe yên çêkirin û di biwarê sîyasî û civakî û rewşenbîrî da amacên xwe dîyar dikin.. Yan ku hebûna xwe ya dest-nîşankirî û di cih da kaba xwe dihilavêjin û dibêjin em eve ne ka di kî xwe lê kire xwudan welê evên beramber wan jî kî ne? Helbet netewên di yên Kurdistanê ne bo nimune kurda ev hebûna Aşurîyan çawa wergirt? Li gor têgehîştina min her cûdahîyekê ez bawerim ew pîrosêsa wergirtina hevdu pêşkevîtîn, ewe eger bizanît dê çawa derbirînê ji xwe ketin, heke nihu her hebûneka civakî yan sîyasî yan netewî neşîya derbirînê ji xwe biket ku ew yê heyî kes bi dûv ra xarnaden û bêjîtê tu yê heyê. Çünke ew bixwe nîne û yê agah nîye, ew bi xwe jî nabêjit min çi divêt û amancên xwe jî dîyar nakit. Belê heke nasnama xwe dîyarkir û xwe da nîyasîn û gotî ez eve me hingê tu neçarî bersîva xwe bide eve ku wî wergirim yan ne. Û di vêre da dibîte pêdivî ya ku hizrî û rewşenbîrî û civakî ye.

P/ Wextê desthelat dibîte kenal bo nasandina her dîyardeyekê û vexwendin û rêkxistina jîyanê, helbet zalbûna desthelatê heye li rewşeka weha ku êdî desthelat nehatiye dabêşkirin di her kenalek û astek behra xwe di rêxistina jîyanê da nabinîn û li rewşeka wesa yê di yê berze û peyda nabît ku ta sîyasî her gav hewl didet geşekê peyda biket li civakên daxistî ku desthelat ya zal bît û yê di li ser astê nav xweyî bihête reşkirin û her gav yê di girêdayî bi derveyî bazineyî civakî û dervayî deshelatê yan ku kesaneke gelek nefret lê kirîye.. Di vê re da gotara rewşenbîrî dihêtin wek dezgekî bo lêkvekirina deshelatê û heta deshelat jî nehête lêkvekirin û her kenal û astek rolê xwe nebînîtin yê di amade nabît. Cenabê hewe çewa vê (mihadil)ê dibînît û her li ser vê pîrsyarê aye sîyaset li cem me derfet daye pîrsa hevdu wergirtinê ku bibîte pêdivîyeka civakê û yê di berdewam berhev û amade bît, bo nimune heke em bizivîrîne bo ser peyva serokî, heke bo pêdivîyeka civakî wergirtina ewê di pêdivî bo li ser astê rewşenbîrî û ragehandina me da pitir ji carekê hatibû xandin û dan û standin li ser hatibane kirin, çünke werçerxaneke di hizra Kurdî da dirust dibîtin û li duv bawer ra me destpêka hizreka rexneyî ye li ser astê sîyasî destpê diket, welê wextê ev peyve hatiye xandin û gotin me rawestîna di qada çalakîyên rewşenbîrî da û li ser berperên govar û rojnaman da li ser nekirin û dan û standin li ser astê sîyasî jî nehate kirin?

Karwan AKREYÎ: Ez dibêjim sîyaset ji her rewşenbîrî ye û rêka ronîkirin û rêkxistina jîyana her milletekê di her qonaxekê da ku li bin her navekê hebît **Gotina serok Barzanî "li dibêjine wê rewşenbîrî. Ez bawerim di welatê me evro papve..." biyavekê da sîyasetê heta nihu nezeka millî ya heyî û alekê hizrî û rewşenbîrî bi xwe ve rewşenbîrî yê mezin bi xwe ve digirîtin û ya hembêz diket û dihête di cîyawaz jî nîne digel rewşenbîrîya me, çünke zor-beyî rewşenbîrên welatê me jî sîyasetmedar in û nav nepeniyên bizava sîyasî gelek ji sîyasetmedarên me jî edîb û rewşenbîr in, da, li cîhê daxê ye ku di belê raste ez ji digel wê hindê me ku li ser gotina qada çalakî û bizavên serokê rewşenbîran pêdivî bo liser axift bane û rewşenbîrî da têr dan û vekolîn liser kirîban, lewma heke ew gotinekê bo standin li ser nehatîye kirin. welatê Awrupa bibûwaye, çêdibît, tişteke asayî bît,**

welê bo welatê me dunya û hunerekê berfire ye û rehndên dûr bi xwe ve digirît jibo ayînda(pêseroja) milletê me, çünke ev gotina serokî bîya weka hizrî û rewşenbîrî bi xwe ve hembêz diket û dihête di nav nepenîyên bizava siyasî da û cîhê daxê ye heta niha rewşenbîrîn me kesê ji wan ev axaftine nekirîye.. Eve jî nîşanê jêk cûdakirina rewşenbîrî û deshelatê ye. Li hemî cîhanê Awrupa çêdibît siyasatmedar û hunermend têkbelîya hevdu neken.. Welê li welatê me vê gavê jî huner di bawêşa deshelatê da ye.. Cîhê daxê ye ku rewşenbîrên me pûte neda vê axaftine, li gor bawerîya wan ev gotina MesFud Barazanî tenê ya deshelatî ye...Belê ya kîjan deshelatê ye? Û li çi qonaxa dîrokê da siyasatmedarekî gotîye û her wesa siyasat di vê astî da çi rolekî dibînît? Helbet ji layê rewşanbîran ve di welatê me da gengeşe û dan û standin li ser nehatine kirin.

P/ Li duyv gotina cenabê hewe rewşenbîran vekolîn liser gotina Mesud Barzanî nekirin, çünke li gor bawerîya wan eve gotina siyasatmedarekî ye û aye ev çende wê hind naragehînît ku vederbûn û cûdahî heye di navbera rewşenbîrî û desthelatê da?

Karwan AKREYÎ: Cûdahî ne li ser astê rewşenbîrî dirust dibît û dimînît.. Cûdahî li gor bawerîya min berî ku di biwarê rewşenbîrî da çêbît, hindek fakterên dî hene cûdahîyê çêdiket.. Bo nimune heke cûdahî ya civakî werbigirîn ev cûdahî di biwarê rewşenbîrî da çênabît, welê dê rolekê sînorkirî di gelalekirina kesatîya vê cûdahîyê da bînît. Û ez bawerim ew dê ber bi dîktatorîyê biçtin. Sîyasat dê harîkar bîtin ku cûdahî xwe biêtîteve û bişên derbirîne ji xwe biket di çarçovekî da ku neze-ka dîmokrasi hebîtin yan ku ev pîrosese hebûne cûdahîyê û pêşkevîtin û wergirtina cûdahîyê demokratîkirina komelgehî ye di çarçovê pîroseka berfirehtir da ji alîyê abûrî û siyasî û civakî û rewşenbîrî. Lewma rewşenbîr evê pîrosê ji siyasatmedarekî çêtir dibînît û nexseyî bo bikêşit. Lê di pratîkkirinê da wî rolê nabînît... Di welatekî da ku piraktîzekirina pîrosa dîmokratîkirina komelgehê ya rewşa bît wekî erkeki ...

Lewma pêdivîya siyasatmedar bi xwe vê nêrîna rewşenbîrî bibînît wekî nexşesazîyekî berê xwe bidetê.. Di vê derê da dê karin bêjin ku bizava siyasî gelek yê rişde liser dîmokratîkirina komelgehê û ew jî dê harîkar bît liser riçêkirin û wergirtina cûdahîyan.

P/ Civaka me û ev gorînen çêbûyîn li Awrupa encamê gorankariyên abûrî bûn li jêrxanî destpêkirin û daxbarî kirê serxanî,, niha jî jêrxanê me gelek paşvemaye.. Bi raya te gorîna li serxanî tiştêkê niwî nîne, dihêtekirin divê qonaxê da taybet li pratîzekirina demokrasîyetê li Kurdistanê?

Karwan AKREYÎ: Helbet hizra rewşenbîrî ye û siyasat jî serxana komelekê ye, êk ji girîftên dîrokî yên welatê me ewe ku jêrxanê komelgehê me abûrîyekî lawaz bûye û çi bizaveka komelayetî nebûye ku ber bi pêş bibe. Lewma rolê serxanê komelgehê me çêdibît rolê siyasatê bibînît ew jî jêrxanayeke gelek girînge di welatê me da.. Ew jî siruştê pêşveçûna dîrokî ya welatî ye û ne tiştêkî namûye û ez bawerim dê di vê vekêşê da minît û min bawerî nîne ku rojekî li rojan em dê bêjin ewxeyî me gehîştine vê qonaxê û êkî ew pêşkevîna hevseng (mitewazîn) ewa Awrupa bi xwe

ve dîtî, lewma pêdivî ye ev astengên komelayetî di civakê me da nemînîn, her wesa ayîn jî rolekê mezin di civakê me da dibînît û egerên wê dizivîrîneve bo wê çendê ku ayîn rêkxerê komelgehê ye, ji layê sîyasî û civakî û ruhî û rewşenbîrî. Lewma ez dibêjim mêmûya welatên rojhelatê mêmûya ayînan ne. Eve jî dizivîrîneve bo wê çendê ku jêrxanê komelgehê yê bi hêz nîne, ev pîrsa avedankirina ku li Kurdistanê evro heye, gelek caran ez bi vê dîtinê berê xwe didimê ku çêkirina holeka daweta li bajarê

**Li van deh salên borî
da, cûdahî li
Kurdistanê yên pîayîn
bilivîn û derbirînê li
xwe bikin û çê dibît
hindek ji wan bawerî
bi hemî kulturê me
nehêt welê ye dijîn û yê
hewl diden ku xwe
bêxîne di nav
çarçovekê yasayî da û
ez yê geşbînim.**

Akrê di vê salê da guherîneka çêkirî, çunke xelk bisinehî diçine vê holê û bisinehî dawetên xwe diken û diaxivin beramberî kamîrayê, radiwestin û peywandîyan digel hevûdu bi hêz dikin. Lewma pîrosa avadankirinê li cîhana sêyê çarenivîsa van welatan dîyar dike, lewma pêdivî ye gelek dezgehên werzişî û komelayetî û rewşenbîrî bihêne zêdekirin(wek: nexweşxane, qutabxane, pîrd, park...). Ez bawerim dê jêrxan bîte harîkar û jîyana komelayetî bilivînit û ber bi pêş bibin. Welê dîsan dê mînit ya hejar, çunke li welatên me tîjîya di sîyaseta û rewşenbîrî da heyî, ev çendê jî êk û dû reşkirineve ye. Çunke me hemî ya hîç binetar û şûn pê yên bihêz di civakî da nîne ku niho em di haletê guherînê da dijîn û li dû dilîyê da em hizir dikin ku hebûna min gef e bo yê dî û hebûna yê dî jî gef e bo min. Ev kulturê êk dû ne hêlanê tiştêkê namûnê li cem me. Lewma heke me jêrxanekê bi hêz heba da bawerîya me bi hev dû hebît û me hewla navbirina êk û dû nekira û da pêk ve kar bikeyn û hevdu wergirin bê rewşenbîrî jî, bi vî rengî da rewşenbîrîyeka dîmokratîxwaz bît ku hemî binemayên hizrî, dîmokrasi li cem xwe bîniteve û eve jî pîroseka dîrokî ye.

P/ Başe vexwendina hewe bo yê dî yê derveyî bazinê sîyasî çi ye? Yan ku bo çi herdem li ezmuna me ya Kurdî yê sîyasî hergav pênaseka negatîv wer girtîye? Wextê yê dî yê pozîtîv li ser her astekî peyda dibin. Bo çi divêtin baca yê dî yê sîyasî bidetin? Hewe çi dîd û vexwendinek bo vê dunyayê heye?

Karwan AKREYÎ: Çunke di welatê me da sîyaseta fakterê serekî ye û deshelatê dezgehên xwe yên heyîn bo rêkxistin û peyrewkirina komelgehî û hewil didet ku herdem komelgeh li bin kontîrola wê da bît. Ji ber vê çendê sîmayên dîktatorîyetê li welatên me da yên heyîn.

P/ Aye tu bêjî yê dî yê sîyasî dê bête sîyasetkirin û murikekî sîyasî wergirin?

Karwan AKREYÎ: Ez dikarim nimunekê bibînim dema ku hunermendekê şêwekarî kevalekî çêdiketin li duyû dîtina xwe, reng û ronahîya têkhel diketin û dibêjît ez wesa berê xwe didime jîyanê... Lê çêdibît sîyasetmedarek çêbît ev ku detayeka komelayetî ye tu çewa derfetê didey li civakê me ev çende çê bît? Û ez bi vê rengî berê xwe didemê ku tameka sîyasî didete kevalê wî û renga jî gunehekê bo çêket û ev çende ji me dikêşite pîrsyarekê bo çi gelek xelk li welatê puyteyî bi sîyasetê diden? û beruvajî li welatên pêşkevî ev çende nîne? Çunke ev kesanên

puyteyî bi sîyasetê diden ew kesin, ewên jîyana wan raste û xwe bi sîyasetê ve yan bi abûrî ve girêdaye. Li welatê me bi hezaran xelk puyte bi sîyasetê didetin, çunke rolê xwe li welatê me dibînît û me kiyanekê neteweyî nîne, ku em hevrikîyên xwe û mamlanê bi şewazekî siruştî bikeyn, lewma sîyaset li welatên me da ne (xirfe) ka sîyasî ye weku li Awrupa heyî. Çunke sîyaset ya têkhel û girêdaye bi hebûn û hesta mirovî ve, çunkî amanca wê serwerîya yasayî bi dest ve bînît. Lewma rengdaneva wê li cem me hemîya ya heyî ku carê divêt em hebîn nihu xelk bi milyonan çavê li sîyasetmedarekî ye. Ka dê çi biket û yan ku çi kompanîya hene yan banqa hene îflas biket yan evê partî bireve li helbijartina, çunke komelgeheke darayî li pişt bû yan dê li helbijartina bîteve, ka dê şehîda û malên awaran bi xwedan biket yan jî fideralîyetê bo me bi dest ve înit, lewma ji ber vê çendê xelk puyteyî bi sîyasetî diden û heke deshelat bi şeweyekê negatîv bikarbînît bêhez û hesta xelkî digel sîyasetê diktatorîyetê dê li welatê me da peyda bît.

P/ Heta yê dî, yê sîyasî nehête pêşwazîkirin yê dî yê derveyî sîyasetê nahête pêşwazîkirin. Yan ku hemî bi yê dî dihête pîvan li ser yê dî yê sîyasî heke ew yê baş bît hemî dibaşin û heke bervajî bît hemî xirab in?

Karwan AKREYÎ: Bêguman madem sîyasetê ev role hebît û hebûna yê dî jî dê tameka sîyasî detê û mirov dê bi dîtineka sîyasî berê xwe bidetê yê dî.

P/ Heke hebît yan ne, çawa dê serderîyê digel bikeyî?

Karwan AKREYÎ: Pênasekirina ewê dî yê li derveyî sîyaset û deshelatê, herwekî berî niha min gotî ez bo çi li (xud)ê xwe da dest pênekeyin ku yê dî kî ye? Heke bi nêrîneka niştimanî û Kurdistanî weku sîyasetmedarekê pêdivî ye ez berê xwe bideme yê dî kî ye? Yê dî ewê sîyasî ye beramber min, bo min rewşenbîreke ku boçûna xwe ya taybet ya heyî bo jîyanê ew yê dî nîne. Belam bo rewşenbîrekê dî ew yê dî ye, heke rewşenbîrekê bêt nabit silavê li vê deshelata heyî li Kurdistanê bikeyn, rewşenbîrekê dî dê bêt ev deshelate ya raste derbirînê li hez û armanc û hevîyên gelê me diket... Lewma ev deshelat di vê qonaxa dîrokî da deshelateka niştimanî ye, divêtin em dest jê bernedin ta ku bo me wî erkê dîrokî bi cih bînît û ez amademe serederîyê digel vê deshelatê bikem ku sistemekê sîyasî darêjît û bibime xwedan serwerî û ez wekî rewşenbîrekê dê nêrîna min bo deshelatê ya cûda bît û ev carê nêrînen rewşenbîrî çêdibît bo êk û dû ew yê dî ye, her êk ji wan li duv dîtina xwe berê xudaneka heyî bo sîyasetê, ka dê ev sîyasetmedar çi bo komelgehê me diket û çi nexşe bo kêşî û heta çendekê dê bişê jîyaneka dîmokratî berpa biket. Ev çende jî dê zivirîte bo hebûna çend rengên sîyasî û rewşenbîrî û civakî di hebûna wan da û derbirîn li xwe wergirtina êk û dû ya girêdayî bi wê çendê ve ka dê em çend dişeyin komelgehê xwe ber bi peyrewkirina binemalîyên dîmokrasiyê bînin ew jî li duv gava dîrokî ya em têda diburine wek li duv nêrîna lîberalîya Ferensî.

P/ Hizra zal di civakê da, hizra êk deng yan ya totalîtarî û reha wela civakî diketin ku herdem diktatoran qebîl biket û gelek dengîyê qebîl neket... D i vê derê da erkê rewşenbîrî yan sîyasetmedarî ew nîne ku vê ecza dîmokrasi ewa din va her mirovekê me da rastveket û welê biket ku gelek rengîyê qebîl

biket, hebûna van qeyranên civakî û siyasî û rewşenbîrî vedigerîteve bo vê hizra zal û cîyawazîya jîyanê di nav civakî da vedişêrîteve û ev hizra gelek caran li jêr hindek diruşman da û ev cûdahîyê di nav civakî da dihête veşartin?

Karwan AKREYÎ: Ez bihêzim û hêzbûna min ya di bêhêzîya te da û hebûna min ya di hebûna te da û heke tu hebî û yê bihêz bî ez jî yê dî me bo te, bi hizra min heke dîktatorîyet bibîte deshelatdar ewa ku cîyawazî di nav da lawaz bin û tu hewl bideyî wê deshelata siyasî hêsta lawaz bike. Heke cîyawaz têgehiştin yan hêzên siyasî û civakî di welatekî da pêgehiştî bin, bikarin derbirînê jî xwe bikin.. Hingê ez bawerim delîva hizrê namînît ku êk jî wan bêjît ez bi tenê me û min divêtin li duyî min bihên û di haletekî da heke cîyawaz û lawaz bin û neşên derbirînê jî xwe biken hingê dê rêkê xoş biken ku deshelata dîktatorî serê xwe hildeteve.. Evca bi têkilayî pirosa komaleyatî ewa tu dibêjî yê veşartina yan ku astengên heltîne di rêka cûdahî da. Bi ramaneka dî bila em gelek xedre li xwe nekin, çunke cûdahî evro li Kurdistanê ya heyî û derbirînê li xwe dikete, lê mixabin li wextekî gehîste wî hindê ku şerî biken, û êk û dû bikujin û heta niha kemîne û zorîne di welatê me da nehatîne xudankirin, pêdivîye ev li ser astê civakî bihête rêkxistin û bihête di çarçovekê yasayî da.. Ez bawerim li van deh salên borî da cûdahî li Kurdistanê yê şîyanin bavîn û derbirînê li xwe bikin û di xwe da gelek cûdahîyên neteweyî û ayînî û civakî û siyasî û rewşenbîrî û hizrî di civakê me da hene çêdibît bawerî bi hemî kulturê me nehêt welê yê dijîn û derbirînê jî xwe diken û hewl diden ku biçine di nav çarçovekê yasayî da.

Ez geşbînîm û bawer nakim li serbûra me ya Kurdistanê cûdahî hatîye kuştin û rêk bo venebibin, çunke hemî yê pêkve hewla wê hindê diden ku çarçovekê yasayî bo xwe peyda bikin û êdî eve dê bite siruştê civakê me, wekî dibêjin evro li Kurdistanê ezmunekê pêşkêş diket êdî em nikarin xwe têkbelî sistemekê dî bikin, çunke em hemî pêkve girêdayne bi êk amanc ve bo bi hev ra jîyanê û pêgehandina mirovî û destveînana serwerîyekê.

P/ Bi hizra te di çarçovekê yasayî da ev binemayên hizrên dîmokrasiyan ewê dî heke di çarçovekê yasayî da civaka Kurdistanê da ji layê perlemanê Kurdistanê ve bo bihête danan eve nabîte biyavek bo pêşxistina vê hizrê li Kurdistanê?

Karwan AKREYÎ: Bi hizra min her cûdahîyeka resen ku reh û rîşalên xwe hebî divêt hewla wê ew bît ku yasayê bibînît. Û ev hevrikîya dihête kirin, divêt bihête rêkxistin û bihête yasakirin wekû kes êdî sînore yê dî nebezînît û her wesa bizava civakî di welatê me da divêtin ya yasayî bîtin. Hebûna bingeheên rewşenbîrî yê cûda cûda siyaseteka pozîtîv e, çunke puyte bi babetên hizrî dihête dan di nav hemî bingehan da her wekû niha bizava rewşenbîrî li Akrê yan govara Biyav puyteyî bi vê biwarê cûdahî ye û hingê bizaveka yasayî ne, wate hingu (hisane) ya xwe, ya heyî eger serpeçîya yasayî nekin.

P/ Nebûna kîyanekê siyasî û sînorekê parastî bi rêya te egera serekî nîne bo nerêkxistin û yasayî kirina evan cudahîyan?

Karwan AKREYÎ: Bêguman nihi li Kurdistanê rêk ya vekirî nîne bo darîştineka di ya yasayê, ku digel van pêşveçûnê di biwarê abûrî, civakî rewşenbîrî û sîyasî da biguncin. Çünke çarenivîsa me bidestê me nîne. Ez bawerim heke bi destê me bîya di van deh salan da me dê jîyana yasayî li kurdistanê baştir birêk êxistan, welê digel borandina vê gavê em yên ber bi pêş çûyin.. Heke li vê dumahîyê em berê xwe bideyne babetê (Xesl Almar) em girêdayî bi bendekê yasa Îraqê veîne ku (Xesl Almar) sezayekê sivike bo welatîyan, çünke bi rastî heke em berê xwe bideyne civa-ka me, ku serjimêrîyekê bikeyn dê bînin afret li Kurdistanê berî serhildanê û piştî serhildanê pêşkevîneka mezin bi xwe ve dîtîye ku afret hat di biwarê civakî da. Ev yasaya me bivê û nevê dê bibîte yasayeka paşveru û neguncîyaye digel vîyan û hezên afretê da. Lewma divêt yasa bihête gihurîn û vê çendê jî wek nimunek werbigrin bo tevaya jîyana komelgehê me û divêtin me yasayeka ji vê mezintir heba û ez bawerim eve erkekê paşerojê Kurdistanê ye.

P/ Aya bo çi yan ku vexwendina hewe çend sîyaset destpêşxer bît bo kêmkirina wê biyavê di navbera sîyasetê û hestkirin bi girîngiya hurmunîkirina yê di yan wergirtina yê di... Heta vê gavê li hemî civakên paşkevî sîyaset ya destpêşxer bûye bo çekirina yê di, erê li kurdistanê jî pêdivî ye sîyaset ya destpêşxer bît û delîvê bidete yê di?

Karwan AKREYÎ: Dîsan ez bi bawerim eve girêdaye bi pêngavên sîyasî ve, yên ku komelgehê me ber bi dîmokrasiîkirina jîyana komelgehî dihavêjit û tu çaverêyî sîyaseteka dîktatorî nebe ku cîyawazîyê dirust neket... Welê heke em di yasayekê da yan rîferandomeka siruştî da li welatê me û bi wê nêrînê berê xwe bidine û heke ew keş û hewayê guncayî bît, erd, av, roj, metirsîyên di yên siruştî û hemî cûdahî derbirînê ji xwe neken bila bi rengekê seretayî bin... û heke wekî nimune jî bînin lê ew rîferanduma siruştî ewa çêdibît cûdahî di wê derê da ye, di keş û hewayekî guncayî bît ku deshelata sîyasî û biryara sîyasî ya vebir hebîtin û ev welatî ber bi piroseka dîmokrasiî biçît li demekî sîyasî bawerî bi dîmokrasiyetê hebît ew dê jîyana vê komelgehê rêk êxit û komelgehê bi dest xwe ve înit. Li wî demî da ez bawerim piştî (5) salên di rêkxistinên di yên civakî û sîyasî dê peyda bin ku di hizra me da nîne û çêdibît ew rêkxistin xwedahîyeka tepeser bît neşê derbirînê li xwe biket, çunkî delîve bo nebûye û piştî (5) salên di delîva xwe bibîntin ew dê rolê xwe di pêşxistina civakî da bînit.

P/ Wutarî rewşenbîrî dibînit ku eve derveyî sîyasetê ye belê sîyaset dibînit ku ev keş û hewaye derveyî deshelata wê ye?

Karwan AKREYÎ: Min bawerî nîne û min bawerîya heyî di welatê me da keş û hewayekê dîmokrasiî divêt deshelateka sîyasî dirust biket. Rewşenbîr nexşeyî dikêşît û xwedan nêrîne û şîyan hene û rexnegir divêt rolê xwe bibînit. Lê tu dibêjî min, rolê rewşenbîrî evro çende di welatê me da, hêştî mixabin teksîrîya rewşenbîrane ne wek ya bizava rewşenbîrî ye, belê xesleta civakê me eve ye, û dîroka çêbûna komelgehê me eve ye.

«YÊ DIN» JI GIRÎFTÊ BER BI TÊGEHKIRINÊ

(Kovara Biyav, hejmar: 10-11)

Ebdal Nuri EBDAL

Pêşekî

Yê din kî ye û çî ye û yê çawa ye?? Çi bendî me digel hev heye? Heke yê din nebe ez dê hebim û heke ez nebin dê ew hebe? Çi şuntî li ser jîn û jîyara min hene? Çima mayê xwe di min û kar û barê min da dike? Û erê ez jî li hember mayê xwe di kar û barê wî da dikim? Yê din çima yê din e û nabe pişkek ji min, yan ez bibim pişkek ji wî?! Yê din çiqas rengê xwe hene? Û hevkêşa min digel da bi çî reng û awa ye? Dualîzma cûdahî-wekyekî, ya yekbûn, parçebûn, ya jêhatî-verêbûn çî deshelat û dariştin li ser hevkêşa min digel(yan- yê din) da heye? Mijara "yê din" kengî serhildaye û kengî cihê xwe di nêv hizir û felsefê da kiriye? Çi hevbendî digel diyalog û singfirehiyê û humanîzmê da heye? Erê li ser min gereke rêzê li yê din bigrim û çima??

Eve û çend pirsên din ku hemu bi hev ra me pê dihesîne ku "yê din" girîfte û çî dema em li ser hemû pirsên wê bibersîv hatin, wê yê din ji girîftê bibe têgeh.

Ber Bi Têgehkirina Yê Din

Pirr jibo derbazbûnê ber bi «yê din» «ez»e û li pey (hevbûn-digel) ya Haydîgerî, ev «ez»e bê «yê din» nabe û yê din jî bê ez nabe. Lê ev «ez»e bi xwe pirr caran pirt û belave dibe û «yê din»ek

jê peyda dibe. Li vir «ez» ji çarçova têgehî derdikeve û dibe girîft. Yek ji nîşanên girîftkirina «ez»î yê herî berçav jî ev e; dema mirov di xwe negehî û xwe nenîyasî û ji mêj were Soqrat gotîye «xwe binîyase».

Celaledîn Rumî dibêje; "çare çîye ... û ez bi xwe nas nakim."¹ Edunîs jî di helbesta xwe ya "dem" da dibêje; "ez nû zanim ez çî bûm û dê bibime çî, ma ez pirim ji kesekî?"² Hozanvanê Meksîkî Uktavyu Baz jî dibêje; "da ku bibim gereke ez yê din bim."³

Em Kurd jî dibêjin; "ez ji xwe şerm dikim!" yan "ez yê ji xwe razî nîn im!", nêrîneka hûrî di van herdu ristan da, cûdahîyekê di nêvbera «ez» û «xwe» da xuya dike her wekî ew herdu ne yekin.

¹ *Alnehr Welheqîqe*, Alî Herb, wî jî ji kitêba Miştîfî Xalib li der Celal Aldîn Alrumî veguestîye û temamîya wê bi vî awa ye: "Çare çîye û ez bi xwe nas dikim!! Ne ez Mesîhî me û ne jî Cuhî û ne jî Agirperest(mecus) û ne jî Musilman"!! Ne rohelatî û ne roavayî, ne jî dêmî û ne jî deryayî, ne ez ji taxîmên erd û xwiristî me û ne jî ji stêr û asmanî! Ne ez ji axê me û ne jî ji avê û ne jî ji bayî û ne jî ji agirî û ne jî ji kewnî, ne xelkê behestê me û ne jî yê agirî, belku cihê min (ne cih e) û giruveya min jî (ne giruv e) ne laş e û ne ruh e, jiberku di rastî da ez jî ji ruha ruhê me.

² *Heman jêder*, lê wî ji Kovara (Muaqîf) h: 45, sala 1983 wergirtiye.

³ *Heman jêder*, lê ji Kovara(Alkermel) h: 5 wergirtiye û temamîya wê bi vî awa ye: "Da ku hebim gereke ez yê din bim", "rûyê min yê rasteqîne, rûyê yê din e", "rûyê min ku rûyê me ye, rûyeke jibo tevan".

Her rêz ji raman û mînaka me ya kurdî "Sarter" jî dibêje "şerm hevberdîyeka germ di nêvbera min û xwedîyê min da dirûst û aşkira dike, lew bi rêya şermê ez rehndek ji rehndên xwe aşkira dikim".⁴ Ji alîyek din ve dibe ev derbirîna me ya kurdîkanî, derbirînek sade be ji ev a "Fruîd" di şiroveyên xwe yê derûnasînê da behs dike -ezê bala- ew log -super log û ... yan jî derbirînek be ji aloziya "Kucîtu"yê Dîkartî ku weha darîştiye, "li xwe min aşkira bû, ev «ez»a ha min mebest pê xwedîyê xwe ye, yê ku ez pê dibime ez û ew ji laşê min cûda ye, lew dikare bê wî hebe."⁵ Dîsan Hegel di "fînumînulojîya ruhê" da bi dirêjî behsa vê cûdahîyê kirîye û dibêje; "gereke te hişdarî bi xwe hebe, da tu bizanî tu heyî û ev hişdarîya bixwedî li dor xwe dizivire- Ego centrism- mijara rehayî ji ya hişdarîyê bixwe «ez» e).⁶

Ji bo «ez» jî girîftê bibe têgeh, anku «ez» were nîyasîn û derbirînek dirûst jê were kirin; ji aliyê çendîn bizavan û zanayan ve xebitîn hatîye kirin û ev xebitîna wan ya hizrî jî hejmareka îdîemên nûyî li dar xistinîna mîna: Ez(self), ezê kesukî(self ego), ezê fizîkî (physical self), ezê civakî(social self), ezîni (senterê ezî)(egoism), ezatî (tenêyetî) (solipsism), xwedî(ego), senterkirîna xwedî, anku zivirîn li dûr xwedîtiya xwe(egosentrism) hişdarî bi xwedayî jêdebarî yê "Freud"î xistîne di rojevê da.

Ev hemû ji bayî ruh û laşî ku yek ji mijarên bingehîn ya felsefa rohelaî bûwe, nemaze li Îran û Hindî Çînê da.

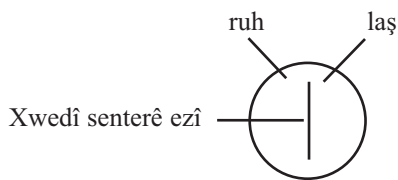
Lê her çawa be û piçek diwîr ji binyatê(hebûn-digel)ya Haydgerî, herweha

piçek diwîr ji gotina Sarterî ji ku (ev «ez»e dikeve li jêr bandura «yê din ...»). Ez we her dikim ku her «ez»ek bixwe di xwe da «yê din» yan «yên din» heye. Bi gotinek din; «ez» pêkhatineke ji "laş, ruh, xwedî" bi hebûna laş û ruhê xwedî peyda dibe û xwedê bi xwe jî nûner û cîgirê «ez»î ye.

Xwedî -ez digel laş û ruhê daye û hez li wan e, ji ber ku hebûna xwedî- ez bi wan ve girêbende, lê berevajîya vê yekê nederuste, anku «ruh, laş» hinde xwedî- ez li berçav wernagrin û her yek ji wan cihana xwe ya taybet heye.

Laş; pêkhatekê matîryalî ye, form û ruxsarê wî di hebûnê da berdehamî di guhertin û veguhestinê da ye, ji axê ye û dibe ax, li pey boçûna hindek felsefe û olan. Ruh jî pêkhatinekê aîdîalî ye ji bo behca kopîkirîna wê, paqîjî û pîsîtiya wê, cihê wê nîrvana- bidî Ne çi ol û ne çi felsefe û ne zanist jî ta niha ji pîrsa wî xwedî nederketine û bi bersîv nehatîne "wan îsalwink alruh qel alruh min amir rebî".

Êdî (ruh, laş) pîrî caran ji derveyî vîn(aradt) û vîyana (xwedî- ez)îne, lew bê îzin û ruxsetdan ji (xwedî- ez)î mişext dibin û (xwedî- ez)î jî bidirustî nikare li ser da zal bibe û li ser vî binyatî laş û ruh di rasta xwedî- ez da dibîne «yên din» an «yê din».

Pêkhatiyê «ezî»yî

⁴ Heman jêder, lê wî ji Kovara (Muaqîf) h: 45, sala 1983 wergirtiye.

⁵ Heman jêder, lê ji Kovara(Alkermel) h: 5 wergirtiye û temamiya wê bi vî awa ye: "Da ku hebim gereke ez yê din bim", "rûyê min yê rasteqîne, rûyê yê din e", "rûyê min ku rûyê me ye, rûyê jibo tevan".

⁶ Kovara "Kitabat Mehaser e", h: 84.

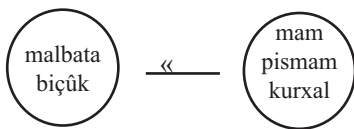
Dema ez dibêjim "têgehkirîna yê din" ev bixwe danpêdana ku «yê din» girîfte û hêsta nebûwe têgeh.

«Ez» di pêvajoya xwe da ber bi «meyê din» ve, pêdivî bi dualîzma wekyekî-cûdahîyê(al temajil/al axtilaf) herweha

yekbûn-perçebûn, herweha jêhatî-verêbûn heye, ku ev dualizma dest-nîşanker û rênîşander in ji bo li hev va vartina, «min, me, em» digel «wî, ewan, yê din», çî qas wekyekî hebe ew qas yekbûn jî hebe û jêhatî jî be heman jêder heye, ev yeke jî dibe serdema pêkanîna «em»ekî û hebûna her «em»ekê jî merci-dare bi hebûna «yê din»ekî.

Yekwekîya vê pêvajoyê «ez» e û yê pêtir ji tevan wekhevî digel da heye ku xuşk û bira ne, di rasta wî «ez» da dibîne «yê din». Lê heke em hizra xwe di yekem bazinê endazeya civakên mirovatîyê da bikin, ku malbata/xêzana biçûk e û ji dayik û bab û xuşk û biran pêk diwere, wê bibînin ku kes û endamên wê xêzanê wekyekî di çendîn faktor û jêhatîyan da heye, wek wekyekîya dayik û bavan, wekyekî di erd û dîrok û xurst û jîngehî da, wekyekî di kulturî da, di ziman da, di dîn û meshebî da, di barê jîn û jîyarê da, di jêderên xwarin û vexwarinê da û ... htd.

Lew di yekem xala pêvajoya («ez» ber bi «em») ve digehîtê, malbata biçûke ku wan di nêv xwe da pêtir ji her kesekê din wekyekî heye û jêhatî bo heman bazin heye, lew ew hemu bi hev ra «em»eka biçûk pêk tînin û li wî demî tevî xelkê din di çavên wan da dibîne «yê din».⁷ Heya yên ji teva nêztir ji wan ra ku mam û xal û pismam û kurxal in.

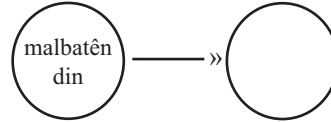

«yên din» «em»a malbatê/eşîretê

Di xala duwem da, reh û gehên xwînê "xizmanî-mirovanî" di malbata

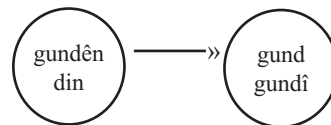
mezin da hemu bi hev ra «me»eka mez-intir pêk diînin û yên ji derveyî wan dibîne «yên din».⁸

Hemu kesên bi reha xwînê ji nêz ve digel hev heyî.

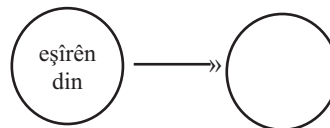
«yên din» «em»a malbata mezi

Di xala sêyem da li vê pêvajoyê wekyekta cografî-dîrokî-abûrî(barê jîn û jînarê) «em»ekî pêk tînin di hundir endazka civakî li jêr navê gund, êdî kesên gundî hemu dibîne «em»ek û her gundekê dî di rasta wan da dibîne «yê din».

«yên din» «em»a gundî

Xala duwem û sêyem, daristanek din bihevra heye, berfirehbûna malbatan, êl-ocax-eşîr, digel zêdebûna hejmara gundên ser bi wê eşîrê ve, bi vê «em»eka mezintir ya eşîrî ji dayik dibe û eşîrên din dibîne «yê din».

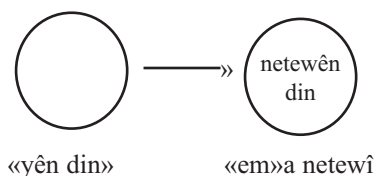
Yê din ez(em) malba biçûk

Di xala çiwarem da, ji verêja pêvajoya civakan ... Bajêr ava dibin, di nêv bajaran da, hevbendiyên eşîrtîyê dibûhî-jîn û jêhatî bo tiştêkê mezintir ji eşîrtîyê ava dibe ku netewe ye ku digel vê werarê

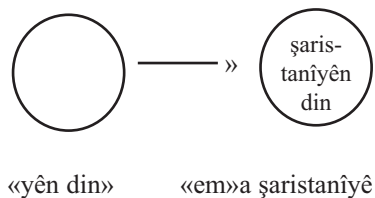
⁷ Divê malbata biçûk da, heke hat û babî pêtir ji jinekê hebît, di helwîstên rojane da "çîre berjewend ..." zaro li ser binyatê du daykîniyê jêk diwerin cûdakirin û piştî hev digrin.

⁸ Li dor vê mijarê Areba gotinek heye: *Ez û birayê xwe li hember/dijî pismaman û ez û pismam jî li hember/dijî yê xerib(yê din).*

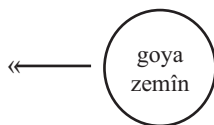
netewe û hesta neteweyî bi hêz peyda dibe. Herwek Îsmail Beşikçi dibêje: "geşbûn û hatina sermayedarîyê li Kurdistanê. Strakturên hozekî ji nav diçin û dezgehê derebegîtîyê dihelweşe û hevbendîyên civakî yên klasîk dibuhijin û li cihê wan kêşe û dozên neteweyî/niş-timanî û dîmokrasi serhaddin." ⁹

Di xala pêncan da, her digel vê pêvajoyê da, çendîn netewan jêhatî bo yek şaristanî heye, li wî demî «em»a şaristanî li hember şaristaniya din dibe.¹⁰

Di xala şeşem û ya dawîyê da, ev şaristanîyî hemû bihevra şaristaniya mirovatîyê pêk diênin û globalîzm jê peyda dibe û her cihaneka din ku heye niha ya berzeye «yê din».¹¹

«em»a globalîzmê (em mirov)

⁹ Bo pêtir pêzanînan li dor vê gehe mijarê, vegerê werzê sêyem ji kitêba *Nation and Nationalism* ya Erik Hobusbawm, herweha binêre li kitêba Îsmail Bêşikçi (*Kurdistan Kolonyalîzmeka Navdewletî*) çapa Arebî.

¹⁰ Jêhatîya şaristanî li pêş vê qonaxê jî her hebûwe, ku her miletek û neteweyek ser bi şaristanîyekê ve ne, lê li vir mebesta me ji wê jêhatî û nasnama şaristanî ye, ya ku li paş darxistin û bicihanîna erkên netewî û xala çuwarem da berpa dibîn.

¹¹ Eve ye ya ku niha em dibêjinê cihanîbûn û ya nêzîke ji têgehê "Kant" bo hevvelatîya cihanî.

Hevkêşên «Em-Yê Din», ji Rûyê Pêşveçûn û Werara Civakî Ve

Em dikarin bêjin; biyavê dîroka civakên mirovatîyê li ser xebitîn û bîzavê dike, ev şeş xal û qonaxan e, û heke bi derbirîneka "Hegeli" be wê bibêjin; aqil di dîrokê da di hundir wan her şeş xal û qonaxan da derbaz dibe ku heman xal û qonaxên nijandina şaristaniya mirovatîyê ne lê bi awayek û derbirînek din.

Lê da ji xwe bipirsîn; erê em Kurd li kîjan xalan û qonax da ne? Bi bawerîya min; pêyekê me yê di malika xala sêyem da û yê din yê darbazê sinorên xala çarem bûyî.

Malika xala sêyem «em» *Mizûrî* li hember «yê din» yê *Doskî* yan «yê din» yê *Berwarî* li *Bahdînan*, evcar «em» *Bahdînî* li hember «yê din» yê *Soran* li başûrê Kurdistanê.¹²

Malika xala çarem jî; partîyên sîyasî yên kurdî ne û hewla wan jibo bîdestxistina mafên netewî, anku bi zimanî peyivîn vekolîna me, hewla wan jibo pêkanîna «em»eka kurdî ya tevayî.¹³

Cîhana pêşkevtî û li jêr pêl û karîgerîya cihanîbûnê(xala sêyem) çi nemaye wê bi temamî ji xala çuwarem derbaz bibe û dewleta netewî girîngîya xwe ya caran nemaye, lew ev cîhane ya behsa xala pêncem dîkin «em»a şaristanî (dîyalog û vêkkestina şaristaniyan-*Samûl Hantngîn, Mihemed Xatemi*) herweha mijûlî xala şeşemîn ku bi germî xistîye di rojevê da «em»a cihanî (cihanîbûn, gupîtika zewiyê û problemên guya zemîn ji kûna ozonî-şêlîbûna jîngehê-berzatiya pîla germantîyê ... htd). Lê çi em Kurd xwe dibînin xwedî pêvajoye

¹² Ev mînaka min li başûrê Kurdistanê anî, heman mînak li parçên din yê Kurdistanê jî hene.

¹³ Herçend, hinek caran gîyan û ruha hîzbîyatîyê jî pişkdariyê di jêkparçekirina me da dike, ew jî li wî demî yê ku mirovî jêhatî bo hîzbê hebe pêtir ji jêhatîyê bo xak û netewê.

ka zêdemend û giran û bi meşa kusîleyî, helbet vê yekê jî mişa hokar li pişt hebûn û hene, di serdemê xwe da hukarê cografî-xuristî pêtir bandura xwe hebe, yê ku bûye sedema jêparçekirina me Kurdan, li pêşî em li Çaldêran û Lozanê têne parçekirin, herweha ji aliyê abûrî jî ve hukarê navbirî pişikdarî di parçekirina me da kir û nehêla em hev bigrin û yekbûnê ava bikin. Bo mînak: Li pêşî nêzî niv hezar salan û li pey gotina Şerefxanê Bedlîsî, nêzî çil mîrgehên Kurdî hebûn, dema yekê Kurd ser bi mîrgeha "Botan" ve (wek mînak) dike ev mebesta wî yê hemû ew kes bûn, yên ku di çarçovê mîrgeha Botan da dijîyan. Li wî demî Kurdê mîrgeha Erdelan yan Soran yan Behdînan di çavên wî da dibû «yê din», lê berevajîya vê li cem Turk û Faris û Areban hebû, bo mînak; dema yekê Turk digo em, mebesta wî pê hemû Turk bûn û li wî demî Kurd û Areb û Faris û ... dibûne «yê din».¹⁴

Her çewa be, ji sedema hukarê dîrokî yê navbirî «em»a me mafê «em»eka pişkkirî û digel kiz û lawazîya hukarê navkirî, ew jî ji verêja bizava dîrokî ya civakên mirovatîyê û pêşdeçûna zanistan êdî hukarî derveyî-nîvdewletî bandûra xwe bi awayek din li ser «em»a me kir û pişikkirinek nûyî jêra da û nehêla derbirinê ji tevaya Kurdan bike.

Bi kurtî «em»a pişkkirî, ramana xwedahîyê dide û bi hebûna cûdahîyê ji hev kêşên *em-yê din* di nêvbera yek netewe da peyda dike û ji mêj were ev e derdê me(*ger dê hebûwa me îtîfaqek-A. Xanî*).

Hevkêşên «Em-Yê Din» ji Rûyê Rewşenbîrî Ve

Hevkêşên *em-yê din*, di hundir van bazinên jêhatîyê da, pêtir rengekê civakî li ser zal e, lew em dikarin bi hev kêşên; *em-yê din*, yên civakî nav bikin, lê dema fakterê kulturî/îdeolojî dikeve di hundirê da, pirr caran dibe sedema peydakirina cûdahîyê di nêvbera wan kesên pişikdar da, di pêkanîna «em»ekê da her çi «em» be, evcar ev cûdahî dibe sedema sehada hevrîkî vêkevîn û berhîngariyê jî, di encam da hev kêşên; *em-yê din* ya civakî dihête têkdan û hindek hev kêşên *em-yê din* yên rewşenbîrî/îdeolojî cihê wan digrin, mîna gotara Areban(*axut lina fi aldîn*).

Dema ev bi serê me Kurdan da hatî, pirr Kurd(digel cûdahîya şewazan) bûne pişkek ji «yê din» û em dikarin evan bi "Kurdên yên din" nav bikin. Şewaz jî ev in:

* Dîn kultur e, di heman dem da jêhatîya şaristanîyan jî pê diwere dest-nîşankirin, zêdebarî bandûra wê li ser nexşekirina hinek straktur û sistmên civakî. Lewma dema misilmantî hatiye di nêv me da, piraniya me (çi bi şer çi bi silav) çûne digel da û em ji rûyê dînî û kulturî û jêhatîya şaristanîyê bûne pişkek ji yê din û evê yekê mezintirîn û bihêztirîn bandûr li ser bizava nasyon-alîmî ya Kurdî hebûwe û ta evro jî heye.

Bo mînak digel hatina misilmantîyê, pişkeka kêma ji me Kurdan tevayî nebûn û li ser olê xwe yê pêşiyê man, wek yezidîyan, ku li vir ez digel gotina kak Mesud Barzanî pêk dihê, "yan Kurd nînin yan resintirîn Kurd Yezidî ne." Lê da bipirsîn di destûrdarên hevrîkîyê di nêvbera misilman û yezidîyan da, me Kurdên misilman jêhatî bo kîjan alî hebû? Bêguman me jêhatîya xwe ya dînî li ser jêhatîya reh û geha xwînê ferkir û me Kurdên misilman piştî misilmanên Areb û xeyrî Areb girt û dijî Kurdên Yezidî rawestan. Dibêjin; pêtir(72) fer-

¹⁴ Deverast/Ebdal Nûrî: Zincîreka gotarên netewî bo heftenama (Peyman) da dihatine weşandin her ji hejmar(382-482) li her sê mehên dawîyê ji sala 2000 "Kurd û yê din".

man ser bi yazidîyan da hatîne û pişik-darîya Kurdên misilman di gelek wan fermanan da hebûwe.

* Bi dehan kesatî yê navdar bi nîş û regez û xwîn ve Kurd bûne, lê bi berhemê xwe ve pişkek ji «yê din» bûne: Berhemî çandî/hizrî yê mîna, îbn Sîbûye û îbn Xakan û ... htd. Berhemê edebî mîna: Ehmed Şewqî, Ehmed û Mihemed Teymur û Resafî û ... htd. Berhemê hêz û leşkerîyê mîna: Mihemed Alî Paşa û Selahedîn Eyubî ...

* Li jêr bandûra sedema xala yekî, ku weha berçav dibe, bandûra kultur û jêhatîya şaristaniyê bi hêztir bûwe, ji bandûra jêhatîya netewî (Kurdên yê din) di qonaxeka dîrokî da xwast dest ji taybetmendiyên xwe berdîn û bi durustî bibin «yê din» mîna îdîa Şerefhanî Bedlîsî bo reh û rîşal û resentiya piraniya mîrên Kurd bo «yê din» yê Areb vegehrîn.¹⁵

Jibo îdeolojiya îslamê, li vê dawîyê desturdarê pişkeka Kurdan digel îdeolojiya kominîst/marksî jî herweha bû, ku dixwestin bibe pişkek ji «yê din» yê kominîst û jêhatîya wan bo netewa Kurd ew qas girîngîya xwe nebû.¹⁶

Karkirin Jibo Derbazbûna Ber Bi Xala "Çiwarem" ve Pêkanîna «em»eka Netewî

Ji ber ku fakterên ji teva pêtir, bandûra xwe li ser hev kêşên «em-yên din» heyî wekyekî-cûdahî-yekbûn-perçebûn, jêhatî verêbûn, lew bi dûrbîna wan, em wê li vê geha mijara ku bi bawerîya min, astengên dikevin li pêşîya dirustkirina wê da ev in.

* Cûdahî di jêhatî yê dang netewî da: Carekê hevalekê min dîgo: "niha ez xelkê vî gundî û yê hanê û ew gundê ha, hemîya vecemînim derêk û çend ji min bêt ez civîna bideme Kurd û Kurdistanê, kes li min ture nabe û xwe bixwedan jî nizane, lê dema ez gotineka sade jî arasteyî eşîra wan bikim, hemu bi hev ra wê li dij min derkevin"¹⁷ Raman ji vê mînakê ew e, ku vî xelkî jêhatî bo gund û eşîra xwe pêtir ji netewa xwe heye. Eve ye ya min mebest jê jêhatî yê dang netewî, ku her kes ji me ser bi eşîrekê ve ye û me jêhatî jê ra heye, lew jêderên jêhatîya me ji hev cûda dibin, hebûna van rege cûdahîyan jî nîşan e ji veman û paşkevîna civakî ra; anku civaka hêştanegehayê wê peyîska şaristanî û şaristanîkirinê, ku di hundir bajarên mezin da taybetmendiyên pişkî û biçûk werin buh-jandin û cûdahî nemînin û êdî xelkê bajaran hemu ber bi tiştêkê wekhev yê mezintir bimeşin û jêderên jêhatîya wan jî roj bi roj nêzîkê hev bibe. Aha di qonaxeka diyarkirî ji werara civakî û pêvajoya dîrokî ev çende diqewime û «em»a netewî peyda dibe, lê hêştanegehanê wê qonaxê ku her Kurdekî jêhatî bo ax û netewa xwe hebe pêtir ji her jêhatîyeka din, û li xwe bipirsîn «kî ne em?». Li vir wekyekî zor ya pêdivî ye, ji ber ku dibe rêxusker ji yekbûnê ra, lê cûdahîya kujeke, ji ber ku dibe sedema perçebûnê û bi nerîna min pêvajoya dîrokî jê weha semta xwe werdigre yekbûn-parçebûn-yekbûneka din. Lew bi bawerîya min ya vê gavê me bi durustî xwe nenîyasîye û ev piçûka me xwe nîyasî jî di hundir xudîka şêlî ya «yê din» ra bûwe.

Jêhatî yê Ser Neteweyî da:

Helbet hebûna van rege jêhatîyan ji verêja hokarê «yê din» bûwe ji rûyê kulturî/dînî/îdeoloji ve, dema em bûne

¹⁵ Şerefname Şerefhanê Bedlîsî, ku nîşê mîrên Cizîrî bo Xalid Bîn Al Welid vedigerîne û nîşê mîrên malkîşyan bo xelîfeyên Abasî û nîşê mîrên Zirkî ji bo hinek hozên Areb li Şamê û nîşê mîrên Silîvanî bo Merwan (Sihran-Soran) ji bo yek ji mezinên Areb li Bexda vedigerîne û gelek mînakên din jî hene.

¹⁶ Daverast, heman jêder (Pêdivîya Hevsengiyê di Doza Netewî da).

¹⁷ Daverast, heman jêder.

pişkek ji «yê din» niha me çendîn partî yên sîyasî hene bi resen û rasîzm ve Kurd in, lê bi kultur û hizir û kar û reftar ve pişkek in ji «yê din», evên niha navê pak (ansar alaselam) li ser xwe dadinin baştirîn mînak ji vê rengê jêhatîyê ra û em dikarin bêjin ew ji me ne, belku ji «yê din» in.

Pişkirina Kurdistanê:

Ji sedema parçekirina Kurdistanê, her parçek jêr bandûr û karîgerîya yek ji wan her çar dewletên Kurdistan di nêv xwe da parçekirin, di encam da xalên wekyekîyê jî di nêvbera her parçekî û dewleta serdest da roj bi rojê pêtir lêhatin, bo mînak; wekyekî di nêvbera Kurdekî bakur digel Turkekî ji aliyê cil û bergan, rewşt û titalan, kultur û ziman û heya zewqê hunerî û edebî pêtir lêhatin ji wekyekîya wî Kurdê bakur digel Kurdekê rohelat û eve bo behana wê yekê, hinek sîyasetmedarên Kurd- yên jêhatî bo dewleta serdest heyî pêtir ji Kurdistanê- ku bêjin; her parçeyekê taybetmendîyên xwe hene û waqîh eve ye û yekbûna Kurd û Kurdistanê ji xewneke, tu carekî bicîhanînê naperijîne. Lew ya ku evro me guh lê dibe; zaravê em başûrî li hember yê din, yê bakurî, yan yê rohelat ketiye di rojevê da ... û zaravê ji wê xirabtir jî ew derbirina ha biyanî ye ji têgehê «em-yê din» ra dema dibêjin; em Kurdên Îranê Li hember Kurdên Turkî, yan yê Îranê yan yê Suryeyê, ku eve wê ramanê dide «em»a me hêsta ya şêlî ye û tişkên «yê din» bi xwe ve hem-bêz dike,¹⁸ û anku «em»a me ya «yê din»e û eve bi xwe jî mezintirîn derd e em ketinê, ji ber ku ne ez Kurdê Iraqê me û ne yê Turkiye û ne ewê ha yê Suryeyê ye, belku hemu kurdên Kurdistanê ne. Dîsan ji aliyekê din ve jî ev derbirin e, danpêdan e ku em di razîne bibin pişkek

ji yê din û ev çende bi aşkerayî di helwîst û gotara partiyên me yên sîyasî da rengvedide; bi helwîst hebûna şerên xwekujîyê û bi gotar jî; dema kemtir ji dewlet û serxwebûnê dixwazin, ku raman jî ewe em di razîne bibin pişkek ji yê din ji rûyê yek îdare, yek dezgehê sîyasî(dewlet), yek erd û welat jî.

Fakterê Xweyatiyê:

Mebest jî kizî û lawazîya jêhatîyê ye jibo xak û welatî û hetiktirîn dîyar da wê jê di xayînî û cahşitîyê ra berçav dibe, anku çîna (duîvelank) li pey derbirîna Îsmail Bêşikçî, helbet piraniya serhildan û şoreşên kurdî ji serdema vî fakterî têkçûne û li berçûne, (ma heke kûrmê darê ne ji darê nebît, dê zewala wê ji kî ve bêt), anku dema pişkek ji me Kurdan diçin digel dijmin da û dijî resenî û neteweya xwe kar dîkin. Û bi pêkanîna "siwarîyên hemîdî" li sala 1897-ê li ser destî Sultan Abdulhemîd ev dîyarde geha gupîtika rêxistinê û ta evro jî her ya berdewame, Bêşikçî dibêje: "ev çîne (duîvelank) haşatiyê ji nasnama xwe ya netewî dîkin û her bizaveka rizgarîxwaz a netewî jî bi tawanbarî dîzanin û ev dirayde ne bi tenê li bakurê Kurdistanê heye, belku li tevaya parçeyên din yên Kurdistanê da jî heye.¹⁹ Bo pêtir pesendkirina vê boçûnê her kes ji me dikare li kitêba Mesud Barzanî *Barzanî û Bizava Rizgarîxwaza Kurdî* pişka sisê vegere, ku bi firehî û mişeyî dîyar da xayîntî û cahşitî berçav dibe di şerên Şoreşa Îlonê da.²⁰ Bi bawerîya min hokerê vê yekê jî vedigere bo nebûna hişdarîyê, zêdebarî kiz û lawazîya jêhatîyê jibo xak û welatî.

¹⁹ Îsmail Bêşikçî (*Kurdistan Kolonyalizmeka Nêvdewletî*), çapa Arebî, la. 137

²⁰ Binêre li kitêba Barzanî *û Bizava Rizgarîxwaza Kurdî*(Mesud Barzanî), pişka sisê(Şoreşa Îlonê: 1961-1975, çapa Arebî, Hewlêr-2002.

¹⁸ Daverast, heman jêder (*Nav û Kurdistan, Başûr wek Mînak*).

Li dawîyê û -pêş rêzkirina derencaman- fere bêjîn, tu carekî me hewla kurdîkirina «yê din» nekirîye, welê yê li hember me(dujmin) berdewamî hewla «yê din» kirina me Kurdan kirîye, ku min mebest jê turkkirin, arebkirin û farskirina kurdan e. Û heya nûha jî ev sîyaset ya berbelav e û li gelek cih û deveran û bi çendîn şêwazan dihête piraktîzekirin, nemaze li Turkiye ku her di bin ret da danpêdanê bi nasnama Kurdî nake, belku dibêjinê Turkên çîya, herweha hewlên rejimên Îrakê nemaze Baasiyan jibo Arebkirina deverên Kurdistanê yên ku dikevî ser sinorî nemaze li Kerkuk û Şengal û Şêxan arebkirina Yezîdîyan.

Derencam:

1- «yê din» girîfte û hejmareka zor ji pirsên wê bersîvê dixwazin. Pêkola bersîvdana her pirsêka wê jî pêkola ji bo têgehkirina «yê din» ev vekolîna me jî dikeve duyî bazeneyî da.

2- Hevkêşên «ez, min, me, em» digel «ew, wî, ewan, yê din» tevayî hevin, sê dualîzm alîkarin jibo li hev vavartina wan hevkêşan ew jî ev in dualîzma: wekyekî-cûdahî, yekbûn-parçebûn, jêhatî-varêbûn.

3- «ez» jî mîna «yê din» girîft e û hêşta nebûwe têgeh û kes ji me bi dirustî xwe nenîyasîye û ez we hizr dikim ku di nêv her «ez»ekî da «yê din»ek heye.

4- Pêvajo û werara dîrokî ya civakên mirovatiyê, her ji «em»a malbata biçûk ya «em»a cihanîbûnê, di hundir şeş qonaxan ra derbaz dibe, cîhana pêşkevtî ya li qonaxa pêncê û şeşê, lê çi em Kurd hêj pêngaveka me ya li qonaxa sisê yê «em»a eşîrî û dever û mîrgehê û pênga-va din ya derbarî qonaxa çîwarê bûyî «em»a netewî.

5- Parçebûna me ji sedema fakterê cografya xuristî û sîyaseta nêvdewletî û fakter û xweyîti.... nehêla «em»a me hevbigre û derbirînê ji tevaya Kurdan

bike, belku em bixwe di rasta xwe da bûne «yê din»; diyardeya cahşitîyê, şerê birakujîyê, partîyên îslamî yên ku bitenê binav Kurd in. ...

6- Me Kurdan bidirustî xwe nenîyasîne, lewma piraniya me Kurdan bûne pişkek ji «yê din» yê dujmin û em dikarin jê ra bêjin ne ji me ne, belku ji «yê din» in.

7- Pîrr asteng hene li pêşîya pêkanîna «em»ek netewî, ku derbirînê ji tevaya kurdan bikin wek:

- * Cûdahî di jêhatî yên dang netewî da.
- * Jêyata yên ser netewî.
- * Pişkkirina Kurdistanê.
- * Kizî û lawazîya jêhatîyê bo xak û welat.

Rolî Nûser Li Cîhana Sêyem da*

Tahir Bîn Celaud (Mexrîb)

Filîp Rot, nûserê Amerîkanî, li lêdiwanekî da bo rojnameyî Lemund, bahsî tenyayî nûseranî komelgayî Amerîkayî dike û dibê: "Zor bi zehmet dikarî, yekêk bidozîne û seetêk liser kitêbek qiseyî ligel da biket. Niznim ew diyardeye li hemû cîhan da heye yan na? Belam dilnîyetan dikem li Amerîka bitaybetî li Nîw Yorkê da tiştê wa heye"

Tahir Bîn Celaud, nûserê Areb, xelkê Merakîş e, wî ev welameyî nûsiye û li heman rojname da jî çap kirawe:

Dema bi Filîp Rut, romannûserî Amerîkayî bêjime; nûserbûn li cîhanî sêyem da, zor xoş û bi zewq e. Nek xelk nêzî lêdigrin, belku berhemeka nîşî dixwîne û yarmetîyan lê dewê û rexne û lêkolînewe liser nûsûnekanî dikin, çawervanî didarî dikin û pêşwazî lê dikin, yan bi pêçewanewe rûyî lêwerdigêrîn û li xo dûr dixenewe. Bi kurtî yan zor tiştan jî dikin û rêzî lêdenên yan toriyê diden.

Nûser li cîhanî sêyem da, helsukewt îdealî legel da dekirê, dekirête efsane, helbet efsaneyekî ewto, rişekanî li waqîh da roçûbin. Herweha wek qisekerî xoyan watezarî ew xelkaneyî ke nikarin niyazî xoyan derbirin. Eger ewe nebê, nûser dibête heqayetxwên û li xo ve yan li çîrokekanî xelk, dastan daderêjê.

Nûser, nek her dibê dahêner bê, belku pêwîste muhamî û firyaguzarî komeleyatî û ridênsipî kuêxaş bêt. Wate

heq bidate çend heqdar. Herweha sergermker û perwerdekar û rahêner û mehremî nehênîkaniyan bêt, li tenaganî da jî, hunermendî konekar û lihanû bêt. Katib Yasîn, nûserî gewreyî Mexrîb (Afrîqa), li kongrekeyî Upsale da li 8-ê Sibata 1967, gotî: "biçîne Cezayîr, yekêk li xelk, basbiken lêheldeka, qolît degirê û pêt dibêje: to wetet nûserim? Wate detiwanî (dikarî) fikrim bixwînîyewe". Evaya tarîfekî sade û restewxo bo nûseran, ke wa debê çawdêr û agadar û guê li mestî xelk bin. Wate li xîzmetî amanc û xwaste komelayetîyekan da bêt. Lê yê çawerwan dikarê muttezîm bêt û liser mesela metafîzîkî û siyasiyan, zor bi sadeyî û berçavî, helwêstî hebê û lezatewe hezî ji vê tiştane bêt, mirovêkî mesûliyetnas bêt.

Her Katib Yasîn, li salî 1960-an da rageyand: "liser zemînî me da, ta nûha jî roşinbîr li xelk cîya nebûnetewe. Belam katêk tuêjî roşinbîran û xwendewaran û helkewtûanî(nixbe) xwedî îmtîyaz û mişexor diêne wiard, xelkê ji xwe dûr digrin, ducar dibine xopesend û li tiwanayî depûkênawe, ew kate bareke tirsak dibêt".

Li Awrupa jî nûser, çawdêr û agadar e, belam pêş eweyî çawdêrî xelk bêt, agadarê xweyêfî. Ew jî zor asayîye, çunke xwest û çaweruanî xelk li nûser, li Awrupa û li cîhanî sêyem da ferqî heye, şahîdîdan û obal helgirtin û "şîfabexşîn"î

* *Ferheng û Lêkhalîbûn*, Serpereptî: Sero Qadir, dezgayî çap û belavkirdin: Mukrîyanî(Wergerandina ji tîpên Arebî: S. VERROJ)

nûser, ew endazeyî li cîhanî sêyem heye û pêwîste, li Awrupa hênde nîye.

Nûseran, herçendî liser sinûrî edeb bidiwên û bilênewe, bo nimûne kitêbek bo ew mindalane binûsin ke lipirsan xerîke dibin, nagehîne hîç amancêk. Şihîrêk, romanêk natiwanî dîktatorêk wederênêt û aborîya welatêk bigorêt. Ev tiştane bêhuden û xwendekaran bi xodîzanewe li berpirsî û îtîzam helgirtin radênin. Romannûser natiwanê bo dakewtinî dilî xo binûsêt, divê xwast û çawerwanî xelkê jî liberçav bigirêt. Dezanê ke ew cêyî çawan û xwastan e. Her boye debê li ast ev çaweruanîye da, hisab pêşkes biket, çunke xelk awhayan lêdewê, herçend ziyatir xoşîyan biwêt, ligelî da sextgîrtir dibin, her boye azadiyekeyê kêmîr diketewe.

Dîsan, her pena bo Katib Yasîn dibênewe, çunke her xo baştirîn şahîrî ev waqîhe ye, li salî 1970-an her li roj-nameyî Lemund da bahsî reftar kirdinî xo legel havwelatiyên "nexwendewarê awereyan" diket: "ew nameyî bi dirêjayî hefte bo wan dihat deyanhênawe ji layî min ve, min jî bo xwe dexwêndewe û welamekan jî bo denûsewe. Ev îşe, minî dehênaye ser şewq û zewq, min mehremî nehênî helkir û awênedar û skirtêrî taybetî ewan bûm".

Filîp Rot, debê: "lemewdiwa, xwendekar mirovêkî goşegir e" ke hîç hevdem û hevdilî nîye, keçî li mexrîb da be pêçe ne, xwendekar qet tenya û goşegîr nîye, çunke hevdengî heye. Kitêbekê biçûk bêt, de kes bi layî kem ve dixwînewe. Kitêb destawdest dekat, helbet nek tenya li şuêne dewlemendan, belku li nav qutabîyanî cihêlî amadeyî û xwendekaranî zanko, ke hemîyan kitêbxwendanî zor baş in. Xelkî dewlemend, wek (berêveberan, bazirganan, sîyasetmedaran) zorbeyan (piranîya wan) kitêb

naxwênin. Keçî zorcaran her ewane narazîyin û dibên kitêb giran e. Ew romane li Fransa nîrxî 100 qironeke li Mexrîb(Afrîqa) sererayî kembûnî nîrxî pare û hezîneyî barkirdin û guhastinewe, nîrxêke dibête dû beraber, keçî gencekanî gereke hezaran pareyê xo kom dikin û çend kes bi hev ra romanêk dikirrin. Gelek caran jî min bi xo kitêb pêşkêşî çend kesên xwendekar kirîye û navî hemîyan li pişt kitêbeke nûsiwe.

Wek dîyare, ewey keçekanî Mexrîb azar dedat, nedarîye, degîna hêzekî zoryan li xwêndeneweyî kitêbe. Her li vê bareyew başêkim legel Jan Jine kird, ew digot: "her wezirêkî roşinbîrî pêwîste geştêguzar bo gence nedarekan rêk bixat, ta bikarî tablokanî Van Gog û Mafîs û peykerekanî cîyakumtî bibîtin". Wey dezanî ewe kemtirîn tişte, ke dewlet dikarê pêşkeşîyan biken, bitaybetî katêk dibînim gencan bo beşdarî kirdin li korêkî şîhir, rêz degirt û amadene zirmelê jî leser bikin, deq ev rûdawe çend sal pêş êsta, li Darlibeyz da lekatî şîhir xwendinî eweyî Mehmed Derwêş hate pêşewe. Serencam polis bo belawpêkirdinî sedan genc, ke nedikarîbû bêne holeka dabezî.

Nûseranî Frensayî ke zanko û kitabxaneyên merakîşyan dîtuwe, dikarin şahîdî biden xwendekar û qutabîyanî dîtewe, dikarin şahîdî biden xwendekar û qutabîyanê vira, zor zîrek in û aga wan li berhemî nûserî Frensayîyan heye. Kor bo kitêb xwendinê û guê girtin lewaneyî kitêbîyan xwêndutewe, rêk dîxen. Helbet eger ev hêze berfirewaneyî li berçav negirîn, ewe dibê heq bi Filîp Rot bideyt. Çunke jimarî kitêb xwendinî merakî li Amerîka jî zor kêmîr e.

Ji bo bîranîna sedsaliya
serokê bêhempa yê poreba kurd

Mustafa Barzanî

(1903-1979)

Mehmed Dehsiwar

Yek bi yek, qor bi qor, ber bi gulistanê ve, ber bi baxê Îrem ve çûn; di dilên wan de bêxofiya dijmin, a xeterên jiyane û hêviyên salan, di paşilên wan de hêz û tecrubeyên berhemdar, di destên wan de gul û sosinên rengîn, di gel hêviyên mirovanti û jiyaneke têr û tijî, hîmdarên hebûn û jiyana gelê me, mêrxasên aştî û azadiyê, ji nav me bir bi bir koç kirin. Bi hêz û hêvî bûn, bi sebir û aram bûn; ji bo azadî û rizgariyê di kolanên reş û tarî de, di rewşên zor û bi xeter de, bêtirs derbas bûn. Di zilûmatên tarî de, ji nivşên nuh re şewq, hêvî û berxwedanê; û her wiha bêxofi û tekoşinê diyarî kirin. Nivşên nuh bi evîn û dilsoziya wan, bi bawerî û tekoşina wan agirê hêvî û berxwedanê, di riyên zor û pergale nûjen de dan domandin; ew ji xwe re, ji hebûn û keftelesta gelê xwe re mînakên giranbûha, di rîya azadî û rizgariyê de rêberên payebilind hesibandin. Gelê kurd, lehengiya wan piştî alîjiyanbûna wan jî di berxwedan û serhildanên nuh de da domandin; ew nêdan jibîrkirin.

Çaxê mirov dîroka tekoşina rizgariya neteweyê kurd bîne ber çavê xwe, dê mirov gelek lehengên hêja û bi rûmet bi bîr bîne. Bi taybetî di vê sedsala dawî de, gelê kurd li hember koledarî û zordestiyê, ji bo rizgarî û azadiya xwe, car bi car serî hildaye û ji nav van serhildan û berxwedanan gelek lehengên birûmet derketine. Ev leheng, ji gelê kurd re bûne rêber û baweriya berxwedan, serhildan û rizgariyê; di dîroka tekoşina gel de bûne numûneyên payebilind. Yek ji van lehengan jî Mustafa Barzanîyê nemir e ku ez dê wî bi çend rûpelan be jî bi bîr binim.

Di Çileyê sal 1914 da rojên serma nêzîkahiye li sersala nû dikir. Waliyê Osmanî yê Mûsilê Suleyman Nazîf fermana serokê Barzanîyan Şêx Abduselam derxistibû. Mîna gelek serokên din ew jî

bi xiyaneta kurdekî din hatibû zeftkirin. Şêx Abduselam û sê hevalên xwe li ber çavên kurdan hatin bidardakirin. Dewleta serdest dixwest bi vî awayî gelê kurd çavtirsandî bike. Li gora dijmin, tekoşina kurdan bi vî awayî jî bo demeke kin be jî hatibû tefandin.

Birayê wî, Barzanîyê biçûk ê deh duwanzdeh salî, tevî çend hevalên xwe çûbû meydanê da ku bidardakirina kekê xwe bibîne. Çaxê wî rewşê fêr kiribû û kekê xwe di sêpî de daleqandî dîtibû, çavên wî xumam girtibûn û agir bi dilê wî ketibû.

Wî hê jî baş fêr nedikir bê kekê wî û hevalên xwe çima dihatin qetilkirin. Ji bo çi malbata wî û kurdên din dixistin bin vî tade û zordariyê? Çima ew jî mîna herkesî di aştî û azadiyê de ne dijiyan? Wî fêr nedikir. Ta niha jî wî fêr nekiribû bê ji bo çi çaxê ew neh mehî bû tevî diya xwe li Amedê xistibûn zindanên Osmaniyan. Wî fêr ne dikir bê çima ew sê salî cara duyem tevî dayika xwe ketibû zindanên Mûsilê. Gundê wan hatibû şewitandin, mêr hatibûn kuştin û ew tevî dayika dilovan dîl girtibûn. Ji bo çi?

Dê wî ew rewş piştê fêr bikira. Ne zêde dûr, pirr di nêz de. Dê rewşa gelê kurd, tade û zordariyên li ser neteweyê kurd, wî di demeke nêz de bigihîştandina û bikirina tekoşer û serokê doza kurdan.

Helbet ne hêsan bû ku mirov lawê welatekî bindest be. Dê wî ev zû fêr bikira. Welatekî di bin destên dijminê barbar û xedar de, di kûrahiya dilê xwe de tekoşerên bêhempa û serokên doza neteweyekî derdixist pêş. Dê rewşa welêt û bindestiya neteweyê kurd, tade û zordariyên li ser gelê kurd Barzanîyê biçûk hîn di xortaniyê de li çaraliyê Kurdistanê bidana gerandin. Dê gavekî wî li cem Mahmûd Berzenciyê nemir, gavekî wî jî li kêleka Seîd Birokî bûya. Êdî jiyan ne jiyana wî bû, jiyana wî, ya

neteweyê kurd bû. Ew hem di xizmeta serokê serhildana Agirî Îhsan Nûrî Paşa de, hem jî di ya Komara Mehabadê û Qazî Mihemedî de bû. Kî dikaribû bibe xwediye vê bextewariya bêpîvan? Kî dikaribû ewqas dîlşad û serfiraz bibe?

Malbata Barzaniyan

Navenda malbatê û Barzan dikeve hêla çepê rûbara Zapê, ber quntara çiya. Bapîrê Mustafa Barzanî Abduselam Barzanî, berî ku ew were dinyayê serî li ber Împaratoriya Osmaniyan hildabû, lê çaxê jî bo hevdîtîne û aştîyê çûbû Mûsilê ew girtibûn û bidardakiribûn. Dijmin bi vê jî nasekine û piraniya endamên malbatê piştî bidardakirina serokê eşîrê, dixe zindanan. Dijmin piştî demekê malbatê jî hev belav dike û bi hêla Suleymaniyê, Hewlêr û Kerkukê ve nefî dike. Endamên malbatê nêzî salekê di van riyên dûr de şerpeze dibin.

Piştî Şêx Mihemed wefat kiribû, birayê wî Abduselam ketibû dewsa wî. Abduselam malbatê û eşîrên din civandibû ser hev û piştî salên 1906an, ku di dema Sultan Abdulhemîd de rewşa kurdên hawîrdor xweştir bûbû, dest bi daxwaza mafên xwe kiribû. Wê demê Sultan Abdulhemîd jî nav kurdan bi dehhezaran kurd dabû hev û xistibû nav hêzên leşkerê Osmaniyan. Navê wan "Hamîdiye Alaylari". Dê vê rewşê di nav eşîrên kurdan de nakokî û bêhizûriyeke mezin derxista holê. Ji bilî ku jî teref Jontirkên nû nijadperestîyeke bêhempa dest pê kiribû, asîmîlasyoneke kesnedîtî jî bûbû xetereke mezin.

Li ser wê di sala 1907an de serokeşîr û mezinên kurdan dicivin û digîjin encamekê. Li ser navê kurdan telgrafekê ji Dewleta Osmaniyan re dişînin û daxwaza kurdan pêşkêş dikin. kurd di telgrafê de doza azadiya zimanê kurdî

dikin. Pêwîst bû cihên ku kurd lê dijîn, kurdî bibûya zimanê fermî û yê xwendegê. Daxwaza duyem, a karmendan bû û pêwîst bû li Kurdistanê kesên kurd bihatina wezîfedarkirin. Her wiha pêwîst bû ku hiqûqa îslamî weke zagonên bingehîn bêtin qebûlkirin û bikaranîn. Daxwaza dawî jî li ser zikatê bû. Pêwîst bû ku zikata li Kurdistanê dihat civandin, ji bo avakirina xwendegê û çêkirina riyên Kurdistanê bihatina xercêkirin.

Hukûmeta Jontirkan ev daxwazên herî hêsan jî mîna serhildanekê pejirand û li hember kurdan dest bi seferberîyê kir. Daxwazên kurdan di nav kurdan bi xwe de jî bi du şeweyên cihê hatin nîqaşkirin. Hinek li hember van daxwazan derdiketin û nedixwestin bi hukûmetê re têkevin nakokîyan. Hinekên mîna Seyîd Abdulqadir, Emîn Elî-Bedirxan, Şerîf Paşayê Suleymanî û derdora wan jî bi kêf li van daxwazan xwedî derdiketin.

Piştî van daxwazan, hukûmetê kurdan bi hevalbendiya Rusyayê sûcdar kirin. Ev dihate wê maneyê ku bersîva hukûmeta Osmaniyan destpêkirina şer bû. Hukûmetê êrîş bir ser kurdên herêmê û Şêx Abduselam jî bêçare dest bi berxwedanê kir. Hêzên kurdan li hember hêzên dijmin berxwedaneke baş û serkeftî pêk anîn, lê çaxê eşîrên din ên kurd xwe dan alî û şer nekirin, malbata Barzaniyan bi tenê û bêhêz man. Berxwedan zû hat şikandin û leşkerê tirk gund û bajarên Kurdan şewitandin û wêran kirin. Suleyman Nazîf, ku ew bi xwe jî Kurd bû û waliyê Mûsilê bû, car bi car êrîş bir ser Şêx Abduselam lê nikaribû wî zefî bike. Şêx Abduselam derbasî Kurdistanê rojhilat bû û li wirê bû mêvanê Seyîd Tahayê Nehrî. Wî her wiha Îsmail Axayê Şikakî (Simko) jî ziyaret kir. Piştê jî wir vegeriya û bû

mêvanê kurdekî. Ev merivê bêbext jî ew da dest.

Mustafa Barzanî wê demê bi tenê sê salî bû û tevî diya xwe cara duyem ket zîndanê. Vê carê heta ku di sala 1909an de hukûmeta Îttîhad û Teraqî nehat ser hukim jî ew bernedan. Bi darde daleqandina Şêx Abduselam û hevalên wî tesîreke mezin li ser Barzaniyê piçûk kiribû. Her wiha wê tesîr li ser rewşa gel û ya malbatê jî kiribû.

Piştî kuştina Şêx Abduselam, Şêx Ahmedê 18 salî dikeve dewsa kekê xwe û dibe serokê malbatê. Piştî berxwedanê malbata Barzaniyan di herêmê de dibe xwediyê roleke girîng; ango serokatiya pîrsa neteweyî.

Şerê Cîhanê yê Yekem

Berî Şerê Cîhanê yê Yekemîn (1914-1918) kurdan rêxistina *Hêvî* di sala 1912an de damezrandibû û kovara *Hetawê Kurd(Rojî Kurd)* jî dest bi weşanê kiribû. Çaxê Dewleta Osmaniyan di şer de li gel Almaniyana cî girt, xwest jî şer îstîfade bike û muxalefetê bêtêsîr bike. Bi vî awayî êrîş birin ser kurdan jî. Pêşî rêxistina *Hêvî* û kovara *Hetawê Kurd* hat qedexekirin. Piştra endamên girîng xistin hepsê û dû re jî ew şandin eskeriyê.

Di sala 1915an de fermana ermeniyan derket û bi vî fermanî re qirkirina mezin jî dest pê kir. Di nava demeke kin de nêzî 1.500.000 ermenî û 600.000 jî kurd hatin qetilkirin. Hukûmetê jî bo her serê ermeniyekî 25 qirûş bexşîş dida. Ango qîmeta mirovekî bûbû 25 qirûş! Ji ermeniyan ên ku dikaribûn birevin xwe bi awayekî xelas kirin, ên mayî çî bêje bi giştî hatin qetilkirin. Nêzî 700.000 kurd hatin neftikirin û ber bi Anatoliyayê (Ankara, Konya, Kirşehir û Nevşehir) ve hatin

şandin. Cihên ku ermenî û kurd jê hati-bûn valakirin bi tirkên hatin dagirtin.

Piştî şer bi dawî hat, rewşa beşê Kurdistanê ku di destê Osmaniyan de bû bi tevahî guherî. Hêla El-Cezîre û Çiyayên Kurd bi Sûriyeyê ve hat berdan û îdareya Sûriyeyê kete destê Fransayê. Hêla ku niha di nav sînorên Iraqê de ye (niha di beşek başûrê Kurdistanê de îdare di destê kurdan de ye) jî kete bin hukmê îngîlîzan.

Peymana Sewrê û Serhildana Berzencî (1882-1956)

Piştî ku elmanî û bi wan re jî osmaniyan şer wenda kirin, di peymana Sewrê (1920) de biryar hat dayîn ku kurd û ermenî jî li bakurê Kurdistanê bigihîjin azadiya xwe. Lê mixabin ev bi tenê li ser kaxez ma. Xuya bû ku hê ji hingê ve Dewletên Hevbeş li ser kurdan difikirin, lê hesabê wan her tim li ser "hespê" qewîtir bû.

Îngîlîzan ku Iraq di bin bandora wan de bû, vê carê jî hukûmeta Iraqê daxwaz kirin ku li deklerasyona xwe xwedî derkevin û mafên kurdan ê otonomiyê bi cî binin. Li gora vê deklerasyona ku di navbera hukûmeta Îngîlîz û ya ereban de hatibû îmzekirin, diviya ku kurdan di nav sînorên Iraqê de otonomiyê bi dest bixista.

Hukûmeta ereb ne razî bû ku çî otonomî bide kurdan, lê ji ber rewşa xwe ya bindestiya Îngîlîzan û bêhêzbûna xwe ne digot "na" jî. Çawa hebe "kurd jî beşek ji gelê dewleta Iraqê" bûn. Her wiha kurd bi xwe jî ji rewşê ne razî bûn. Hê di sala 1918an de Şêx Mahmûdê Berzencî û gelek pêşevanên kurd îmze berhev kiribûn da ku di bin bandora Îngîlîzan de hukûmeteke kurd ava bikin.

Malbata Berzencî ji salên 1850an ve di herêma Suleymaniyê û derdora wê de pêşevanî dikirin. Bavê wî Şêx Saîdê Suleymanî jî piştî serhildana 1908an hatibû bidardakirin.

Di çiriya paşîn de temsîlkarê Îngîlîzî Noel, li ser navê Împaratoriya Îngîlîstanê hukumdariya Başûrê Kurdistanê da Mahmûd Berzencî. Lê piştî demekê ku Soan kete dewsa Noel, rewş guherî û împaratoriye xwest ku li hember Berzencî û hukûmeta kurd hinek guhartinên fermî pêk bîne. Kurdan ev qebûl nekir û Berzencî biryara berxwedanê da. Piştî şer, Berzencî di gulana 1919an de wezîfedarên Îngîlîzan da girtin û serxwebûna xwe îlan kir.

Berzencî her wiha ji çaraliyê Kurdistanê alîkarî daxwaz kir. Wî digel vê ji Lenîn re jî bi nameyekê ve daxwaza piştgiriye kir. Mala Barzaniyan bi serokatiya Şêx Ahmed çûn hewara Berzencî û di şerê li hember Îngîlîzan de ciyê xwe girtin. Mustafa Barzanî hê di wê demê de serokatiya hêzeke kurdan dike û di Dola Piyaw de bi cî dibe. Şêx Mahmûdê Berzencî di sala 1922an de xwe melîkê Kurdistanê îlan kir. Îngîlîzan bi balafirên xwe Kurdistan û bi taybetî jî hêla Suleymaniyê seranser bombebaran kirin. Tevî vê jî hêzên Berzencî nêzî du salan bi ber xwe dan.

Çi mixabin serhildan zêde dom nekir. Îngîlîzan tevî balafirên xwe êrişan birin ser Suleymaniyê û hukûmeta ereb û îngîlîz dor li hêzên kurdan girtin. Ev serhildana Berzencî jî di sala 1924an de bi dawî hat. Dê Berzencî şeş sal şûnde dîsa serî li hember dijmin hilda û Suleymaniyeyê bixista bin destên xwe. Lê ev jî bi ser nakeve û îngîlîz Berzencî demeke dirêj li cihekî mihkem dixin bin çavan. Mahmûd Berzencî ku xwe melîkê Kurdistanê îlan kiribû û li ser navê xwe

dirav dabû çapkirin, piştî derbasî Bexdayê bû û li wir di sala 1956an de çavên xwe ji jiyana bêbext re girt.

Peymana Lozanê (1923)

Piştî şerê cîhanê niştîmanperwerî li çaraliyê cîhanê bela bû û li Rojhilata Navîn jî di rojevê de cihê xwe girt. Li Balkanê piraniya welatên di bin destên Împaratoriya Osmaniyan de gihîştin azadiya xwe. Li Afrîkayê û li Rojhilata Navîn jî gelên bindest daxwaza serxwebûn û azadiyê dikirin. Kurd jî beşdarî nav wan neteweyên ku daxwaza rizgarî û serxwebûna xwe dikirin bûn.

"Kurd Tealî Cemiyetî", "Kurd Millet Fikrasi" û "Kurd İctimaî Cemiyetî" çend rêxistinên kurd bûn û daxwaza Kurdistanê serbixwe dikirin. Lê xuya bû serxwebûna Kurdistanê ku ji hêla neft û madenên xwe yên binerdê ve pir dewlemend bû û ji teref dewletên cihê ve hatibû parvekirin, ne ji Hêzên Hevbeş û ne jî ji dewletên dorhêlê re ne zêde girîng bû. Her çiqas dewletên ku di şer de bi serketibûn behsa rewşa kurdan dikirin jî, di Rojhilata Navîn de "rehetî" û "stabîlîte" dixwestin. Wan "nikaribû" ev axa dewlemend bi destê "çend eşqiyayan" ve berdana.

Bi Peymana Lozanê re rewşa kurdan hê bêtir xerab dibû û ev car Kurdistan dibû çar perçe. Dewleta tirk a ku sînoren îro di bin hukmê wê de ye, bi serokatiya Kemal Atatürk hat damezrandin û perçeyê mezin ê Kurdistanê ket bin bandora wê. Herçî di destpêkê de komara Tûrkiyeyê ya kurd û tirkan jî bû û herdu netewe "efendiyên welêt" bûn jî, ev soz û gotin zû hatin jibîrkirin û piştî jî bi dehhezaran kurd hatin qetilkirin û bi sedhezaran jî hatin neffikirin.

Ji hêla din ve başûrê Kurdistanê ketibû bin destê erebên ku di bin bando-

ra Îngîlîzan de mabûn û Başûrê Piçûk jî di bin destê Suriyê ku di bin bandora Frensayêde mabû. Êdî li dewletên ereban du hebên nû zêde bûbûn: Iraq û Sûriye.

Tevî ku şerê cîhanê bi dawî hatibû jî, kurd heta 1930an bi dijminên dagirker re çaralî şer dikirin. Ya rastî serhildanên Koçgîrî û Dersimê jî bi cureyekê berde-wama şer û serhildana Agiriyê bû. Bi kurtî jî destpêka Şerê Yekem ê cîhanê û dawiya Şerê Duyem, kurd bi her awayî û bênavbir di şer de bûn.

Li Rojavayê Kurdistanê Îsmail Axa (Simko) di sala 1921an de serhildaneke mezin pêk anî. Simko bû waliyê Şinoyê û ta sala 1930an jî vê domand. Şah Rizayê Pehlewî di vê salê de wî diez-imîne cem xwe da ku pê re li hev were. Şertê wî jî ew e ku Simko bêçek were. Bi vî awayî wî dixin xefikê û piştî jî dikujin.

Piştî ku dewleta tirk a nû tu mafên kurdan qebûl nekir û sozên xwe zû jî bîr kir, kurdan dest bi daxwaza azadiyê kirin. Lê bersîva dewleta tirk jî ya Îngîlîzan cudatir bû. Di sala 1925 an de kurdan bi serokatiya Şêx Seîd serî hildan û gelek bajar û qesebeyên Kurdistanê jî bi dest xistin. Lê serhildan bi tenê ma û dewleta tirk bi hemû hêzên xwe ve çaralî dor lê girt.

Di sala 1927an de rêxistinên "Kurdistan Tealî Cemiyetî", "Kurd Teşkilatî İçtîmaî Cemiyetî", "Kurd Mîllet Fîrkasî" û "Kurd Îstîklal Komîtesî" digîjin hev û Xoybûnê ava dikin. Ev di dîroka kurdan de jî hêla rêxistinî ve gavekî pir girîng û modern tê pejirandin. Generalê kurd Îhsan Nûrî Paşa jî dibe serokê partiyê.

Îhsan Nûrî li hêla Agiriyê hêzên kurdan civand ser hev û serhildana ku bi navê Agirî tê ziman, berferehtir kir. Wê demê Îbrahîm Haskê Tello jî hukûmeta kurdan ava kiribû. Her wiha rojnâmeya "Agirî" jî dest bi weşanê kiribû.

Hukûmeta tirk di gulana 1930an de êrîşeke mezin bir ser tekoşerên kurd. Hukûmeta Sovyetê jî sînoren xwe girt û nehişt ku leşkerên kurd bi wir ve herin. Bi vî awayî dewleta tirk li Agirî û Zîlanê qirkirineke mezin pêk anî. Îhsan Nûrî û çend hevalên xwe pêşî cûn ser Agirîya Biçûk û piştî jî derbasî Rojavayê Kurdistanê bûn.

Li ser daxwaza Xoybûnê, Mustafa Barzanî tevî 500 leşkerên xwe çûbû hewara serhildana Agiriyê û li hêla Oramarê êrîşên giran biribû ser dijmin. Êrîşên Barzanî û hevalên wî wisa dijar bûn ku dewleta tirk pir tirsandibû û ji ber wê jî piraniya hêzên xwe bi ser Oramarê ve şiyandibû. Lê Barzanî bi çeknasî xwe bi paş ve kişandibû û derbasî Barzan bûbû.

Agirî û tecrûbeyên wê, di dîroka kurdan de xwedî roleke girîng e û gelek jî balkêş e. Kurdan yekem car bi rêxistinî û awayekî modern şer kiribû. Her wiha leşkerê kurd zerarekî gelek mezin jî dabû dewleta dijmin. Lê dijmin gelek xurt bû û ji çaralî ve alîkarî wergirtibû. Vê carê Îngîlîz jî hatibûn hewara dewleta tirk. Wan ne dixwest ku kurdên başûr werin alîkariya kurdên bakur û bi vî awayî bêtir nêzî hev bibin.

Wê demê li Barzan jî rewş ne xweş bû û serhildaneke nû nêzîk dixwiya. Çaxê hukûmeta Iraqê digel îngîlîzan bi balafiran êrîş birin ser Barzan û herêmê dan ber agir, Barzaniyan biryara berxwedanê da. Tekoşîna wan her berde-wam bû. Lê kurdên azadîxwaz û malbata Barzaniyan ne bi tenê li hember îngîlîz û ereban şer dikirin. Her wiha gelek eşîrên kurd jî derdiketin pêşîya wan û êrîş dibirin ser azadîxwazên kurd.

Mustafa, Ahmed û Sadiq Barzanî tevî leşkerên xwe berxwedaneke mezin dan û tekoşîneke bêhempa kirin. Lê çaraliyê wan hatibû girtin û dijmin zor dida wan. Bêçare di hezîrana 1932an de derbasî

Bakur bûn û ketin destên dewleta tirk.

Malbata Barzaniyan pêşî li Serhedê hatin bicihkirin, lê piştî cihê wan her tim hat guhertin. Çaxê îngilîz di sala 1934an de bi hukûmeta Iraqê efûyek dan derxistin, penaberên kurd û malbata Barzaniyan vegeriyan Behdînan. Her sê Barzanî jî malbatê hatin veqetandin û şiyandin Hilleyê, çoleke li navendeke ereban.

Mustafa Barzanî li wir zêde debar nekir û vegeriya Barzan. Dê ev vegera wî bibûna serhildeneke nû. Barzanî tevî hevalên xwe Rewandiz xist bin destên xwe. Lê çaxê hukûmet bi hêzên mezin êrîş birin ser wan, Barzanî tevî leşkerên xwe çû serê çiyê. Piştî demekê bi hukûmeta Iraqê re li hev kirin û Barzanî vê carê derbasî Suleymaniyê, cihê nefiyê bû.

Hukûmeta Mustefa Kemal di destpêka Şerê Duyemê de cihanê de rewşa xwe bêtir xurt kiribû. Piştî têkçûna Serhildana Agiriyê, kurd jî demekê bêdeng mabûn. Herçî di sala 1935an de li Sasonê û di nav salên 1937 û 38an de jî li Koçgiri û Dêrsimê serhildanên girîng pêk hatin jî, hukûmeta tirk bi plan û barbarîyeke kesnedîtî ew zû da tefandin.

Dewleta nû ya tirk heta niha li hember serhildanên kurdan alîkariyeke mezin ji Yekîtiya Sovyetan wêdigirt. Lê piştî ku dewlet bi hêz bû û alîkarî ji dewletên kapitalîst wêgirt, êdî pêwîstî bi alîkariya Sovyetê nema bû. Dê hukûmeta tirk tevî Iraq û Îranê di sala 1937an de "Peymana Sadabadê", ku li hember kurdan û komunîzmê bû, îmze bikira û bi vî awayî sêdaqeta xwe ya li hember welatên Rojavayê nişan bidana. Her sê dewletên dagirker dê bi vî awayî hem di serhildanên kurdan de alîkariya hev bikirana û hem jî sînoren xwe ji çûyin û hatina kurdên azadîxwaz re bigirtina.

Rewşa Iraqê

Çaxê Iraq di sala 1932an de dibe endamê Yekîtiya Neteweyan, hingê li ser kaxez li Kurdistanê cihê ku kurd tê de piraniyê pêk dianîn, zimanê fermî kurdî û erebî hat qebûlkirin. Li gorî peymanê pêwîst bû ku beşek ji hatina aboriya neteweyî li Kurdistanê bihata mesrefkirin. Lê di rastiyê de rewş qet jî ne wisa dimeşîya. Ne xwendegêh û ne jî riyên welêt hatibûn avakirin û jî hêla aborî ve jî rewş pir xerab bû.

Lê jî hêla têgihîştina pirsê neteweyî ve rewş roj bi roj diguhirî. Kurd hêdî hêdî şiyar dibûn û li doza xwe xwedî derdiketin. Her wiha Partiya Komunîst ku endamê Komînternê bû û Partiya Gel ku xwe sosyalîst dihesiband, xebata xwe êşkere dikirin.

Di sala 1936an de general Bekir el-Sidqî dest danî ser hukim. Hatina Bekir a ser hukim rewşê hebekî pozîtîf guhîrandibû. Êdî nîqaşêke êşkere hebû û meriv dikaribû xwe bi şêweyeke azad îfade bikira.

Lê ev azadî zêde dom nekir. General Nûrî Saîd tevî hevalbendên xwe yên nijadperest bi alîkariya Îngilîzan Bekir el-Sidqî jî ser hukim daxistin û ew kuştin. Dê vê rewşa nû tesîreke zêde li ser welatperwerên kurd bikira û ew mecbûrî jiyana îllegaliyê bikira.

Ev rewşa nû û zordariya serdestan, kurd bêtir nêzî hev dikirin. Ji hêlekê ve eşîrên din xwe nêzî malbata Barzaniyan dikirin û jî hêlekê ve jî kurdan gav bi gav ber bi avakirina rêxistineke neteweyî ve gavên girîng diavêtin.

Di sala 1939an de di bin serokatîya Refîq Hilmî de *Partiya Hêvî* hat damezrandin. Tevî ku Partî çî bêje herkesî himbêz dikir jî, bi taybetî du fikrên girîng xwe didan diyarkirin. Alîgirên fikra yekem dixwastin bi

îngilîzan re pêwendî bête danîn da ku bi alîkariya wan mafên kurdan têkeve rojevê. Xwediyên fikra din jî dixwastin bi Sovyetê re, ku niha ketibû nav Îranê û Rojavayê Kurdistanê, pêwendî bête danîn. Li gorî wan îmkaneke pir mezin hebû ku li wirê bikaribin ji rewşê îstîfade bikin û di bin bandora Sovyetê de kurdan bigihîjin azadiyê. Lê çî mixabin berpirsiyarên Hêviyê negihîştin encamekê û nakokî her dom kir.

Di sala 1941an de Reşît Alî dest datîne ser hukim û bi Elmanyaya Hîtler re pêwendî datîne. Lê Îngilîzan bi alîkariya kurdan êrîş birin ser wî. Her wiha di vê demê de dezgeha mîsyonerên elmanî li Tehranê jî hebû. Herçî şah Riza xwe bêtêref îlan kiribû jî, baweriya Hêzên Yekbûyî pê nedihat û nikaribû bi taybetî ji bo petrolê çavên xwe ji hebûna elmanan re bigire.

Li hêla din peymana navbera Stalîn û Hîtler jî bi dawî hatibû û hêzên leşkerî yên Elmanan êrîş biribû ser Sovyetê. Vê rewşê Sovyet jî ji bêçareyî beşdarî nav Hêzên Yekbûyî kiribû. Di tebaxa 1941an de leşkerê rûs jî bakur ve û yên îngilîz jî ji hêla Iraqê ve ketin Îranê.

Vê rewşa nû bala kurdan jî kişandibû. Êdî Rojavayê Kurdistanê bûbû cihê herî girîng. Partiya Hêvî jî bo ku rewşê bibîne û raporekê amade bike, Mîr Hac dişîne Mehabadê. Mîr Hac li Mehabadê berpirsiyarê "Komeley Jiyanevekirî Kurdistanê" dibîne û herdu li ser rewşê dûr û dirêj diaxifin.

Ber bi Serokatîyê ve...

Mustafa Barzanî hê ji zarokatîya xwe ve di nav şerê azadiyê de pijiyabû. Bûyerên ku li çaraliyê Kurdistanê dibûn û rewşa malbata wî tesîreke mezin lê kiribû. Şertên Kurdistanê û bûyerên giran ew hê di zarokatîyê de derxistibû

pêş. Ew êdî merivekî bîrewer û bi rûmet bû. Wî Kurdistan jî baş naskiribû. Dema li bakur bû rewşa kurdên wirê û siyaseta dewleta tirk, çaxê ew nefî kiribûn nav ereban jî rewşa ereban bêtir fêhm kiribû. Ew her wiha di Medreseya Kurd de jî şagirtêkî zana û bîrewer bû.

Barzanî mîna serokeşîrên din jî gelê xwe ne dûr bû. Wî êşa gelê xwe baş fêhm kiribû û ji çareserkirina wê re jî bi her awayî çalakî dikir. Nefspîçûk û aram bû. Ne merivekî kîndar û çavnebar bû. Lê bi sebir bû û xwedî baweriyeke pir qewî bû. Tevî ku car bi car xîyanet dîtibû û jiyabû jî, tu caran bêbawer nebû. Li gorî wî pêwîst bû ku gelê kurd xwe bi rêxistin bike. Ji vê pê ve tu rê tune bû. Bi tenê rêxistineke xurt û bi bawer dikaribû gelê kurd jî bin zordarî û bindestiyê rizgar bikira.

Wî hê di xortaniya xwe de jî serhildanên kurdan re bi her awayî alîkarî kiribû. Bi vî awayî jî hem wî Kurdistanê nas kiribû û hem jî kurdan ew baş nas kiribû.

Di sala 1943an de dema ew li Suleymaniyê li surgûnê bû, bi alîkariya kurê Berzencî jî wirê reviya. Tevî çend hevalên xwe pêşî derbasî Kurdistanê Rojava bû û piştê jî vegeriya Barzan û li wir bi cî bû.

Piştî ku li Barzan bi cî dibe, li Çolemêrgê serhildana Saîd Birokî dest pê dike û Barzanî tevî leşkerên xwe diçe alîkariya wan dike. Herçî serhildan zêde dom nake û zû têk diçe jî, lê navê Barzanî pir belav dibe û êrîşên ku dibe ser dijmin, di nav gelê kurd de nav û deng dide.

Piştî vê bûyerê Barzanî derbasî Barzan bû û vê carê bi xwe serî hilda. Li ser vê kurdên Mahabadê jî Barzanî re nameyekê dişînin û jê daxwaz dikin ku serhildan bi tenê di nav sînorên başûrê

Kurdistanê de nemîne. Kurdan her wiha daxwaza civîneke neteweyî jî dianîn rojevê.

Lê Barzanî vala ne disekinî. Wî ji hêlekê ve êrîşan dibir ser qereqolên dijmin û xwe ji çekan ve xurtir dikir û ji hêlekê ve jî ji eşîrên kurd re xeber dişand da ku piştgiriya bikin. Lê çi mixabin gelek eşîr dûrî serhildanê diman. Her wiha di navbera eşîran de dubendî û neyartî jî ji serhildanan re xetereke mezin bû. Barzaniyan ev baş fêhm kiribûn. Di navbera malbata Barzaniyan û Zîbariyan de jî nakokiyê kevn hebû. Malbat biryar dide ku vê nakokiyê ji ortê rake. Li ser vê Mustafa Barzanî bi keça serokeşîrê Zîbariyan re dizewice û bi vî awayî ev nakokî jî bi dawî tê.

Hukûmeta Iraqê li ser bûyerên ku li Kurdistanê dibin malbata Barzanî careke din bi hêla Hilleyê ve nefî dikin. Serokwezîr Nûrî Saîd bi hîle û zor li ser navê Şêx Ahmed Barzanî name jê re dişîne da ku Barzanî teslim bibe. Lê bersîva Barzanî dibe êrîşeke giran a ser hêzeke mezin a Iraqê.

Di vê demê de Partiya Hêvî jî vê rewşê zêde hêz digire û di nav gel de bi rêxistin dibe. Partî hê di vê demê de jî hukûmetê dawxaza otonomiyê dike. Hukûmet li ser vê daxwaza kurdan "Wezareta Karûbarên Kurdistanê" damezrîne û gelek kurdên ku di daîreyên dewletê û di nav hêzên leşkerî de kar dikirin, derbasî nav hêzên kurdan dibin.

Barzanî di dawîya sala 1943an de navbirekê dide êrîşên xwe. Armanca wî ew e ku bi awayekî siyasî û bîyî ku xwîn birije, pirsra kurdan hel bibe. Ew di sibata 1944an de diçe Bexdayê û digel daxwazên Partiya Hêvî jî hukûmetê re pîlanê çareserkerîna pirsra kurdan pêşkêş dike. Hukûmeta Nûrî Saîd hinek ji van daxwazan qebûl dike û dixwaze ku di

meclîsê de van bide qebûlkin. Lê ev pêşniyar û hinek pîlanên din ku wî dixwest bi cî bîne, di meclîsê de qebûl nabin û Nûrî Saîd xwe vedikişîne. Piştê jî hukûmeta Hamdî Paçacî tê damezrandin.

Barzanî dîsa derdikeve serê çiyê û li wir qereregeh vedike. Lê wî êdî dixwest tekoşînê bi awayekî rêxistinî bidomîne û di sibata 1945an de di serokatiya wî de *Partiya Azadî* tê damezrandin. Partiya Azadî, Kurdistanê otonom kiribû armanca xwe.

Lê Împaratoriya Îngîlîzan û hukûmeta Iraqê li hember vî gavê nû bêdeng ne man. Car bi car êrîş birin ser kurdên azadîxwaz. Barzanî û leşkerên kurd di tebaxa 1945an de li hember êrîşên dijmin berxwedaneke mezin pêk anîn û hêzên dijmin ji hev belav kirin.

Barzanî jî hêlekê ve li hember hêzên dijmin ku bi sed caran bi hêztir bûn şer dikir, ji hêlekê ve jî hewil dida ku serhildana kurdan fereh bike da ku bibe serhildaneke neteweyî. Wî car bi car bangî rêxistin û serokeşîrên kurdan dikir da ku di nav şoreşê de cihê xwe bigirin. Tevî vê jî mîna pîraniya caran gelek eşîr dikevin himbêza dijmin û êrîş dibin ser şoreşa gelê xwe.

Dê vê carê jî çaralîyê şervanên kurd ji teref dijmin ve bihatina zeftkirin. Weke ku tanq û topên leşkerê dijmin ne bes bin, pîraniya eşîrên kurd jî êrîş dibirin ser şoreşê. Her wiha leşkerê tirk jî ji jor ve dor li hêzên kurdan girtibû. Dê vê carê jî serhildana kurdan ji teref dijmin ve û bi piştgiriya kurdên xwefiroş bihatina şikestandin.

Piştî ku şer têk çû, Barzanî bi malbata xwe û tekoşerên xwe re derbasî Rojava bû. Wê helbet careke din dora wan bihata. Serhildana 1943-45an jî bi vî awayî negihîşt armanca xwe.

Komara Kurd a Mahabadê

Dema peymanê Hîtler û Stalîn bi êrîşên Hîtler ve bi dawî hat, Yekîtiya Sovyetê jî beşdarî nav Hêzên Hevgirtî bûbû. Îranê, ku jî hêla neftê ve yek ji wan ciyên herî dewlemend bû û di bin bêvîla Sovyetê de bû, bi dizî bi Elmanyayê re pêwendî danîbû. Hêzên Hevgirtî (Yekîtiya Dewletên Amerîkayê, Fransa û Îngîlistan) jî jêr ve û Sovyetê jî jî jor ve Îranê zêft kirin. Hêzên Sovyetê heta Kurdistanê meşîyan û piştî jî xwe bi paş ve vekîşandin.

Wê demê kurdan jî rewşê îstîfade kir û xwe jî bo bûyerên nû amade kirin. Heyeteke kurd ku Qazî Mihemed jî di nav wan de bû, çû Moskovayê. Hukûmeta Sovyetê, jî ber ku rewşa wan û siyaseta wan li Îranê baş neçûbû û Partiya Tudeh jî ne zêde xurt bû, dixwast bi kurdan re têkiliyeke xurt deyne. Wan dixwast bi vî awayî kurdan bigîjînin hêla xwe da ku di herêmê de xurttir bibin.

Kurd jî jî hêla xwe ve vala nedisekinîn. Mahabad û derdora wê di nav hêzên Sovyetê û Îngîlîzan de, di cihekî tampon de mabû û her wiha azad jî bû. Kurdan dixwast bi alîkariya hêzeke mezin mafên xwe bi dest bixin. Û di vî rewşê de ya herî nêz jî Yekîtiya Sovyetê bû. Îngîlîzan bi salan Başûrê Kurdistanê di bin bandora xwe de girtibûn û tu niyeta wan î ku welatê kurdan jî destê xwe berdin tune bû.

Bêşik Îngîlîzan li Îranê siyaseteke cuda didan meşandin. Çaxê ku şah Riza ku hevalbendê Elmanyayê bû, cihê xwe dewrî kurê xwe Muhammed Riza Pehlewî kir, îngîlîzî gihîştibûn armanca xwe. Ji xwe Pehlewî hevalbendê wan bû û îngîlîzî jî ne zêde xwediyê armanca guhertinekê bûn. Li gorî Îngîlîzan heke rewş biguhirîya dê hingê rewşa neftê jî têketa xeterê. Her wiha heke kurdan mafên xwe yên neteweyî li Rojhilat bi

dest xista, wê gavê dibû ku Başûrê Kurdistanê jî ji dest derketa.

Rêxistina *Komelê* (Komeleya Jiyanebeyê Kurdistanê) ku di îlona 1942an de hatibû damezrandin, heyetêkê hîlbijart da ku li Yekîtiya Sovyetê temsîla kurdên Îranê bike. Heyeta kurdan bi serokatîya Qazî Mihemed di îlona 1945an de çû Bakuyê. Serokwezîrê azêrî Bagirof pêşneyar kir ku kurd di bin bandora Azarbeycana Îranê de bibin xwediyê otonomiyê. Lê heyeta kurd ev pêşneyar qebûl nekir. Pêwîst bû kurd bi serê xwe di nava Îranê de otonomiyê wergire. Tevî vî nakokiyê jî li ser dawx-aza hukûmeta Sovyetê, Bagirof soza piştgiriya da.

Barzanî piştî ku gihîşt Şînoyê, dest bi pêwendîyan dike. Di demeke kin de hêzeke mezin a leşkerî dicivîne û diçe Mahabadê cem Qazî Mihemed. Êdî tekoşerên kurd bi serokatîya Barzanî dikevin xîzmeta doza kurdan. Êdî ew li ser navê doza kurdan serleşkerêkî mezin û şewirmendekî giranbiha bû.

Piştî ku heyeta kurd jî Sovyetê vegeriya, di çîriya pêşîn a sala 1945an de bi endamê Komelê re civînek pêk anî. Dê ev civîn bibûna kongreyeke rêxistinê û civînê li ser pêşneyara berpirsiyarên Yekîtiya Sovyetê jî navê partiyê bi *Partiya Demokrat a Kurdistanê* ve guhert. Bi vî awayî dê hem partî ferehtir bibûya û hem jî dê ji Yekîtiya Sovyetê alîkarî werbigirta.

Di çîleya pêşîn a sala 1945an de Komara Demokratîk a Azarbeycanê hat damezrandin. Dê vî biryarê rê jî kurdan re jî vekira. Pêşvanên kurd di çîleya paşîn a 1946an de li Mahabadê civîneke mezin li dar dixin û wê rojê jî *Komara Demokratîk a Mahabadê* îlan dîkin. Alaya kurdî bi jor ve tê hilkişandin û Qazî Mihemed di sibatê de weke

serokkomar sond dixwe. Edî parlamento û hukûmeteke kurdî jî hebû.

Barzanî û du kesên din ji teref hukûmeta Kurd ve weke general tên hîlbijartin. Barzanî êdî di bin xîzmeta Komara Kurd de bû û hêzên xwe yên leşkerî hê bêhtir xurt dikir. Ev her wiha jê re dibû tecrûbeyeke bêhempa jî. Barzanî ji bo hukûmeta kurd û Komara Demokratîk a Kurd xîzmeteke baş kir. Weke serleşkerekî Komarê wî leşker gihand hev û ji bo parastina Komarê xebateke bêhempa pêk anî.

Lê dê ev serkeftin jî zêde dom nekir. Rewşa cîhanê û bidawîhatina şer, siyaseteke nû derxistibû holê. Êdî ji nû ve parvekirina cîhanê ketibû rojevê. Hêzên Hevgirtî dev ji Îranê bernedidan, lê Sovyetê jî ne dixwest destvala vekîşe. Bi vî awayî peymanek di nav Sovyetê û Hêzên Hevgirtî de pêk hat û leşkerê Sovyetê di şeşê gulana 1946an de xwe ji Îranê vekîşand.

Ew rewş di nav kurdan de panîkeke mezin derxist. Hêzên komara nû hê ne zêde bi qewet bûn û kurd ji rewşeke wisa re ne amade bûn. Her wiha kurd niha ji hev bela jî bûbûn. Êdî bi tenê Barzanî û hêzên xwe li pişt Qazî Mihemed mabûn.

Bi piştgiriya Hêzên Hevgirtî û bédengbûna Yekîtiya Sovyetê, Îranê haziriya êrişên mezin dikir. Pêşî Komara Azarbajcanê bi hêsanî û bêşer hilweşandibûn û niha jî dor hatibû ser Komara Mahabadê.

Barzanî car bi car ji Qazî Mihemed daxwaz kir ku bi ber xwe bidin. Lê Qazî Mihemed xwe ne dida ber vê pêşniyarê. Barzanî ji bo berxwedanê hazirî dikir, lê tu niyeta hukûmetê ku şer bike tune bû. Xwînrijandin ne pêwîst bû li gora wan. Ji nişka ve tu kes li pişt Qazî Mihemed û Komara Demokratîk a Kurd nemabû.

Hukûmeta kurd bêşer teslîmî hêzên

Îraniyan dibû. Lê Barzanî bi şid li hember vê bû û dixwest kurd bi her awayî Komara Kurd biparêzin. Di dawî de Qazî Mihemed jî li dijî berxwedanê derket. Wî ne dixwest xwîn birije. Qazî Mihemed alaya kurdî bi emanetî teslîmî Barzanî kir. Barzanî li ser daxwaza wî tevî leşkerên xwe ji Mahabadê vekîşiya. Bi vî awayî leşkerê dijmin bi hêsanî ket Mahabadê. Hukûmeta Îranê bext dabû ku serokên kurdan ne kujin. Lê tevî ku endamên hukûmetê û serokkomar Qazî Mihemed bêşer teslîmî hêzên dijmin

bûbûn jî, ew li ser bextê xwe ne rawestiyan û wan li meydana Çarçirayê, cihê ku Komara Mahabadê ya Kurd hatibû ilankirin, di 31 adara 1947an de bi darde hatin daleqandin. Kurdên çaraliyê Kurdistanê ku zêdeyî salekê bi Komara Kurd pesinibûn û ew pîroz dikirin, dîsa ketibûn xemgîniyê. Komara Kurd a dema modern jî bi vî awayî hilweşiya.

Damezrandina PDK-Iraqê

Çaxê Barzanî li Mahabadê bû gelek daxwaz ji kurdên başûr dihatin ku par-

tiyeke nû bête avakirin û rêxistinên din ji derbasî nav wê bibin. Di sala 1946 an de rêxistinên *Hêvî*, *Rizgarî* û *Şoreş* gihîştin hev û PDK-Iraq ava kirin. Navê wê *Partiya Demokrat a Kurd* bû û tevî ku Barzanî ne li wir bû jî ew weke serokê partiyê hat hilbijartin. Mustefa Barzanî êdî navekî namdar bû û çaralî dihat nasîn. Wî her wiha di şerê li hember dijmin de bawerî û tekoşerîya xwe dabû îspatkirin. Wekî din jî wî bêtir dikaribû hêz û eşîrên kurdan li hev bicivîne.

Meşa Dîrokî ya Barzanî

Piştî têkçûna Komara Mahabadê û bi dardakirina Qazî Mihemed û serokên kurdan, Barzanî mecbûr mabû ku xwe ji Îranê vekişîne. Hukûmeta Îranê dixwest wî û hevalên wî êşir bigire û wan bêçek bike. Lê Barzanî û hevalên xwe teslîm nebûn. Malbat û zarok vejerîyan Başûr û Şêx Ahmed û serokeşîrên din ji teref hêzên dewleta Iraqê ve hatin êşîrkirin. Barzanî û 500 leşkerên xwe di nav şerîda her sê sînoran de man û derbasî Iraqê nebûn. Çaxê hukûmet bi wan hisiya, dor li wan girt. Peyman bi Turkiyeyê re jî çêkirin da ku derbasî wir nebin. Her wiha leşkerê Îranê jî li pey wan bû.

Li gorî lihevhatinê pêwîst bû ku teslîmî hukûmeta Iraqê bibin, lê wan ev bi cî ne anîbû. Hukûmetê jî hêlekê ve bi leşkerê bejî û jî hêla din ve jî bi balafîran êrîş dibirin ser Barzanî û leşkerên wî. Ew pêşî derbasî bakurê Kurdistanê bûn. Gundîyên kurd ew li wirê bi kêf û şahî himbêz kirin. Lê ew nikaribûn li wirê jî rawestiyana, ji ber ku leşkerê tirk jî dor li wan girtibû. Her wiha riya wan jî dûr bû û pêwîst bû ku bidomînin.

Çaxê ew di ser çiyayên Şemdînan re derbas bûn, bi şefeqê re tirkên êrîş birin ser wan. Leşkerê tirk jî bi balafîr û topan dor li wan girtibûn û ew xistibûn bin

çemberê. Lê tevî wê jî leşkerên kurd bêz-erar ji çembera tirkên filitîn. Ew di ser şerîda nav herdu sînoran de dimeşîyan. Îcar leşkerê Îranê jî dabû pey wan. Îranê fêhm kiribû ku ew ber bi Sovyetê ve dimeşin û jî lewre jî leşkerên wan li Koturê pêşî li wan girtibûn û xefik danîbûn. Lê kurd bi hostetî ji wê xefikê jî rizgar bûn.

Li Makûyê mecbûr mabûn ku bi wan re têkevin şer. Wan ev biryar ji bo ku derbasî hêla Tirkên nebin û bi wan re nekevin şer dabûn. Di nav leşkerên kurd û Îraniyan de şerekî mezin çêbû. Leşkerê dijmin bi her awayî hat şikandin lê çar tekoşerên kurd şehîd ketin û 15 kes jî birîndar bûn.

Dê ev meşa dirêj ku nêzî 350 kîlometreyê bû, ji Mahabadê dest pê bikira û di ser Şîno, Rizaiye, Shapûr, Qotur, Makû û Agirî re derbasbûya û li sînorên Sovyetê bi dawî bihata. Barzanî û hevalên xwe di 10ê Hezîranê de gihîştin Agiriyê û daxwaza penaberîya siyasî ji Sovyetê kirin. Hevalekî xwe ji bo vê daxwazê bi dizî şiyandin Sovyetê û ew bi xwe jî li gundekî kurd li benda bersîva Sovyetê rawestîyan. Lê leşkerê Îranê dev ji wan bernedidan. Ji bo ku zêde balkêşî neyê ser wan bi dijmin re neketin şer û ber bi Arasê ve meşîyan. Heke şer derketina, êdî pêwîst bû bi tirkên re jî biketina şer. Di rewşeke wiha de pêwîstî bi vê tune bû. Piştî ku iltîcaya wan qebûl bû, di 18ê hezîranê de derbasî nav sînorên Yekîtiya Sovyetê bûn.

Navê Barzanî bi vê meşa dirêj û bi xeter kete dîrokê û di nav gelê kurd de hê bêtir belav bû. Êdî ew lehengekî gelê xwe û canfidayê şoreş û berxwedanê bû.

Piştî Meşa Dirêj Rewşa Kurdên Başûr û Iraqê

Piştî têkçûna Komara Mahabadê rewşa kurdan çaralî xerabtir bûbû. Serokên kurdên Îranê hatibûn qetilkirin, kurdên Iraqê bêserok û bêserwer mabûn û kurdên din jî xemgîn û şermezar bûbûn. Tade li ser kurdan roj bi roj zêdetir dibû. Afateke mezin bi ser kurdan ve hatibû û zordariyên dijmin li çaraliyê Kurdistanê bûbûn jiyana rojane.

PDK-I demeke dirêj sanciyên bêserokatîyê kişand. Serokê Partiyê Barzanî li dervayî welat jiyana penaberîyê dijiya, sekreterê wê Hemze Abdulah di hepsê de bû û xebata Partiyê ketibû rewşeke xerab.

Îbrahîm Ahmed û çend hevalên xwe di vê demê de ketibûn nav sefên Partiyê. Weke ku tê zanîn Îbrahîm Ahmed bi fikrên çep dihat nasîn û dixwast partiyê bikişîne ser fikrê çepîtiyê. Ew di kongreya 1951an de bû sekreterê partiyê û tevî hinek hevalên xwe di programa wê de hinek guhertin pêk anî. Navê partiyê di kongreya sêyemîn de ku di sala 1953an de pêk hat, ji "Partî Demokratî Kurd" bû "Partî Demokratî Kurdistan-Iraq". Dê ev rewş û guhertinên nû gelek eşîran ji partiyê bi dûr bixista û partiyê qels bikira.

Di sala 1954an de di rewşa Iraqê de guhertineke mezin çêbû. Hukûmeta Nûrî Saîd destûr dabû ku partî eşkere kar bikin. Her wiha Partiya Komunîst ya Iraqê, Partiya BAAS, Partiya Rizgarî û ya Demokratên Neteweyî bi biryarekî di nav "Eniya Neteweyî" de yekîtiyekê ava kirin.

Partiya Baasê mîna seksiyoneke Partiya Baas a Suriyeyê ku di salên 1940an de ji teref Mîşel Eflaq ve hatibû damezrandin, kar dikir. Programa partiyê giranî dida ser "şoreşa neteweyî".

Di sala 1955an de Partiya Rizgarî û ya Demokratên Neteweyî gihîştin hev û pirsra kurdan jî xistin programa xwe. Êdî Iraq ji kurd û ereban pêk dihat. Digel ku

ev gotin bi xwe re zêde tişt ne dianî jî, ev gaveke girîng bû û kurdan dixwest ji vê îstîfade bikin.

Lê dê ev rewş jî zêde dom nekira. Piştî hîlbijartinan Nûrî Saîd partiyên din qedexe kir û êrîşên li hember kurdan zêdetir bûn. Di sala 1955an de ji teref Turkiye, Iraq, Îran û Pakîstanê ve "Peymana Bexdayê" hat îmze kirin. Amerîka jî weke çavdêrê vê peymanê bû. Piştî ku Iraq xwe di sala 1958an de ji vê peymanê vedikişîne, navenda wê diçe Ankarayê û navê wê dibe Cento.

Di nav Partiyê û Partiya Komunîst de gelek caran nakokiyên mezin derketibûn. Lê di sala 1957an de ev nakokî zêdetir dibin. Êdî Partiyê jî xwe nêzî fikrên çep kiribû û beşek kurdên di seksiyona Kurdistanê de ketibûn nav sefên Partiyê.

Di 14ê tîrmeha 1958an de bi serokatîya general Abdulkarîm Qasim cuntayeke leşkerî hat ser hukim. Cûntayê Melîk Feysel û Serokwezîr Nûrî Saîd da kuştin. Wan bi vî awayî welat ji melîkîtiyê jî rizgar kiribûn û komara nû damezrandibûn. General Qasim di hukûmeta nû de cî dabû partiyên din jî. Her wiha Baba Eliyê kurê Berzencî jî ji kurdan neqandibû û kiribû wezîrê karûbarên avakirinê. Wî her wiha ji bo ku cihê xwe ewle bike "Konseya Neteweyî" jî ava kiribû. Di vê konseyê de alewîyek û kurdek jî hebûn.

Hukûmeta nû girtiyên kurd ku di nav wan de Şêx Ahmed Barzanî û şairê mezin Goran jî hebûn, serbest berdidin. Herçî hukûmeta nû otonomiya kurdan bi tevayî qebûl nekira jî, ne dixwest kurdan di rewşeke wiha de bike dijmîne xwe û li hêviya ku bi wan re pêwendîyeke xweş deyne.

Li gora qanûnên ku ji nû ve hatibûn amadekirin Iraq beşek ji niştîmanê ere-

ban bû lê kurd û ereb bi her awayî mîna hev xwedî par bûn. Dê mafên wan yê neteweyî li gora çarçoveya neteweyî ya Iraqê bihatina dayîn. Her wiha tu ferq di nava netewe, ziman, ol û baweriyên de jî tunebûn.

Îbrahîm Ahmed li ser navê partiyê nameyekê ji Bexdayê re dişîne û ji bo ku hukûmetê pîrsa kurdan xistiye bernameya xwe, piştgiyî wê dike û pîrozbahiyên xwe pêşkêş dike.

Dema zagonên bingehîn hatin îlankirin, li ser navê partiyê Îbrahîm Ahmed axaftinek kir û li ser van guhertinan razibûna xwe û ya gelê kurd pêşkêş kir. General Qasim jî di axaftinekê de diyar kir ku hukûmetê bangî Barzanî kiriye da ku vegere "welatê xwe".

Barzanî li Yekîtiya Sovyetê

Piştî ku Barzanî û hevalên xwe bi meşeke dût û dirêj ku 52 rojan diajo derbasî Sovyetê bûbûn, li Nahçîvana Azarbajcanê hatibûn bicîkirin. Barzanî û hevalên xwe li wir jî hev tîn veqetandin. Ew di kampên leşkerî de, di rewşên xerab de dest bi jiyaneke nû dikin. Piştî demekê hukûmeta herêma Barzanî dişîne Bakûyê.

Barzanî û hevalên xwe jî hev hatibûn veqetand û ne dihiştin ku ew hev bibînin. Her wiha rewşa penaberên kurd roj bi roj xerabtir dibû. Li ser şikayeta Barzanî çend caran rê dan ku ew hev bibînin.

Xuya bû ku berpirsiyarên Partiya Komunîst a Azarbajcanê kîna xwe ya dema Mahabadê jî bîr nekiribûn. Berpirsiyarên kurd di dema azadiya Mahabadê de ne xwestibûn ku Komar têkeve bin hukmê Azarbajcanê û niha jî fersend ketibû destê Bagirof û berspirsiyarên Partiya Komunîst. Bagirof Beriya jî kişandibû hêla xwe û herduyan li gora

dilê xwe agahdarî didan Stalîn û Komîteya Merkezî.

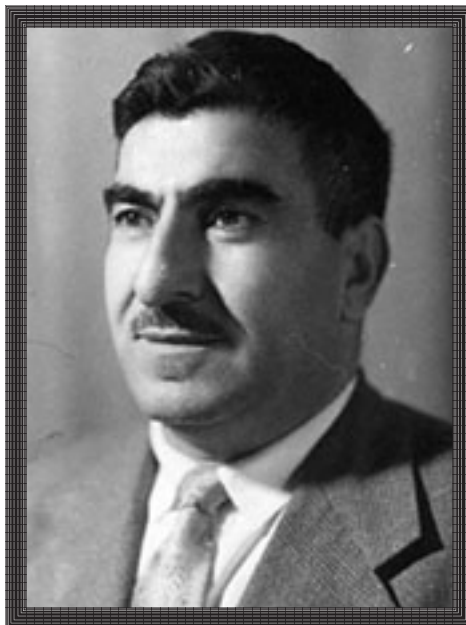
Barzanî û hevalên xwe di dema Stalîn de jî ber van sedeman gelek êş û derd kişandin. Car bi car Barzanî û penaberên kurd dihatin nefîkirin. Nefîkirineke di nav nefiyê de... Penaberên kurd pirê caran birçî diman. Her wiha di nav kampên kar de yan jî di nav kampên leşkerî de kar dikirin. Lê ya herî xerab jihevqetandina wan bû. Ev jihevqetandin û birin û anîn ta ku Stalîn sax bû jî dom kir. Her tim jî hev dût û di bin çavan de bûn. Di kampên xerab de nîv têt û nîv birçî dijiyan û her jî çend mehan an jî salan carekê dihatin nefîkirin.

Barzanî jî vê rewşê ne razî bû û pir aciz dibû. Wî jî berpirsiyarên hukûmeta herêma destûr xwest ku here cem berpirsiyarên partiyê û Hukûmeta Sovyetê da ku pîrsa neteweyê kurd bîne ziman. Dê wî bi vî awayî rewşa penaberên kurd jî bianîna ziman û gîlî û gazincên xwe pêşkêş bikira. Lê ev daxwaza wî nehat qebûlkirin.

Hukûmetê di tebaxa 1948an de penaberên kurd şiyandin Özbekîstanê. Barzanî li Taşkentê hat bicîhkirin û bi alîkariya mamosteyekî rûs xwe fêrî zimanê rûsî kir. Tevî ku Barzanî ne li Azarbajcanê bû jî, Bagirof hê jî dijîtiya wî dikir û di derheqa wî de raporên xerab dişand navenda partiyê. Wî her wiha merivekî xwe şiyand cem serokkomarê Özbekîstanê Yusufov û ew jî mîna xwe kir dijminê Barzanî.

Bi vî awayî Bagirof, Yusufov, Larentî û serokê parastinê yê dema Stalîn Beriya li dijî Barzanî cepheyeke dijberiyê ava kiribûn. Barzanî jî vala ne disekinî. Wî jî çend rojan carekê nameyên ku rewşa penaberên kurd diyar dikirin ji Kremlînê re dişand. Lê mixabin ev name bi giştî li cem Beriya diman û ne digihîştin cihê xwe.

Di adara 1949an de dişa cihê Barzanî

hat guhartin. Vê carê ew şandibûn giraveke ku di nav gola Aralê de dima. Piştî gav bi gav ên din jî birin Aralê, lê ew li sê giravên cihê belav kirin. Yê mayîn jî li cihên din belav kiribûn. Pêwendiyên wan jî hev qut bûn û haya wan jî hev ne tunebû. Daxwazên hevdi- inê jî bi tu şeklî ne dihatin qebûl kirin. Barzanî rojekê di sala 1950an de bi jineke cîran ku dê biçûya Moskovayê re dikeve pêwendiyê da ku nameya wî li wirê bavêje qutiya posteyê. Ji bo vê wî îşilkekî xwe firotibû û hinek pere dabû jinikê. Bi alîakriya jinikê name digîje Kremlînê.

Li ser daxwaza Stalîn di serokatiya Finikradof de heyetek diçe Taşkentê û Barzanî jî tînin wir. Ev heyet jî daxwaza Barzanî qebûl nake, ango destûr nade ku ew here Kremlînê.

Di destpêka 1953an de li ser daxwaza Barzanî penaberên kurd tev li meydana hukûmetê dirûnin û dest bi boykota xwe dikin. Şertê wan ew bû ku di serokatiya Barzanî de heyetek biçê Kremlînê û

pirsa kurdî ji serokên dewletê re bîne zimên. Ew nêzî 72 saetan li wir rûniştin û daxwazên xwe ji berpirsiyarên herêmî kirin. Li hember zirtên serokê hukûmetê jî Barzanî û kurdên din xwedî biryar bûn. Pêwîst bû ku pirsê neteweyekî bindest çareser bibûya û Barzanî amade bû her xeter himbêz bikira.

Ancax piştî vê rê dan ku du kes li ser navê kurdan herin Moskovayê. Tevî ku rê nedabûn Barzanî ku du nav van du kesian de be jî, wî qîma xwe bi vê pêşni- yarê anîbû.

Tevî vê jî heta ku Stalîn sax bû, xire- cira penaberên kurd û hukûmeta herêmî dom kir. Çaxê Stalîn mir û Krushev ket dewsa wî, rewş bi her awayî guhîrî. Serokê KGBê Beriya hat kuştin û gelek jî hevalbendên wî jî hatin cezakirin. Piştî ku rewş hebekî sivik bû, Barzanî çû Moskovayê da ku Krushev û serokên Sovyetê ziyaret bike û doza alîkariyê

bike. Lê ew jî ne hêsan bû. Barzanî li ber Kremlînê sê roj û sê şevan dikeve greva rûniştinê. Di dawiyê de Barzanî derdikeve hizûra Krushev û rewşê bi giştî jê re diyar dike. Krushev û hevalên xwe bi hev re Barzanî guhdarî dikin. Barzanî her wiha tiştên ku Bagirof û Beriya anîbûn serê wan tîne ziman û wiha dibêje:

"Hûn ji hêlekê ve alîkariya gelên bindest dikin û ji hêlekê ve jî Beriya û merivên mîna wî li dijî van kir- yaran xebat dikirin." Barzanî li got- inên xwe wiha dom dike: *"Ez xwe niha serkeftî dihesibînim. Ji ber ku ez niha pirsê neteweyê kurd bi heyeta herî bilind a rojhilatê re, ango bi heyeta Kremlînê re diaxîfîm. Ji xwe ez jî ji bo rewşa neteweyê kurd ku ji teref dagirkeran ve û çaralî hatiye perçekirin bînim ziman, hatime vir."*

*Wî neteweyî baweriya xwe daye min.
Hûn dewleteke mezin in û dibêjin ku
hûn alîkariya gelên bindest dikin. Ez
ji bo vê li vir im. Ez ji bo ku doza gelê
kurd a heqiyê bi ser bikeve alîkariya
we dixwazim."*

Kremlînê jî 74 nameyên ku Barzanî ji hukûmeta Sovyetê re şandibû bi dest xistibûn. Lê yek ji van nameyan jî ne gihîştibû cihê xwe. Barzanî ji Krushev û hukûmeta Sovyetê piştgiriya mafên kurdan daxwaz kir. Krushev jî soz û bextê ku dê kurd bi xwe li ser çarenûsa xwe biryar bidin, da Barzanî.

Piştî vê hevdişînê rewşa penaberên kurd baş dibe. Gelek xortên kurd (nêzî 200 kesian) li unîversîteyên Moskovayê dest bi xwendinê dikin. Her wiha xaniyek û otomobîlek dan Barzanî û wî jî dest bi xwendina ziman, siyasî û aboriyê kir. Barzanî her wiha beşdarî kurseke leşkeriyê jî dibe. Ev kurs jî generalên rûs û yên dewletên sosyalîst re dihat amadekirin.

Barzanî li wir ronakbîrên kurd ên mîna Qanatê Kurdo û Erebe Şemo dît û di sala 1956an de çû Êrîvanê û li wir kurdên din ziyaret kir. Barzanî piştgiriya daxwaza kurdên Sovyetîstanê ya otonomiyê kir. Hukûmeta Sovyetan ev daxwazê qebûl nekir lê ji bo pêşketina çanda kurdî biryarên nû wergirt û bi vî awayî weşanên kurdî, radyo û pirtûkên kurdî bi serbestî û bi alîkariya dewletê dest bi weşanên xwe kirin.

Dema Barzanî û hevalên xwe li Sovyetîstanê diman, bi serokatîya Celal Talabanî heyetek li ser navê kurdên başûr beşdarî kongreya navneteweyî ya sagirt û ciwanan bûbû. Çaxê Barzanî û Talabanî hev dîtîn, Talabanî jê re rewşa Kurdistanê û kurdan anî ziman û li pêşneyarên Barzanî guhdarî kirin.

Barzanî li Sovyetê vala ne disekinî.

Wî ne bi tenê bi kurdên Sovyetîstanê re danustandin dikir. Wî her wiha bi gelek heyetên navneteweyî re jî pêwendî datanî û pirsra kurdan dianî ziman. Ji bilî wan heyetan wî bi berpirsiyarên Kremlînê û Partiyê re jî pêwendiyên xurt danîbû.

Barzanî Vedigere Kurdistanê

Di 14ê tebaxa 1958an de general Abdulkarim Qasim dest datîne ser hukim û melîkê Iraqê ji ser text tîne xwarê. Êdî rê ji Barzanî û penaberên kurd re vebûbû ku vegerin ser axa bav û kalan. Her wiha hukûmeta nû jî destûr dabû ku Barzanî vegere welatê xwe. Hinek penaberên kurd li Sovyetê man, lê yên din bi kêfxweşî û bi def û zirne vegeriyan Kurdistanê. Barzanî û hevalên xwe di ser Romanya, Bulgarîstan û Çekoslovakayê re çûn Misirê û li wirê jî Cemal Abdulnasir ziyaret kirin.

Çaxê Barzanî di 6ê çiriya paşîn de li Bexdayê ji balafirê peya dibe, mîna qehremanekî neteweyî tê himbêz kirin. Bi sedhezaran kurd li meydanê li benda wî bûn. Her wiha general Qasim jî hati-bû pêşîya wî. Dê hevdişîna Barzanî û Qasim ne bi vê tenê bima û dê herdu serokan li ser pirsgirêka kurd û ya Iraqê car bi car bihatina cem hev û ji bo çareserkirinê guftûgo bikin.

Bi vegera Barzanî re Partiyê dîsa xurt bûbû û dest bi xebateke nûjen kiribû. Partî êdî eşkere kar dikir û dikaribû çaralî xebatê bikira. Rewşa nû hem li Kurdistanê û hem jî li Iraqê azadî û rehetîyeke berbiçav anîbû holê. Lê dê ev jî zêde dom nekira. Pirsgirêkên civakî û neteweyî rê ne dida ku ev azadî û rehetî zêde dom bike.

Yek ji wan pirsgirêkên sereke ew bû ku Misir û Iraqê dixwastin bi hev re Komareke ereb damezrînin û xwedêgi-

ravî xwe xurttir bikin. Lê di rewşeke wisa de Kurdistan mîna perçeyekî vê komarê dihat hesabandin. Ev rewş bêşik ne li gora fikrê Barzanî û kurdên din bû.

Di nav leşkerê ereb de jî pirsirêkên bingehîn hebûn. Gelek ji generalan ne dixwest ku yekîtiyeke wiha pêk bê. Her wiha di pirsra kurdî de jî nakokî hebûn. Gelek ji nav serokên leşkeran nijadperest bûn û pirsra kurdî ji bo çaxê ku kurd bi hêz bûn qebûl dikirin. Wan bi vî awayî dixwest xwe bi hêz bikin û dîsa êrîş bibin ser kurdan.

Dewletê bi vê niyetê pêşî xebata rêxistinî azad kir lê piştê wan bi xasûkî da pêşberî hevdu. Hukûmetê dîsa soz û bextê xwe ji bîr kiribû. Wê dor bi dor rêxistinî jî ortê da alî û piştê jî kovar û rojnameyên kurdî qedexa kir. Bêşik Qasim ji nakokiyên nav rêxistinî jî îstîfade dikir. Lê ew bi wê jî nema û xwest di nav eşîrên kurdan û Barzanî de jî nakokî derxe. Û di vî awayî de jî baş bi ser diket.

Barzanî bi vê rewşê gelek diêşîya. Çaxê li Moskovayê beşdarî pîrozkirina şoreşa Oktobêrê bû, gilî û gazinek xwe ji berpirsiyarên hukûmeta Sovyetê re pêşkêş kirin. Lê wan bi tenê Barzanî guhdar kirin û piştê jî bêdeng man.

Piştî ku Qasim muxalefeta din belav dike, dor tê ser kurdan û bi taybetî jî Barzanî. Ji ber nakokiyên reforma axê gelek serokeşîrên kurd çek hilgirtibûn û êrîş dibirin ser hêzên leşkerî. Ji xwe Qasim jî ev rewş bi zanebûn hazir kiribû. Piştî ku dît di nav kurdan de nakokiyên girîng hene, di îlona 1961 an de êrîş bir ser Kurdistanê. Pêşî bi balafirên Kurdistanê da bombekirin û piştê jî du tûmen leşker şiyandin welêt.

Barzanî û Partiyê fêm kiribûn ku ew nikarin bi vî şeklî kurdan biparêzin. Pêwîst bû ku ew dest bi berxwedanê

bikin. Li ser vê biryar hat girtin û Barzanî tevî 400 pêşmergeyên xwe derket serê çiyayê Metînan û herêma Berwarî. Şerê çekdarî pir lawaz dest pê kir, lê di nava demeke kin de çaralî belav bû. Pêşmergeyan roj bi roj ax ji destê dijmin rizgar dikirin û êrîşên dijmin jî bi hostetî dişikandin. Di şer de bi hezaran leşkerên ereb hatin kuştin.

Ji hêlekê ve serhildana kurdan û ji hêlekê ve jî nakokiyên nav rêxistinî û hêzên ereban, hukûmeta Qasim roj bi roj qelsa dikir. Her wiha muxalefeta ereban jî ji bo armanca xwe, şoreşa kurd pir girîng dipejirand. Ji bo ku bi serkevin û Qasim ji ser hukim daxînin, piştgiriya kurdan û rêbêrên wan pêwîst diditin. Ji lewre jî car bi car xwestin ku bi serokatiya şoreşê re têkevin pêwendiyê û hevkarî bikin. Kurd jî bi şertê bidestxistina otonomiyê kurdan û hatina demokrasiyê li Iraqê ji bo xebateke wiha amade bûn. Nûnerên kurd û berpirsiyarên Koalîsyonê çend caran hev dîtin û biryar girtin da ku hukûmeta Qasim ji ser hukim hilweşînin.

Koalîsyonê di destpêka sibata 1963an de dest bi xebata xwe kir. Ji hêlekê ve grev û boykot û jî hêlekê ve jî serleşkerên muxalîf êrîşê birin ser Qasim û hukûmeta wî. Baasiyan di demeke kin de hukim xistin destên xwe û general Qasim kuştin. "Serokatiya Konseya Neteweyî ya şoreşger" ango Koalîsyonê Abdulsalam Arif weke serokkomar û Hesen al-Bakr jî weke serokwezîr hilbijartin.

Koalîsyon ji Baasî û Nasirîstan pêk dihat. Koalîsyonê wezîrên hukûmetê di nav hev de parê vekirin û du heb jî dan kurdan. Li gorî wan pirsra kurdî jî bi vî awayî hel bûbû. Tevî ku kurd bi şertê ku otonomiyê bi dest bixin piştgiriya wan kiribûn jî, qet behsa wan nedibû.

Kurd nikaribûn dev ji otonomiyê

xwe berdin. Ji ber ku niha garantiya tu tiştêkî tune bû û çaxê ne li gora hesabê hukûmetê bûya, dîsa dikaribû êrişê bibe ser kurdan. Ji lewre jî Barzanî di serokîya Celal Talabanî de çend nûnerên kurd şand Bexdayê da ku li ser pirsra kurd bigîjin biryarekê. Piştî çend car çûyîn û hatin, nîqaş û dilhiştin û di dawiyê de jî çûyina cem Cemal Abdulnasir û bi "erêkirina" wî, hukûmetê otonomiya qismî ya kurdan qebûl kir.

Kurd her tim ji bo aştiyê amade bûn û di vî awayî de car bi car gav avêtibûn. Vê carê jî xwe hazir dikirin da ku dev ji çekan berdin. Lê ta niha jî tu garantiyek tune bû. Pêwîst bû ku Kurdistan azad bibe û kurd di nav axa xwe de bibin xwedî erk û desthilatdarî.

Lê piştî ku Koalîsyonê dest danî ser hukim, fermana komunîstan derxist. Mîlîsên hukûmetê di demeke kin de bi hezaran komunîst û kesên çep kuştin. Hingê gelek komunîst û bi taybetî jî endamên PKI yê, ku heta niha şoreşa kurd bi xayîntî û ajantiya emperyalîzmê sûcdar dikirin, êdî xwe avêtibûn bextê kurdan û hatibûn Kurdistanê.

Bêşik Barzanî û Partiyê ev anîn bîra wan, lê wan nikaribû van merivan bi paş ve bişînin kuştinê. Piştî ku PKI di Kurdistanê de bi cî bû, êdî xwe beşek ji şoreşa kurd dihesiband û ew "pêşverû" dipejirand. Endam û alîgirên ku ji ber destê Baasê rizgar bûbûn, li Kurdistanê bi cî bûn û bûn xwediyê kampên xwe.

Hukûmeta Yekîtiya Sovyetê heta dawî piştgiriya Qasim kiribû. Lê piştî ku hukûmeta nû dest bi kuştina komunîstan kiribû û gelek ji wan jî xwe avêtibû tor û bextê kurdan, hukûmetê nisana 1963an de siyaseta Qasim a li hember kurdan di rojnameya Pravdayê de rexne kir. Nivîsa ku di rojnameyê de derketibû piştgiriya mafên kurdan jî dikir. Berpirsiyarên

Sovyetê bi vê jî neman û di medyayê de car bi car hukûmeta Iraqê rexne kirin û piştgiriya şoreşa kurd kirin.

Her wiha di vê demê de Yekîtiya Dewletên Amerîkayê jî nêzikayî li pirsra kurdî dikir. Bi vê armancê nameyekê ji Barzanî re dişînin û jê daxwaza pêwendîyan dikin. Ew di nameyê de piştgiriya xwe ya ji bo Kurdîstaneke otonom jî diyar dikin.

Planên Yekîtiya Komara Ereb jî ku ji dewletên Misir, Iraq û Sûriyeyê ve pêk dihat, di 17 ê nîsana 1963an de bi dawî hat. Hukûmeta Iraqê dixwest pirsra kurdî bi Yekîtiya Komara Ereb ve girêde. Lê Barzanî û kurdên din vê qebûl nedikirin. Dê ev "Komar" an jî federasyon bi tenê mehekê dom bikira û neketa jiyânê.

Hukûmeta Iraqê di gulanê de piraniya leşkerên xwe şand Kurdistanê. Lê Barzanî hê jî dixwest pirsra kurdî bi riya aştiyê hel bike. Ji bo wê jî Barzanî doz ji serokwezîr Hasan al-Bakr kir ku li gorî şertên pêvajoya aştiyê gav biavêje û pirsra kurdî bi vê riyê çareser bike. Barzanî ji bilî vê bala al-Bakr kişand ser leşkerê ereb ku Kurdistan seranser dager kiribû.

Bersîva al-Bakr bû hepiskirina nûnerên kurd ku ji bo hevdîtinan li Bexdayê bûn. Di destpêka hezîranê de jî li Suleymaniyeyê nêzî 300 kurd hatin girtin û wendakirin. Hukûmeta mirdar bi vê jî nema. Wê ji bo kuştin an jî girtina Barzanî 100.000 dînar jî pêşkêş kiribû.

Hukûmetê di vî şerî de ji sê hêlan ve êriş biribû ser Kurdistanê: Amediyê, Rewandûz/Barzan û Koy Sancaq. Her wiha nêzî 5000 leşkerê Sûriyeyê jî beşdarî vê êrişê bûbûn. Nêzî 200 gund seranser hatin şewitandin û wêrankirin. Bi hezaran jin û zarok hatin qetilkirin. Cuntaya Arif û al-Bakr biryar dabû ku vê carê doza kurdî ji binî ve ji ortê rakin û ji

lewra jî Kurdistanê seranser wêran dikir. Lê tekoşerên kurd di serokatîya Barzanî de, bi şerê gerillayî leşkerê ereb car bi car şikandin û di dîroka kurdan de lehengiyên bêhempa pêk anîn.

Hukûmeta Iraqê dîsa bi Sovyetê re pêwendî danî û wan kişand aliyê xwe da ku dev ji rexneyên xwe berde û pişt-giriya kurdan neke. Li ser daxwaza Sovyetê, Moxolistana ku demek berê di Yekîtiya Neteweyan de doza kurdî anîbû ziman, vê pêşniyara xwe bi şûnde kişandibû. Dê Barzanî li ser vê rewşê wiha bigota:

"Em ne di wê baweriyê de ne ku em dê mafên gelê xwe bi pêwendiyên di nav lordan de wergirin. Em dê vê serkeftinê bi tekoşîna xwe ya pîroz û çekên xwe bi dest bixin."

Bi rastî jî pêşmergeyan tekoşîneke wîsa bêhempa dabûn ku caşikan dev ji çekan berdabûn û leşkerê dijmin jî xwe bi şûnde vekişandibû. Di çiriya pêşîn de gelê kurd axa rizgarkirî bi giştî ji destê dijmin derxistibû.

Aştiya 1964an û Dubendiya Kurdan

Şerê azadiyê hukûmet jî berdabû pêşberî hev. Di çileyê pêşîn de Arif di hukûmetê de guhertinên mezin çêkir û Baasî ji kar û barên hukûmetê bi dûr xist û bi vî awayî hukim bi tevayî xist bin kontrola xwe. Di hukûmeta nû de cî dabû kurdekî Nexşebendî jî.

Arif bi gotin aşî dixwest û digot "em dixwazin vî welatî bi birayên xwe yî kurd re par vekin". Li ser daxwaza Amerîkayê, Cemal Abdulnasir û Ben Bella însiyatîf girtin û di 10ê sibata 1964an de şer rawestîya. Êdî Arif şer dabû rawestandî. Bêşik ev ji bo kurdan jî baş bû.

Li gorî şertên lihevhatinê dê di nava çarçoveya yekîtiya Iraqê de çareserkirina mafê neteweyî yê kurdan bi zagonên bingehîn bihata garantîkirin. Dê bi efûyeke giştî kurdên girtî serbest bibûna û dê malên wan bi paş ve bihatina dayîn. Dê "Wezareta karên Bakur" bibûna sîvîl û ji nû ve bihatina sazîkirin. Dê karmendên kurd vegeriya ser karên xwe û ambargoya aborî ji ser Kurdistanê rabûya. Dê her wiha komîsyonek ji bo zêr û ziyana Kurdistanê saz bibûya û tazmînata wê bida kurdan.

Barzanî weke prensîb ev peyman qebûl kir û ji bo şer rawestandî biryar da. Wî li ser vê ji medyayê re weha digot:

"Em fersendekê didin hukûmetê da ku sozê xwe bi cî bîne û mafên me yên neteweyî têxe jiyanê. Ger ew li ser sozê xwe neseke, em dê ji mecbûrî bersîvê bidin. Bidawîanîna şerê çekdarî nayê maneya ku em dev ji çekan berdidin. Em dê li gora rewşê û pêkanîna şertên kurdan biryar wergirin."

Tevî van gotinan jî şer rawestandî lê vê peymanê di nav Partiyê de dubendî derxist holê. Îbrahîm Ehmed û hevalên xwe vê peymanê ji bo kurdan têr nedidîtin û doza otonomiyeke ferehtir dikirin. Li gorî wan rewşa cûntayê a niha ne baş bû û hêzên leşkerî jî pir qels bûbû. Pêwîst bû kurdan ji vê rewşê îstîfade bikira û şerê xwe dom bikira da ku otonomiya xwe bi dest bixista.

Ji aliyê din ve ji ber ku rewşa kurdan jî ne baş bû, Barzanî jî ne dixwest şer dom bike. Pêwîst bû ku kurd jî hebekî bêhna xwe berdin û pêwîst bû Kurdistanê wêran bihata avakirin. Diviya ku girtiyên hepsan bihatina berdan û vegeriya malên xwe û gundiyên kurd axa xwe bîajotina. Li gorî

Barzanî rewşa xerab a aborî pişt a kurdan şikandibû.

Bêşik ev nakokî ne bi tenê ji rewşa niha derketibû holê. Nakokî çi bêje ji destpêka ketina Îbrahîm Ehmed a nav partiyê dest pê kiribû û car bi car di rewşên wiha de xwe nîşan dida. Lê dê ev nakokî bi vî awayî jî ne rawestiya û Ehmed û hevalên xwe roj bi roj ji Barzanî û şoreşê bi dûr biketina. Ew û hevalên xwe di kongreya 6 em de beşdarî civînê nebûn û li hember partiyê û Mustafa Barzanî dijberiya xwe eşkere kiribûn.

Ev nakokî di demeke kin de mezin bû û di nava herdu hêlan de şerê çekdarî dest pêkir. Îbrahîm Ehmed, Celal Talabanî û Omer Debabe serokatîya muxalefetê dikirin û her sê jî endamê polîtbiroya partiyê bûn. Dê grûba wan di şer de zêde bi ber xwe nedana û derbasî Îranê bibûna.

Cûnta li Ser Sozê Xwe Nasekine

Dê hukûmet dîsa li ser sozê xwe nesekiniya. Nameyên ku Barzanî car bi car ji wan re dişand ne digihîştin wan an jî bêbersîv diman. Cûntayê di dawiyê de piştî ku rewşa xwe hinek sererast kir û xwe ji şer re amade kir, şertê ku kurd dev ji çekên xwe berdin anî pêşberî kurdan. Dê her wiha hêzên pêşmergeyan jî bihatina belavkirin. Li ser wê bersîva Barzanî eşkere bû: "Pêşmerge bersîva hêviya mafên neteweyî yên dirokî ne. Ew parêzgerên pîroz ên mafên gelê kurd in. Her kî bixwaze bêtî ku kurd bigîjin mafên xwe hêzên pêşmergeyan bête belavkirin, ew pirsê berevacî dikan. Her weke mêtîkê ku erebeyê li pêşiya hespan girê bide."

Cûntayê di destpêka sibatê de ultimatomek ji Barzanî re şiyand û xwest ku ew û hevalên xwe teslîmî hukûmetê

bibin. Cûntaya şovenîst niha dixwest ji belavbûna kurdan îstîfade bike û wan di rewşeke zor de zêft bike. Lê kurdên ku derbasî Îranê bûbûn û çendeyek berê li dijî Barzanî û şoreşê bûn, niha dîsa dixwestin beşdarî şoreşê bibin. Li ser vê Barzanî jî bilî î. Ehmed û S. Azîz efûyeke giştî derxist û ew jî dîsa gihîştin hêzên şoreşê. Ji bilî vê Barzanî eşîrên din jî gihîştandibû şoreşê. Di demeke kin de êzîdiyên kurd jî ji hêla xwe ve serî hildan. Vê carê êdî kurd di bin serokatîya Barzanî de weke neteweyekî hevgerî serî hildabûn.

Lê Arif jî vê carê xwe baş xurt kiribû. Ji hêlekê ve Sovyeta ku heta niha pereyê ku dê bida Iraqê dabû rawestandî, niha dabû cûntayê. Piştî ku merivên Baasê ji hukim hatibûn bidûrkerin, hukûmeta Sovyetê ji rewşê razî bû. Her wiha Nasir, Kruschef û Arif bi hevdu re dabû naskirin û Arif jî bi her awayî temînat dabû Sovyetê. Ji bilî vê hukûmeta Amerîkayê jî di Rojhilata Navîn de îstîkar dixwest û ji siyaseta Arif razî bû. Bi kêmasî bawer dikir ku dê bikaribe wê ji bin kontrola Sovyetê derbixe. Dê her wiha Nasir jî bangî Barzanî bikira û daxwaza ku tevî leşkerê xwe teslîm bibe bikira û bi vî awayî li hember şoreşa kurd rûyê xwe yê rastî eşkere bikira.

"Yan Kurdistan yan neman!"

Di nîsana 1966an de Abdulsalam Arif û du wezîrên xwe di qezayeke helikopterê de mirin. Birayê wî Abdurrehman Arif ket dewsa wî. Abdurrehman li ser daxwaz û bangên Barzanî mîna Abdulsalam, behsa biratiya kurd û ereban dikir. Lê xuya bû dê ew jî zêde dom nekira. Serleşkerên cûntayê ji bo domandina şer zor didan hukûmetê û hukûmetê jî car bi car bangî Barzanî dikir da ku tevî pêşmergeyên xwe teslîmî

hêzên dewletê bibe. Riya kurdan a dirêj û bi tade her berde-wam bû.

Di dawîya gulana 1966an de tekoşerên kurd hêzên dijmin perîşan kirin. H u k û m e t mecbûr ma ku dest bi hevdîtî-nê bike. Ev dihat maneya aştiyê. Dê hukûmetê dîsa mafên kurdan qebûl bikira. Arif di çiriya pêşîn de diçe Kurdistanê, cem Barzanî. Ev yekemîn car bû ku serokkomarek diçe Kurdistanê. Barzanî hingê şîara xwe ya tarîxî diyar dikir: "*Yan Kurdistan yan neman!*"

Barzanî vê carê şert danîbû ber cûn-tayê ku di bin kontrola Yekîtiya Neteweyan de mafê kurdan ê çarenûsiyê bête dayîn. Arif ev jî qebûl kir. Lê cûn-tayê vê carê jî ev bi cî neanî.

Baas Tê Ser Hukim

Li Iraqê şerê navxweyî yê li ser îdarekirina welat yek ji wan pîrsgirêkên herî girîng e. Ji ber wê jî di nav hêzên leşkerî û siyasî de her tim nakokî hene. Herçî Baas ji bo demeke kin ji îdareyê hatibû bi dîrxistin jî, ji hêza xwe zêde tişt wenda nekiribû. Di 17ê tîrmeha 1968an de cûntayêke nû hat ser hukim. Vê carê Hesên al-Bakr bi piştgiriya leşk-erên muxalîf û bi alîkariya Partiya Baasê

dest danîbû ser hikûm û hukûmeteke nû ava kiribû.

Mîna cûnta û hukûmetên din, ji bo ku Baas bikaribe birêvebirina hukmê xwe ewle bike, pêwîstiya wan bi kurdan hebû. Ji bo wê jî di hukûmeta nû de çar wezaret ji kurdan re veqetandin. Ji van du kes ji hêla Barzanî, yekî serbixwe û yek jî ji aliyê Îbrahîm Ehmed û grûba wî bû.

Lê Barzanî li hember vê derket û nehişt ku hevalên wî beşdarî hukûmeteke ku hevalbendên Îbrahîm Ehmed tê

de cî digirtin, bibin. Barzanî ji ber du sedeman li hember vê biryarê derdiket. Ya yekem ew bû ku hukûmetê bi zanebûn dixwest kurdan perçe bike û ev bike *de facto*. Ya duyem jî li gorî Barzanî êdî ev grûb ne di nav sefên kurdên azadîxwaz de bû.

Digel vê jî dê Partiya Baasê di dest-pêka çîleya paşîn a 1969an de di kongreya heftemîn de mafên kurdan qebûl bikira û li deklarasyona xwe ya hezîranê xweyî derketa. Li gorî vê deklarasyonê diviya ku kurd û ereb li hember emperyalîzmê û siyonîzmê hêzên xwe bidana ser hev û welat bi hev re ava biki-rana. Tevî vê jî armanca cûntayê ew bû ku ji rewşa kurdan îstîfade bike û wan berî hevdu bide. Wan qaşo dixwest ku pîrsa kurdî hel bikin, lê ne bi serokatîya

şoreşê re. Serokên dewletê ji dewsa ku bi Barzanî re têkevin pêwendiyê, berê xwe dabûn kesên "pêşverû" yên mîna Îbrahîm Ehmed û hevalên wî.

Barzanî nikaribû ev tişt qebûl biki-
ra. Xuya bû ku şerekî nû xwe nêz dikir. Pêşmerge niha ji bo şerekî nû amade bûn. Wan êrîşê birin ser hêzên cûntayê û Qeledizê û Pencewînê ji destên wan rizgar kirin.

Cûntaya Ereb ji hêlekê ve êrîşê dibirin ser kurdan û ji hêlekê ve jî dixwesteniyekî giştî ava bike. Lê ev bi ser nediket û Barzanî jî armanca wan fêhm kiribû. Li ser vê Partiyê di 15ê gulana 1969an de ji bo yekîtiyeke ku mafên kurdan bîne cî û cûntayê ji ser hukim daxîne, dest bi xebatekê kir û ev bi daxuyaniyekê jî diyar kir.

Şoreş her diçû xurtir dibû û ji hêla çekan ve jî pir bi hêz bûbû. Cûnta beçare mabû. Her wiha li ser Şat al-Ereb bi Îranê re jî nakokî derketibû. Nakokiyên navxweyî û şoreşa kurdan du pirsgrêkên din bûn.

Di îlona 1969an de Sovyetê bi xwe xwest ku ji çareserkirina vê pîrsê re bibe alîkar. Baas ji berê ve amade bû, lê ya herî girîng ew bû ku Barzanî qayil bikin. Li ser vê dê Sovyetê merivekî bi navê Ezîz Şeref ku ji sala 1965an ve li nefiyê dijiya û bi saya kurdan ji destê cûntayê rizgar bûbû, bişanda cem Barzanî.

Barzanî bi xwe jî cûntayê bi şik bû. Bawerîya wî bi hukûmetê nedihat. Li gorî wî dema wan di odeyekê de li ser çareserkirina pîrsa kurdî nîqaşê dikirin, di odeyê de planên leşkerî dihatin amadekirin. Ya rastî vê carê jî rewş wisa bû. Hukûmetê ji hêlekê ve bangî aştîyê dikir û çareserkirina pîrsa kurdî li hem-ber emperyalîzmê dianî rojevê, ji hêlekê ve jî leşkerê xwe dişand Kurdistanê.

Ber bi 11 yê adarê ve...

Di destpêka 1970an de di hukûmeta Hesên al-Bakr de guhertineke din çêbû. Vê carê Ezîz Şerîf kiribûn wezîrê edaletê. Wî her wiha di nav hukûmetê û Partiyê de navbeyntî jî dikir. Civîn carinan li Bexdadê û carinan jî li Kurdistanê pêk dihatin.

Di dawiyê de Saddam Huseyn, ku hingê cîgirê serkarê leşkerî yê herêmî bû, çû Kurdistanê û sê rojan li cem Barzanî bû mêvan. Deklarasyona peymanê ji teref Barzanî û Saddam ve hat îmzekirin û di 11ê adara 1970an de ji teref al-Bakr ve di radyoyê de hat îlankirin.

Ev peyman di dîroka gelê kurd de gawek ji yên herî girîng bû. Kurdên başûr bi vê peymanê digihîştin azadiya xwe û li bakurê Iraqê Kurdistanê otonom dihat damezrandin. Dê di demeke eyan de jimartinek li Kurdistanê çêbûya û li gora wê jî kar û xebata Kurdistanê têketina destên kurdan. Kurd êdî di welatê xwe de îdare dixistin destên xwe.

Bi vê peymanê re jî hêlekê ve cûntayê û ji hêlekê ve jî PDKê efûyê giştî derxistin. Bi vî awayî piraniya kurdan serbest bûbûn. Di dawiya adarê de hukûmeteka nû ava bûbû û di nav vê hukûmetê de pênc wezaretên ku Barzanî jî ew tesdîq kiribûn, dabûn kurdan. Samî Abdurrahman jî bûbû wezîrê karûbarên "Bakur".

Dê li gora peymanê serkirdatiya Konseya şoreşa kurdî jî bihatina fêixkirin. Barzanî piştî peymanê û damezrandina hukûmeta nû, ji bo niyeta xwe ya qenc bide nîşandan *"ez êdî bi tenê mafên gelê xwe yê Iraqê diparêzim"* gotibû.

Piştî lihevhatinê û efûya giştî, partiye kongreya heştêmîn pêk anî. Kongre bi beşdarbûneke berfireh û eşkere pêk hat. Digel delegeyên partiye jî rêxistinên din û ji Baasê jî delege beşdarî civînê bûn. Barzanî careke din weke serok hat hilbi-

jartin û Hebîb Kerîm jî bû sekreter. Digel Samî Abdrrahman, Mehmûd Osman û Alî Abdullah, Mesûd û Îdrîs Barzanî jî ji bo komîteya merkezi hatin hilbijartin.

Sekreterê partiyê Hebîb Kerîm di civîna polîtburoyê de jî bo cîgirê serokkomarê Iraqê hat hilbijartin. Lê berpirsiyarên Baasê xwedêgiravî jî ber pêwendiyên wî yên bi Îranê re jî vê wezîfeyê re ew qebûl nekirin. Dê ev biryara cûntayê hê di destpêka peymanê de nakokî derxista.

Lê nakokî ne ev bi tenê bû. Cûntayê berî wextê jimartina şêniyên bajarê Mûsil û Kerkûkê, ereb di vir de bi cî kiribûn da ku îdare nekeve destê kurdan. Di qanûnên bingehîn ê nû de qet behsa otonomîya kurdan tune bû. Li gorî peymanê dê îdareya bajarên Kerkûk, Xaniqîn, Mûsil, Sincar û Dîyalayê jî teref hêzên kurd û hukûmetê ve bihatina îdarekirin. Lê ev jî bi cî nehat. Her wiha li Bexdayê li hember nûnerên kurd Îdrîs Barzanî û Hemîd Berwarî sûiqest jî hati-bû plankirin.

Barzanî di destpêka 1971an de li hember siyaseta asîmilasyonê û bicîkirina ereban li bajarên Kurdistanê derket û ev kiryar protesto kirin. "Armanc jî van kiryanan berî ku di çiriya pêşîn de jimartin çêbin, nifûsa ereban li bajarên Kurdistanê zêdekirin e" Barzanî digot.

Dê di demeke kin de li hinek deveran şerên piçûk derketina. Hukûmetê bi manîya van êrîş û şerên piçûk di havînê de êrîş bir ser kurdan û dîsa şer dest pê kir. Berdevkê cûntayê êdî Saddam bû û wî dest bi siyaseteke nû kiribû. Berî ku êrîşê bibe ser kurdan bi hukûmeta Sovyetê re pêwendî danîbû û bi saya peymanekê, rewşa cûntayê saxlem kiribû.

Lê dê cûnta dîsa jî bi ser neketa. Hêzên pêşmergeyan, weke ku cûntayê

texmîn dikir, nehatibû belavkirin. Di dawîya îlonê de cûnta di şer de ketibû tengasiyê. Pêwîst bû ku tişteki cuda bête kirin. Dor vê carê hatibû ser Saddam. Saddamê ku îmzeya xwe avêtibû ser peymana 11ê adarê, bi van xebatên xwe rutbeya xwe roj bi roj bilindtir kiribû.

Melle Mustafa Barzanî merivekî oldar bû, Saddam ev dizanibû. Wî heyeteke jî meleyan pêkhatî tevî du quranên diyarî şand cem Barzanî. Dê herhal wî xwîna misilmanan ne rijanda Saddam difikirî. Lê di nav wan quranan de jî bo qetilkirina Barzanî bombe hati-bûn veşartin û meleyan jî ev nizanibû. Dê bombe di destê meleyekî de û bi pêşmergeyekî ve biteqiya û Barzanî careke din jî kuştinê bifilitiya.

Cûnta li benda xebera kuştina Barzanî bû. Lê çaxê pê hisiya ku rewş ne wisa ye, dest bi teroreke nû kir. Lê cûnta bi vê jî ne dirawestiya. Ew her tim li pey merivên qels bû da ku şoreşê jî hundir ve têxe destê xwe yan jî qels bike. Yek jî wan mirovên qels jî Ubeydullahê kurê Barzanî bû. Saddam bi awayekî ew kişandibû aliyê xwe. Çaxê partî û Barzanî pê hisiyan, ew girtin û xistin hepsê. Lê şeva ku dê bihatina kuştin ew reviya û çû cem Baasê. Ew êdî "mêvanê" Saddam bû û di xîzmata wî de bû.

Hukûmetê bi gavên xwe yên "pêşverû" û bi pêwendiyên bi sîstema sosyalîst re dixwest şoreşa kurd bi her awayî bifetisîne. Bi vê armancê û li ser daxwaza Sovyetê Partiya Komunist dest bi weşanên xwe kir. Piştê jî jî vê partiyê du wezîr xistin nav hukûmetê. Dawî jî hukûmetên Iraq û Sovyetê li hev kirin û bi hev re peymana dostanî û hevkarîyê li Bexdayê îmze kirin. Piştî vê peymanê hukûmeta Sovyetê bi hezaran şêwirmend, teknokrat û leşkerên ku bi petrola kurdan dihatin xwedîkirin şand

Iraqê.

Barzanî xetera mezin fêr kiribû. Heta niha Sovyetê car caran piştgirî dikir an jî dengê xwe li hember qirkirinan derdixist. Lê niha ev jî ji dest çûbû. Barzanî bi Îranê jî ne zêde bawer bû. Wî dizanibû ku dê Îranê di rewşeke xweş de dev ji kurdan berda û wan bi tenê bihêle. Her wiha Amerîka jî daxwaza wî ya piştgiriye bêbersîv hiştibû.

Tevî ku Barzanî bi her awayî hêviyên xwe ji cûntayê biribû jî dîsa ne dixwest xwîn bête rijandin. Ji bo vê wî jî heyetêkê şand Kremlînê ku pirsgrêkê bîne ziman û Iraqê mecbûr bike da ku cûnta peymanê bicî bîne. Di civînê de Partiya Komunîst a Yekîtiya Sovyetê şertên ku PDKê pêşkêş dikir, ango bicîanîna deklasyonê 11ê adarê qebûl dikir.

Lê hukûmeta Sovyetê jî bo bicîanîna vê deklasyonê zorî ne dida Iraqê. Cûntayê jî êdî di vî awayî de piştî xwe qewî kiribû û hêzên xwe jî dabû ser hev. Ji bo wê jî êdî dîsa dikaribû dest bi êrîşên xwe bike. Bi vî awayî pêşî êrîşê birin ser Şêxan û piştê jî gundên Sincarê ku kurdên êzîdî tê de dijiyan bombe kir. Leşkerê cûntayê bi vî jî nerawestîya û êrîşên xwe gav bi gav zêde kirin.

Lê Barzanî û PDK jî vala ne disekin. Ji ber ku pêwendiyên Sûriyeyê jî mîna Iraqê bi Sovyetê re hebûn û perçeyekî Kurdistanê di bin bandora wan de bû, tu hêviyên alîkarî yan jî piştgiriye jî wir tune bû. Her wiha perçeyê herî mezin ê Kurdistanê di bin bandora Turkiyeyê de bû û di rojêva Komara Turkiyeyê de jî ji bo kurdan tu guhartinek tune bû. Turkiye her wiha li hember her şikilê pêşdeçûna pîrsa kurdî bû jî.

Bi vî şiklî bi tenê Îran di dest de dima. Dewleta ku bikaribe kurdên başûr

bigîjîne Amerîkayê, Iran bû ji ber ku nakokiyên wan bi Iraqê re hebûn. Iraqê bi riya Sovyetê hukmê xwe li Xelîcê jî zêde kiribû. Ji bo vê jî şah dixwest bi kurdan re têkeve pêwendiyê û bi riya wan cûntaya Baasê jî ser hukim daxîne.

Lê baweriya kurdan û Barzanî bi şahê Îranê nedihat. Tevî vê jî tu rîyeke din xwanê ne dikir. Şah Rîza bi riya Nîkson û Kîssinger û bi "garantoriya" wan bi Barzanî re kete pêwendiyê. Kîssinger bi vî awayî biryara alîkariyê da. Lê dê weke ku piştê jî bixwiya û ku di şerê Xelîcê yê dawî de jî êşkere bû, ev alîkarî ne ji bo serkeftina kurdan bû. Wan bi vê alîkariyê dixwest cûntaya Iraqê bitirsînin û têxin bin hukmê xwe.

Cûntaya Baasê jî vê rewşê bi her awayî bi kar anî. Ji hêlekê ve Partiya Komunîst a Iraqê kişand hêla xwe û ji hêlekê ve jî "Cepheya Neteweyî ya Pêşverû" ava kir da ku dorê li kurdan teng bike. PKI dîsa çû Bexdayê û şoreş û serokên wê dîsa bûn "paşverû"! Li gorî wan "Barzanî bi temamî ketibû nav lepê emperyalîzmê û kevneperestan".

Cûntayê jî hêlekê ve ev kiryar dikirin û ji hêla din ve jî di adara 1974an de haziriya îlankirina otonomiya yekalî dikir. Lê Barzanî û kurd bi temamî ev kiryar protesto dikirin. Ji ber vê jî Barzanî Îdrîs şand Bexdayê da ku hukûmetê vî biryarê bicî neyne. Lê hukûmet di vî awayî de xwedî biryar bû û di 11ê adarê de otonomiya yekalî îlan kir.

Li ser vê Partiyê wezîrên xwe ji hukûmetê vekîşand û waliyên Hewlêr û Suleymaniyeyê jî dev ji karên xwe berdan. Hukûmetê jî zûzûka dewsa wan ji kurdên hevalbendên xwe dagirt. Yek ji wan jî Ubeydulla Barzanî bû.

Hasan el-Bekr û Saddam zagonên bingehîn guhertibûn û otonomiya ku dabûn kurdan jî li gora xwe di bin kontrola xwe de hiştibûn. Bi vî awayî

Barzanî û partî bêtesîr kiribûn û ji raya giştî re diyar dikirin ku otonomiya kurdan hatiye dayîn.

Şerê dawî

Bêşik gelek sedemên şerê dawî hebûn. Lê sedemê herî girîng çavsooriya cûntaya Baasê bû. Cûntayê Yekîtiya Sovyetê û pîraniya dewletên ereb dabû pişt xwe û li hember "emperyalîzmê" û "hevalbendên wan" kurdan şerekî bêhempa dikir. Her çiqas Sovyetê jî daxwaza ku kurd û PDK bi Baasê û PKI re têkevin hevkarîyê û bi vî awayî li hember emperyalîzme hêzeke xurt ava bikin dikir jî, Barzanî bi wan bawer nedikir û guh ne dida gotinên wan.

PDK beşdarî nav "Eniya Pêşverû ya Neteweyî" (EPN) nebû. Nakokiyên bi PKI re her çû zêde bûn û di navbera wan de gelek caran şerê çekdarî pêk hat. Dîgel vê jî Sovyetê nedixwest ku kurd "têkevin" bin hukmê emperyalîzmê. Ji ber wê jî car bi car "tavsiye" dikirin da ku kurd jî têkevin nav refên "pêşverûyan" û EPNe. Lê kurdan guh ne dida wan.

Êdî nakokî gihîştibû dereceya herî bilind. Endamên komunîst bi hêzên cûntayê re êrîş dibirin ser kurdan û hêzên şoreşê. Partiyên komunîst ku ta niha bêdeng bûn jî êdî şoreşê rexne dikirin û Barzanî bi "hevalbendiya emperyalîzmê" sûcdar dikirin.

Cûntayê li ser hev ultîmatom didan Barzanî da ku şertên ku wan danîne qebûl bike. Lê bersîva Barzanî diyar bû: Dê tekoşîn bi tenê çaxê mafên kurdan tîketina bin garantiyekê bi dawî bihata!

Vê carê şer pir giran bû û cûntayê bi tevahiya hêza xwe êrîş dibir ser kurdan. Hejmara leşkerê cûntayê nêzî 150.000 bû. Hêzên pêşmergeyan jî nêzî 50.000 bû lê nêzî 70.000 jî milîsên wê yên ku çaxê pêwîst bûya radihştin çekan û derbasî

nav hêzên şoreşê dibûn, hebûn.

Balafirên cûntayê tevî pîlotên Sovyetê seranserê Kurdistanê bombebaran dikirin, lê cîhan bêdeng bû. Hawar û gaziyan Barzanî ku ji çaralîyê cîhanê re dikir, bêbersîv diman. Tu kesî dengê Barzanî û yê gelê kurd ne dibihîst.

Tevî şerekî pir dijwar û bombeyên napalmê jî cûntayê di şer de pir zorî dikeşand. Pêşmergeyan qehreman dinya li leşkerê dijmin kiribû zîndan. Hêzên leşkerî bi hezaran mirî li pey xwe dihiştin û direviyan. Cûntayê fêhm kiribû ku dê di şer de wenda bike; pêwîst bû ku bi riyeke din kurdan bişikîne.

Ji bo vî karî Sovyet namzedê herî girîng bû. Sovyetê û Amerîkayê di Konseya Ewleyî ya Yekîtiya Neteweyan de li hev kirin ku Îran û Iraqê li hev binin. Êdî Amerîkayê jî sozên xwe ji bîr kiribû û dev ji piştgiriya Kurdan berdabû.

Şêwirmendên Îran û Iraqê di destpêkê de li Îstenbolê hatin cem hev. Şah Riza û Enwer Sedat di destpêka 1975an de li Qahîreyê hev dîtin û Sedat pêşniyara Saddam pêşkêşî wî kir. Sedat piştî di sibatê de çû Bexdayê û şertên Şah pêşkêşî Saddam kir. Di dawî de jî Şah Riza Pehlewî û Saddam Huseyn di 6ê adarê de li Cezayîrê di civîna OPECê de hev dîtin û li hev kirin. Piştî civînê di bin garantoriya serokkomarê Cezayîrê Bumedyen de peymana xwe ji medyayê re êşkere kirin.

Peymana Cezayîrê hêviyan kurdan bi her awayî bi dawî anîbû. Îranê bi vê peymanê re Şat al-Arabê bi dest dixist û dibû xwediyê Xelîcê. Bi vî awayî otonomiya kurdan, ku sibê dikaribû li serê Îranê jî bibe bela, bi cî nedihat. Îranê dev ji "piştgiriya" kurdan berdida û Iraqê jî dev ji ya Dofarê berdida.

Dema peyman êşkere bû, Barzanî li Tehranê bû. Çaxê wî û Şah hevdu dîtin, bersîva Şah diyar bû:

"Hûn dikarin şoreşa xwe bidomînin lê em dê çekên xwe ji we wergirin û sînoran bi temamî bidin girtin. An jî hûn dikarin bi efûyê vegerin Iraqê û teslîmî hukûmetê bibin. Ya dawî jî hûn dikarin îltîcayî me bikin."

Barzanî tu caran wiha aciz nebûbû. Li ser telgrafa wî navenda PDKê civînekê pêk anî û di civînê de biryarê berdewamiya şerê çekdarî hat dayîn. Ev wê çaxê li gora dilê Barzanî bû jî.

Barzanî di 9ê adarê de vegeyîya Kurdistanê û serkarên şer û siyasethanên kurd da civandin û rewşa nû diyar kir. Piştî nîqaş û şewirmendiyê Barzanî ji Nîkson û Kîssinger re li ser navê partiyê û kurdên başûr nameyeke kurt şiyand:

"Rewşa nû di nav gelê me û şervanên me de bêçareyî û perîşaniyê dixe jiyana. Gelê me li hember xetereke pir mezin e. Em li hember rewşeke hebûn û tunebûnê ne. Ez ji vê re tu gotin û îzehkirin nabînim. Em hevî dikin weke ku we ji me re jî soz dabû, alîkariya me bikin û li cem gelê me cî bigirin. Ji bo berdewamiya jiyana me û parastina malbatên me, ji bo jiyanekê bi şeref û bi şexsiyet ji vê pîrsgirêkê re çareseriyekê bi rûmet pêk bînin."

Barzanî tu bersîv negirt. Lê wî di dawîya adarê de nameyeke din ji Kîssinger re şiyand:

"Birêz Kîssinger, me jî dixwest ku pîrsgirêka navbera Îran û Iraqê bi riya aştiyê hel bibe û em bi vê kêfxweş in. Lê digel vê êşkera ye ku gelê me yê bêparastin di van şertan de ketiye xetereke pir mezin. Îranê sînorên xwe ji me re daye girtin û alîkarî jî qut kiriye. Tevgera me û gelê me bi şeklekî kesnedîtî tê tunekirin.

Birêz Kîssinger, em bawer in ku Dewletên Yekbûyî li hember gelê me xwediyê berpirsiyariya moral û siyasî ye. Ji bo wê jî em ji we hevî dikin:

1) Em dixwazin şerê li hember gelê me bête rawestandin û fersenda hevdîtîna bête amadekirin, ji bo gelê me çareseriyek bête dîtin an jî bi kêmasî îtibara

me bête dayîn.

2) Bila her riyên tesîrên mirovantiyê bêtin bikaranîn da ku Îran di vê rewşa dîrokî ya bi derd û keder de alîkariya gelê me bike. Bi kêmasî bila alîkariya jiyana me bike da ku em bikaribin ta ku çareseriyek bête dîtin, di cîhê xwe de şerê xwe bidomînin.

Birêz Kîssinger, em pir bi endîşe ne. Em li benda bersîveke nihênî ne. Em ne bawer in ku DYA li hember kurdan di tevgêreke bêberpirsiyar de ye."

Kîssinger jî vê nameyê re jî tu bersîv neda.

15ê adarê berpirsiyarê SAVAKê li qerergeha kurdan bû û ultîmatom dida kurdan: sînor bi giştî hatibû girtin û her alîkarî hatibû qutkirin. Her wiha ji devê ereke din jî rê ne dihat dayîn ku alîkarî di sînoran de derbas bibe. Pêwîst bû yan çekên xwe bidana Îranê û derbas bibûna yan jî bi hukûmeta Iraqê re li hev bihatina.

Barzanî tu caran neketibû rewşeke wiha nexweş. Wî gelek zorî dîtibûn û gelek caran jî ketibû rewşên zor, lê qet wiha bêçare ne bûbû. Niha êdî xwarina gelê kurd jî ketibû xeterê. Rewş bi her awayî li gora hesabên cûntayê dimeşîya. Kurd jî bi her awayî bi tenê mabûn. Barzanî di dawî de xeber şand cem Hesen al-Bakr ku li ser muzakereyên xwe bidomînin. Êdî xwînrijandin ne pêwîst bû. Lê Bexdayê pêşniyarên Barzanî qebûl nekir.

Barzanî di 22ê adarê de bi riya radyoya kurdî careke din bangî Amerîkayê kir da ku zor bidin Îranê ku şerrawestandinê dirêj bikin. Bi vî awayî gelê kurd dikaribû derbasî Îranê bibe.

Gelê ku ji ber êrîşên cûntayê direviya, berê xwe dida sînorên Turkiyeyê (bakurê Kurdistanê) û Îranê (rojavayê Kurdistanê). Lê sînor bi her awayî girtibûn. Di destpêkê de çend kesên ku derbasî bakur bûn, hatin girtin û bi şûnde hatin şiyandin. Leşkerê Saddam ew tev

kuştin. Vê rewşê di nav kurdan de panîkeke mezin pêk anî.

Di vê rewşê de Barzanî tevahiya giregirên Partiyê û şoreşê civand. Wî rewşê îzeh kir û herkes di kiryarên xwe de azad hişt. Dê ew bi xwe derbasî Îranê bibûya û pêşniyara wî ji bo yên din jî ev bû. Lê kesê ku bixwesta, dikaribû bimîne û şer bidomîne. Kes li hember pêşniyara wî derneket û ji bo xwevekişandinê biryar hat vergirtin.

Xwevekişandin û derbasbûyîna Îranê di 22ê adarê de dest pêkir. Nêzî 200.000 kurd jî dijmînekî revîyan û xwe avêtin tor û bextê dijmînekî din...

Piştî Têkçûna Şoreşê...

Şoreşa kurd careke din jî bo demekê be jî bi dawî hatibû. Barzanî, serok û serleşkerên şoreşê dîsa li nefiyê bûn. Barzanî û hevalên xwe, xwe avêtibûn bextê Şahê bêbext.

Barzanî êdî biryar dabû; wî diyar kiribû ku wî dev ji rolê serokatîyê berdaye. Pêwîst bû êdî neteweyê kurd serokên din jî nav xwe derxe. Dema wî bi rojnamevanê Misirî Hasaneyn al-Haykal re xeber dida, wiha digot:

"Şoreşa kurd bi dawî nehatiye, niha bi tenê navbir daye û bêhna xwe dide. Rola min bi dawî hatiye, lê gelê kurd li cihê xwe ye û dikare serokên ku berxwedanê bi rê ve bibin ji nav xwe derêxe. Rola min tewa bûye, lê ne mumkin e ku dawîya gelê kurd were."

Barzanî ji destê dijmin, ji tade û zordariyên dijmin gelek dîtibû. Wî dizanibû ku dijminên kurdan çiqas dijwar û barbar in. Ji lewre jî tu caran xwe ne da destê dijmin. Xayîntî û bêbextiya dijmin di gelek rewş û awayan de jê re bûbûn ders.

"Min xwe neda dest, lê me xwest ku em niha şoreşê bi dawî binin. Bêşik min dikaribû piştê jî şoreşê bida domandin, lê

min nexwest zêde xwîn bête rijandin. Min her wiha xwest ku bi vî awayî rola xwe jî bi dawî binim. Lê ev ne dawîya şoreşa kurdan e..."

Tevî van gotinan jî xwe avêtibû bextê dijmînekî bêbext. Lê êdî tu mecal jê re nemabûn. Dor li wî û gelê kurd pir teng bûbû. Dijmin pir xurt û bi fen bû. Piştî ewqas tekoşîn û serhildan gelek westiya bû jî. Ya rastî ew ne ji şer westiyabû. Ew bêtir ji bêbextiya dijmin û kurdên ku mil didan wan westiya bû.

Piştî ku derbasî Îranê bû, nexweşîna wî hê bêtir giran bûbû. Heta ku di şoreşê de serokatîya serhildanê dikir, kes pê nehisandibû. Niha êdî wî nikaribû wê veşêre û rewşê roj bi roj ber bi xerabûnê ve diçû. Li ser vê partiyê û malbata wî di destpêka 1976an de Barzanî şiyandin Amerîkayê.

Têkçûna şoreşê di nav kurdan de rewşeke nû derxist holê. Kurd êdî bi hev ketibûn û çaralî hev sûcdar dikirin. Nîqaşên piştî şoreşê, mîna her şoreşan, bi xwe re dîtîn û şîroveiyên cihê dixistin rojevê. Bêşik nakokiyên ku gelek caran berî şoreşê jî dihatin rojevê, vê carê êdî bêtir eşkere bûbûn. Dê vê rewşê kurdan bi her awayî perçe bikira û dê di pêvajoyê de alozî û nexweşiyên girîng bianîna holê. Ji hêlekê ve serokatî, ango malbata Barzaniyan dihat suçdarkirin û bi taybetî jî Barzanî bi kevneperestiyê dihat îthamkirin. Her wiha wê demê gelek kesan dîtînen çep û marksîzmê jî, ku êdî hêdî hêdî li Kurdistanê jî belav bûbû, ji xwe re dikirin mortal û êrîş dibirin serokatîya şoreşê. Ji hêla din ve jî du rêxistinên cihê, YNK û Qiyada Miwaqit dest bi xebateke nû kiribû.

Şoreş bi ser neketibû lê ne dibû ku gelê kurd bê serokatî bimîne. Ji hêlekê ve Celal Talabani û hevalên xwe jî bo serokatîyê û avakirina tevgêreke xurt (YNK) çalakî dikirin û ji hêla din ve jî hinek endamên

komîteya merkezî ya PDKê bi navê "PDK Qiyada Muwaqet" (QM) dest bi xebateke nû kiribûn. Wan ji xwe re "stratejiyeke nû" qebûl kiribûn û êdî xwe di nav sefên pêşverû de dipejirandin.

Yekemîn konferansa QM di tebaxa 1976an de li Berlînê çêbû. Barzanî, ku li Amerîkayê bû, dîsa weke serokê partiyê hat hilbijartin. Samî Abdulrahman bû sekreterê partiyê. Mesûd Barzanî, Cewher Namik, Kerîm Sincarî, Alî Abdullah, Dr. Kemal û çend kesên din jî bûn endamên komîteya merkezî.

Barzanî li Amerîkayê di nexweşxaneyekê de dima. Ev ne cara pêşî bû ku dûrî welatê xwe bû, lê dîsa jî hesreta welat û azadiya gelê kurd di hişê wî de bû. Tevî êşa xwe ya xedar jî ew li hatina neteweyê xwe difikirî. Tevî ku êdî ne faal jî bû, car caran bi rojnamevan û siyasethêderan çîhanê re diaxîfî û pîrsa kurdî dianî ziman.

Çaxê ku Jimmy Carter bû serokkomar, Barzanî jê re nameyekê şiyand. Dê Barzanî di nameya xwe de wî ji bo hilbijartina serokkomariyê pîroz bikira û pîrsa kurdan û tekoşîna wan bi dirêjî bîaniya zimên. Wî her wiha rewşa têkçûna şoreşê û sedemên wê jî binav dikir û li ser alîkariya "dostên kurdan" ku hindik û bi derengî digihîşt destê wan agahdarî dida wî.

Barzanî di nameya xwe de ji Carter dipirsî:

"Birêz serokkomar, em ne li hember lihevhatina Îran û Iraqê bûn; lê gelo pêwîst bû ku kurd bibûna qurbanên vê lihevhatinê? Me kurdan bi soz û bextê Yekîtiya Amerîkayê û Îranê bawer kir û li hember cûntaya Iraqê şer kir. Ew soz û bextê ku ji bo azadiyê hatibû dayîn li kuderê ma? Li kampên Îranê yên penaberîyê? Li başûrê Iraqê ku kurd hatin nefîkirin? Di belavbûna kurdan a li rojavayê? Bi perçekirin û belavkirina malbatan, jin û zarokan? Di bin îşkenceyên mirinê de? Neteweyê YDAê

ku ji bo hemû gelan şayanî serfiraziyê ye û bingehe yekîti, azadî û demokrasiyê avêtîye, dikare piştî vê rola ku di têkçûnê azadiya kurdan de leyistîye, bêyî însiyatîf bimîne?"

Barzanî di nameya xwe de fikra Jefferson jî tîne bîra Carter û wiha dibêje:

"Dibe ku xeyalên me ne mîna yên birêz Jefferson berfireh bin. Lê em bi tenê otonomiyekê daxwaz dikin. Me ji bo vê şer kiriye, em ji bo vê mirine û em dê her-tim vê bibîr binin. Amerîkayê vê temînatê daye kurdan û ez ji hukûmeta we ya nû vê hêvî dikim."

Dê Jimmy Carter jî tu bersîv neda Barzanî. Barzanî pir aciz bûbû û careke din jê re name şiyand. Wî di vê nameyê de hêvî dikir ku Carter ziyaret bike û pîrsa kurdî bîne zimên. Lê ev name û daxwaz jî bêbersîv ma.

Nexweşîna Barzanî di sala 1978an de pir giran bûbû. Lê wî wesiyyet kiribû; divê biçûya welatê xwe û di nav gelê xwe de nefesa xwe ya dawî bida. Pir mixabin negihîşt Kurdistanê. Dema naaşê canê pak gihîşt Kurdistana rojhilat, bi sedhezaran kurd li bendê bûn û bi mîlyonan kurd jî xemgîn û melûl bûn. Neteweyê kurd serokê xwe, serokê serhildan û şoreşa salan wenda kiribû. Êdî Barzanî ji kurdan xatir xwestibû û çûbû ser heqîya xwe...

Tiştêkî gelek balkêş e ku cîhekî taybetî ya meha adarê di jiyana wî de hebû. Ew di 14ê meha adarê de hatibû dinyayê. Wî di 11ê adarê de navê xwe li bin Peymana 11 ê Adarê dinivîsand ku vê peymanê mafên kurdan a otonomiyê qebûl dikir. Serokê nemir di 1ê adarê de çavên xwe ji jiyana bêbext re digirt û dest bi jiyanê bîdawî dikir. Herçî ew alîjîyan bûbû jî, wî di dilê gelê xwe de xwediyê cîyekî taybetî girtibû û dê ew her dem mîna serok û tekoşerekî gelê

xwe bijiya.

de sembola tekoşînê bû."

**Di Çavên Hinek Siyasetmedar,
Ronakbîr û Rojnamevanên
Cîhanê de Mustafa Barzanî**

"Serokekî ku kevnî û nûjeniyê digîjîne
hev. Xwe bi her awayî daye tekoşîna gelê
xwe."

Cemal Abdul-Nasser;
serokkomarê kevn ê Misirê

"Serokekî dirokî ku ji bo gelê xwe bi
salan li hember neheqî û barbariyê
tekoşîna azadiyê da."

Kemal Jumblatt;
serokwezîrê kevn ê Lubnanê

"Ya rastî Mustafa Barzanî, serokê
tekoşer, diroka şoreşa kurdî ye."

Edgar O'Ballance,
"Kurdish Revolt"; serleşkerê Îngîlîzî

"Mustafa Barzanî merivekî mezin bû...
pêwîst e em diroka wî bixwînin."

Husnî Mubarek;
serokkomarê Misirê

"... Jiyana wî, her weke ku bi serê gelek
kurdan ve hatiye û ev perçeyek ji çarenûs
û trajediya jiyana wan e, rêzek ji ya şer
û nefiyê bû..."

Davîd Adamson;
"The Kurdish War", rojnamevanê Îngîlîzî

"... Tê gotin ku ew di warê siyaset û şer-
vaniya diroka kurdî de piştî Selahaddînê
Eyyûbî merivê herî girîng e."

Dr. Guenther Dischner;
nivîskarê Elmanî û nivîskarê "Sallah Al
Dine-Al -AYUBI'S Grandchildren"

"Di Rojhilata Navîn de serokekî mîna wî
nehatiye dîtin..."

Dana Adams Schmidt;
rojnamevanê Amerîkî
"Musatafa Barzanî di diroka gelê kurd

Rene Maurice;

sekreterê presê yê Francois Mitterand

"Ji nav tevahiya leheng û şehîdên kurdan
ên ku beşdarî tekoşîna rizgariyê bûne,
cihê Mustafa Barzanî di dilê kurdan de
herî taybetî ye."

Jonathan Randall;

rojnamevanê Amerîkî û nivîskarê "The
Roads of Kurdistan As I Travelled Them"

Çavkanî

* William Aegleton, Mahabad Kurd Cumhuriyeti 1946
(Komara Kurd a Mahabadê 1946); Koral-1990

* Sait Kirmizitoprak, Kürt Millet hareketleri ve Irak'ta
Kurdistan ihtilali (Serhildanên Neteweyê Kurd û
şoreşa Kurd li Iraqê); Apec-1997

* M. Siraç Bilgin, Barzani; 1990

* M. Siraç Bilgin, Barzani'nin son yılları (Salên dawî
yên Barzanî); Hiddekel-1993

* Dr. Abdurrehman Qasimlo, Kurdistan û Kurd; Jîna
Nû-1991

* Kurdistanî İroyîn, problemên tevgera netewî; Roja
Nû-1998

* Prof. Dr. şakirê Xidoyê Mihoyan, iki dünya savaşı
arasında Irak'ta Kürt sorunu (Di navbera herdu şerên
Cîhanê de li Iraqê pîrsa Kurdî); Jîna Nû-1990

* Barzani'nin tarihi geçmişinden Sovyetler Birliğine
tarihi yürüyüşü 1945-1958 (Di jiyana Barzanî de meşa
wî ya dirokî ya Yekitiya Sovyetan); Weşanên Yekitiya
Demokratên Kurdistan-1987

* Kerîm Husamî, Komara Demokratîk a Kurdistanê
(Mahabad); Jîna Nû-1986

* Abdul Kadir Brifcanî, From Mustafa Barzani to
Masoud Barzani (Ji Mustafa Barzanî ta Mesud
Barzanî); TWA Limited-London, 1999

* Mesud Barzanî, Barzanî û Têvgera Azadîxwaziya
Kurd 1931-1958; Perwerde-Hewlêr, 2000

* Pavel Anatolij Sudapolatov, Direktoratet-Stalins spi-
onchef'berâtâr (ji wergera beşa li ser Barzanî, Mustafa
Aydogan-Platform)

* David A. Korn, The last Years of Mustafa Barzani
(Salên dawî yên Mustafa Barzanî); Middle East
Forum-1993 (www.meforum.org)

* The significance of the Iraqi "Revolution" of 1958
for the Kurds of Iraq (www.krds. net/revolu-
tion1958.htm)

* Mir Muhammed Revolt, Struggle in Iraq
(www.ukin.org/struggle/iraq.htm)

* Mullah Mustapha Barzani, (www.krg.org)

* Bi kurtî ve jiyannama Barzaniyê nemir
(www.kdp.pp.se/barzani)

Rojî Kurd

(Hejmar:2)

Transkirîpe û Wergerandin:

A. Meretowar

Abone:

Her biri için seneliği 18,
(Salê hejdeh qurîş e)
6 aylığı 9 kuruştur.
(Şeş mehak bi 9 qurîş e.)

Nüşhası 40 pare
(Qiymeta yekî be çil pare ye)

Dağıtım Merkezi:

Rojî Kurd idarehanesidir:
Bab-ı Ali de Ebusuud
Caddesinde Hukuk Matbaası

İlan

(Mülkiye tıbbından) mülkiyeden
Hayderizade Ahmet Bey, her
pazar günü sabahtan akşama
kadar Vezneciler'de Açıkbaş
Eczanesi'nde fukara Kürd
hastalarını parasız muayene ve
tedavi eyler.

Hekîm Heyderîzade Ehmed Beg,
hemû rojên yekşembê be xurayî
le eczexaneyê(Açıkbaş) le
Veznecîler kurdê nexweşekan
muayene dike we îlac deda.

Hekim:

Hayderizade Ahmet Bey

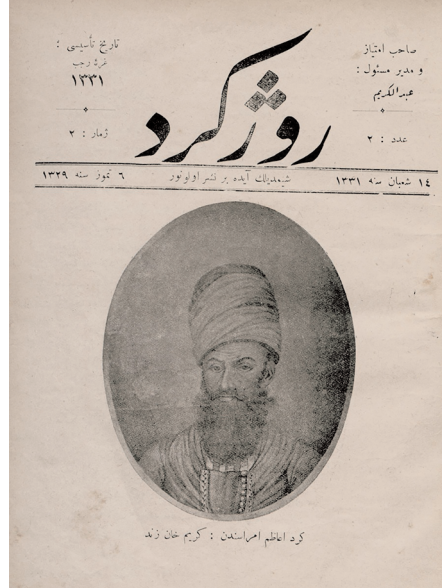
Îmtiyaz Sahibi/Ve sorumlu müdürü:

Abdulkerim

Tarîxê te'sîsî/xurre-ê Recep
(serê recebê)

1331

14 Şaban sene 1331/ Şimdilik ayda bir
neşr olunur. 6 Temmuz Sene 1329

Le gorekanî Kurdekan:
Şah Abdulkerim Xan Zend

Milletinize Karşı Vazifeniz (Kürd Aydın gençliğe)

Kürdlük İçin Bir Ziya-ı Azim(büyük bir ışık)

Kürdlük bugün bir önemli unsurunu kaybetmekle bedbahttır. Unsur, bu ay içinde, ölümünü haberverdikleri Bedirxanî Hüseyin Kenan Paşadır. Adı geçen merhumun Kürdler için beslediği fedakarlık ve sevgi duygusu onu hayatının son anına kadar takip etmiştir. Biz Hüseyin Kenan Paşanın kıymetini ilan için bir şey söylemeyeceğiz. Yalnız Mensup olduğu Bedirxani ailesine değil, bütün Kürdlüğe beyan-ı taziye ederiz. (Merhumun hal tercümesiyle resmini gelecek sayımı da yerleştireceğimizi okuyucularıma duyurunuz) Allah'ın geniş rahmeti üstüne olsun.

İLAN

Sermayeê rîsaleê Rojî Kurd bale
hemû kesê malûm bî ke zor
bizane û weke me le muş-
teriyekan xoman ricaman weha
ye ke bedelî Rojî Kurd le gel
poste da zû bî zû bo man riwane
bifermûn
Metbeê İctîhad / Midûrê mesûl:

Ebdilkerîm

Bu satırlarda Kürd gençliğine hitap etmek istiyorum. Muhatabım Kürd gençliğinin münevver/aydın kısmıdır. Yüksek tahsilini tamamlamış, veya Yüksek Okul sıralarında henüz tahsil ile meşgul olan aydın Kürd evlatları, aydın Kürd yiğitleridir.

Bugün milletimiz, çoğu daha İslam kavimleri gibi, yeniden dünyaya getirilmeye muhtaçtır. Bu asra göre bir millet, bir toplumun unsuru gibi varlığını koruyabilmesi için, birtakım sıfat ve şartlar lazımdır ki, bunların büyük bir kısmından bugün milletimiz mahrum bulunuyor. İşte sizin en büyük ve en mukaddes göreviniz, milletimizi bu vasıf ve şartlara sahip etmeğe çalışmaktır.

Bu vasıf ve şartları adiyen en az iki cümlede toplayabiliriz. Biri fikre, biri ekonomiye aittir. Bugün milli unsurunun hayatı her asırdan daha çok muhareze ile, müden temin ile ayakta durabilir. Fakat bu mu geçim alanında fikir ve ekonomi/iktisat silahıyla icra edilir. Fertleri bu silahlarla iyice donanmış olan milletler yaşarlar, ilerlerler, mutlu olurlar. Bu silahlardan mahrum olanlarsa şüphesiz daima yenilirler ve galiplerinin fikren ve ekonomik açıdan ribka-i esaretine düşerler. Sefil bir unsur gibi kalıp her türlü manevi ve maddi meziyetlerini kaybederler.

İşte bunun içindir ki, bu zamanda bir milletin kıymeti, kalıcı yetenekleri ancak fertlerinin "keyfiyet"i ile ölçülür. Yani fertlerinin birer birer sahip olduğu fikri meziyetleri ve iktisadi kuvvete göre bir milli unsura kıymet verilir. Bu yönüyle her milletin akıl babaları, aydınları, duyarlılıkları her şeyden önce mensup oldukları fertlerini fikren ve iktisatça ve

bu vaziyetin yerine getirilmesine fedakar bir şekilde gayret ederler

Bugün siz, Kürd aydınları herkesten daha iyi bilirsiniz ki, milletimizin fertleri bu fikri ve iktisadi meziyetleri de önemli bir derecede değildir. Kürd fertlerini "keyfiyetçe" yükseltmek için pekçok ve pek fedakar bir şekilde çalışmak lazımdır. Bu görev herkesten önce size düşer. Ve siz bu vazifeyi herkesten daha iyi yerine getirecek bir hal ve durumdasınız..

Bu görevi, memleketin ne kanunları, ne memurları, hatta milletimizin geleneklerine göre bir mümtaz (seçkin)sınıflar olarak bildiği velhasıl hiçbir kuvvet sizin kadar başarılıca yerine getiremezler.

Siz milletinize karşı bu mühim görevi yerine getirebilmek için, yurttan uzak olan medeni merkezlerde daimi yerleşip kalmak değil, aksine meydana geldiğiniz (doğduğunuz) yere geri dönüp sizin için pek saf olan o yerin samimi bölgesine, aydın bir fikirle yeniden dahil olmak mecburiyetindesiniz.

Eğer siz o yerden daima uzak kalır, o aydınlatma görevinizi o yer dışında yerine getirmeye çalışırsanız, inanın ki mesainiz boşuna gider. Millet namına hiçbir faydalı meyve vermez. Milletiniz sizi, kendi aydın sınıfını, bir türlü kendisinden sayamaz. Sizi daima yabancı sayar. Sizin aydınlatma etkinliklerinizin o yerde hemen hiç tesiri olmaz.

Siz, şurasını daima hatırlınızda bulundurunuz ki, bu yüzyılda yeni uyanmış milletler veya uyanmak üzere olanlar, aydın sınıfını daima sinesinde (bağrında) yaşatan, aydın sınıfı kendisiyle kucak kucağa olan milletlerdir. Bu milletlerin aydın sınıfı daima millet tabakaları arasında bulunur ve milletin felaket zamanında onunla beraber ilerler ve

mutlu günlerinde yine onunla beraber terennüm eder. İşte siz, size döşen o milli görevi bu şekilde anlar ve öylece yerine getirmeye başlarsanız, o görevi tam bugünkü anlamıyla yerine getirmiş olursunuz. Ve inanınız ki bu şekilde Kürd milletini yeniden meydana getirirsiniz.

Siz Osmanlı gençlerini bu hususta taklit etmeyiniz. Onlar milli muhite asla inemediler. Ve millete daima uzaktan "bala (yüksek)"dan hitap ettiler. Milletin anlamayacağı fikirleri, onun anlamayacağı bir dille ona a?ylamak istediler. Milletin felaket zamanlarında, o millettan uzak olarak, dıştan "sinezanlık" ettiler. Onun için milleti hiç tanıyamadılar, millet de onları tanıyamadı. Onlara daima yabancı gözyle baktı. Bu durumun sonucu olarak Türk milleti yüzyıllarca aydın sınıfın aydınlanmasından, doğru yolu göstermesinden mahrum olarak yaşadı. Fikren, iktisatça düştükçe düştü. Siz bu hataya düşmemelisiniz. Türk milletinin bu felaketinden ders almalısınız.

Ana vatana geri dönünce, sizin en evvel çalışacağınız yan ilk tahsil, ayet, metin ve makul usuller üzerine tesir etmek ve ilk dalları mümkün olduğu kadar çoğaltmaktır. Bu konuda daha ilk adımda karşınıza çıkacak sorun, harflerin(alfabe)sorunu olacaktır. Bu sorunun çözümü o kadar basit değildir. Fakat bu sorunun çözümünde dahi milletin en yetkin unsuru siz olacaksınız. Sorunun çözümü ve tavsiyesinde her çeşit şart ve koşuldan önce, fennin hükümlerini ve çabuk okuyup yazmayı öğrenmek konusunda, asrın gereklerini göz önüne alabilecek, hüküm ve kararını ona göre cesur bir şekilde verebilecek kuvvet, ancak siz aydınlardan meydana gelmiş mili kuvvettir.

İlk okulu gayet makul esaslar

üzerinde tesis etmeye sınırsızca özen gösterin. "Pedagoji" biliminin eğitim ve öğretim konusundaki en yeni kuralları rehberiniz olsun. İyi biliniz ki bu yüzyılda ilkokuldan kastedilen, okuyup yazmayı öğrenmek değildir. Bununla beraber milletin çocuklarını iyi düşünmeye, iyi görmeye ve dolayısıyla doğru muhakeme etmeye ulaştırmaktır. Bugün asıl fikir eğitimi bu milletin tamamında bundan ibarettir. Eğer bu fikir eğitimine, ilkokul öğretmenlerini yetiştirmeye özen göstermeseniz, en mükemmel sandığınız ilkokullarınız, ancak okur yazar yetiştirirler. Fikir eğitiminde mahrum bu yarımıyamalak okuryazarların ise milli mücadele ve mücadelede zararları kör kara cahillerin zararından daha büyük, daha etkilidir.

Onun için siz, bir yandan ilkokul esaslarını kurmaya çalışırken, öte yandan iyi öğretmenler yetiştirecek mahiyette, birkaç mükemmel öğretmen okulu tesis etmeyi asla hatırdan çıkarmayınız.

Yeni neslinizi bu şekilde hazırlamaya başladığınız günde, milletinizin fertleri fikri meziyetçe "keyfiyet"ini yükseltmeye başlamış olursunuz. Böyle fertlerin oluşturacağı bir millet hukukunu hakkıyla takdir eder ve onun muhafaza ve savunma usullerini pek iyi keşfeder.

Milletimizin toprağa bağlı olduğunu iddia ediyorsunuz. Böyle olan bir milletin fertleri çiftçi ve hayvan yetiştirici olur. Ve toprak işinin bu iki esasa ayrılmış şubelerinden birinde geçimini sağlamaya çalışır. Bu geçim yolunda olanların iktisatça maddi durumlarının iyileşmesi diğer geçim yolunda bulunanlardan daha seri olur. Bu konuda bazı pratik yöntemler onlara gösterilse bunun faydasını derhal kendi ceplerinde, kendi

somutça görecekları için ziraatta ıslahat ve yeniliğin derhal en birinci taraftarları olurlar.

İşte siz, milli muhite girip bu işlerle uğraşmak göreviyle sorumlusunuz ve bir milletin bugüne göre hakiki ilerlemesi, temelinde ancak bu yöntemlerle olur ve böyle demokratik esaslar üzerine kurulmuş olan ilerleme asla yenilgiye uğramaz ve daima çoğalır.

Eğer siz böyle yapmayıp da Osmanlı Türk gençleri gibi ana vatan dışında kalır, dışardan bir "bala" (yüksek) mevkiden millete hitap etmek isterseniz kendinize, milletin "seçkin aydın sınıf" süsünü vermek ve milletin hesabına da "aydın aristokrasisini" kurmak hayaline düşmüş olduğunuza herkes inanır. Milletinize diğer iki sınıf "aristokratlar" yetiştirmiyormuş gibi, sizi de üçüncü bela olmak üzere sayılmakla herkes haklı olur.

Gönlüm istiyor ki Kürd aydın gençliği kendi milletine karşı olan görevini bu zamanın gereklerine göre takdir etsin ve böylece onu pratikte gerçekleştirmeye çalışabilsin.

Bulgaristanlı Doğan

KURDLUK VE MÜSLUMANLIK

İslamî geniş ailenin en önemli esaslarından birini Kürd milletinin oluşturmakta olduğu, gerek geçmişin gerek günümüzün gerçeğiyle sabittir. İslamiyete pek namlı hükümdarlar, emirler, bilgin ve şairler yetiştiren asıl bir milletin bin üç yüz senelik bir medeniyet devrindeki konumu, kendisiyle sürekli ilişki ve münasebette bulunan diğer İslami milletlerden aşağı değildir. Baş ve beynini kılıç ve kalemni İslamiyetin yükselmesine hizmetkar kılan Kürdlerin, Osmanlı ailesindeki tarihi konumları da, İslam tarihindeki konumlarından daha az parlak değildir. Bununla beraber bu millet özellikle son yüzyılda hem kendi evladı hem kendisini saran milletler tarafından çok terk edilmiş, pek unutulmuş pek ihmal edilmiş bir durumda kalmıştır. Arapça'da, Türkçe' de, Farsça'da bu kadar namlı şairler alimler yetiştiren bu millet, kendi diline daha az iltifat etmiş, dilin yükselmesi ve zenginleşmesindeki büyük etkisini araştırmaya gerek bile görmemiştir. İslamiyete hizmet, bu milletin yegane emelini oluşturduğu ve dindarlıkta diğer İslami milletler önünde adeta istisnai denilebilecek bir tarz ve tavırla bir duruş sergilediği için bütün milli varlığı sarf ve tahsis etmiştir. Şimdi yine aynı gayeye hizmet gerek.

Fakat artık anlaşılıyor ki yalnız eski yollardan gitmekle şimdiki yüzyılda ortak bir dinin yükselmesine hizmet için imkan yoktur. Her millet bağlı olduğu İslami aileyi güçlendirmek için en önce kendisini güçlendirmeye muhtaçtır. Bütün bireyleri güçsüz olan bir topluluğun geneli elbette dermansız ve uygarlığın

amansız mücadelesi sonucunda güçsüz ve inleyendir.

Batı uygarlığının İslami aileye akur bir şekilde musallat olması, bütün bu aile bireylerinin öncelikle kendilerini güçlendirerek ve sonra kardeşlik ve birlik yoluyla birbirine sarılıp bu güçlerini çoğaltarak durumlarını düzeltmeye girmesi ortaya çıkmıştır. Geçen yüzyıllarda İslam alemi pek sınırlı bir aydın sınıfın fikirsel yardımıyla kendisinden düşünce açısından aşağı olan Batı milletlerine müdafaa değil hatta galip olabiliyordu. Pek sınırlı olan bu yüksek tabaka için Arap dili üzerine yazı yazmak bu ihtiyacı yerine getirebiliyordu. Bu şekilde bütün milletlerin aydınları ve önderleri kendi dilleriyle ilgilenmeyi ikinci derecede tutarak bütün yüksek gayretlerini dini dilimiz olan Arapça'ya sarf ediyorlardı. Avrupa'da Latin Dili aynı görevi görüyordu. Hristiyanlığı oluşturan çeşitli milletler kendi dilleriyle yazı yazmaya o kadar özen göstermiyorlardı. Fakat oradaki medeni gereksinimler sınırsız oldu. Artık yabancı olmak üzere bir tek dil ile bu ihtiyaçları yerine getirmeye imkan olmadığı kesinlikle anlaşıldı. Doğuda da aynı durum görünmeye başlıyor. Türkçe bile şimdiki durumunu toparlayıncaya kadar çok önemli tarihi değişiklikler ve yeniliklerden geçti. Türk hükümdarlarının Arapça veya Farsça'yı resmi dil olarak kabul ettikleri zamanlar olmuştur. Türkçe'nin doğrudan doğruya araştırma diline dahil olduğu tarihlerde bile bu dilin yabancı dillerin etkisine ne kadar uyumuş olduğunu Osmanlı Edebiyatını araştırıp takip edenler bilir.

Demek ki Batıdaki uygarlığın olgunlaşması, Doğuda da henüz o dereceye yetişmeyen bir görüşü, toplumsal ufku-muz da kabul görüyor. Bu da mecburi ve gerekli bir şeydir.

Günümüz uygarlığını oluşturan ve meydana getiren sonsuz işler ister istemez dillerde olgunlaşmalar ve dillerdeki olgunlaşmalar aracılığıyla milletlerde bir ışık ve zindelik ve hayat ortaya çıkarıyor. Bütün islami toplulukların mukaddes mülkün varisi olan islamiyetin muhafaza ve yükselmesi için şimdiki silahlarımızdır. Bu silah ise milletlere hayat ışığı bahsetmek, yani milletlerin aydınlık seviyelerini yükseltmek, islami kavimlerin köylerine varıncaya kadar her tarafına okul götürmektir. Bilim bu derece genişlik ve yer elde edince bilimleri ışıklı ruhların en küçük tabakalara telkin etmeye mecbur edince, dil sorununun görevi bir temel görev olmuş olur. Çünkü okumak yazmak bilmeyen cahillerin bir millet arasında kalkması ancak o milletin dilinde bir ders ve eğitim kurumlaşmasını meydana getirmekle mümkündür. Aksi halde o millet eksik gelişerek, toplumsal genel unsuru pek çok yönler açısından felçli hale getirir. Fakat burada amaç ve gaye çok açık bilinmek yanlış anlaşılmalara meydan vermemek lazımdır. Milletlerin kendi dillerini öğrenmeleri ortak aile olan İslamiyetin birlik ve kuvvetini kurmaya hizmetçi olmalıdır. Yoksa dil sorunu milletler arasında ayrılığı ekecek meşru olmayan bir amaca araç edilirse selamet yerine felaket; kurtuluş yerine karışıklık; genel ve ortak karışıklık meydana getirir. Örneğin Doğunun bozulmaz geleneği dindarlıktır. Dil sorunu, bu eski geleneği, Doğunun bu eski kuvvet dayanağını zayıflığa çevirmemelidir. Dil eskiden beri sözünü ettiğimiz gücün yardımcısı ve işareti olmalıdır. Kürd, Kürdçe'yi okuyup yazınca dinini terk edemez. Zaten bizce şu açıkladığımız yüksek amaca fesat karıştırılmazsa, ister istemez en menfaatli sonuç elde edilir. Türkler

dillerini devam etmekle(tedvin) islamiyetten ayrıldılar mı? Acemlerin dili kendilerini islamiyete düşman mı etti? İslami milletler için yegane ilke, yegane kurtuluş önderi şudur: Öncelikle müslüman, sonra Arap, Türk, Kürd veya Acem ...

Türk bilmelidir ki Türkçe dil ve edebiyatı ileri götürerek Türk unsurunu manen yükseltmekle aynı zamanda islamiyeti yükseltmiş olacak, islamiyeti yükseltecek yani yine kendine hizmet edecektir. Bunun gibi Arap ve Kürd de bu kesin gerçeği bilmelidir.

Mesele bu şekilde konu olunca Türk'ün Kürd'e, Kürd'ün Türk'e, Arap'ın Kürde, dil konusunda muhalefet değil, yardım etmesi bir gereklilik, bir dini farız halini alır. Çünkü Kürd'ün dil açısından dil yüzünden toplumsal bakımdan ve uygarlık açısından yükselmesiyle bütün islamiyet ve dolayısıyla Türk, Arap ve diğerlerine de iyi olur. Sorunun bu şekli çözümü ayrılığa değil, en meyveli ve feyizli bir yardımlaşmaya yol açar.

Dili derlemek hiçbir zaman frenklerin "nasyonalite" denilen milliyetçilik fikrini ortaya çıkarmak değildir. Milliyetçilik fikrini gütmek zaten şer'an men edilmiştir. Milli dilde ve dolayısıyla islamiyette ayrılık meydana getirmek için değil, dili ortak bir duygu, ortak bir milleti içine alan islamiyeti yükseltmek için öğretmeliyiz. İslamiyet ne kadar çok dil ile korunur, müdafaa ve yayılırsa ve genelleştirilse o kadar ilerler. Şu halde Kürdler için diğer islami milletlerde olduğu gibi -program şudur-: Önce islam sonra Kürd, Kürdçe'yi islamiyete hizmet edeceğinden dolayı yaymak ve genelleştirmek... Dindarlık duygusu aleminde meşhur olan Kürd milleti için bundan daha mukaddes ve yüce bir program düşünemiyoruz.

Babanzade İsmail Hakkı

İTTİHAD YOLU (BİRLİK YOLU)

Rojî Kurd mecmuası yazısını masamın üzerinde gören saygın ve aziz dostum birdenbire: Nedir bu mecmua? dedi. Ben "görü ve de livacya organ" yani Kürdlük hakkındaki toplumsal ve ırksal araştırmanın yayın organı dedim. Arkadaşım mecmuayı açtı, gözü bir makaleye ilişince: "Madem Türkçe değil, mademki Kürdçe'dir "ayrılık" gazetesi demektir dedi ve Rojî Kurd'ü masamın üzerine bıraktı. Bu bir olaydır, ki bence kaydetmeye ve dikkat edilmeye çok layıktır.

Bu yargı şekli çok sıradan ve geneldir. Buna pek teessüf ederim. Bu sahte felsefenin aydınları dahi içine almış olmasına çok yanarım.

Türkiye Osmanlı Avrupa'sının kayb-olmasından sonra bile yine çeşitli unsurlardan oluşmuş büyük bir imparatorluk kalmaktadır. Bu unsurları birleştirmek veya hiç olmazsa birbirlerine yaklaştırmak umudu henüz kaybolmamıştır. Henüz iş işten geçmemiştir. Ben Türk, Kürd ad ve sıfatıyla değil Türkiye'nin hür ve özgür "bir vatandaşı" olmak sıfatıyla söylüyorum. Birliğin en etkili çaresi bireyselliktir. Şüphesiz bu düşünce bir tanım bulacaktır. Yani hakikatın ta kendisi olduğu halde, bir yalancı dava görünecektir. İzah edeyim Allah insanları birleştirmek için bir birey olarak yaratmıştır. Ve Kuran 'da: "Onları kabileler ve şubeler halinde yarattık, ta ki birbirlerini tanıyalar"(ila ahiri ayeti anımsanmalıdır(sizi kabileler halinde yaratık ... ayeti hatırlanmalıdır.) demiştir. Bundan da açıkça anlaşılıyor ki unsurların arasında birbirlerini tanıma ve birbirine alışmanın tesis olması için her

öge kendi doğal ve ırksal eğilimlerine serbest bir ortam ve bunları uygulama alanı bulmalıdır. Çeşitli unsurlardan oluşmuş imparatorluklarda bu unsurların birlik yolu tek bir dilin tek kanunun bir tek çeşit ve tarzda muamelenin kullanılması ve uygulanması baştan sona kadar yanlıştır. Bundan iki yıl önce Gazi köyü (İttihat ve Terakki) kulübünde unsurların birliği hakkında bir konferans vermem istenmişti. Ben o zaman unsurların birliği, menfaatlerin birliğinden ibarettir demiştim. Bunu söylemekle Türkiye İmparatorluğunda birliğin nasıl meydana gelebileceğini söylemiş oldum. İki adamı birbirine sınıksız bağlayınız; aynı ip bu iki adamı birbirine kısıklarak bağlasın. Diğer iki adamı da serbest, kendi istedikleri hareketlerinde serbest olarak yan yana koyunuz. Birbirine sınıksız bağlı olan iki adam mı birbirine daha çok bağlıdır yoksa serbest olarak yan yana bulunan bu son iki adam mı? Bu soruya cevap vermek bile gereksizdir. İsviçre yirmi iki kanton*'dan oluşmuştur. Her kanton, mülki ve adli idare bakımından tamamen bağımsızdır. Adliyece dedim: Örneğin Cenevre kantonunda katiller idam edilmez. Yani idam cezası yoktur. On sene önce Lukeni adında bir anarşist, İtalya'da (Cenevre) Avusturya İmparatoriçesi Elizabet'i bir hançer darbesiyle öldürdü. Lukeni'nin idam edilmesini ve Büyük Avusturya Hükümetine, bir çarınha çakmayı, merkezi hükümet olan Bern Hükümeti çok istedi. Fakat Cenevre Hükümeti, cevabında, madem ki cinayet Cenevre Cumhuriyeti toprağı üzerinde olmuştur, katilin cezası, Cenevre adli makamlarına göre verilecektir, dedi. Katili idam etmedi ve Avusturya'ya teslim etmekten de kaçındı.

***Kanton:** (İsviçre konfederasyonunu oluşturan devletlerden her birine Kanton denir. Yay. not.)

Bizim bir ilimiz kadar olan bu "İsviçre" diğer deyişle "Helvetiya" hükümetini oluşturan küçük küçük cumhuriyetler, birbirine bağlı olmadığı ve müstakil olduğu oranda birbirine daha çok samimi bir bağlılık ile bağlı bulunur. İsviçre ırkça da çeşitli üç milletten oluşmuştur: Fransız, İtalyan, Alman. İsviçre vatandaşlarının dinleri de aynı din değildir: Protestanlar, Katolikler, Ortodokslar, Kalvanistler vardır.

Din ve ırk çeşitlilikleri, farklılıkları her memleket yerlisinin meyil ve yaratılışına göre idari ve adli yargılamaların özgürce yapılması sayesinde etkisizleşmiştir.

Yöneticilerimiz şüphesiz şunu anlamakla gecikmezler, ki yüzyılımız milîyet yüzyılıdır. En radikal ve dizgin edici hükümetler ve devletler bile bu cereyanın önüne geçmeye gücü yetmemiş ve yetmeyecektir.

Genel doğal olan isteklerine dayanmaya, o arzuları kabul etmekten, o isteklere boyun eğmekten başka bir şey yapabilmiş olamaz.

Unsurların birliğini istiyoruz. Unsurların ferdiliğini de isteyebiliyoruz. Bu sorun sosyoloji açısından ferdilik demek ayrılık demek değildir. "Allah kardeşi kardeş yaratmış, ikisini ayrı yaratmış" atasözü de böyle söyler.

Kürdler dillerini, tarihlerini toplamak, bilmek istiyorlar, millî kişiliklerini daha çok anlayan, daha iyi anlamış bir dereceye yükseltmek istiyorlar. Ben eminim, ki aydın olan hükümetimiz bunu iyi gözle görecektir.

Kürd vatandaşlarımız Ermeni vatandaşlarımızla yanyana yaşıyorlar. Ermeni vatandaşlarımızın köylerinde Şekspir'in "Hamlet"i Makbet'i Julsezar'ı Kral Luyi okunuyor. Ermeni Alfıyer'inin, Dante'nin, Montesquyo' nun, Darwin'in

bundan elli sene önce- evet elli sene önce- Ermenice Venedik şehrinde "Mekinarist" okulunda tercüme ve aynı Ermeni kuruluşun büyük matbaasında basılmış eserlerini okuyorlar. Yükselmeleri bu kadar eşit olmayan silahları çatmak ve imparatorluğumuzda bir aktif huzur, görmek nasip olur mu? Benim gönlüm ümit doludur, ümidi olmayanlar yanıma gelsinler:

"Her gelen mutlu gider gamlı gelir yanıma! (Eksik olmaz gamsız)

Bunca ki bizden gam alıp her gelen gamlı gider mutlu gelir yanıma".

(Fuzuli)

Doktor Abdullah Cevdet

HÜLYA GERÇEK OLUR

Kim ne derse desin... Ben, kürdlüğe her taraftan vurulan hakaret tokatını ilterleme ve bilim ile reddetmek için söz veren Kürd aydın gençliğinin yüksek azminden o kadar eminim ve tatminim ki: "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz."

Tereddütlü bekleyişi boş görür bu gayretli gençlik, geniş azim ve himmeti HËVÎ cemiyetiyle "Rojî Kurd" gazetesini kürdlüğün geleceğinin mutluluğuna gözel bir başlangıç saymak, ve bu düşünceyle geleceğe güven ve inançla bakmak istiyorum.

Unutulmak ve acı içinde varlığını da kaybettirecek entrikaların feci oynacağı olan kürdlüğün uyuyan ruhunu uyandırmak zamanı çoktan beri geçmiştir. Eğer, kalbi yıpratıcı ve varlığı yamış olan bütün bu buhran karşısında biraz daha kör ve sağır durmak, aşağılık gaflette kalırsak, artık bize bir yaşam hakkı yoktur ve zaten kalmayacaktır da.

İnanıyorum ki şüpheli bir hüznü

bakış ve kederle kürdlüğüne bakan bu gençlik bu gerçek fecilikleri görmüş, güçlü fakat azimli bir kalp ve ruh ile işe başlamıştır. İşte bende bu başlayışı geleceğimizin teminatı, en sağlam taşı olarak görüyor ve dolayısıyla şimdiye kadar kürdlüğümüzün matemli karanlığı karşısında aciz ve suskun durmaktan doğan acı ve elemeleri bir tarafa atarak, kendimde sağlam ve metinli bir iman ve kanaatin sonucu olan büyük bir zevk ve sevinç hissediyorum.

"We iza reeyte minel hilali nimuwwet
eyqenet seyutewwune bedren kamilen"

(Hilal'den bir işaret gördüğünde
İnanma lısın ki o, büyüüp tam dolunay
olacaktır.)

Dicle vadisinden tek başına çıkmış, Nil vadisinde yine tek başına ancak daha yüksek ve mucizeli bir gücün yardımı ve beraberliğiyle büyük bir saltanat kurmuş ve sonra İslamiyete kurtuluşçu olmuş, yüksek etkisini bugüne kadar güçlü Hovarilerinin bile sevilen hikayeler git-tikçe büyüyen ve daimi olmuş o koca komutan ve muhterem sultan Selahattin Eyyubi'yi doğuran kürdlüğün bugün yükseliş ve hayata doğru attığı ilk adımında, kaderine delil olarak o zati muhteremin düşünülmesi işimizin ve çabalarımızın baş tacı oluşu da ayrıca umutlar vermektedir. Çünkü güçlü olmayan bir millet, büyükler yetiştiremez. Büyükleri olmayan ve yetiştirmeyen milletler ise hiçbir şekilde yaşayamaz.

Kürdlüğün kayıp ve zarardaki ruhuna ışık serpecek, bu güçlü gençliğin elinin başarması için bu fakir milletin bile en metin sığınağı oluşturacağını, kürdlüğü yaşatmaya karar vermiş bu yüksek himmet, kürdlükten doğan bir gayret ve yardımın da hüküm edeceğini ve sonuçta Osmanlılığını kuvvetlendirmekle kazançlı, yaşam hakkına azmetmiş bu

unsur evlatlarının hiç birinin yurdunu ve ulusunu koruma çabasından ödün vermeyeceğini kesinlikle ümit eder ve başarılar dilerim.

M. SALİH BEDİRHAN

HÊVÎ'DEN ÜMİDİMİZ

Hêvî gençlerine ait olan bu görevi büyük bir önem ve ciddiyetle takip etmelidir.

Gençleri günümüzde ve gelecekte yaşamak, yaşatmak için gerekli olan gücü elde etmeye, hayat şartlarının en basit ve karmaşık durumlarına alıştırmalıdır.

Kürdleri araştıranlar Kürdlerin soy seciyelerinde bu gibi doğal direnç gücünün ne derece açığa çıktığını anlarlar. Kürdlük çok şiddetli yaşamsal elektrik gücünü içine alır. Bu gücü açığa çıkarmak için el verir ki müspet ve menfi uçları birbirlerine yaklaştırılsın. Bu küçük tıbbi ameliyat gibi zannedilmesin ki kolaydır. Aksine doğuya, Kürdlere ait bir çok alışkanlıklar vardır ki bu elektriğin şarjına engeldir.

İşte asıl Hêvî bu durum ile çalışmaya başladığı günden itibaren bir adım ileri atmış sayılır.

Gençleri başıboşluktan kurtarıp bir şevk ve umut ve bir çaba ile geleceğe, milletimizin hayati ve toplumsal hastalıklarını artık ciddi bir şekilde düşünmeye, kendi elleriyle tedavisine çalışmaya sevk etmelidir.

Gençleri böyle toplumsal birer tabip yapmak için fedakarlık, kişisel tespit, hayatta galip gelmek duyguları ayakta durdurmaktan sonra tarih ve milli geleneklerini öğretmelidir. Aslında

ulusal duygu, tarih, edebiyat, müziğe ait her türlü konuları öğretmek için beyinlerde büyük bir ihtiyaç doğar.

En önemli ve en maddi olan yönü bundan sonra gelir, ki o da gençleri eğitimlerinin tamamlanması için her çeşit bilim dalında meyil için devamlılık için "ilim Çin'de bile olsa arayınız" yüksek güzelliğine bağlı olarak her tarafa koşturmalıdır.

Hêvî, gençleri çalışmaya, sürekli çabalamaya itmeli.

Biz gençler ise hiç de fazla uyandırılışa gereksinim duymamalıyız. Kulak ve gözümüz, yirminci yüzyılın asıl işlerine ulaşabilmelidir.

Harputlu H. B.

HARFLERİMİZ VE OKUMA KOLAYLIĞI

Beni sürekli düşündüren bir sorun var idi ki o da Kürdçe için yeni bir kolay okuma ve yazma araştırmak ve hazırlamaktı. Ben, beni cidden meşgul eden bu düşünce ile uğraşırken "Genel Aydınlanma ve Harflerin Düzenlenmesi" cemiyetinin bu konudaki yeni elifbanın ilgimi çektiğini gördüm. Bu elifbanın herkesten çok biz Kürdlere uygun olacağına inandığım için bu konuda fikir ve kalem mücadelesi veriyorum. Biz işe şimdi yeniden başlıyoruz veya başlayacağız. Çalışma ve çabalama yolunda uzun bir mesafe kat ettikten sonra, çıkmaza düşüp de dönmekten ve dolayısıyla bir çok emek ve zaman harcamak-tansa sorunu başlangıcından etraflica düşünüp işe başlarsak daha hayırlı olur

fikrindeyim. Aslında sayın değerli Süleymaniyeli Mesut Efendi, bize bu konu için çığır açmış oluyor. İnaniyorum ki "Rojî Kurd" "Harflerimiz ve okuma kolaylığı" için bize bir sayfasını bırakır ve yine inanıyorum ki Kürd kardeşlerimiz bu meseleye layık olduğu şekilde özen gösterirler ve bu önemli hayati sorunun çözümü konusunda fikir yürütme gayretinde bulunurlar. Harfleri düzenleme cemiyeti asıl harflerimizi kabul ediyor. Yalnız bildiğimiz otuz iki harfe sekiz harf daha ilave ediyor. Bunların şekli şöyledir:

Bilmem bu araştırma tarzı pek uygun oluyor mu, ve en kaba ve kara cahil bir adamın en azami olarak üç dört ay içinde okuyup yazabileceğini tahmin ediyorum. Bununla beraber kabul edelim davasında değilim. Ben sadece kendi fikrimi söylüyorum. İşin en doğrusu da bu işe layık olduğu önemi vermektir. Amaca uygunluk için geceli gündüzlü çalışmaktır. Hêvî Cemiyeti değerli azalarından bazıları Harflerin Düzenlenmesi Cemiyetiyle uygun olanı bulup daimi kalması tavsiyesinde bulunursa, sonucun meydana gelmesi için en kestirme yol olacağını tahmin ediyorum.

Bunu bir sonuca ulaştırdıktan sonra, usul, sarf ve nahiv(gramer) toplamasına gayret edilmelidir. Şüphesiz ki bunu yapabilecek uzmanlarımız çaba harcamaktan kaçınmayacaklardır.

Araştırmanın esası ve temel okumayı gerçekleştirdikten sonra başlanacak en büyük görev, sayın değerli Abdullah Cevdet Bey'in söyledikleri gibi Kürd tarihidir, bu en önemli ve en etkili hayati iştir.

M. S. Azîzî

Rojî Kurd Mecmuası Yüce Müdürlüğüne

Saygın "İlimlerin Genelleştirilmesi
Ve Harflerin Düzenlenmesi" cemiyeti
tarafından hazırlanmıştır.

Efendim,

Öncelikle Müslümanlığın önemli bir
ögesi olan Kürdlerin yükselmelerini
sağlamak amacıyla çalışan kişilerin
çalışmalarını tebrik eder, başarılı
olmalarına dua ederiz. Bugün müslü-
man milletlerin her yerde ve her şekilde
geri ve hayat ve varlıklarının tehlikede
olduğu açıktır. Acaba bunun sebep veya
nedenleri nedir. Bu büyük insan kitleleri-
ni bu tehlikeden kurtarmak ve büyük
İslam dininin şanına layık bir yüksek
dereceye çıkarmak mümkün değil mi?
Buralarını araştırıp anlamak, her müslü-
manın üzerine her şeyden önce vaciptir.
Şimdi biz de biraz arayalım. Biliniyor
ki İslam aleminin geri kalmasını çeşitli
nedenlere bağlayanlar var. Neye
bağlansa bağlansın, bulunan sebep veya
nedenlerini, gecikmegeci kalma gibi
bütün İslami milletlere yayılması,
genelleşmesi şarttır. Bu şekilde
muhakeme ederek bakarsak, bütün
müslümanlara yayılmış olarak, şanı
büyük Kur'an ile yazılarımızı buluruz.
Acaba geciktirilmesi gerekli olan bunlar-
dan hangisidir, araştırmalıyız. Fakat
kendimiz araştırmakla beraber bizden
önce bilen ve dikkatle araştırmış olan
Avrupa araştırmacılarının fikir ve eser-
lerini de araştırmalıyız. Her halde dışar-
dan bakıp görmenin ayrı bir önemi
vardır. Avrupa hakim ve araştırmacıları,
Kur'anı kerimin içinde bulundurduğu
maddi manevi meziyet ve yücelikleri
saymakla ve tefsir etmekle bitiremiyor-
lar. Her çeşit mutluluğun esaslarını bu

büyük kitapta buluyorlar. Böyle mukad-
des bir kitaba sahip olmuş milletlerin
nasıl olup ta geri kalmış bulunduğu
önce hayret etmişlerdi. Hatta müslüman-
ları yakından araştıran bir hekim, "bu
adamlara bakarsak hemen uyanıverecek-
ler ve medeniyetin tüm yüceliklerini kısa

sürede elde edecekler gibi göründükleri
halde bir türlü başaramayışlarına hayret
edilir" demişti. Fakat işi daha geniş
görenler, asıl sebebi anlamakta gecik-
memişlerdir. Ve "müslümanların
ilerleyemeyişlerinin sebebi yazılarıdır"
yargısı, Avrupa'da çoktan verilmiştir.
Yalnız müslümanların uyanıp hakkıyla
ilerlemeleri, büyük bir bölümünün işine
gelmediğinden sorun, gereği gibi açığa
çıkartılamamıştır. Zaten insana başkasın-
dan ne kadar hayır gelir, herkes mutluluk
ve selametini kendisi aramamalı mı?
Bununla beraber yine Avrupalıların
insalcıl araştırmacılarının hayırsever
beyaz atları bizim uyanmamız için yeter-
li olmalıdır. Kendilerine teşekkürler
ederiz. Akıllı olana bu kadarı çoktur bile,
gerçekte cezayı hali eden biziz, bizim
dışımızdakiler değildir. Bu konuda
şimdilik bu kadarla yetinip daha
fazlasını geleceğe bırakırız. Demek
oluyor ki bu müslümanların, bizim geri

kalmamızın en esaslı nedeni harflerimizin eksikliğidir. Bu konuda şimdiye kadar çeşitli görüşler önerilmiştir. Bir kısmı Latin, Ermeni ve İslam harflerinin kabul edilmesi görüşünde bulunmuş, bir bölümü de bunu zararlı görerek genel olarak İslam aleminin kullanmakta olduğu Arap harflerinin düzenlenmesi görüşünü gerekli görmüşlerdir. Tabiidir ki birinci fikir hiçbir zaman uygun olmalıdır. Çünkü Arap harflerinin dışında her ne kadar eksiklerini tamamlayarak olursa da, bütün İslami milletlerin dillerini yazmak mümkün değildir. Örneğin Arnavutça, Boşnakça ve sırf Türkçe gibi bazı dillerde Latin harfleriyle yazmak daha uygun olan yönler vardır. Fakat İslami milletleri Arapça ile ilişkisini kesmek, müslümanlığı -Allah korusun- mahvetmek ve bozmaktır. Bazı milletlerin dillerinin seslerinde Arap harfleriyle; bazılarıyla uygun olmamak ve bu harfleri öğrenmelerini gerekli kılmaz. Çünkü maşallah kadar müslüman kaldıkça Kuran, hadis, heds, muhadis, sünnet, farz, farzlardan ve taat ve ibadetten vazgeçilmez. Bunlarsa Latin harflerine on sekiz harf eklenmedikçe yazılamaz. On sekiz harfin eklenmesinden sonra yazılışı bile yine dilin lehçe ve edasını bozar. Örneğin farz, azm, hayır, haber, acil, ucil, sail, sail ve benzerleri daha binlerce kelimeler Arap harfleri dışındaki harflerle yazılamaz. Eğer yazılsa dilin aslına uygun şekilde okunup yerine getirilemez. Örneğin "azm" kelimesini ele alsak, bunu yabancı harfleriyle nasıl yazacağız?

"Azm" şeklinde yazılacak değil mi? Latin harflerini çok iyi bilen bir kimseye göstersek, bunu nasıl okur? Şüphesizdir ki "azm" diye okuyacağıdır. Hatta ona bir (ezm) dahi ekleysek meftuh ('eyn) ile sakın "za"nın birleşmesinden oluşan ses,

hakkıyla yerine getirilemez. Buraları düşünülmelidir. Kürdçe için de böyle olduğu sizlerce herkesten çok bilinir. Kürdçe'nin kelimelerini ve sesin çıkış şekilleri, Arap harfleri dışındaki harflerle yazmak, Kürdçe'yi bozmak demektir. İşte bu ve bunun gibi büyük ve esaslı nedenlerden dolayı, İslami milletler için yabancı harfleri kabul etmek uygun olmaz; risklidir. Görülüyor ki mümkün olmaz demiyoruz, uygun olamaz diyoruz. Çünkü milliyet ve İslamiyet için fena olması düşünülmeyse, mümkün olabilir. Şu halde Arap harflerinin tamamen İslami milletlerin dillerini yazabilecek biçimde düzenlenmesi kalır. İşte tüm müslümanların esaslı bir biçimde ilerlemeleri ve milliyetlerinin korunmasına engel olmayarak aralarındaki büyük bağın sağlam kalması için yegane araç budur. Bu konuda söylenecek hiçbir itiraz yoktur. Edilen itirazlar, ihtilaflar hep kısır ve önemsiz şeylerdir. Çünkü bugün her şeyin bilimsel ölçütleri vardır. Her neyimiz olursa olsun bilim dairesinde (fenni) ölçüte vurarak düzenlersek, hiç yanılmayız. Ancak bu fenni ölçütler herkesçe bilinmediğindendir ki bir takım ihtilaflar meydana gelmiştir. Ancak ölçütün meydana gelmesi ve sorunun anlaşılması hallolunca artık kimsenin bir diyeceği kalmaz.

İşte size bir çok itiraz ve rakiplere rağmen "Özel Encümende" fenne uygunluğu tamamen İslami milletlerin ihtiyaçlarına yeterliliği, Allah'ın yardımıyla beyan etmiş ve "Şekilleri Tamamlama ve Harfleri Düzenleme" cemiyetinin kabul ettiği bir alfabeyi sunmayı hizmet olarak arz ederiz. Takdim edilen Türkçe, Arapça elifba ve risalelerden uygun bulunacağı yönüyle her milletin kendisine özgü olan bazı sesler için bir iki harf eklense, çok kolay bir şeydir.

O yönüyle de bir sakıncası yoktur. Hele Latin, Ermeni, İslav, Alman, İngiliz, ne kadar millet varsa hepsinin harflerinden daha kısa, daha bilimsel sonuç olarak her şekilde onlara kaynaklık ettiği, pratikte defalarca ispat edilmiştir. Yani Arap harflerimizi bu şekilde düzenlemiş olarak kabul edersek, diğer milletlerden hiçbir şekilde geri kalmayacağımızdan başka her açıdan onların yazılarından üstün bir yazımızın olacağı kesindir. İstenirse buyuralım arz ettiğimiz yönüyle görüş ve pratikte ispatlamaya hazırız.

Hemen sadece cenabı Hak bütün İslami milletleri maddi manevi ilerlemelere ve feyizler ve mutluluğa kavuştursun. Amin. Resullerin büyüğü hürmetine.

Cemiyetimizin kabul ettiği yazının örneği, geleceğe arz olunur:

bizim şimdiye kadar bu derece geri kalmamızın en büyük sebebi yazımızın eksikliğidir. Bir kere bu eksikliğimizi tamamlasak diğerleri çok kolaylaşır.

*"lena dewletun fi axiriddehr tezahurun
fetezehhuru mislişşemsi la testetir"*

Anlamı:"Bize birinci yılın sonunda devlet görünecek. Örtülemeyen güneş misali"

KÜRD BÜYÜKLERİ HUZURUNDA: SELAHADDİNÎ EYYUBÎ

Hicri altıncı yüzyıl ortalarında doğu, özellikle islam varlığı bir taraftan batıda papaz ile papazların körüklediği ateş taassubuyla süzen, diğer taraftan islami gücü birlik ve kudretini koruyup idare eden Halifelik makamının dağılma kuvvetiyle zelil olurken, Kürdistan'ın merkezi noktaların birinde "Tikrit" şehrinde, Kürd hükümdarlarından Eyüp isminde asil bir kişinin temiz soyundan bir küçük pakize meydana geldi(532).

Otuz beş sene önce "başarının babası Nasır meliklerinden Sultan Yusuf Selahattin yüksek ünvanını elde eden bu yüce iyi huylu çocuk, ilk olgunluk hayatını, hükümdarların taifelerinden bazılarının hizmetlerinde bulunan babası Eyüp ile amcası Ezedin Şêrgoh'un gözetiminde Halep ve Şam taraflarında ilim ve irfan tahsili ile geçirmiştir.

Önceki zamanlarında İslami memleketlerin sahip ehlinin istilasına karşı onuruna fedakar ve mücahid gibi çalışan, başı dik olan İslami hükümdarlarda biri de Musul emiri Sultan Nuredin İbn-i Atabeg Zengi idi.

Haçlılar artık Mısır'a da işgal niyet ettiklerinden orada hüküm süren Fatimi halifesi Sultan Nureddin'den yardım istemekle sultan adı geçenin emriyle amcası Ezedin Şêrgoh'ın maiyetinde

komutanlıkla birkaç defa Mısır'a giden Selahaddin her defasında ayrı ayrı çekindiği kahramanca olan ve dilden dile dolaşan harikalarla basınından yayınına kadar herkesin gözdesi olmuştur.

Atabeglerin Mısır'da Haçlıları bertaraf etmekle nail oldukları şeref ve taçlanışı çekemeyen bir takım Fatimi zorbaları, bununla beraber hakir vezir Sabiiyun Şavur ile birleştikten başka, Şêrgoh ve emirlerini de bir şiddetli saldırı ile mahvetmek üzere hazırlık yapıyordu. Şavur'un bu tertibatını haber alan Selahaddin, merhumu bizzat teslim almakla maneviyatını kesip kendisini de sonradan öldürmüştür.

Fatimi halifesi bu olay üzerine kurulmuş vezirliği Şêrgoh'a ve iki ay sonra Şêrgoh'un ölümüyle bir çok sır ve gizemlerle Selahaddin'e hediye vermiştir.

Selahattin, Mısır'a gönderdiği babası, kardeşi ve diğer akrabası ile birlikte idare şeklini düzenlemekle hak ve adaletin yayılmasına çalışmakta ve sürekli refahın belirtilerini göstermekte iken, Fatimi halifesinin kendi aleyhine gizlice düzenlediği süikastı dahi, idari dehası sayesinde bertaraf etmekle bir kat daha halk arasında makbuliyet ve saygınlık kazanmıştır.

Vezirliğinin üçüncü senesin(557) de, Fatimi halifesi Azedinullah'ın vefat etmesiyle, Eyüp oğlu Selahaddin, hutbeyi Abbasi halifesi Müstazi adına okutarak o zamana kadar Mısır'da hüküm süren Şüayip yerine Sinit'i görevlendirmiştir.

Kahire'de Selahaddin, bu şekilde "Nasır meliki" ünvanıyla kısmen umure idaresi başlayınca, Fatimilerin hükümetleri döneminde toplayıp hazırladıkları sınırsız servet ve mücevherleri kendisi için hiçbir şey kabul etmemek şartıyla

tamamını asker ve halka dağıtmıştır. Talihin tam hakkına göre Selahaddin'e hediye ettiği bu gelecek ve devleti çekemeyen emir Sultan Nuredin, pek çok iftira ve düzmelerle onun hakkında haber ve şüphelere düşmüşlerdir. Ancak Eyüb'ün oğlu babasının emriyle Sultan Nuredin'e gönderdiği hediyelerle bağlılığını arz ve temin etmiştir.

569'da Nuba, Yemen ve Trablusgarb'ı mülküne geçiren Selahaddin, şöhret ve ezici kuvvetini de her tarafa yaymış ve bu sürede Sultan Nuredin ölünce bir yağındaki oğlu Salih İsmail makamına oturur. Selahattin hemen hutbe ve mührü onun adına değiştirerek ona tabi olduğunu arz etmiştir. Fakat Sultan Salih'in küçüklüğünden yararlanmak isteyen istemişse de onun pençesine düşmüş ve bu şekilde, bu gerekçeyle çıkışlarından itibaren her devletin emirlerine musallat olan Batınileri tamamen yok ettikten başka, Halep'te oturan şeyhlerinin de üzerine yürüyerek şer ve belalarından İslam alemini kurtarmıştır(571).

Bundan sonra Mısır'a dönmekle şehrin iç ve dışında birçok faydalı imari ve hayırlı inşaat, idari ve askeri düzenlemelerle meşgul olmuştur.

Sultan Selahattin'in bundan sonraki (573) hayatı bilhassa Haçlılardan gelen hücum edilişleri bertaraf etmekle geçmiştir.

İlk savaş Askalan civarında meydana gelmiş, Kudüs Kralının anlaşmayı bozup saldırmasından dolayı çıkmıştır. Sultan Selahaddin hemen Suriye'ye asker yetiştirerek kralı Askalan kalesine sığınmaya mecbur etmiş ise de ordusunun en önemli kısımlarının Berayifutuh civarlarına dağıtması ve kendisinin az bir güçle arada kalmış olmasını fırsat bilen düşman nagihana bir saldırı ile galip

gelmiş ve hatta birkaç defa Selahaddin'i esir edecek durumlara varmış iken, ancak onun tedbir ve direncini ve maiyetinin fedakarlığı ile kurtulmuştur. Düşmanın anlaşmayı bozmasından son derece üzülen düşmanın başarıya ulaşmasından etkilenen fakat umutsuzluğa düşmeyen Selahattin, daha çok güç toplayarak Haçlılara haddini bildirmek amacıyla Wetiye yoluyla bin bir türlü zorluk içinde Mısır'a dönmüştür(devamı var.)

FIKIRLERIN ÖZETİ

Dünyada her gerçeğin her zaman ve her yerde söylenmesi gereğine, hiç olmazsa uygun oluşuna razı mısınız?

Bu gereklilik hatta uygunluğunu şidetle reddedenler bulunduğuna göre, doğal olarak bu sorunu mazur görürsünüz. Ben şimdi bu soruya cevap verecek değilim. Ya da yalnız bir yerde bir meselede öyle bir gereksinim ve uygunluğun kesinlikle geçerli olması kesin fikrinde bulunduğumu söyleyeceğim.

Dünyada hiçbir kimse yoktur ki bir milleti bir kavmi ikaz, tehzib, yüceltmek isteyen bu görevi yerine getirenler kadar her gerçeği bütün boyutlarıyla ve kesin açıklığıyla söylemek mecburiyetiyle vicdani mecburiyetinde bulunsun...

Bir milletin düzelmesini ve yükselmesini ister misin? Her gerçeği korkusuz söyle! İster acınacak, elemli (hakaretli) ve bir şaibeli görüş gerçeği olsun. O acıları, o hakaretleri, o şaibeleri mahvetmek istersen onları önce ortaya koymalısın! "Dert saklanmakla şifa bulunmaz."

İhtimal ki bu sözler birçok defa

tekrar olunmuştur. Ancak bunlar açık gerçeklerdir ki sürekli tekrarlanmakla hiç değerden düşmezler.

Bir içtihat ki genel bir kanaatin sahibi olanlar o fikir ve kanaatlarını kamuoyuna dinletmek kabul ettirmek ki bu görevdir. Usanç, korku, endişe nedir bilmemelidirler. Ben de o inançtayım. Bir milletin gereksiz ve kesin olmayan methiyelerle, övgülerle gururunu okşamak, asla bir iyileştirici etkiye sahip değil, aksine o fenalıkların gittikçe katmerleşmesine hizmet eder. Ancak ve ancak kayıtsız şartsız her gerçeği her eksikliği her derdi açıklamakla milli menfaate hizmet edilmiş olunur, olunabilir.

Eğer "Rojî Kurd"çüler de kürdlüğe mantıksal ve bilimsel bir şekilde hizmet etmek istiyorlarsa en önce bunu asıl şart olarak kabullenmelidirler. Haklı eleştirilerden korkmamak, kusurları tam bir serbestlik ve saflıkla itiraf etmek, dolayısıyla bir yandan da onları azaltmaya ve yok etmeye çalışmak gerekir.

Bu hareket yolunun kendilerini emellerine ulaştıracağına inansınlar.

Rojî Kurd'e yazı yazmak bana nasip olduğu müddetçe bu inanış benim rehberim olacak. Kabul görülürse istenilen bir nimet... Bu mütalaalardan sonra, örneğin sormakta haklı olmalıyız ki "Rojî Kurd"ün ilk sayısı kürdlüğün bilimsel ve medeni ihtiyacını doyuracak özellikleri içinde barındırır ya da ne derecede içine alır..

Dosdoğru düşündüğüm gibi söyleyeyim ki "Rojî Kurd" şimdiki şartlarda kendi zamanına bir gösterge olmak mahiyetinden kurtulamaz.

Oraya girecek yazılar derin derin araştırılmalıdır. O sütunlarda "Kalem tecrübesi" için yazı yazılmaz. Yazmak kesinlikle uygun değildir. Broşürü "den-

eme tahtası" yapmak "gönül hatırı"na kapılmak, onu oyuncak eder, yani pek aşağı bir seviyeye indirir. Bundan sakınmak gereği "Rojî Kürd"ü idare edenlerin bir an, zerrece nazarlarından kaçacak olursa, kötüye kullanmak gibi büyük ve ağır bir töhmet altında kalırlar.

Benim dediğim mesleğin gerçeği, gereği tuttuktan sonra kürdlüğü yükseltmek için en kıymetli nasihatların devamını, olgunluğunu bekleriz.

Bu sayıda Kürd aydın gençliğine hitap eden Bulgaristanlı dindaşımızı veriyoruz. Biz o yazılar içinde bütün Kürdlerin can kulağıyla dinlemeye muhtaç oldukları çok şeyler buluyoruz. Bütün Kürdlere, özellikle genç arkadaşlarımıza dikkatle ve defalarca mutalaa-sını tavsiye etmesi, muhterem yazarına da kürdlük hakkında gösterdiği hayırlı asil yol gösterişinden dolayı teşekkürü bir görev biliriz.

Bu sayıda dikkate değer bir raslantıyla hemen her makalede kürdlük için yazı ve harflerin meselesi konu ediniyor. Önemi ve problem oluşu ile bir biri ardınca meşguliyeti teşekküre değer olan bu meselenin çözümü, her halde zamana rast gelmiş.

Bu konudaki görüşümü de sonradan açıklayacağım. Bu sayıdaki yazıların çokluğu, maksadını tamamen üretmeye yine müsaade etmedi. Biz bu sayıyı tamamen kürdlüğün ilerleme ihtiyacına nispeten, daha çok hizmetçi görüyoruz.

II Beşê Kurdî

BONA KURMANCAN WENDAKÎ MEZIN

Kurmancinî îro bona ku mirovekî mezin wenda kiriye bextreş e. Ew mirovê mezin ku di vê mehê da rojnawa, çûna rehmê wî nivîsandin: Ji Bedirxanîyan Huseyin Kenan Paşa ye. Heyanî ber xirîn û hilqûmê jê hizkirina Kurmanca nemayiye. Em bona bilind kirina Huseyin Kenan Paşa tiştêkî nanivîsinin.

Em zaf ji ciyê wîni, tev da Kurmancinî aza dikin.

"Pirs didin xwanendê xwe ra ku roj-naweyê mehê tê da ji wan ra sûret û ehwalê wî mêrê giran binivîsinin.

HER MIN BEM Û KESÎTIR BINÎ

Derdek, îlletek ke tûşî ême bûwe. Esbabî zor e. Sebebî ewelî wekû le nusx-eê ewela arziman kird. Esasen ême qewmikî bêittifaq in. Sebebî bêittifaqij-man wek hîlal şûwê cejn diyar e. Gorekeman ta îmro bêmearif îttifaqîyan nebuwe. Ewan bo xoyan be ciya meslekiyan îcad kirdiwe. Ew mesleke be zahir eger çi legel amalî xoya be muwafiqî dizanî ye. Feqet mintice sebebî izmihlalî xoyu qewmî kirde. Em mesleke îbarete le du kelîme. Her min bem û kesîtir binî. Be enwaî hîle û desîse teşebbûs dikirit. Mesela namus hetk dika. Nufûs qetil dika. Mala talan dika. Her ew şexseye tenya mutezerrir nabî. Belki ew qewme, ew qebile ke olanaweyaye serapa ber pirişkî agirî od sotî tarûmar dibî mehû nabûd dibi. Nihayet ew zalime payidar nabî. Çünke qanunî îctimaî mûhit haletê ruhiyey ew

IBRET

qewme mûsaidî neba ew zalime. Eger lebatî ew mesleke meslekî minîş bem û nûş biye taqib bika. Hemû alem şik nîne ke le ew mustefîd debî. Eger hesud û bêittifaq bin zû be zû zewalî dibî. Eceba esasî her min kem û kesîtir nî. Çiye nebde lem weha ye ke muxtelîf viye nîye muttefequn eleyh esas cehalet e. Belî cehalet e. Cehalet derdêkî bêeman e. Xuda her tûşî duşminî bika. Feqet dermanê cehliş zor sehl e. Mearîf. Mearîf çend le terqe dabî. Millet ewinde kamil dibî. Mearîf çend teemmûm bika. Milletîş be goreê ewe henga û henga û tewessû dika. Mearîf bî milletîş dibî. Belki bê emsalîş dibî. Mîsalî ême Îngiliz e. Îngiliz ewin da pîr le mearîfe keke sedî du peyayî cahilî niye. Ê îmro ke halîme be ser kureê erza hemû le ber ilm û îrfan e mearîf ke nebu milletîş niye. We roj be roj le înhitata ye wekû Îran. Weku xeyrê Îran. Îran Islam in, muttefiq in. Yek mezheb in. Feqet bêarif in. Le ber dedî be ême arîfî. Rojî iqbalî her le awa ba naye qet emelî hilayî bo tesewur nakirit. Mearîf bo teqwiyeê diq weku Musa yedê beyza heye. Qewmik ke îlim bî. Be îlqayî emwa û zal gumrah nabî. Peristan ke û rih hemû roj risale ê der dika. Be ayetî Quran îsbatî nûbuwetî Îsa dika. Belî ême tesdîqî nûbuwetî Îsa dikeyn. Çünke Îslâm in. Hacet kem neşriyane çûye. Ha em neşriyane bo nûbuwetî nîye. Bo ême ye ke Îsa bikim be xuda. Xelqî îqna bikin ke Îsa xuda ye. Qewmik ke cahil bo bem ilqa ate elbette gumrah dibî. Eşairî etrafî Bexdasi sal le mûpêş hemu sinilmezheb bûn. Îmro ewiyan ya Şîî ye ya Wehabî ye. Eger wat le xoman xafî binişman xerab e Xuda Islahî halîman bika.

Suleymanî
Evdilkerîm

Le darî dunya da bextiyar im. Çünke nisbetim be qewmî Kurd e. Xom be bedbext dizanim.. Çünke ew qewme necibe le saheê tekamula dohnîkaw neçûte pêşewe. Bo defî em tezade. Bo çareê necatî em qewme, du rêke îşhab kirawe. Yekî cemiyetî kirde ke meqsed û xayee munhesir te ser xizmetî Kurd. Domî Rojî Kurd e. Ke ewîş dubare bo xizmetî Kurd hatute saheê neşir we fewaidî em cemiyete ewinde zor e ke le jimardîni ziban aciz e, ewwela em cemiyete qetiyar le umurî siyasete bê dext e. Bo neşir û tamîmî mearîf bo cem'i tedwîni edebiyat, eşar bo îcadî qewarîdî lîsanî Kurdî, Teşekli kirdiwe fikrî, malî, canî hesr kirdiwetê ziyatir e, mûhîm e ke ewrûpa, delîn Kurd zibanî niye bê edebiyat e. We le naw cîhena 'am, gam, bo wekî Kurd eşqiya ye we me'lumî hemû kes e ke Kurd çend peyawî alem, çend şair, çend siyasî, çend abidî heye. Rojî Kurd em wezîfanî derehde kirdiwe ke redî em cîfane lê ka alîman zor in. Suleymanî ew mahzenê ilm û îrfan e. Peyawî wek Şêx Marûf, wek Nûtişî, wek Qizilcî, wek Cûrî, wek Kah Ehmedir, wek Mewlana Xalid, wek Şêx Evdilqadir, wek Mustafa, wek Hacî, wek Şêx Rizay heye ke le kureê erze emsalî emaze namûbûqe qismî le emane meşx-ul bûn, be îbadet, we mutew exilî îrşadî alem bûn. Ke zor peyawî xirab le sayee êmanu buwe abid. Kurdekan ta yewmî nefxê sur le şukrî em qisme aciz e. Qismî le em eclee ricalane be hesbeê îqtizayî ziman, dîr le ew wetene ezîze bûnuwe û xeyrî ehalî ew wetene le ew mûstefîd bo min wek Seyid Ebdulqadirî Efendî yan wek Mustefa Zihnî Paşayî Baban, wek ewlad û ehfadî emane. Ba û cûda ke îmro çî Seyid Qadir Efendî û çî Zihnî Paşa le

xizmetî Kurdistan qusûriyan nebûwe. Alemekan be newî le xewamiz û defaliq ûlûmşareza bûn ke eger îddîayî mucte-hîdiyekan bigirdaye alem û Adem tesdîqî dikirdik. Feqet bi kureê muhîfî te'mîmî mearifiyan. Nifermu mesela cenab Qizilcî ewin deke le gel nesere yensuru meşxul bûn ke bo çi le derb bi derb pêşkewt. Eger ewide le gel tefsîr û hedîs ulum tira meşxul buya be qeder Ebu Yusuf Nawî derdikirt. Le fezlî Şêx Maruf çi nabijirt. Çünke yekî le telifatî ew ke Ehmediye ye bo em millete islame bo em qewme Kurde le Qamûsî ziyatir faîde heye le meslekî îrşada. Kak Ehmed û Şêx Ebdullah û Mewlana Xalid ewinde sahibî xidmet in ke eger teeddadî mirî-danî ewan yekî milyon teşkîl dika. Le meslekî eş'ar da Nalî û Refîqanî îmro qewmî Kurdiyan ihyâ kirdiwe. Feqet meetteessuf le dîwan û telifat û iş'arî em zatane bêxêr in. Le îre be be'zî zewat muraceatiman kird zahira. Çünke le ne'mî mearif yek zerre nesîbî nebûwe û hayî telaqqî femuwe ke em xizmete bo menfîetî şexsî ye. Zatî ême eger lem new'e peyawane berî bûnaye demêk bû. Be îlm û îrfan le meydanî musabeqe da erzî endamî man dikird me'lumî qarîman bê ke neşr em risaleye xase bo xizmetî Kurdistan û îşellah qerîben malûmatan debî. Meqsed lem yek du kelîme haşa teerrûz be şexs niye belke tehrîkî xeyretî Kurdistan e, ewî ke dîwan telifat weya tarîx weya resî ke daîrî be kird û le xidmetiyan bî. Çi be meqale û çi be eynen himmet bifermuwit û be Rojî Kurdî eger em bika. Bo xatirî ême ke birayî dînî îstifade bikin.

Suleymanî
Ebdulkerîm

HIŞYAR BIN!

Birayê me Kurda ra, hişyarbûn divê. Heke ji paş niho jî em çavê xwe venekin û ji xewa giran hişyar nebin, ji me ra Kurdaniya me nahêlin û ên me ji naw holê bavêjin. Divê em qenc bizanin ku îro halê me weke nexweşê li ber sekeratê ye, dost çav bigirî ye û dijmin rûbiken e. Li vir min go dost, nebêjin qê me ji me bi xwe pê ve dost heye. Heçî ji me piçek hişê wî li serê wî ye û piçek zana ye, ew vî halî dibîne. Aqîbeta me ra diltirs dibe û melûl e. An hemî dunya rûbiken biken û ba xusus heçî ke çav li mîrasê me kirî, ew yekcar bişa ye, bi kêf e.

Êdî divê em hemî; zanayê me û nezanayê me hemû çavê xwe vekin û dest bidin hev bo rêselameta Kurdistanî pir bixebitin. Welatî ji tehlikeyê xelas bikin. Namus û şerafa xwe bilind bikin. Da ji wê pê ve em li ber dost û dişmina serê xwe jor ve rakin.

Îro ji şeş milyona bêtir Kurd hene, weke Kurde mîrxas tune, xweyî nav û deng in, li ku bin xuberhanîye xuya dikin. Le sed heyfa min li Kurdistanî be, li nav qewma da navê wan nayê gotin, ji Kurdekî ra çîqa şermî dike wekî navê unasirayet, kes nabêjid jî Kurd jî hene. Çünke Kurd ne xweyî îlm û merîfetê ne. Êdî îşê dinê û sîyasetê nizanin, ne xweyî mewcudiyetekê xurt in. Ji wê yekê re kesî jî wan nas neket.

Îro tarîxek Kurda tinîne. Kurda nezanin berê niho xweyî çûyin in, ji new'î xwe re, ji Îslamiyetê re çi xizmet kirine?

Îro xezetek Kurd nîne, nikarin xwe ji tehdiya, ji hîla û desîsê sîyasetê xwe muhafeze bikin. Xwendin û nivisandin, Kurmancî tunine. Heta niho kesekî kitêbek serf û nehwê tedwîn nekiriye.

Îro tu qewm nemaye ku her yek ne xweyî yazde beyt cerîda be. Bi van ceri-

da halê xwe beyan dikin. Dêrdê xwe şerh dikin. Mektebek wan hebe, dixwazin cerîde be jî, her qewmekî ra dibe şûna ezmanî. Heçî qewmê bê cerîde ye ew mirov wek lal e. Ne dikare dêrdê xwe bêje û ne jî seh dike hal û mewqiyê xwe çî ye.

Eve her xortên Kurmanca xwe dan hev û cemiyetek Kurda çê kirin. Navê cemiyetê Hevî danîne.

Niho jî dest bi cerîde kirine, ev cerîdehe jî ilm û marîfetê behs dike. Ji tiştêk dî nikare behs bike. Çûnke qanuna dewletê de madek heye dibêje "heçî ku cerîdeyê siyasî derxe, divê pênc sed zêre emanet daniye." Heçî ku Kurd in aciz in, jî tedarika van pera jî me kire niho bi vê cerîdeyê Rojî Kurd îktifa kirine.

Heke Xwedê hez ke û birayê me Kurda çav kire xwe dît, li çî mewqîê ye hingê ewê xwe bi xwe bixebitin, danê cerîdekê derînin ku halê wan teşrîh bike û bi alemê medeniyetê bide zanîn ka li dinê Kurd hene, niho rica me jî birayê me Kurda ew e, hema hişyar bin û xwe bigihînin mewqiyekî lê bikaribin şîyanet xwe muhafaze bikin.

M. S. AZÎZÎ

ÇÎROK*

*Berdewamiya vê çîrokê di ser hejmara yekem(1.) de hatiye nivîsandin.(War).

PÎROZNAME

Hejmara ewil "Rojnawe"we min xwend. Gelek pê çavênûr û dilxweş bûm. Sed aferîn bi xîret û hîmeta we.

Xwedê teala, emrê we dirêj; hîmeta we zêde bike. Hûn dizanin ku hîmeta mêran, çîyan dibin tênin. Hacetî qisekirin e. Edîb, mezinê me, cenabê "Hacî", benêr çî gotiye:

"Narêk nekun qebîl ekrad

Her wa dibine xirabe abad

Enwaê milel dikure ta çok

Xemîl we memalîkî weku bûk

Yek birk in û yek ziban û yek renk

Tê xeybet û eyb û ar û bédeng

Dunya bitiranî dixun û didin

Her çûnî miramiyane dikeyn

Her Kurd in eger çî pakî merd in

Pamal ziman e misil Kurd in

Her maniwe bênewa û mezlûm

Wek yewm xerabe zar meş'ûm

Ger bais em dipirsî ka me

Şertîle ke bo hemû temam e

Ew şert e bi gelfî ittîfaq e

Ger meriş û waneker iraq e

Qesrî ke yisax ew nîfaq e

Ger wa neyê babî her bittîfaq e

Sed şêx û mela û emîr û xanî

Bo lezzet û îş zendekanî

Lewlawe ewan be hîlesazî

Lem lawe eman be teqlebazî

Qeryan be hemû welat û da

Na milk û re'ye pakî fiyûta

Yekiyanimî tu dikî niyan Kurd

Xemiyane nebû "Kurd" ger hemî mird"

"Rojnawe" we pîroz bî. Pîrozkirin li

ser min ferz e. Ez ferza xwe bi çend xeberî bê ser û bin eda dikim. Ji min erz.

Ji we qebûl. Xayeta nivîsîna min ew e ku vê wesîla xitabeya û cenabê Hacî binivîsim. Rehmeta Xweda lê bê. Bifikirin çî (mirarî redr) rêtiye. Rûhê wî bi fatîhayek şa kin. Xeber divê wek

guhâr li go bin. Li ciyek weha gotiye:
"Kî diê Kurdekan yadrak in
Bes e em nîqse goê li min nakin"

Di ciyekî da weha nivîsandiye:

"Hacî sa bi siye sed hezar def'e
Piyê ketî em qisane bê nef'e
Ji rojî ewil le bende û îrad
Xizmetî xelkê qismet ekrad
Baw ke her çûn tu dilî wa ye
Ji dikim em qiseane xwariye
Qebr û qamçî bikim bi ser xuma
Eme lem bûwite illet û sewda
Be qiseê çake destiyân dîkirim
Terkî nakim be lewme ta dîmîrim"

Xwedanê bi fezl û kemal, qedr û
qîmeta kelimê Hacî û alîcenab ku çav û
ziman e, emsalî nedîtiye. Me dirêj kir.
Em bêne ser meqseda xwe. Eva
(xitabaya) cenabê Hacî li jêr rêz dikim:

Selamullahî minnî kulle yewmin
Be eshaban sahib xîret û dîn
Le bêarî hemîyan gote yadim
Rûmmî ittîfaq û ittîhad im
Li ber dorê le eqran û emsal
Le "Kurdan im" dipirsî derbul emsal
Le bo em yek du eş'ar reş û rût
Heta peyda bû rûhim kî ye ser lût
Dîfermuwî em ezabe bo çi dibî
Çi melzûme eger çavê ne pêşî
Qir kuweyê kim bi ser xoma le xîret
Xom naê le dax milk û mîlet
Eger wek min xebêrdar bî le dewlet
Le heyfan xwet dihengînî bibî pê
Çîwar milyan e Kurdistan nufûsî
Bi qisey ehlê texmînî ke nûsî
Hemuyan şer pêşen xatim cûd
Le şer da kî wucûd û behr û mehdûd
Welakî faîdeê çi herc û merc in
Le de'wa da legel yektir be merc in
Le koyî Kanustan her çend şer in

Wekû kerûşkê çaw aza û kowîr in
Ewî e'la ye destêê şikare
Emî edna ye bestêê zulf yar
Ewî aza ye Şehname dixwînî
Emî miskîn e genim û ce reçînî
Emanet e bê şîûr û gêj êj in
Mûtî lew te xur her ze bêjîn
Kerîkî wan bû hestiyê ser pê
Bizanî çûn her kes gote ser rê
Bika sêr cerîde û hal millet
Kitêb taze û tarîx dewlet
Bizanî tace qewmame le etraf
Serapa agir e etraf û eknaf
Eger Kurdêk nekin lem beyn da zû
Memalik katikî zanit le des çû
Kemî sehra û derya dîte colan
Bi xeyr pêk re fewc û sewaran
Bitir xanî bi ser naçî kime û paş
Le her lawe dîtan hêr in û kuwaş
Le jêr peyda diçin heyf û mixabin
Geda bûn êwe dişminan şa bin
Bi xeyri Rûmî û Îngiliz û Rûsî
Pir najîn ki me niwan binûsî
Le cî xudiyan hiltaw in bi xîret
Le dunya nebû xoyan nawe dewlet
Serapa sahib sikke û sipah in
Wekû cem sahib text û gelah in
Le tedbîr umurî milûk xoyan
Şerîk in peniye doz û şah û gavan
Le her weqtî yekî ke hate hawar
Le cotyar û şivan hulyazar
Le coş in û le nişamiş heng in
Yimnî çi kafir in ya ne Freng in
Wekû bistû mû bew defî misayid
Ême tedbîr girt û fikir sahib
De goreê da welayet bebine ehbab
Wekû şexsekî wahîdîn le her bab
Le ewlatir weha noş bête ser wî
Le Botan ta Baban û Serhed radibe
Bibine yek le te'lim û le nûsîn
Cil û berg û ziban û resm wa bin

"Rojnawe "ya we bi sureta Selahaddîn
Eyubî xemiliye. Rastî bêjim bi şerefa wî

kemiliye. Ew Selahaddin ku şeş sed sal e ku navê wî, mêraniya wî, edaleta wî temamê dunyayê girtiye û alem ji wî behs kiriye û wê bike. Hal ew e ku Kurdên xebardar wê qiseyê niye. Sibeke wî ji nezanî û nexwendinî ye.

Eger em xwenda bûna, zana bûna le hal û ehwalê Kelî û Baban, Şarezabûna we kû "Kabiş" di nav alemê de mehrûme her tiştî nedîman. Navê bav û bapîrê me, şêxê dime, melayê dime, muelîfê dime û nedane di bidû.

Le her elêk û walî bûn tenê dost û dişminan wa nedîman weku xela, cewherê xwe nîşan dida.

Ew şairê bilindpaye yê me Hacı Qadirê cûfermo bûye "Eger Kurdek qizayê babî nezanî. Mueyyin da ki xêr e babî zanî.

Selahaddin û Nureddin Kurd î
Ezîzanê Cezîre û Mûş û Wan î
Mehilhil Eredeşêr dişim şêr
Qebat û baz û mêr Erdilanî

Ema ne pakiyan Kurd in nihayet
Le ber bi defterî û misîne fanî
Kitêb û defter û tarîx û kaxid
Be Kurdî kir binû siraye zibanî
Mela û şêx û mîr û padişaman
Heta mehşer dima naw û nîşanî"

Eger em şiyar nebin weku alem nexebitin, le bin dest û pê dijminan de dê binin îqame bi çavê wexmê xû dît ku di nav çar pênc hîvan da wan de çi hat.

Îro çavê jîna we mewquf bi xebata me ye nexu filatê me, felah me tîniye. Madem ku weha be lazîm e ku em jî bixebitin ev rûreşî, ev rezilî ev carisî, ev bêariya ha ji xwe dûr bikin riba. Misilmanî û mêranî bikin "We innemel mu'minin î xwetin" (bêguman mûmîn-misliman birayê hevdu ne) ro şiarê xwe

bizanin, cewherê mêraziye xwe nîşan bidin. Baqî selam û tehiyyat.

Fî 11 Hezîran sene 329 Modanî

Merbûte hebazam be Silêmanî û xakî
Xewfa kim be sihî qabiye ke Ehmed Kaki
Ew qidivê sadate ke sikanî semamat
Şeryane'e ser secde ber merqed pakî
Bo dost û asa naz ke kî da'ine dirûnî
Qurban asay destî be Musul siwakî
Derheq be hefidanî edeb lazîm e zinhar
Qurban Hefidî bi muma bi bimûdalî
Bem hale perîşan e baz eşhedu billah
Şiered tîrbengîz Rîza şairê çakî."

Şairê şihêr Merhum

Şêx Rîza

ZIMAN Û NEZANIYA KURDAN

Çîqa mêze dikim, bi tu awayî bi serê min nakeve ku melayê dime, xwendayê dime bo çî qisetê xwe be Kurdî dikin û di medresan da dersê ku dixweynin be Kurdî me'nayê wî divên. Wextê ku lazim bî, kaxidê xwe temessûkê xwe ya bi Erebî, ya bi Farisî, ya Turkî dinivêse û be Kurdî nanivêse. Ji mala min wî ye ku mutleq, mutleq, di wê da hîkmetek, sirrek heye ku em pê nizanin. Eger mirovek ji bo xatirê bavê xwe ewê hîkmetê, ewê sirrê bêje min, em dê ji wî minetek mezin hilînin. Çî ye xweş e êdî li ser sê xwedan birîn vî ji wê mêzekirin yê xelas bin.

Her çî derheq vê behsê bêjin û çî sebeb nişan bidin beradayî ye, bergeyê tiştê nagirî. Çîra ku îro dunya di dunyayê da hewqa millet û qewm heye ku "em yekî wan qenc nas nakin" hed û hesabî wî tune bi zimanê xwe dixwînin û dinivîsîn, kitêban çê dikin û mekteb û medreseyê xwe da talîmî zarokê di xwe dikin. Yek ji wan ranebûye negotiye ku zimanê me, xwendin û nivîsandina wî zehmet e. Ez dê bêşermî zimanê milletek dê qebûl bikim.

Îro Îngiliz, Fransiz, Elman, Moskof, Îtaliya li ku diçin heman mekteban vedikin, bona bi zimanê xwe te'lîmkirin. Sebebê wî çî ye, hebit hebit di wê da ji bo milletê xwe faîdeyek dîtine. Eger tê de faîdeyek nedîna çî ra hewqa zehmetan didane xwe.

Ew bîaqil in, nexwe em? Ev muheqeq e ku ew ji me aqiltir in û ji me şehrezatir in. Sed mîr navdarê me li ber zaroyek heftsaliyê wan newêre devê xwe veke, xeberek bibêje. Sebebê wî wekî roja ronî eşkere ye, ew zana ne. Em nizanin bo çî ew zana bûne "cotê mêranî

û jêr ya me " em nezan mane.

Ewela zimanê xwe li milletê xwe, li qencê xwe bi xû xwedî bûne. Em nebûne. Zaroyê wan nava şeş hîvan da xwendin û nivîsandin hîn dibin ê me nava deh salan, du huruf hîn nabe.

Ma qê ew mirov in em ne mirov in? Belê em mirov in, feqet derheq derdê ha da bêxîret û bêhîmet in. Ew xîret û camêrî ku lazim e teelluq bi şêx û meleyê me dike. Şêx û meleyê me ne bo me û xasima ji bo keç û kurê me , ji bo şivan û gavanê me çî fikir dikin, mezinê me ji vê nezaniyê dê me çawan xelas bikin? Hukmê "Telebul ilmî ferîdetun ala kullî muslimîn we muslimetun"(hînkirin-hînbûna zanistê ferze li ser hemî jin û mêrên misilmanan) çawan bi cî bînin? Em niha dixwazin ku ji bo zû xwendin û nivîsandin hînê me bikin, xwe ji belayê nezaniyê xelas bikin. Di nav alemê da heyîn û tuneiyê me yek dê bibî.

Ev heqîqeta ha gelek da û nezerê eqtabê dewran Şêx Ebdîlqadirê Nehrî, Şêx Ehmed Kakeî û Şêx Mihemed Firsafî, Quddze sirrûn ûl alemê da mueyyen bûye ku ji doza Kurdan bi zimanê Kurdan kitêbê çê kirine.

Hal ew e ku melayê me, feqîê me li pey wan nimûne ew meqsed çak fewitand e îşah Hezretî Seyid Ebdîlqadir Efendî xwedê me tabad xu yê mazin teviwad bike heya heşrê navê xwe. Hêviya min her teceddî û bi vê heye. Niha em çavên cewaba melayê Musul, Dîyerbekir, Bitlîs, Ezurûm, Bexdad, Sine, Silêmanî, Kerkûk û Xerpûtê ne. Paş cewaban di nav sê-çar hîvan da xwendin û nivîsandina Kurdan bi çî dê bibî, em dê bêjin .

Ji bo wê şîrek çend misreê Hacı Favur jî li vir em nivîsin, belku ji wê jî faideyek bigirin û ji xewa giran, nizaniyê şîyar bin.

"Her Kurde le beyn gel millet

Bê behre le xwendinê kitabet
Beka be bi tercimeê zibanî
Esrarê kitêb xelqî zanî
Yekser inima durust û wirdî
Ta bixunine we herfê Kurdî
Ustend xedin le em siyane
Wek kî ne zîyanê xu wî nîzane
Mumkin niye der biçî le cenkî
Hetta reqsim û xetê Frengî
Sahibî kitêb û peyam e her kes
Ême binî bûwîne qewmê Çerkes
Ême mumînîn in ne Rûs in
Bo çî kufre zibanî man binûsin
Milet bê kitêb û bê nûs in
Xeyrê Kurdan niye le riwê zemîn
Se qebîle heqîr û bêrûmet in
Kurd û Rûm û Yehûd gumrah in
Rûm û çî çak e îttifaqî heye
Kurde bêxîretî îttifaqî heye
Cengine îre ba wucûd kirin
Herwekî dûm ême der bi der in
Li we aqiltirîn bi sed mensib
Ger xoyan dinêr ne mekteb
Îştêkî Kurdistan
Her le Botanewe heta Baban
Em hatiy wan mekteb in bi keser
Kurdekan bar dîkin wekû maker
Wa dîyar e heta ke dunya dibî
Kurdekan xaliban dibê û dibî
"ço" çî qedrî heye le naw Kurdan
Xeyrê lêdan û cewin û têhildan."

Modanî X.

XEBAT Û XWENDIN

Îcar jî ji we ra li ser xwendinê du sê
gotin bibêjim. Dilê min da ji we ra
başbûn du bivê bêjim. Wusa dixwazim
ku navê we yê paqij, mējûwê we yê zelal
berî wî tije bûye.

Îro halê me hûn zanin herro hûn
dibînin dengê min çiqas derkeve ez
dibêm Kurmanca nexebitiyan tiştêk
nezanin. Ji bo vê ê me wusa belangaz
mane.

Îro gelek Kurmanc xwendinê
nizanin, nivîsandinê nizanin. Werin li
derekê, werin li ser birakî, şîxûlê xwe pê
ra bikin. Carina destvala dizivirin tîn li
gund. Gelek car hemû tiştê xwe nastînin.
Hinekê wî tînin hinekî wî dimîne. Hînî
nivîsandin, jimar tenê jî nizanin. Evê
gune pir zor e. Bêhişê xwe dijmêrin û
mijul in. Carna tevlihev dike. Pir car jî li
ber gelek jimarî diheyirin. Wusa dest li
ser dilê xwe dinêrin û dixapînin. Heqê
xwe tiştêkî nastînin we nexapînin. Ji bo
wî nizanin.

Lê belê ez Kurmancê xwe zanim.
Zanim ku dilê wan pir li ser xwendinê
heye. Pir dixwazin nivîsandinê bielimîn.
Nuha kitêbê ku bikeve destê we hînî we
dikin. Pêşîya ku dikire çavê we û nenivîs
e. Ewîya tiştêkî dîn e. Ewîya tişkî xuyanî
dide ber çavê we, hûn çî re wîya nizanin.
Hûn çî re gotinê wî qehîm nakin?

Ewî jî mirovekî mîna we nivîsandîye.
Mirovekî mîna we çekiriye. Her tişt hev
ra bûye. Mezin bûye serê wî tije bûye.

Bi hevalê xwe ra jî dide hûrandin. Îro
lawa bûwe dere li eskerî. Mirovekî bûme
direcêkî hûn dixwazin, ji wî ra kaxizê ku
heye ewiyana nivîsandin zane ya nîzane.

Kaxizê we digîje li dest lawê we dilê
wî honik dibe. Belê nikare bixune. Dibe
li cem yekî ra dixune.

Ev hal mîrekî ra, mirovekî ra pir

şerm e. Çira mektûba xwe, ez nanivis-
înim, cira lawê min tenê naxune.

Mirov vana hev ra bibe çiqas baş e,
bizane çiqas rind e. Mirov mirovatiya
xwe nas nake. Carekê bixune hêja xu nas
bike. Em mirov in. Me gi bo çi em hatine
dunyayê. Ewqas mexluqat heye.

Başbûnê wan çi ye? Rabûnê wan çi
ye? Ferz e ku em wana bizanin, em wana
bixûnin. Sakûlê xwe jî bişînin li mekte-
ba. Em wusa mane bira wan lawê me
wusa nemînin.

Gere em bixebitim, pêxemberê me
nû mezinê mirov e dibê ku: "Hun
xwendinê bixwazin ji dergûşê heyani
mirinê."

Diyarbekirî Fikrî Necdet

Ji Rojnameyê Sebîlurreşad Vekirî bûye "Hedîsa şerîf"

"Men esbehe bîlmuslimîne feleyse
minhum" (nota wergêr: Erebiya resen a
vê hedîsê ev e : "Men esbehe we lem
yehtum bi umuri exîhîil muslimîn
feleyse mînhûm" angî "ew kesê bêyî ku
haya wî ji rewşa birayê wî yê misilman
hebe lê sibe bibe ne ji wan e.

We Kurdiya wê.

Ev hedîsa ha ji alî Muhemed Akif
Begê, şairê meşhûrtirîn bi zimanê şîrê
hatiye gotin. Em jî ji bo Kurdan tercume
dikin. Eger têda kêmasiyek hebî lê
bibûrin.

Hewar û Fîzar Misilmanî

Li ku ye misilmanî! Ji me bûriye heta
merivayî
Eger xelq xapandin e meqsed kes nake
bawerî
Çend misilmanê heqîqî min dî,
Hem le qebrê da ye musulmanî,
Nizanim heye ema xala min di heşrê da ye
Naxwazim bila bisekine di ciyê xwe da
ye ev nawê bêhesab
Nîşanî min bidin mirovek tê hebî, xûna
kal û bav
Eger heye bêjin pariyek însaf bikin
Weha bêxûn û bê xîret bo: bav û
bapîrê we
Herkes ketibû sewdayî ciday û canê xwe
Qet bila bibû wek mushef bê şîrazî
Qet dîtibû misilmanî weha bi ser û binî
Ji ber çîyan şer zêde kira bira birayî
Dixwarin goştê hev wek gurê çîyayî
Ev erdê me ye li bin pîyan, leşê me ye
li ber san
Ey bêhaya nagirî qene mekin ji dil û can
Eger ji dîn eger ji xîret we hebûya
nesîbek

Ji xaniyan dadiket dêwek ji kes nedihat
 dengek
 Wextek gûrek ji dûr dî diçerî bi serê
 xwe kerek
 Gur li pê bela kirin bo û li pê qevdê
 giyayek
 Ker giya dixwar, gur hat û bela kir
 Kar ku temam bû paş hewar û fizar kir
 Halê me eynî wekî ker û gur e
 Eger xiret û mirovati ev e bila tune be
 Dijminê dîn lewtê me girtiye em hêja li
 pey xwarine ne
 Carek bêjin hêja em le pey mezinî ne
 Bê hesab bes e parîk ar bikin
 Wextê ariyê bûrî, carek şerm bikin
 Rabine ser xwe naqusê qelandinê li ser
 lê danê
 Nivê welat çû ê mayî jî li ser çûnê ye
 Rabine piyan bexitî wekî şêremêran
 Ya nexwe le xaniyan rûnin wekî
 jinebiyan.

19 heziran sene 1329

Modanî X.

ETÎMOLOJÎYA ZIMANÊ KURDÎ: VI

A. UCAMAN

- parza** : **para+za>parza**: Tiştê ku ji para, yanî bin destê ciyê tabîî bizê, movik bide. Barzayî (aşî-lul): dara ku tête aşîkirin, jibo ku mêwe bigire, divê ji ciyê ku movik bide paratir, yanî ji wî ciyê jêrtir, were aşîkirin, ew movika ku ji ciyê aşîkirî dizê, ji wî ra tête gotin "parza".
- parzun :** **parêz+rûn>parzûn**. Ew tûl û laçika ku tişt têda tête weravtin, em bala xwe didin kevanîya dewkil, em vî dibînin ku ew di valakirina meşkê da dewê xwe di tûlê da yan jî di laçikê da dibûhêre, bi vî hawayê rûnê xwe yê hûr ji nava dew dibijêre. Kevanîya bêrîvan jî bi vî hawayê şîrê xwe ji qirş û qal û pişkulan diwerêve, koka parêzîya rûn e.
- paqij** : **pak+qirêj>paqirêj>paqij**. Ew tiştê ku qirêj ji wî hatîye pak kirin. Dema em dibêjin: "Kevanî malê paqij dike" yanî ew malê ji qirêjê "pak" dike. *Filankes merivekî paqij e; yanî ew însanekî pakê ji qirêjê ye. Tiştik û alavên hûr di ber singê xwe da bera navbîna can û cilê xwe dida jibo ku nekevin xwarê pašta, bi alî pišta xwe da dida, jibo vî hawayê navê wê valayîyê hatîye danîn paşil. Bi zeman ev kelîma paşilê fire bûye. ... Paşilvala: însanê bêkar, însanê bêpere, ... Paşiltije: zengîn. ... Nabe ku koka wê; "pêş" hil be, lewra "pêş" û "paş" hevdengê tersê hevci ne.
- pas** : **pê+si>pas**. Zengar: jibo ku wek sîyê rengê tişt wenda dike û jibo ku pêve zeliqandî ye, yanî ne wek sîyê ye, zû bi zû ranabe, tête mana "sîya pêgirtî". Ev gotin derbasê Osmanî bûye û paşê jî ketiye Tirkî (15. asir).
- pasar** : **pa+ser>paser**. "Pa": ji payîne ye; mihafeze, ser, jor, dîyar. "Paser": Ew tiştê ku ji jor da, ji alî ser da tişteki dî dipê. "Paser": sivînekê fire ye, ew jî jibo ku dîwar û dora xanî ji berf û baranê dipê, vî navî girtiye....
- paş** : **pey+şi>paşi>paş**. "Pey": Şûnde, dawî, dereng, ... "Şi": Bi zarava Dimilî "çû-çûyin" e. "Paş": çûyina ji rêzê şûnde, dereng mayî.
- paş, pêş, pişt**: **pişt-paş+hat>paşhat>pašta**. Pašta: paş+da, pêšta: pêş+da. ...
- paşek** : **paş+êk>paşek**. Paş: dawî. "êk": di lehca Kurmanî, zaravê Botanê da tête mana "yek". "êk kirin": yek kirin, êkbûn(yekbûn). "Paşek": Ew kelîma ku ji paş ve bi kelîmeka dî ve tête zeliqandin, bi hev da dikelin.

... Vî hesinî bi cax ve êk bike, yanî pêve bikelîne. Zimanê Tirkîya Anatolî jî zimanekî paşek e, kelîme, ligor mana ku jê têtê xwestin ek digre, wekî ku bête gotin "falan adam, insan-laş-tîr-a-ma-mýş-ca-sý-na eðitilmiştir". Di vê gotinê da, kelîma "insan" tenê heşt tane ek girtiye, her yek ji wan manekî cûda dide kelîmê, tev bi hev ra jî manekî yekpare didin kelîmê.

paşil : **paş+hil>paşil**. Însanê berê, jibo ku tayik bi teşîyê diristin û bi tevna malê jî dişidand, pêkhanîna cilê wergirtinê gelek zor bû. Ji ber vî, her însanekî, kirasekî yan jî fistanekî saya yê bê cêb ku bi destê wî biketa hew dibû, jibo ku bikanibe hinkî alavên piçûk bi xwe ra bigerîne(ji bêtîmanî dawa wî jî îş nedidît) herkesî jibo ciyê alavan, girîşekî yan jî kaşengekî di ser da li nava xwe girê didan, ...

pate : **Pa+te>pate**. Lingê te. Yek ji selama xelkê Kurd jî ev e: Herçî gundiye rençber û milêba, gava ku biçûya ba şêxekî ya begekî yan jî axayekî, bê selam û xebardan, herdu destê xwe berve lingê wî dirêj dikir û dida piştê çavên xwe yan jî dida ser serê xwe, paşê jî herdu destê xwe li pêşîya xwe diqefalt, ewî bi vî haway xwe, vî dida zanîn: Pay te li ser çavên min û li ser serê min, destê min li ber te girêdayî ne. Kurd ji vî hawayê ra dibêjin "pate" avêtin, ji selama eskeriyê ra jî dibêjin "pate".

patîle : **pahtî+dû+hêl+e>pahtîle>patîle**. Ew nanê ku têtê vekirin penîr, toraq, goştê hêrayî, ... Li ser nîvê wî têtê belavkirin û nîvê wî yê dî bi ser da têtê wergerandin, li ser sêlê yan jî di nava tawê da têtê pahtin. Jibo ku ev nan, wek nanê tenûrê û nanê firnê liser hêlekî xwe napije, hêla wî yê dîyar hevîr dimîne, da ku ew hêl jî bipêje, bête wergerandin, jiber vî hawayê, pahtî du hêlê sivik bûye "patîle".

pax¹ : **pa+ax>pax**. Axa pa, filankesê pax bi min nekir, yanî wî min bi qandî axa pîyê xwe jî nedît, ez di çavê wî da ne bi bûhay axa pîyê wî bûm.... "Paxav" jî têtê gotin, yanî axa ku bi ling ve dibe, diweşe.

pax² : **pî+ax>pîax>pax**. Te ez pîr û pax kirim, yanî te ez wisa pîr kirim ku pîyê min çû axê, ... pîyê min çû devê gorê.

pax³/paxî : Serkeşî.

paxrac : **paht+xûr+ci>paxrac**. Cîyê xwarin pahtinê. Însan jibo ku xwarinê bipêje, di berîya her tiştî da dîzik çêkirîye, çêkirina dîzikê û kasikê, di berîya rûniştina ziman da ye.

pawan : **pa+van>pavan>pawan**. Mûhafîz, nator, beqçî, newbeçî. Seydayê Xanî di Nûbarê da dibêje: Heya pawan.....

paye : **pay+e>paye**. Derece, rûthe ... Di vê manayê da bi pirranî di tevz û tinazan da têtê gotin... "Wî jî bi xinamitîya filankesê payekî girtiye, ... Ew jî bi vî jî xwe ra payekî digere", yanî qûretikî dide xwe, ji zawîyê ra jî têtê gotin "paye"

payîz : **ba+hêz>payîz**. Piştî derbasbûna (say) mewsima havînê di îqlimê Kurdistanê da hêzê bayê dest pêdikin, jibo vî, navê wî mewsîmî (sa) payîz hatiye danîn.

- paymal** : **pay+mal>paymal**. Gava ku ev gotin bi kirinê ra were, wê gavê bi mana paykirinê ye: "Dijminan mala filankesê paymal kirin, yanî mal û mûlkê wî lihev pay kirin. Eger li pey vê gotinê bûyin were, wê gavê, "pa" bi mana ling e û "mal" jî ji maliştinê ye; malê filan kesî paymal bû, yanî malê wî kete ber pîyan, bi pîyan hate maliştin, hate pelaxtin.
- pejk** : **pê+jê+k>pêjêk>pêjk**. Ew tiştê ku bi tiştêkî dî ve be û ji wî tiştî jê bibe, wekî pejkê avê. Av yekpare ye, dema ku sertîkî li rastê wê bête hûr dibe û navê her yek çîrên ewan hûran bi gotina "pejk" tête navandin.
- pele** : **pel+e>pele**: Ciyê piçûk, erdê piçûkê ku bi şêklê xwe yan jî bi xwediyê xwe, ji dora xwe veqetandî be. ... Jibo ku ew ligora der û dora xwe wekî pela darê ku liser erdê ciyekî piçûkê belî digire, ji dora xwe veqetandî xûya dike. Yan jî ligora der û dora xwe perçeyê ku wekî palaxa li binê darê be. *Pelekî erdê min jî li wê mexerê heye, ... 2-Peleyê berfê(beleke vewre-Dimilî)
- pelix-pelx** : **pê+li+ax>pelix**: Ew tiştê ku di bin pî da wisa bête tenik kirin ku pî bigihîje erdê.
- pehn** : **pê+hanî>pêhanî>pehn**. Pêhanî: Îftira bi yekî da hanîn, îftira kirin. Di zaravayê Hawramanî da, "pehnî" bi serê xwe, îftira ye, di Kurmancî da; "pêdahanîn" tête gotin. ...
- pemu** : **penî+mu> penîmu>pemu**: Muyê veşartî, nexûya ye. Lewra her gozeka pemu, eger muyê wî bi temamî rasterast bête vêjkirin, dê bi dehan km. dirêj bibe.
- pencere** : **pence+re>pencere**. "Pênc", navê reqama ku di pey çar da tête ye. Jibo ku şer ha ji însanan ha ji heywan çêbibe; ji dest û pê dest pêkirîye, dest û pê jî bi piranî pênc tilî ne, ... Dema ku tête gotin: Zarokan rûyê hev penc kirin, pisîkê destê min penc kir, ... Penc bûye lêkera alîkar. Dem ku tête gotin: "Ev şopa pencê şêr e." Li vê derê ji penc bûye navê qalib.... "Zirk û zilav bi hev ra pence dikişînin." ... Pence, li vê derê, bi mana şerê bi tevayî ye. ...
Pencere; bûye navê qûlikê ku di diwarê kelayan da dihatin çêkirin, jibo dema ku neyar dor ji kelayê bigirin, ewanê nav kelayê, di wan qûlikan da bi tîran bi wan ra şer bikin, "pence" bikişînin, ... jibo ku ew kunik dibin riya pencekirinê, navê wan bûye "pencere".
- penî** : **hebînî>penî**: veşartî, nexûya, wenda, vinîbîyaye(D), nedîtî, Ew tişt penî ye; nexûya ye. Koka vê kelîmê nepenî ye, nepenî, ji "nebînî" hatiye. "Dîtin" lêkereka nerêzane ye (ne mûntezam e), şêklê wî yê zemanê çûyî; "dît", zemanê nûha; "dibîne", zemanê pêşta; "dê bibîne" ye. Tiştê nepenî; tête man tiştê ne bînî, ne dîtî. Mesdarê wî ku "bîn" e di zimanê Kurdî-lehca Kurmancî- da bi serê xwe cî nagre, bi tenê dema ku çav pêre were jibo ku ew îş û karê çav e, ew jî bi wî ra tête gotin, wekî ku em dibêjin: bînayîya çavê min kêmbûye. (Di Dimilî da jî ev lêker ne rêzane ye, lê mesderî wî bi serê xwe heye ku "vînayîş" e.)....
penîn : **pan+în>panîn: Îltîca**. Ew kesê îltîcayê ciyekî bike ew

jibo ku li wê derê bête payîn, bête mûhafezekirin, naxo jibo çi xwe davêje bextê wan. ...

penîr : **penî+hûr>penîyê hûr>penhîr>penîr**. Jibo ku libê penîr di nava şîr da veşartî ne, bi çav nayne dîtîn, bi dest nayne girtin, ji wan ra tête gotin penîyê hûr, yanî ew tiştê hûrê veşartîyê nexûya ye.

pentar : **bihn+dar>bihndar>pentar**. Çerçîyê ku alavên xwe li gundan digerlandin, jibo ku keç û xortan li dora xwe bicivînin, tiştên bînxweş; wek gulav û nêrgizav û endekavê, binav gazî dikirin.... Jibo vî navê wan bûye bihêndar>pentar.

perçe-parçe: **par+jê+e>parjêye>parçe**. Ew tum û ahenga yekgirtîya ku hatiye jihevda kirin. Mîsal: Me mala xwe jihev kir, parçe parçe firrot. ...

perçem: **por+çim>porçim>perçem**. "Çim": Bi Dimilî navê "çav" e; ew porê ku jor da, di ser enîyê da tête xwar û digîje ser çavê meriv; porê çav, porê ser çav. Ev, navê berîya şe ye.

perçivîn: **perçe+ve+în>perçivîn**. Ew tiştê ku perçeyê wî ji hev bêtin vekirin. Bn. perçe. "Ve": li xûser lêkera alîkar e, mesdarê wê tune ye, li vê derê bi saya hevalê xwe "in" girtîye. Kelîma "prçifîn" di tiştê ganî da tête xebitandin.

perçîn : **perçe+în>perçeyîn>perçîn**. "În": jibo nîsbetî ye. "Perçîn": Ew tiştê ku ji perçan hatiye meydanê. Wek zêrîn, zîvîn, ... Bi zeman bûye navê pîmê madenî. *Dêvê tawê perçîn bike. Bn. perçe.

perçîn-pelçîn: **per+çîn>perçîn>pelçîn**: Çeqikê darê, cîyê ku pelê darê pêve ne, piştî ku pelê wan têtin çînîn, jêkirin zû hişk dibin. Jibo serê agir ra kêr têtin

perde : **ber+de>perde>perde**. Ew tiştê ku di ber da ye, yanî ketiye navbey-na çav û wî tiştê li hember wî, eger ew ne li wê derê be, çav dê wî tiştî bibîne.

pere : **par+e>pare>pere**. Ew tiştê ku pare-pare ye. Eger pare-pare, hûr- hûr nebe, dayîn û sendin pê nayte kirin. "Pere": Wesfa wî tiştê hûr e ku dayîn û sendin pê tête kirin, paşê bûye navê wî. ...

perekende: **pare+ken+de>parekende>perekende**. "Ken": Di Dimilî û Farisî da "kirin"e. "De": zerf e. Perekende: Dayîn û sendina tişt di halê wî yê jihevketî da, perçe bi perçe, ne bi yekane. (Ew "ken"deya Farisî ku bi mana kolan û pişkafîn e, ew jî ji "ken" û "de"yê hatiye.)

perger : **perr+ger>perger** : Ew aletê ku li perrê xwe, li dora xwe digere.

pergir : **ber+gir>bergir** : Ew tiştê ku ji ber wî tête girtin; pîlan, proje.

perî : **perr+i>perrî>perî**. Navê jinên can in ku cîyê wan jî di dinê da bitenê çirok in, jibo ku tû kes bi wan nikane, lewra goya ku têtin dîtîn û difirin, wenda dibin. Jibo ku kanibin bifirin divê perr û baskê wan hebin, wê gavê ew dibin "perî", yanî ew ên ku perrê wan hene, têtin dîtîn û difirin, di hêsû(ufuq) da wenda dibin. Jibo ku ev mezinatî ji perîyan ra hatiye dayîn, ew di lîteratora edebîyata hozanên Kurd da bicî bûye, ez dikanîm bibêjim, tû edîbekî kurd ê aşîq tune ye ku "perî"yê negerandibe neynika dîlbera xwe.

perîxan: **perî+xwan>perîxan.** Ew kesê ku xwanê kirin û dîtina xwe da wek xwanê perîya ye. ...

pencar : **penc+harr>pencharr>pencar.** Ew gîyayên terrê ku ji bin harrîyê wek penc ber bi jor derdikevin. Însanê berê jibo ku neceribandî bûn, her ku gîya dixwarin ji her gîya ra jî digotin "pencê harr". Bi zeman ev nav maye jibo gîyayê ku tête xwarin... Her wekî "pencara şekir".

penî : **pa+î+nî>payînî>penî.** Tiştê veşartî. ... Xwe penî kir, xwe pa, payîn, payînî, penî.

perr ¹ : Baskê ku heywan bi wan diffirin. Ev nav ji dengê firrînê hatîye girtin. *Kewê got pirrii... firrî.

perr ² : Jobo ku perrê teyrar li kêlekê wan in, perr, di cîyê کنار û kêlekê da jî tête gotin. Mînak: Ez çûme perrê gund. (Di çîrokê mala Zalê da) Ristem gotîye: "Ez dê bi goyê te bigrim te bavêjim perrê dunyayê". Di gotinê pêşîyan da: "Dema tû gihiştî perrê bajar ûsûkan, tû pîrsa bike ji zarokan". Di vir da "perr" bi mana der ûdor hatîye karanîn.

perriya aşê: **perrû:** ewan herdu çemberê ku a piçûk dikeve nava eva mezin û ew herdu bi çend perikê hesinî bi hev ve têtin girêdan. Av ji kurnê di kune-ka teng da bi sert li wan perrikan dikeve, bi vî hawayê ferê jorîn digere û diherê. Ew çember, jibo ku perrik pêve hene, navê wî bûye perrîyê aşê.

pertaw : **perr+di+hev>perhev>pertaw.** Heywana bi perr dema ku hêz bide xwe, perrê xwe lihev bide, biweşîne û firrînê pêk neyîne tête gotin pertaw da xwe, pertaw li xwe xist û nefirrî... Ev gotin bi zeman mena wî firre bûye û di şûna hêzdanê da bicî bûye, bi pirranî di nebûyî de(menfi) tête gotin. .. *Ez ji pertaw ketim, petaw di min da nema, ez bê pertaw mame. ...

perû : **pay+rû>perû.** Rû: di mana qîmet da ye. Dema ku tête gotin: "Li ba filankesê bi rû ye", yanî hêja ye; bûhakî wî heye.... Perûya paşa ji beg ra, perûya zava ji bûkê ra, ji merivê bûkê ra, ...

perwane : **perr+van+e>perrvan>pervane.** Ew aletê xwedîyê perr, bi perr; vantîlator.

perwaz : **per+vej>pervej>perwaz.** Per: deranîn. **Vej:ve+jê>vej:** Bi Dimilî "deranîn, derxistin", pişkaftina tiştêkî ji tiştêkî dî. Teyrekî dema ku bixwaze bifire, ew perrê xwe, ji cîyê xwe têda pêçandîne, der- dixîne.

Mahbûbî bidil bit me bi evrazî çî hacet,

Anqa bi xwe bêtin, fir û perwazî çî hacet.

pes : Devberdana ji îş û karekî, paşve çûn. ... Pes, yanî ez vî îşî nakim, min pes kir yanî ez nikaribûm. Pes, tiştê ne maddî û hem jî têda mexlubîkî heye. Bes; hem cîyê wî firetir e û hem jî bindestî têda tûne ye. ... Min "bes" kir yanî bê bindest ketin bi daxwaza xwe min dev jê berda ...

pevçûn : **bi+hev+çûn>bihevçûn>pevçûn.** Ewan kesên ku şer bikin, tête gotin ewana pevçûn, hemberê pevçûnê: pevçûn-jî hev çûn. Pevçûn: çûyina serhev, ajotina ser hev. Jihevçûn: dûrketin û pişt dayîna hev.

- peya** : **peya**: Navê mêran e, ji payîn û pawanê tête. Jibo ku ew mala xwe û der û dora xwe ya bindest ji însan û heywanê zorbe dipê, hem jî kar û barê malê li hev datîne. ... *Peya li gund nemane; yanî mêr nemane, ... Kevanî ku dibêje; "peyayê min ne li mal e, malxweyê min ne li mal e"; yanî zilamê wê an jî mêtê malê ne li malê ye. **2-** Ew "peya"yê ku li dijberê gotina "siwarî" ye. Ew ji kelîma piyan tête. Dema ku dibêjin: Ez peya hatim; yanî ez bi piyan hatim: ez peyatî hatim; yanî min îşê hatinê bi piyan kir.
- peyase** : **pa+hêsa>pahêsa>peyase**. Pa: ling. Hêsa: rehetî, ... Ewên ku zêde rûnê yan jî zêde razê, dirêjketî bimîne, çaqê wî/wê, îskeleta wî/wê diqerimin, divê hinkî li serxû bigere, jibo ku îskeleta wî hev berde, tembel nebe.
- peyk** : **pey+ik>peyk**: Ew tiştê ku li pey tiştêkî bimeşe. Mînak: Hîv peykê dinyayê ye, dinya peykê rojê ye, roj peykê
- pê** : **1-** Ling, pî. **2-** Daçek: Dema ku edat(daçek)be li xûser manakî nade, mana wî li gora wî tiştê ku li pey wî tête Ew tiştê ku li pey wî têt, eger rader(messder) be, wê gavê "pê" li serê wî têt jibo ku manakî nû bide. Lêkera wî messderî, wekî bûyin, mayîn, ... Eger alîkar be, wê gavê mana hevaltîyê bitenê dide. Wekî " ... ra", "...ve", "...da", ... pêra çû, pêve kir, pêda(daîmî). **3-** Di cîyê zemîra(demîra) yekta(mûfred) digel daçêka wê(demîr edat) tête xebitandin. Mînak: Min pê da gotin. Min bi wî da gotin. Min qencî pê kir.
- pêç, pêçan** : **pê+çê>pêç**: Ev jî weka pêçîyê ji qertaf û lêkerekî alîkar hatiye. Bi tenê ferqa herduyan ev e ku, "pêçî" nav e, "pêçan" lêker e. Koka vê kelîmê ku "pêçan" e, piştî hevkelîna "pê" û "çê" ye.... Tiştê nepêçayî, nelihev e, hilanîn û danîna wî jî bêkeys e. Berê jibo girêdana tiştêkî bi tiştêkî di hatiye gotin; ... Vê bûxçê bigre "pê" cilan "çê"ke, yanî nelihevî û jihevketina cilan "çê"ke. Vî benî "pê" qevda pîvazan "çê"ke, yanî nelihevî û belavîya pîvazan "pê" "çê"ke. Bi tevayî "pê" aletê gihîştandin û hevgirtinê ye.
- pêçî** : **pê+çê>pêçî**: Ew tiştê ku bi wî îş, kar çêdibe, tête çêkirin. Her destekî me pênc tilî pêvan e, jibo ku îş û kar bi pirranî barê tilîyan e, ji "tilî"yê ra hatiye gotin "pêçî".
- pêgan** : **pey+gan>pêgan**: Melekê mirinê, jibo ku li pey gan dibeze. ...
- pêkar** : **pey+kar>pêkar**. Haydarîya li îş û karekî. ... Alaqa. ... Min pêkarî li wî kir. "Ez alaquadarê wî bûm. ..."
- pêkhanîn** : **bi+êk+hanîn>pêkhanîn>pêkanîn**. Lihev danîn, ewan tiştên ku lihev têtin danîn jibo ku di nava wan da hevgirtinî û yekîti tête çêkirin, jêre tête gotin bi yek hanîn, pêkhanîn. ...
- pêl** : **pê+hil>pêl**. Ew tiştê ku bi wî bar tête hilanîn, hilgirtin ku girmilk û pişt e. *Tête gotin: Barekî giran ket ser pêlê min, ... Tîr ketîya nava herdu pêlê min. ... **2-** Av pêl dide, yanî av ji cîyê xwe, ji duzî û rastîya xwe bilind dibe, derdikeve, ewan tiştê ku liser wê re radibin.
- pêlav** : **pê+lef>pêlef>pêlav**. Ew tiştê ku pê/ling lê tête lefandin. Çarox, sol, şekal, ...
- pêlik** : **pê+li+k>pêlik**. Ew tiştê ku pê lê tête kirin. Bn. derence.

pêrgîn	: pê+ra+gihîn>pêrgihîn>pêrgîn : Gihîştin, ragihan; gihîştina bi bilindayî. Pêrgîn: Ragirtina bi bilindayî jibo yekî hêja.
pêşbêj	: pêş+bêj>pêşbêj . Ji devê pêşîyan. ... *Pêşîyan tiştekan ji paşîyan ra nehiştî ye. Pêşbêj: mîtolojî ...
pêşe	: pêş+e>pêşe . Dendik, jibo ku bi tov û toximê têtê ganî jêra hatîye gotin "pêşe".
pêşek	: pêş+ek>pêşek : Ew kelîma ku bi pêşîya kelîmê ve têtê ek kirin. Bn. paşek.
pêşkar	: pêş+kar>pêşkar . Ew kes û ew tiştê ku pêşîya kar û îşê meriv digire, nahêle ku meriv bixebite, ew rêbirr carna jî derd û bele û êş in....
pêtîk	: pêtî+ik>pêtîk . Ew tiştê ku pêtî dide; kibrît, şîxat, ...
pêve	: Pê+ve>pêve . Deçeka hevgirtinê ye; pêbûn pêkirin,... "Ve": daçeka qetandin û jêbûnê ye, em dibînin ku ev herdu daçek ku tersê hev in; vane lihev siwar bûne di hev da kelîyane wekî kelîmekî sade. Gerçî em wî sade dibînin, lêbelê ew herdu parçeyê wê ku "pê" û "ve" ne, herduyan jî mana xwe ya pêşîn-mana daçekî- wenda nekirine. Em dibêjin: Qulpa derî pêve ke, pişkojê pêve ke, vî benî bigre morî û mircanan pêve ke, ... Ew resim li ber dîwarê ya pêve ye? Ji vî têtê zanîn ku ewan tiştê ku navê wan cihê bin, bi xûser bêtin dîtî û keysa jihevkirina wan hebe, ew nebûne yek, her yek jî wan xûdîyê xwe ye.
pêzewenk	: pey+zê+van+k>peyzêvanik>pêzevenk . Pey: du, dawî. Zê: Ew tiştê ku mê bi wî mê ye. Peyzê: Ew kesê li pey "zê" ye, wekî kûçikê ku li pey dêlikê ye. Wan-Van: Paşeka îşkiroxî ye. "K": jibo piçûkkirina wî kesê ku wî îşî dike; di vir da ve paşeka piçûkkirin û pîskirinê ye. Peyzêvanik>Pêzewenk: Ew kesê ku wî karê pîs dike.
pil	: pa+hil>pahil>pil : Ling hildan, çil dan, çengbûn. *Di ser qenalê da pil da, ... xwe çeng kir. ...
piling	: pil+ling>piling : Navê heywanekî ye; ji bezz û pilda wê hatiye, lewra di nava heywanê kovî da ji qenguruyê pêve tû heywanekî wek pilingê nebezaye.
pill	: Lêp, hîle, sextekarî.
pintî	: penî+ti>pintî . Wendabûn û veşartin. "Pintî": Ew kesê ku xwe di nava qirêjê da wenda dike, diveşêre. "Tî": vî karî kirin. *Filan kes pintî ye, yanî ew di nava qirêjê da wenda bûye.
pirêz	: pê+rêz>pêrêz>pirêz . Tiştekan bi tiştekan di ve girêdan bi nermî; bihevvekirina ku jihevûn li behanan be....
pirêze	: pê+rêz+e>pêrêze>pirêze . Rêza pey, heta berîya nûha bi çend salan jî kar û barê zad û debarê, bi dest û milan dibûn, ji nava wan kar û baran jî, ewê pir giran, paleyîya bi dest û lepan, das û taran bû. Ewan însanên ku zad diçînin, her yek jî wan qevd û bertela wî li kû tijî bibûya li wê derê berdida û dewam dikir, bi vî hawayî li pey her palekî rêzeka şîmbêlan çêdibû. Ew rêza şîmbêlan di nava kîja erdê da hebe, navê wî erdî dibe pirêze. Ev kelîma "pirêze" bi zeman hatîye firekirin û bûye navê jêhatibûn û bikêrhatinîyê. ...

- pirpizek** : *Filan kes pirêzê wî hene, ... yanî îş û karê giran û zor pêk hanîye.
: **pel+pîvazek>pirpîzek**: Gîyakî hûrik e, pelê gula wî zirav û dirêj in, sê pel e û pelê gula wî di rengê pelê pîvaza hişk da ne. Bi tenê pîvaz tûj û sor e, ew şîrîn e.
- pirrnak** : **pirr+nuk>pirrnak**: Ew tiştê ku nûkê wî pirr bin, tiştê gizre. Bn. nûk.
piş : **Piş; tiştê piş**: Ew tiştê ku hewa digire, dema ku giranîti were ser wî, ew hewa vala dibe, di valabûna wî da dengê jê têt ku em bi dev jêra dibêjin: pişşşş.... "Pişik": Kezeba sipî jî navê xwe ji wî dengî girtîye.
- pişavtin** : Bn. pişkavtin. Pişaftin: helandina çortan, keşkê û êd. ... Çortan di ava germ da tête kilandin, navê wê firaqa ku ew têda tête kilandin; "xidarî" ye, şeklê wê wekî cera ku di nîvî da birandî ye. Kevanî ava germ û çortan têda datîne, bi heskê wî çortanî di nava wê avê da dibe û tîne, jibo ku dewê gebolê jê derxîne. Malên zadegan û xwediyê deriyê mezin darê "xidarî"yê li xa xeratan didane çêkirin....
- Lewra li welatê me Kurdistan, dema ku dibe zivistan bapûk û berf û baran, nadin me rê û diban, wê gavê gebol dibe axayê sifran.
- pişik** : bn. piş.
pişîrîn : **pê+jê+hûr+în>pişîrîn**: Ew tiştê ku hûrik hûrik di rû da hev berde; ew tiştê ku "pê"ye yanî biheve ye, piç bi piç hûr bibe, jihev bibe. "în" paşeka mesder çêkirinê ye. Pêzewenk: Rêbirrê tolazan. Bn. tolaz.
- pişkivîn** : **pişk+hev+in>pişkivîn**: Li vê derê diçe ser koka xwe ya berê. Pişk, kirina tiştê ku bi hev ve ne; pişkavtin, pişkivandin, pişkivîn. ...
- pişkoj** : **pişk+o+jê>pişkoj**. Pişk: perçe, pişko: ew tiştê ku bi perçe ve ye, jê: jibo jêkirin jihevixistinê ye. Pişkoj: ew tiştê ku jibo jêkirin û vekirinê ye. Piştîrê bûye navê qûmçikê, bi çavê jihevixistinê. Pişkov: pişk+o+hev: Ew tiştê ku du tiştan diguhîne hev. ... Ev jî navê qûmçê ye, bi çavê bihevixistinê. 2. Jibo ku movikên fêkî, pel û gulan jî wek pişkovan in, ji wan ra jî tête gotin "pişkoj". *Darên fêkîyan pişkoj dane. Gula me pijkoj vekirîye. Bn. pişk.
- pizî** : **penî+zî> penîzî>pizî**. Ew tiştê ku "zî"yê penî dike, vedişêre, jibo edebê, hatîye sivikkirin.... navran. Ji cîyê doxînê ra jî tête gotin.
- pîç** : **bê+çûyî>pîç**. Ligor civakê ew kesê ku bavê wî nebelî be ji wî/wê ra tête gotin "pîç"; yanî bê çûyî, bê pêşî. Jibo ku bi piranî kî mezin be der û dora wî/wê, çûyîyê wan belî ne, wê demê ew di nava wan de dibe bêçûyî.
- pîrik** : **bêdirik>bêrik>pîrik**. Dûvpişka bêdûv, bêdirik. "Bêdirik": Ji dûvpişkê ew tiştê ku insan dêşîne; ew dirika serê dûvê wê ye. Çawa hebûna wê dirikê bi serê dûvê ve bûye aletê navdanîna wê kêzikê, dûvpişk, yanî dûvbihijik(hijik:dirik) wisa tunebûna wê dirikûê jî bûye aletê navdanîna wê kêzika bêdûv, "bêdirik".
- pîroz** : **pîr+roz-roj>pîroz**: Roja pîr, gava ku em dibêjin: "Çejna te pîroz/Roşana te pîroz", yanî ev roja te ya xweş, bi derbasbûna rojan di ser wê da ew pîr bibe, di cîyê wê da gelek rojên ciwan werin....
- pîm** : **pê+hem-hev>pêhev-pêhem>pîm**. Ew tiştê ku du tişt bi wî hev

digrin. ... Ew ne wek mîx jibo sert girêdanê ye, pîm; di cîyê wek movik û menteşan da tête danîn.

pîn : Ji penîyê hatîye wergerandin û sivikkirin.. Penî: veşartin, ji ber çav wendabûn. "Pîn": Koxa heywanê bi perr û bask e, jibo ku têda têtin veşartin, dawê ku lawur wan nexin....

pîne : Ev kelîme ji "pêyin"ê hatîye sivikkirin. Lewra "pîne" ew tiştê ku tête pêvekirin, pêbûn, pêvebûn, pêkirin.

pîvan : **pê+van>pîvan**. Ew îş û karê ku bi wan vîyîn(qebûl) çêdibe, tiştê nepîvayî, yanî çavdîtin û bazara jiber (texmîn) bivênevê têda kêmanî û zêdeyî çêdibe, dayin û sendin jî bi dilxweşî çê nabe, piştî ku bête pîvan ewan tiştan namînin.

pîvaz : **pey+hev+zê>pîvaz**: Ew tiştê ku li pey hev dizê, eger em baş bala xwe bidinê, em dê bibînin ku pelên pîvazê, yek di zikê yekî da ye, her qatekî ku tête rakirin ew yeka dî dizê, yanî di zikê wê da qateka dî tête der.

pîvok : **pîvazok>pîvok**: Giyakî wek nêrgizê ye, li ba me însanan bêbîn e(dibe ku li ba hinkî heywanan ew tête dîtin), koka wê jî wekî koka nêrgiza ye, gilor e, şîrîn e û tête xwarin. Jibo ku gilor e û tête xwarin, navê wê hatîye danîn "pîvok".

pîyase : **pê+hêsa>pîyase**: Fiyat naskirin, însanekî dema ku li der û dor haydar bibe, fîyata tiştan hîn dibe, wê gavê di dayin û sendin û bazarê da hêsa dibe. Yanî nabêje gelo min li gora pîyasa rojê vî tiştî bûha neda vî kirryarî, sendoxî .

post-poste : Di zimanê Kurdî da "post" çermê tenikê nerm e. "Posta": Ev nav, îro di zimanê Awrupyî da bi pirranî, bi mana tiştê ku ji paş da were, yanî li pey meriv were, ev rast e. Lewra zimanê Hindî-Awropa, zimanê hevkok in. Paş, pas, paşt, pos, ... Hemî jî jibo "paş", "dawî" û "dereng" in. ... Bi tenê "poste" di zimanê Kurdî da ji kelîma "pašta"yê nehatîye. Xelkê berê, jibo ku hinkî tiştê xwe yê hêja ji berf û baran û şilbûnê bipên, jibo vê yekê ji wan ra çente û turê ji post çêdikirin, hela herçî tiştê nivîsandî, bi çend qat post dihatin nûxaftin. ... Navê wan tiştê ku bi vî hawayê dihatin pêçan, bû "poste".

puş : Giyayê ku hişk bûye, pûç bûye, av têda nemaye....

puşt : Ev gotin bûye navê wan kesên ku li pişt însan paşgotinî dikin, xirabî dikin, lêp û sextekarî dikin, li pişt însan bi bêbextî diweşînin însan. Tersê piştgiriyê, paştîtîya bi bêbextî ye.

pungalek : **pîn+hil+hêk>pînhihêk>pungalek**. Ew hêka ku di pînê da tête hêştin. Hinkî mirîşkên bi înat hene ku zû bi zû hêka xwe danaynin, li hêkekî digerin ku liser wê hêkê rûnin û hêk bikin, jibo vî hawayê wan; kevanî dema ku hêkan ji pînê derdixînin, têda hêkekî dihêlin, jibo ku mirîşkê înatkar liser wê bitepişin hêk bikin.

pûç : Tiştê ganîyê ku zirîya wî mirîye, zûha bûye; gûza pûç, dara pûç,... bn. puş.

pûşî : **pê+hêş+î>pêhêşî>pûşî**. "Hêş": perde. "pêhêşî": Ew perda ku tişteki

veşêre û pêve zeliqî be. Pul: pê+hil>pêhil>pul. "Pê": pêkirin, pêbûn. "Hil": hilkirin, hîlbûn; tiştê ku pê ye û hil dibe. Pulê masîyê, pulê mar, ... Em dibînin ku evan tiştikê gilor; bi cîyê xwe ve ne û jê hil dibin, jibo ku ji(pêl) bête veqetandin: Pêl>pul, ... Dîsa jî emdibînin ku evan pulan, yanî pulê pişta mar û masîyê, jibo ku gilor û tenik in, herçî tiştê dezgahî(sun'î); wek pereyê hûr, pulikê xemlê ... Ji diruvîyê wî navî girtine. *Ez bêpul mame. *Pulikê henîya bûkê zêrîn in.

Ji pereyê hûr ra jî pulik hatîye gotin; ji wan pulikan ra "perik" jî têtê gotin. Ew "pula" ku nîşan e, ew jî jibo ku hil dibe, vî navî girtîye. "pul" jî "bulla"ya latînî nehatîye, dibe ku "balla"ya latînî, (şimaya hingiv ku jibo nîşankirinê) ji "bal" Moxolî hatibe girtin. "Bal" di zimanê Moxolî da "hingiv"e.

Q-q

- qa** : di Kurmancî da, zerfê wergirtin û nûxaftinê ye, jibo ku li xweser di nava xebardanê da cî nagre, mana wê li gor paşeka wê ye. Ew jî carna tîpekî ye, carna jî zêdeye, ...
- qab** : **qa+b>qab**: Ew zerfê ku tiştêkî bi wî têtê payîn. Wekî, qabê defterê, qabê kitabê, kabê xençerê, ...
- qaf(qef)** : zinar û tiramê ku binê wan ji alîkî da vala be, ji valahiya binê kendal û kenarê çem û newalan ra jî têtê gotin "qef": Baran barî me xwe da binê qefê zinar, ... Çem rabûye bi ser qefê kendal ketiye, ... Qafê serî, mejî dipê. Qef jî me ji berf û baran û ba û tavê dipê, hev dengîya(cînasa lefzî) "qaf" û "qef"ê, ji hevkarîya(yekmana) wan têt, lewra herdu jî jibo payînê ne.
- qafik** : **qaf+ik>qafik**: Ew tiştê ku berê qaf bûye, jibo ku şikyaye piçuk bûye, bûye qafik; qafikê cer'ê, qafikê den'ê, qafikê kûz'ê, ...
- qafur** : **qaf+hur>qafhur>qafur**: Însanê berê, jibo ku firaq kêmbûn, bi destê her kesî nediketin, gurizê di dîzikan da dipaht, ji çamurê tiştêkî wekî legena devûrû çêdikir û bi llepoxa gurizê diseyand, piştî ku hişk dibû radikir. ... Dema berê wî bi cîyê selekê da dixebitandin, nûha êdî nemane, min jî di zarokîya xwe da wan dîtin...
- qefiye** : **qa+fi+e>qafie>qafiye**: Qafê serî, qafikê kusî, ... çawa ku bi zerfîti û bi zirxîti tiştê nava xwe dipên; qafîya malika(misra) xebardana edebî jî; zerf û zirxê ahenga wê ye. ... Bifikire. ...
- qalib** : **qa+lib>qalib**: Ew tiştê ku bi wî liba lib tişt têtin çêkirin-ji vê çêkirinê ra têtê gotin "rokirin"-; qalibê kerpîç'ê, qalibê beton'ê, qalibê sol'ê, qalibê sabûn'ê(jibo ku sabûn "mê" ye, qalib bûye navê sabûnê; têtê gotin "qaliba sabûnê" ...
- qalik** : **qal+lê+ik>qalêk>qalik**: Ew tiştê ku hatîye lêkirin, bête rakirin jî

- nava wî nayête xwarin ... Qalikê tûyê, qalikê bîyê, ...
- qalind** : **kat+li+hind>katlihind>kalind**. *Hind*: piçûk. *Qalalind*: tiştê piçûkê ku qat bi qat e, yanî li ser berê xwe mezin e, berane ye ne dirêjane ye.
- qamçî** : **qemç+î>qemçî>qamçî**: Ew çova nerm a ku zordest û siwaran bi wê li însan û heywanan zulm dikirin, nûha jî di destê zorbayan da heye, jêra dibêjin "cop". ... Ew qamçî, jibo ku ji qemça heywan-wek conegadihat çêkirin, vî navî girtîye.
- qan** : qana benîşt; ew şîrê giya piştî ku bi serhevda diwerive û hişk dibe. *Qan*: Di leyztikê da navê hejmarê bi serketina hemberan e, ku nûha jêra têtê gotin "gol".
- qapî** : **qa+pi>qapî**. *Pê*: Daçêka hevger(edatê weslê). *Qa*: Zerfê ne li xweser. ... Hindê awrupa. *Qapî*: Ew tiştê ku bi zerfê ve ye. Li vê derê zerf mal e, xanî ye.
- qapqap** : ew şimikên ku ji darik çêbûne û bêtir di mizgeftan da têne karanîn. Navê xwe ji dengê xwe girtîye.
- qaş** : ev bitenê ji bo morîya gûlîskê ra bûye nav. Ev nav ji qaşikê hatîye piçûkkirin. Çawa qaşikê gûzê, qaşikê behîvê bi kakila wan ve nîne, wekî wan morika gûlîskê jî ne pêve ye, di nava xana xwe da ye, tiştêkî ji wê cihê ye. ...
- qaşik** : **qa+şik(jê+yik)>qaşik**: Ew toşilê ku têtê jêkirin jibo ku nava wî bête xwarin yan jî karanîn. Wekî, qaşikê gûzê, qaşikê behîvê, qaşikê petêxê. ...
- qat** : ji **qat**'a ku bi mana perçe ye hatîye. ... Çawa ew tiştê ku qat dibe, hejmara wî zêde dibe, "qat" jî, jibo hejmara kêr û zêde ye. Dema ku têtê gotin: Filan tişt du qat zêde bû, sê qat kêr bû, ev xan çar qat e. ... Eger qat bi serê xwe bête gotin, wê gavê bi mana tewandinê, Mela dibêje: "*Bi qur'anê, bi ayetê, eger nîrê xerabetê*
Bibêjit secde bin latê, mûrîdê wî dibin qat'i."
- qatir** : **qart+tir>qarttir>qatir**: Ew heywana ku ji cinsê xwe bêtir dikare bar hilde, yanî dikare hingê dê û bavê xwe tev bar hilde. ... Heywana meleza warende.
- qattî** : **qat+î>qatî**: Ew ciyê ku xanî û jorê wî jihev diqetîne, ev jî ji qet'ê ye. Bn. qet.
- qaz** : ev nav ji dengê wê heywanê hatîye girtin û ji wî ra bûye nav.
- qazik** : **qa+zik>qazik**: Tas, jibo ku zikê wê(nava wê) vala ye.
- qeb-qûb-qûrb**: mirîşka ku li ser hêkan rûniştîye jibo ku bibin çuçîk, hem ji wê ra û hem jî ji dêya çuçîkan ra(jiber dengê wan) têtê gotin "qûbîk", mirîşka qûb(qûrb); dema ku tiştêkî ber wê yan jî ber bi hêk û çuçîkên wê here, ew purtê xwe qebe dike û xwe diwerimîne jibo ku xwe mezin rava bide. ... Dengê mirîşkê bi devê me ji wê ra bûye nav ku: "qûbîk" e, ew şêklê qubîkê jî, ku bi qebe bûn û gijonî û wermê ji hevtayê(emsal) xwe mezintir û girtir e, bûye nav.
- Jibo wan şêklê ku ji rêza hevtayê xwe ber bi jor bin. ... Wekî qube, ku ew bi bilindî û bi gilorî ji rêza avayîyan bider in û ji wan bilindtir in. ...Qûbîdanîk: Koma tarê sergînan ku bi çadîrwarî, bê dîwar û bê qaz-

nax li serê erdê têtin danîn. ... Rastê wî: Qaba danînik, jibo edeb û rûmeta qûbeyê mizgeft û zîyaretan, ji wan ra gotine "qûbîdanik". Bi vî hawayê hinkî ji qûbeyê mizgeftê hatîye dîrxistin. ... Eger em qenc bifikirin em dibînin ku "qebe" jî ji wî dengî hatîye çêkirin. ... Filan tişt "qebe" ye, yanî ew ji heval û hemtayê xwe bilindtir e, wermandîye, ji wan der e....

qelem : bn. la, lem, kelem. **La**: Tiştê zirav û dirêj. **Lem**: Tiştê zirav û dirêj ê li erdê raxistî: Lema zebeşan, lema xiyaran, ... **Kelem**: Darikê sertûjê di erdê da. ... **"Qelem"** jî, pîjîkê sertûj, ... Kelem di lingê da çû, ... La, lem, kelem, qelem: Qaruşa sertûj.

qelî : Tiştê ku bê av yan jî kênav, bi rijîti yan jî bi rûn li ser agir bête danîn; eger bête tevdan, diqele, eger neyte tevdan, diqijire, ... Qelîn, qijirîn, ...

qemç : **qun+maç>qemç**: Duvê zirav, jibo ku qunê maçî dike.

qenepe : berîya ku em koka vî kelîmê bipîşkifîn, em binêrin hela di zimanê awrupayî da navê wê çîye? Di zimanê Areb û Aceman de çîye? Areb dibêjin erîke(piranî eraîk), Far. dibêjin kanepe, Îtl. kanapé, Alm. kanapee, Îng. couch, Frs. canapé, Ýsp. canaé, ... Eger em qenc bifikirin, em vî dibînin ku ev kelîme ji Arebî pêve di ewan zimanên dî da hevdeng e.... û yekrû ne(basît). Ev kelîme bi eslê xwe: qun+e+pê>qenepe: Cîyê qunê. Di nava xebardana rojê da kelîma qunê bi şerm û fedî tete gotin, ...: Berepaş çû, ser qunê li erdê ket, ... Min jêra got bi gotina min nekir ser qunê ket. ... Hela hinkî quna xwe bidine erdê bîna xwe bidin.

qerac-qeraj : **kere+ca(cî)>kerac>qerac**: Cîyê bi kevir ku ber nade û tede çandinî çênabe. Kendalê kevirîn.

qerac dax : li rojavayê Dîyarbekirê navê çîyakî ye. Jiber ku dawa wî qerac e, vî navî ji dawa xwe girtîye.

qerax : **qor+ax>qorax>qerax**: Ew cîyê ku ax diqede, ji wî wêda tişteki dî destpê dike. ... Qeraxê çem, qeraxê golê, qeraxê behrê sivînak. ...

qerqencik : **qûrqûr>çenik>qûrqûrçenik>qerqencik**: Ew heywana ku çena wê tim qûrqûr dike. Vî navî ji dengê xwe girtîye, navê wê yê dijî beq e. "Beq" jî vî navî ji çavên xwe yê ku wek beqîkê avê ne, girtîye.

qert : tiştê organîkê ku ber bi pîrî çûbe, gava bişike dengê jê dertê ku em bi dev ji wî dengî ra dibêjin "qirt". ... Însanê qert, dara qert, xiyara qert, ... Qitik jî navê xwe ji deng digre.

qertav : **girt+hev>girthew>qerthew>qertav**: Ew kelîma ku perçê hevokê digre hev, li hev girêdide, di lîteratora edebîyatê da navê wê "edat" e. Edat, ew kelîma ku bi serê xwe tû manakî nade zanîn, lêbelê jibo girêdana kelîmeyên dî ji bi vê navê ye, hemen hemen di nava her xebardane da ci digre. Edat, çengelê nava perçê hevokê ne.

qil : tûmîk piçûk, yanî tersê "qûl"ê.

qirik : **qûrt+ik>qûrtik>qirik**: Ew tiştê ku bi wî xwarin û vexwarin tete qûrtandin.

qirim : ew dasa şurwariya duvdirêja ku pê debr tete çinîn. Ew ê vî navî ji

	dengê birrîna "sap"(qirm, qirm, ...) girtîye.
qerm	: ji hêzketina bi nelebatê: Ez li ser çokan qerimîm.
qers	: ji hêzketina bi sermayê: Ez qerisîm.
qert ¹	: ji hêzketina bi kojana rojan: Ez qert bûme.
qert ²	: karîfî, pêkarbûn, hêz, qerta nan, qertê min şikîya.
qertel	: gir+tel>girtel>qertel : Jibo ku di nava teyran da, ew bi tel ji hemîyan mezintire, ji wê ra "girtel" hatîye gotin.
qet	: qet kirin, qet bûn, qetandin, ... Qet : ji dengê jêbûn û şikestinê hatîye girtin, ... Qeta ben, qeta palasê, qeta dar, qeta diwar, ... Qeta erdê nayête gotin. Ew qeta bi mana "hêç" e: Tu divê <i>qet</i> vî îşî neke, ... Di xebardanê da bi piranî "t" jê dikeve: Ma te <i>qe</i> nedît? Tu <i>qe</i> jî nabînî? Ev "qet" jî, bi mana tunebûnê ye. ...
qetek	: zivêl, ew sênîya darîn a ku bi wê zad têtê hilweşandin, jibo ku toz û mux jê biweşin û gir û hûr ji hev veqetin. Bn. zivêl. ...
qevd	: qin+hev+da>qevd : Ewan tiştên ku binê wan bi hev ve bin û serê wan serbest be. ... Qevda pîvazê, qevda gîya, qevda baxdenusê, ... Qevda dest jî têtê gotin jibo ku koka pêçî û damarê dest li wê derê dibin yek.
qey	: di Kurmancî û Dimilî da jibo famkirinê ye: <i>Qey</i> tu nayê. <i>Qey</i> tu nînê(D). <i>Qey</i> û qê, di Dimilîda jibo sebeb û semed jî têtin gotin: Ez <i>qey</i> to yena(D). ...
qeyd	: jibo tiştêkî di cîyekî da girêdanê.
qeytan	: girêdana jibo susê.
qêle	: germa havînê ya nava rojê. Lewra ku germ hingê zêde dibe, dibe wekî ku tişt bêtin qelandin.
qiz	: qey+zê>qeyz>qiz(kiz-T) : Ew însana ku jibo zayinê ye, îşê zayinê bi wê ye. bn. qey, zê.
qoc	: rehê darê ku di binê erdê da hişk bûye, jibo ku ew reh xwarin, neli-hevin, navê wan li ûstûrehê(qiloç) heywanan jî hatiye danîn: Qoçê bizinê, qoçê pezkovîyê, qoçê gamêşê, ...
qof	: tiştê ku ji hevtay(emsal) xwe kêmtir be, ev gûz <i>qof</i> e, yanî pûç e. ... Filankes <i>qof</i> e, yanî vala ye, dozeka wî ya hêja tûne ye. ...
qol	: ew tiştê ku di şanê dirêjayîya xwe da bûye, paşê hinkî jê hatîye birrîn.: Kuçikê qol, roviyê qol, kerê qol, ...
qor	: rêza serhevî ye. Rêza peyhevî jî "dor" e.
qordon	: qor+dorîn>qordon : Şimuda ku wek kemerê li dora tiştêkî de bifetile. Ji zencîra seetê ra jî têtê gotin "qordon"; jibo ku ew jî dikeve nava herdu cêbê êlegan ê li herdu kêlekan.
qot	: 1 . Ew tiştê kinê ku ji şanê wî ye, ku ew jî qandî hevalên xwe dirêj be: Destê qot, milê qot, ... Qotê darê. 2 . Ew erdê ku alîkî wî duzdeşt be, alîyê dî jî hindik bilindtirê ji dora xwe be, ji wî ra jî têtê gotin "qot". Jibo ku ew wekî "gir"an ji her çar alîyê xwe ra neserdeste, lewra ji şanê ciyê bilind yek jî, serdestîya wî ya li hemî derû dorê wî ye.....

- qurmiçandin: qûrm+çandin>qûrmiçandin.** *Çandin:* Ajotin. Ev çandin ji çinandinê hatiye wergerandin, lewra qûrmiçandin pirr dirêj dibû. *Çinîn:* Tersê çandinê ye, her wekî ku tête gotin "filan tiştî biqûrmiçîne", yanî ji qûrmê wî biçine(jêke).
- qun** : *kun:* Jibo ku dibe nav, divê têda guhartinekî çêbibe; kun>qun. Hem jî hevdengîya hemberî, bi kuna dî ra çêdibe.
- qûl** : kûrîya ku rastekî bi tîkanî diqetîne, tersê "qil"ê.
- qûlp** : **qûl+pê>qûlp:** **1.** Ew kûlaka ku pê ye, yanî pêve ye, wekî qûlpa sîtilê, qûlpa cerê. **2. Qûlp:** qûl+pey>qûlp: Ew qezaya ku li pey qûl'ê ye. Navê qeza Pasurê ye. Wê qezayê vî navî ji kevirê qul girtiye. Hozanê kurd *Cîgerxwîn* dibêje: "*dîma zerî, sîma perî,*
qûlpa gûharê Heyderî,
gerden bilura mermerî."
- qûrt** : dengê daketina avê di qirikê da. Paşê bûye navê daxistina luqme di qirikê da. Mînak: Mîn luqma nan qûrtand. ...
- qûrf** : Ji hêzketina bi tirsê, tirsandinê: Ez jî tirsan qûrifim; te ziravê min qûrift, qerisandin, qerimandin, qûtifandin, qûrifandin jî têtin gotin, bi tenê "qeritandin" nayête gotin, lewra bi zemanê dirêj çêdibe.
- qûmbere** : **kom+pere>kompere:** Ew tiştê ku nava wî vala ye û yek kûnîkekî têda heye ku di wî kûnîkê da pere dikin xwarê, yanî ew ciyê ku pere têde kom dibe.
- qût** : kin, jî "qet"ê veqetyaye, ... Qût bû: qedya.
- qûz** : **qûl+zê(zayîn)> qûlzê>qûz:** Jibo ku ewa dî jiber derkeve.

R-r

- ra** ¹ : li xweser tû îş û karekî nabîne, jibo vî hawayê divê yan bibe pêşeka lêkerêkî, yan jî bibe paşeka navekî, demîrêkî, daçekekî, ... Dema ku dibe pêşeka lêkerê(fîlê), ew mana wê lekerê digûhêre: Bûn-**rabûn**, dan-**radan**, kirin-**rakirin**, xistin-**raxistin**, ... Em dibînin ku yek ji van lêkeran jî, liser mana xwe ya berê namaye....
- Dema ku dibe paşek: Ez bi Azad **ra** hatim, ... Ez bi te **ra** hatim, ... Ji wî **ra** bibêjin, ... Bi wî **ra** were, ... Têra bike, ... Eger em kûr bikolin, em dê bibînin ku di bin van daçekan da jî, mana demîrê veşartî ye. ... Nivîskarên nû evan "**ra**"yan "**re**" dinivîsin, ew nerast e, bila bibûrin, dema ku em dibêjin: "Ez bi te ra hatim" yanî ez bi te-tevî te- ra hatim. "Ra": Xerckirina hêzekî, ziryekî ye. Wekî ku di "**rabûn**", "**rakirin**" û "**raxistin**"ê da jî ew xerckirin heye. A diduya, "**ra**" û "**da**" ku ji pêşekê lêkeran in, ew qada(meydan) lêkerê teng dikin. "**Ra**" hereketa tîkanî, "**da**" hereketa kêlekanî dide zanîn: **Rabe**, **rake**, **daxe**, **dake**, ... Belkî hun bibêjin "razê" ne hereketa tîkanî ye, ez dibêjim eger em bipîşkêfin em dê bibînin ku ew jî tîkanî ye; *Razê:* Rakehêzê, yanî tû wê hêza xwe ya ku di hişyariya xwe da dixebitîni, tû wî rake. ... Di Kurmancî da

dawîya emrê "e" ye(yek ji mercê (şertê) emrê ew e ku dawîya wê bibe "e"). Emrê ji razanê: Raze ye, neraze ye, jibo ku koka wê "rake+hêzê" ye. Ew paşeka mêtîfîyê(ê) ji dawîya hêzê nehatîye avêtin. ... Rakeve: ra bikeve, ... raxe, ... baş bifikire. A sisêyan, "**Ra**": Hereketa fire, yanî yek ji hersê dîmenan(bu'udan) ra bibe pêşeka kîja fi'ilê, yan bi çaralî yan jî bi alîkî da wî diherikîne. Wek çandin-raçandin. *Çandin*: Tov xistina erdê. *Raçandin*: Belakirina tov bi çaralî da. Bûyin, kirin, .. rabûn, rakirin: Bi alî jor da bilind kirin. Xistin-raxistin: Ji jor bi alî jêr da hanîn.

ra² : bi mana xwe ya *hılanînê*, derbazê gelekî zimanên awrupayî bûye. Wek: reform, reaşîyon, ..

ra³ : nişandan tiştê berçav.

rahtî : **ra+hat+î=rê+hat+î>rahtî**: Westîyayî. Tiştê ku bi rê da here, ji pirr û hindik ew diweste. *Ez raht bûme/ez westîya me.

rampa/rapa : **ra+pa>rapa**. "Ra"ya "rakirinê" û "pa(ling)" bi hevda keliyane bûye "rapa". "rapa": Hevrazê ne pirr tîk. ...

Piştî ku qamyon hatin welatê me, "rapa" Kurdî û "rampa" Îtalyanî, di devê şoforan da li navhev ketin. "Rampa" di zimanê Îtalyanî da: Derece, hevraz. ... Eger em li koka wan bigerin, dibe ku ji hev hatibin girtin.... Di Kurdî da "ra" û "pa" du kelîmeyên hev girtî ne. Min Etîmolojîya Îtalyanî nedît.

ranik : ji "raynikê" hatiye sivikkirin(rayîn, dayîn, mayîn, zayîn,...). Ra: pêşeka rakirin, rabûn, ... *Rayîn*: îşê rakirinê. Rayînik: Ew tiştê ku îşê rayînê dike. ... Ranik: Lastîka pakişkirina nivîsandîkî.

ranî : **ra+yenî>rayenî>raynî>ranî**: Aştî. Jibo ku ji cî radibe û têtê.

rapor : **ra+per>raper>rapor**: Pera nivîsandî. Ev kelîme bi rasthatina bi kelîmekî Fransîzî ra dibe hevdeng. Di zimanê Firansîz da "raport"(paşta birin û hanîn). *Rapor*: Hînbûna ku têtê xwestin; nivîsandina wî di perekî kaxiz de û ravedana wî bi cîyê ku dixwaze. ...

raser : **ra+ser>raser**. Di nava xelkê da bi pirranî ji "rih" ra têtê gotin "rû". "raser": Li jor bûna bi berwarî. "ra": Bilind, "ser": dîyar e. * "Mala me raserê mala we ye", yanî li berwarê pişta mala we ye.

rava : **ra+va>rava**. Ra: nişandan. Va: Îşareta tiştê nêzik; ravedan; ravekirin; nişandan tiştê xuyanî; berçav. *Min birîna xwe *ravayê* doqtor da.

raz : **razay**: Ew tiştê ku di dil da raza ye, veşartî ye, sirr e. Ev kelîme bi tenê di lîteratora dîwanê da têtê dîtin. *Melayê Cizîrî* dibêje:

*"Ji hafîz qûtbê Şîrazî,
Mela er fêm dikî razî."*

Evê kelîmê piştî ku di zimanê Dîwanê da cî girtiye, dîwan jî bi tevayî ji qelema dilgirtîyan dirijîyan, eşkerekirina dilgirtinê jî, axekomê(feodalîte) da gelek nexweş û fedî dihate dîtin. Jiber vê yekê, ev kelîme ji lîteratora xelkê derket û bû malê dîwanê. ...

reben : **rê+bin>rêbin>rebin**: Ew kesê ku li binê rê ye, yanî cî û rêya ku heval û hogirê wî di wan da ne, ew li bin rêya wan e, ji wan para ye.

reh-rih	: "reh": Pejalê dar û giya ku di nava axê da ne, xwarin û vexwarinê jê dimijin. "rih": Ewan muyê ku bi çena însan ve dirêj dibin, bi pirranî û pejalîya xwe ew jî wek rehê giya ne, ji herduya yek ji ê dî hatiye girtin.
ref	: ra+hev>rahev>ref : 1. Ewan teyrên ku bi pirranî bihevra radibin, difirin. * Refa qulingan çû zozanan. ... 2. Ref : Ew lêvkê pehn û dirêj ê ku bi dîwarê malê ve têtê çêkirin jibo bicîkirina hinkî alava nava malê. Ev ref, jibo ku destê zarokan negîje tiştê ser wî, ew bi jorê dîwarê ve têtê çêkirin. Ev "ref" mê ye, "ref" a teyran nêr e. Evî refî navê xwe ji refa teyran girtiye, ne ku wî ji vî girtiye. Lewra eger em kûr bifikirin em dê vî bibînin ku însan, di berîya hînbûna çêkirina dîwar da , li pey nêçîra colê kovîyan û refê teyran bazdaye. Herdu "ref" di bilindiyê da digîjin hev, lewra navê xwe didin hev.
refandin	: revî+hevandin>refandin : Ew tiştê ku bi nîk û makuk û şîşan hatiye çêkirin. Gava ku hokekî jê bireve -bipişkive- ew pêra fire dibe. Navê çêkirina wê pişkivînê, "refandin" e. Ew jî bi tenê bi nîkê têtê çêkirin: *Pahniya goreyê birefîne. Qetyayê palasê birefîne.
reng	: em vî dizanin, herçî tiştê ku çav wan dibîne ew reng in, yanî çav rengan dibîne, maddeyê nabîne. Piştî ku em vî dizanin divê em vî jî bizanibin ku "reng", "rayînikê" yanî ew maddeyê ku bi <i>ray</i> çav dike, gerçî hinkî çav hinkî rengan nabînin jî, lêbelê her çav herdu rengê tabîiyê ku reş û sipî ne dibînin. ...
repin	: ra+bin>repin : Di nava erdê duz da ew ciyê ku hindik bilind bûbe. Sekuyê ku li ber malan têtin çêkirin ji wan ra jî têtê gotin "repin", her çiqas bi dest hatibe çêkirin jî.
req	: kusiya avî. Evan kusiyan bi piranî li kenarê golan xwe didin tavê, gava ku tirs û tahlokeyekî bibînin bi lez û bez berve avê direvin, dema revê ew li hev dikevin, li kevir û kûçikan diqelibin, teqereq ji qaşik û qalikê wan têt, ewan vî navê xwe ji wî dengî girtiye.
reqor	: ra+qor>raqor>reqor : Ew tiştê ku <i>qor</i> û <i>sireyan</i> dişikîne, wan davêje pey xwe, ev jî, reqor jî wekî "bastonê" derbazê gelekî zimanên awru-payî bûye.
resim	: ra+sîma>rasîma>resim . "ra", "ra" ya radanê ye. "Sîma": rû, çehre. Her tişt bi şekil û şêla xwe têtê naskirin, ema însan bi rûyê xwe û çehra xwe têtê naskirin. Lewra aletê xebardan û mêzekirinê di nava aheng û sazumanîya rû da ne. <i>Resim</i> : Resîma ew tiştê ku sîma rava dide.
rev	: rê+hev>rêhev>rev : Rê topkirin, rê hevdan. Ew tiştê ku direve, bivênevê ew bi bez û lez diçe, têtê gotin ku ew rê top dike, didehev.
rez	: zeviya mêmê tirî. Jibo ku mêmê tirî rêzane têtin çikandin, navê wan zeviya hatiye danîn "rêzî"; tiştê bi rêz. Rêzî>rêz>rez.
revî	: rev+î>revî : Ew tiştê ku hatiye revandin. Bi tirkî "kaçak" e.
rawestin	: ra+westin>rawestin : Westinê rakirin. Ew kesê ku karekî giran bike, li rê here, bivênevê diweste. Jibo rakirina wê westanê rûniştin, veze-landin divê. *Tu ji rê hatî parî raweste, bîna xwe vede.
rewş	: ra+weş>raweş>rewş . Ra : Xuya, dîtin. Weş : şekil û tevger. Rewş :

Ew şekil û tevgera ku rava ye, xuya ye. * Rewşa dunyayê nexweş e. Rewşa zad hêjî xweş e. ... Rewş: Jibo xeml û xêzê jî têtê gotin, jibo miruz û exlaq jî têtê gotin.

rêç : **rê+çû>rêç**: Şopa ku li pey rêçûyîkî maye. **Şop**: Şûna pê. Rêç: rêçûn. Gotina pêşîyan: Ez dibêjim hirç vaye, tû dibêjî rêç vaye.

rês : **rêz+ê>rêz>rês**: Ev kelîme ji "rêzê" hatîye sivikkirin(tîpa "s" ji "z" hêsatir têtê telafuzkirin û di Kurdî da pirrî caran ev herdu deng bi hev digûhêrin). Rês: Herî, liva û muyê ku bi dolabê yan jî bi teşîyê liser dirêjayî lihev hatine badan(pemu û hevrişim netêda). Paşê bi zeman ji "rês" lêker hatîye çêkirin, bûye "ristin". Piştî ku bûye lêker (ristin) pemu, hevrişim û êd. ketine ber: Xesuya malê mu, bûka malê liva, xamaya malê jî hevrişim dirêsin. ...

rêz : **rê+zî>rêzî>rêz**: Ewan tiştên ku liser xêzekî ne, bi aheng li duhev in, wek bapîr û bav û zarok û torin. ... Her yek di cîyê xwe da lê li duhev, ji wan ra têtê gotin "rêza bavîti"yê. Pîrik û qîza xwe û torina xwe jî ji wan ra têtê gotin "rêza da". Ji kêlekan ra jî têtê gotin "biraz û xwarz". Bn. biraz, xwarz. Ev kelîme bi zeman hatîye firekirin, herçî tiştê ku liser xêzekî bin ji wan ra hatîye gotin "rêz".

rijd : **rijî+da>rijîda>rijd**: Însanê çikud, tiştê rijî çawa bê rûn e, bê adan e, merivê çikud jî bê adan e, jibo ku bê dayîn e.

rijî : **rûn+jê>rijî**: Ew tiştê ku rûnê wî jê hatîye girtin. Penîrê rijî, penîrê bêadan, ... Bi zeman mana xwe fire kirîye, bûye nav jibo hemî tiştê ku bê rûn nayête xwarin, xwarina rijî.

rrik : **kîn**: Ev kelîme jibo kesê ku li rêya girtina heyfa xwe bigere têtê gotin. Dema ku têtê gotin "filan kes bi rrik e", yanî em tim li rêya heyfê digere. "Vana rrika hev girtine", yanî li rêya xirabî bi hevkininê digerin. Filan kes rrika wî pîs e.

Ferqa nava "kîn" û "rrik"ê ev e; **kîn**: "rrik"a bê bazdana li pey heyf-girtinê ye, **rrik**: kîna bi bazdana li pey heyfgirtinê ye.

rişk : **rêjik>rişk**: Kekê sipî ya por û cilan, jibo ku hingî pirr in, navê wan *rêjik* hatîye danîn. Por û cilê qirêj, cîyê hêlîna rişkan in.

rizgar : **rêze+kar>rêzkar>rizgar**: Ew tiştê ku bûye xwedîyê rêzê, teyrê di qefesê, şêrê di çemberê, însanê nexwedîyê fikr û çandîya xwe ya komelî û êd. evana ne *rêzkar* in, ne di rêza heval û hogirê xwe da ne, lewra hevalê wî teyrî li hewa difirin, hevalê wê şêrî di sataran da digerin, hevalê van însanên ne xwedîyê fikir û çandîya xwe jî biben dimijîn, ew jî dûre dîr li wan dinihêrin. ... Ev şêr û teyr û însan, ne *rizgar* in, ne xwedîyê rêza xwe ne, vana dîl in. ...

rîy-rîx-rîç-zîç: **rîç**: Pîşîya heywanê bi bask: Rîça(zîça) mirîşkê, ... **Rîx**: Pîşîya heywanê bi şim; rîxa gamêşê, rîxa manga, ... **Rîy**: pîşîya heywanê goştîxûr; bi penc, bi tenê ev heye ku li ewa dawîn navekî di hatîye danîn "gu-gi". Paşê "rîy" bûye lêker(fi'il), jibo vî navîti jê hatîye avêtin

ro : **1**. Ew kûreyê ku tavê li dora xwe belav dike, tarîyê perde dike. Gerçî di nava xelkê da carina jêra têtê gotin "roj", ew çewt e. Bn. roj, rojî,

- ronî. **2.** Di zarava Dimilî da pêşeka kîrin û bûyinê ye, jibo rêtina ji jor ve bi komarî. * Vîya jî *roke* ser komeya genim.
- roj** : **ro+zê(ro+jî)>rozê>roz>roj.** Her sibê dema ku ro ji alîyê şerqê da hil têt, yan em dê bibêjin "ro za", yan jî em dê bibêjin "ro jî". Jibo ku "zê" û "jî" herdu hevdeng in, hem jî "jî" yin, ji "zayîn"ê dest pê dike, yanî; yan em dê bibêjin "ro za"(ev kelîme bûye roz, roj", yan jî em dê bibêjin "ro jî"(bûye roj). ... **Roj:** navê zemanê destpêkirina ronîkirina "ro" ye. "Roj" di Kurmancî da ji du dangan hatîye çêkirin, di wan zimanên dî da "ro" tune ye.
- rojî** : **roj+î>rojî:** Xwe payîna ji xwarin, vexwarin û gayînê, di nava şefeqê û roava da. Jibo ku ev xwegirtin, bi roj e, ne bi şev e, navê vê xwegirtinê hatîye danîn "rojî", yanî xwegirtina ji hinkî tiştan bi rojê.
- ronî** : **ro+în+î>roînî>ronî:** Navê wê kûreyê ku tavê belav dike, ... Cîyê ronî, navenda ronî, ew cîyê ku di bin hêşa royê da be. Dema ku têtê gotin "îşev kûçe ronî ye", yanî kûçe royînî ye, weka cîyê ku di hêşa royê da be. ...
- roşik** : **ro+reş+ik>roşik:** Şîn. Dema ku dibêjin "em çûn roşika cîranan" yanî em çûn şîna wan.
- rûn** : **rûyîn:** Ew tiştê ku li rû ye, li jor e, li ser e, ... Em vî dibînin ku, rûn naçe binê tiştê ron, ew li rûyê wan dimîne, jibo sivikîya xwe ku ew li rû dimîne, navê wî bûye rûyîn>rûn.
- rûv** : **rû+ve>rûve>rûv:** Ewan muyên ku bi rûyê pêşîn ve ne, yanî tersê "**duv**". Duvê heywan li du wî ye, bûye "**du+ve>duv**". "Rûv"ê însan li rû ye, li alîyê ku rûyê wî/wê ye, lewma bûye rû+ve>rûv, wekî "duv".

S-s

- sa¹** : **Sa:** Jibo veşartinê û tenêtiyê ye. Bi kelîma ku jêre dibe paşek, hem şeklê wî digûhêre hem jî mana wî.
- sa²** : wext, dem, zemanê kin.(Bi soranî) Ew **sa** ciwan bûm. ... Carna di cîyê fesla salê da têtê gotin: Sal çar **sa** ye- çar fesle e; çar mewsim e. ... Ew saya ku em dibêjin: Ez bi saya serê te ... Koka wî "sîya" ye. Jibo ku sî veşartin û nûxaftin e, dema ku bûye pêkhanîn û pêkhatin yanî di tersê mana xwe da hatîye xebitandin, bûye "sa".
- sade** : **sa+de>sade.** Di vîra da "de" zerf e. **Sade:** Ew tiştê di tenêtiya xwe da ye, tiştêkî dî tevî wî nebûye, li xweser e, ew hew ew e: "Ev hingiv sade ye", yanî hingivê bitenê ye, şîranîyekî dî li nav wî neketîye. "Kîsa min hevrişmê sade ye"; "Filankes merivêkî sade ye", yanî ew di nava însanetiya bitenê da ye. ...
- sap** : **sa+pê>sap. Sa:** Tenê. **Pê:** Ling. **Sap:** Linga(pêya) bitenê. ... Sapê genim, sapê garis, sapê ceh, ... Jibo ku her weşiyekî duva wê ji wê ra weka "pê" ye û bitenê ye.

sator	: hestî+hûr>sator : Ew kêra girana gira ku bi wê hestî têtin hûrkin.
saya	: sa+a>saya . Sa : Tenêti; tenêti jî wesfekî fire ye, li xweser îş nabîne, piştî ku dibe navê şeklekî belikîrî, paşek digire ku "a" ye, dibe "sa". Jibo hevkelandinê "y" dikeve nava herdu "a"yan dibe "saya". "Saya": Şeklê bê kerg û şivt û neqîş. Dema ku tû ji çulak ra dibêji "palasa min saya çêke" yanî; yekrû, bê neqîş û şivt, arabesk, ... Duz û yekreng çêke. "Em dursa xwe saya "dixunin", yanî bê hece, di ser ra dixunin. ...
sayî	: sa+i>sayî . Sa : Bi tenê "î" jibo nîsbetê ye, "y" jibo hevkelandinê ye. "Rûyê azmîn sayî ye", yanî li rûyê azmîn hewr û mij û duman tune ye.
saw	: Tîrsa ku di tenêtîyê da ji nedîtî ve li meriv peyda dibe. ... "Sawekî min girt muyê min bûn wek şujin." "Sawekî li min çêbû ez qûtûfîm." Ev "saw" jî ji "sawa" hatîye sivikîrin. Bn. sawa.
sawa	: sa+hawa>sawa . Sa : tenêti. Hawa : şekil. Sawa : Şeklê tenêtîyê. Bebika sawa, berxika sawa, golika sawa, ... yanî ewê ku di şeklekî tenêbûnê da ye, bi tû hawayekî nikane xwe ji tû tiştêkî bipê, divê bête payîn û xwedîkirin.
sekun	: ser+qun>sekun : Ew cîyê ku însan quna xwe datîne, liser rûnî dike. Bi piranî li herdu kêlekên derîyê malê û di nava odan da li serê jorîn û ji axê tete çêkin.
selek	: zilek>selek : Ew sepeta ku ji zilan tete çêkin. ...
semawer	: sema+wer>semawer . Sema : govend. Wer-war : kelîmeyên wekîtfîyê ne. Semawer : Ew tiştê wek govendê, ew firaqa ku av têda dikele, ji serûbin bûyina avê, bivênevê ew jî di cîyê xwe de dileyîze, hem jî bi aheng. Jibo wê leyz û lerza wê ya bi aheng, navê wê "semawer" hatîye danîn. Bn.
sengele	: sing+hil+e>singhile>sengele . Sing : Ew zixtê qalind û dirêj ku di erdê yan jî di dîwar da tete kûtan, jibo ku tiştêkî rabigire yan jî tiştêkî pêve bête girêdan. Hil : Rakirin e. Jibo nav çêkin ewan xortê ku ji jêr da ve têtin û negihîştine, lêbelê ji zindana piçûkîyê derketine wê qorîdora bi salan dirêj a ku di dawîya wê da derîyê gihîştina mezinbûnê heye. Jibo ku xort di wê qorîdorê da bê perwa û bê hawa û serserî bazdide, ew dibe conega hespê torê ku singê xwe hilke û bêhawa bibeze, wê demê ew hem jibo xwe hem jî jibo der û dora xwe ne bixêr e.... Xort jî di wê qorîdorê da wekî hesp û conega ye.

KÜRT -GÜRCÜ EDEBİ İLİŞKİLERİ

Naci KUTLAY

Tarihi kaynaklar, Kürt-Gürcü halklarının edebi ve uygarlık ilişkilerinin çok eskilere dayandığını gösteriyor.

Ortaçağın ilk dönemlerinde yazılmış birçok Kürt ve Gürcü Kaynakta, bu iki halk arasındaki uygar ilişkilerinin, o günlerde canlı olduğuna işaret ediliyor.

Klasik Kürt edebiyatının birçok değerli eserlerinde, Gürcü konusunun sanatsal bir biçimde yer alışı; Gürcü şair ve tarihçilerinin şiir, destan ve tarihi eserlerinde Kürtlerin yaşamlarının kaleme alınması, Gürcü-Kürt edebi ilişkileri tarihini önemli ölçüde zenginleştirmiştir.

A. Isahakyan'ın *Gürcü Edebiyatının Kaynağı* adlı yapıtında okuduğumuz, XII. yüzyılda yaşamış olan büyük düşünür Şota Rustaveli'nin ünlü *Kaplan Derisi Giymiş Pehlivan* destanında Kürt kişiliğinin verilmesi raslantı değildir. Bu, görkemli Gürcü şairinin Kürtlerin yaşamlarıyla yakından ilgilendiğini göstermektedir. Ş. Rustaveli'nin Kürtleri sevip onların yaşamlarıyla ilgilenmesi 800. yılların başlarında yaşamış olan Kürt şairi Şıkoyê Hesen'in "Şota Rustaveli" şiirinde çok sıcak bir anlatımla dile getirilmiştir.

*“Şota senin nağmelerin dillerde dolaşır;
Sözlerin yüreklerde yıldırım gibi şimşekler çakar.*

*Gürcistanlı Usta Kazbek heykelini yapıp,
Yüreklerle yol örmüşsün.*

Dünya seni seyredip kulak verdi,

Sözlerine hayran kalarak.

*Gürcü Güzeline olan tutkusuna esir olup,
Büyük kalem ustası bizim Molla Cizirî,
Elindeki sazıyla, tamburuyla seninle görüşmeye geldi.*

*Kalem kardeşliği, yürek sırdaşlığı ile
tebrike geldi,*

*Asırların deneyinden gelmiş kardeşliğimiz
adına,*

*Gül gelip çiçek gelip, lale gelip
Gürcistandan*

Çelenkler örülüp vurgun kalpler için.

*San tak koyupsan nağmelerinle gök
yüzüne,*

Şofa kardeş, eskidir dostluğumuz,

*El-ele vermişiz, güçlüdür, dostluk
sözümüz...*

Çelikten kardeşliğimiz kolay eğilmez...”

*Kürt Ivane, Kürt Zakare Simur kuşu gibi
yeri-göğü titretti,*

*Onların kol-kanadı Tamara'nın gül tacı-
na şafaklar saldı.*

Ş. Rustaveli'nin sanatını ve onun şiir ustalığını diğer birçok Kürt şairi de değişik yapıtlarında dile getirdiler.

Değişik Kürt şair, bilim adamı ve tarihçisi eserlerinde Gürcistan konusuyla ilgilenerek, sanatsal yönünü ya da tarihinin ilginç yanlarını konu edindiler. Bu alanda, klasik Kürt edebiyatının ünlü temsilcileri Feqiyê Teyran'ın, Ahmedê

Xanî'nin ve Kürt tarihçiliğinin babası Şeref Han Bitlisi'nin yaratıcılıklarını anımsatmak gerekir.

Feqiyê Teyran (1302-1376) *Şeyh Senan* poemasında Gürcü kızının kişiliğini öne çıkarmamıştır.

Doğu halkları edebiyatlarında, birçok sanatkar ve yazar Şeyh Senan konusuna değinmektedir.

Bunlar arasında Fars şairleri Ferideddin Ettar'ın (1119-1193), Vahdet Kilanî'nin (XIX yüzyıl), Özbek şairi Ali Şir Nevaî'nin (1441-1501), Azerbaycan şairi Hüseyin Cavid'in (1882-1941) yazdıkları eserler özellikle anmaya değer.

F. Teyran'ın Şeyh Senan eseri, sözünü ettiğimiz sanatsal örnekler içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu eserin kaynaklarını araştırırken, Gürcü ve Kürt edebi ilişkilerinin çok eski ve değerli sayfalarıyla karşılaşırız.

Eski Kürt folklor örnekleri içerisinde, "Şeyh Senan" konusunu anımsatan Dota Gürcü -Gürcü Kızı- hikayesi var. Kürt folklor örnekleri ile F. Teyran'ın *Şeyh Senan* yapıtı arasındaki yapısal yakınlık, onun, halk arasında yaygın olan bu tür konuları ve şiirsel anlatımları dikkate aldığını gösterir. Merhum Kurdolog M. B. Rudenko da bu kanıdadır.

Eski Kürt folklor örnekleri arasında Şeyh Senan konusunun başka varyantları da vardır. 1961 yılında M. B. Rudenko, bu konudaki varyantları, Tiflis Kürtleri arasında toplayıp yayınladı.

F. Teyran'ın Şeyh Senan yapıtı, aşkın yüceliğini dile getiren bir sanat abidesidir. Sofi Senan'ın Gürcü kızına olan aşkını yansıtan ilginç bir konudur eser.

F. Teyran'ın bu poeması ve bu konunun Kürtler arasında yayılmış olan folklorik varyantları, Kürtlerin Gürcü

halkına ve Gürcistana büyük bir ilgi duyduğunu gösterir.

*Sufiler yığıştılar; yola çıktılar
Ileride giden Şeyh Senan oldu.
Tiflis şehrine gelip çattılar;
Bağlı, bahçalı bir köşede oturdular;
Nefes vermek istediler.
Ama bilmediler ki, bu bağ mahsustur
gözel bir kıza.
Sufiler hayrette kaldılar;
Bilen der ki, bu bağ-bahçe Gürcistan
kızındır.
Êle bu dem,
Gürcistan kızı öz kendisiyle, çıkmıştı
gezmeğe.
O, bağında toplaşan adamları gördü...
Şeyh Senan kızı görçek, o dem O'na
vuruldu..."*

Kürt Sufi Senan'ın Gürcü kızına olan aşkını dile getiren Kürt şairi Feqiye Teyran'ın ünlü eserinden bir bölümü bu. Şeyh Senan eserini B. Rudenko latin harfleriyle Rusçaya transkripte etti ve yayınladı.

Ünlü Kürt şairi Ahmedê Xanî, *Mem û Zin* poemasında döne döne Gürcistan'ın güzelliğinden söz etmektedir. Bu eserden, büyük Kürt şairinin Gürcü tarihini ve yaşamını yakından bildiği sonucunu çıkarıyoruz. Eserindeki kahramanları klasik Gürcü şiirindeki kişilerle karşılaştıran şair, bununla Gürcü şiirine duyduğu sevgiyi açıklamak istiyor.

*"Arap ülkesinden Gürcistana dek ,
Kürdistan durmuştu polat kale tek.
Kürtler dört bir yanda tutmuştu karar;
Rumla Acem ona olmuştu hasar."*

(A. Xanî, *Mem û Zin*, Baku. 'Gençlik'. 1976.S.9)

Ortaçağda, Kürt ve Gürcü edebi ilişkileri, genellikle o dönemin geleneksel biçim ve konularının etkisini taşıdı. Leyla ile Mecnun ve Yusuf ile Züleyha

her iki halk yazarları tarafından, aynı dönemde kaleme alındı. Örneğin, Ortaçağ Gürcü şiirinin ünlü temsilcileri I. Teymuraz ve II. Arçıl ile usta Kürt şairlerinden Feqiyê Teyran ve Xaris Bitlisi aynı dönemde yaşadılar. Aynı dönemde benzer konuların Kürt ve Gürcü şairlerce işlenmesi etkileşimi ve ilişkileri gösterir. Ahmedê Xanî'nin *Mem ve Zin* eseri ile Gürcü edebiyatının klasik temsilcisi David Kuramişvili'nin (1705-1792) *Gürcistan'ın Musibetleri* eseri örnek olarak gösterilebilir. Kürtlerin kişisel yığıtlıklarını dile getiren A. Xanî, Kürtlerin aşiretsel bölünmüşlüğüne vurgular. Aşiretsel çekişme ve kavgalar, onların birlik olmalarını önler. A. Xanî'yi yaralayan bir durumdur bu.

*"Kahramandır, kudret, mertliki, sehavet
Emirlik, reşadet, yiğitlik, kuvvet.
Hasdır Kürdün herbir kabilesine,
Burda hamı girer kılıç bahsine.
Kürdde ne ölçüde varsa cesaret,
O kadar mihnete eyleyer nefret.
Gayrete boğulup ömrün dar günü,
Boynuna götürmez minnet yükünü,
Tayfalar tayfalara düşmandır ancak,
Odur ki, ortada yoktur ittifak
Eğer birlik nasip olsaydı bize,
Arka dayansaydık birbirimize,
Kürde baş eğerdi Arapla Acem,
Cümle derdimize olardı encam.
Terakki tapardı din ile devlet,
Yoluna düşerdi ilimle hikmet
Sözler elenirdi, düzü Kalardı.
Hüner sahipleri belli olardı....."*

A.Xanî'nin bu motivî Gürcü şairinin eseri için de geçerlidir. D. Kuramişvili de Gürcistan'ın Musibetleri eserinde millî birlik anlayışını öne çıkarır.

Tanınmış Kürt tarihçisi Şeref Han Bitlisi (1543- ?), *Şerefname* adlı eserinde, Gürcistan'ın Ortaçağ'lardaki

birçok tarihi, ekonomik ve sosyal sorunlarına yer vermiştir. *Şerefname*'de aynı zamanda Gürcü devlet ve toplum yapısındaki birimlere ve bu halkın adet-ananelerine ilişkin ilginç bilgiler vardır. Ş. Bitlisi'nin iki ciltlik *Şerefname* -ikinci cilt Hatime diye adlandırılır- eseri, Gürcistan tarihçilerince güvenilir bir kaynak kabul edilir.

1828 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan "Türkmen Çayı" barış anlaşmasından sonra, Kafkaslar Ötesi'ne birçok Kürt, göçmen olarak gelip yerleşti. Gerçi bu Kürtlerin Kafkaslar Ötesi'ne kitle halinde gelişleri XIX yüzyılın ikinci yarısında olacaktır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve İran'dan Rus sınırlarını geçip gelen değişik Kürt göçmen grupları, Ermenistan ve Azerbaycan'da olduğu gibi, bir bölümü de Gürcistan'a yerleşti.

Gürcistan'da yerleşen Kürtler, Kafkasya'nın diğer yörelerinde yaşayan kardeşleri gibi, uzun süre sosyal yaşam ve uygarlık alanlarında büyük olanaklar elde edemediler. Kafkas yerel yönetimleri ve Rusya'nın baskıları eksik olmadı. Ancak Kürt aydınları gericiliğe karşı ve kötü koşulları değiştirmek için çalıştılar.

Gürcistan'da Sovyet egemenliğinin kurulmasından sonra (1921), Kürtlerin yaşamlarında oldukça önemli değişimler oldu. Kısa süre içinde, Kürtlerin kültürel ve sosyal gelişimleri için bir dizi önlem alındı.

Gürcü aydınları Kürt kültürünün çiçeklenmesi için gereken ilgiyi esirgemediler. Özellikle bu tür çalışmaların temelleri, 20-30'lu yıllarda Tiflis'de atıldı.

Son 20-30 yıl içinde Gürcistan Kürtleri bilim, edebiyat ve güzel sanatlar alanında önemli adımlar atılar.

Kürt şair ve yazarlarının birçok

önemli temsilcileri Tiflis'de yaşıyordu. Bunlardan B. Isko, T. Biro, C. Aco, M. Mamed, C. Esed gibi yetenekli şairlerin eserleri yalnız Kürt değil, Gürcü okuyucularca da iyi bilinmektedir. 1956 yılında Gürcistan'da yaşayan Kürt şairlerinin eserlerinde oluşan "Kürt Şairleri" antolojisi yayınlandı. Ünlü edebiyatçı Revaz Orconikinde, bu antolojiye yazdığı önsözde, Kürt edebiyatının bir çok yönlerine değindi. Kürt halkına olan sevgisini belirtirken; "Kürt halkı diğer Kafkas halklarıyla birlikte aynı istemleri paylaşarak yaşıyor. Çağdaş Kürt edebiyatı, günün aktüel sorunlarına yanıt veren örnekleriyle oldukça zengindir. Halk ve toplumsal yaşam bu sanat eserlerinde yansımaları bulurken, çok uluslu Kafkasya'da diğer halkların çağdaş edebiyatları arasında, Kürt edebiyatı da gereken yerini alıyor." der.

Daha sonraları, Tiflis'de Kürt şair ve yazarlarının eserleri hem Gürcüce ve hem de Rusça yayınlandı. Gürcüceye yalnız Gürcistan'da yaşayan Kürtlerin değil, Ermenistan'daki Kürtlerin eserleri folklor örnekleri de çevrildi.

1979 yılında Tiflis'de Kürt Halk Tiyatrosu faaliyete geçti. Bu tiyatronun repertuarında Gürcü dramaları ve Kürt değişik eserleri yer aldı.

1950 yılından sonra her yıl düzenli olarak Tiflis'de Cumhuriyet'in diğer kentlerinde Kürt edebi toplantıları yapıldığı gibi, Gürcistan Yazarlar Birliği'nin Kürt Bölümü de oluşturuldu. Kürtçe yayın yapan radyo ise bu iki halkı daha da yakınlıştırıp, edebi ilişkilerine yeni boyutlar kazandırmıştır.

1981 yılında Gürcistan'da Sovyet yönetiminin 60. yıl dönümü nedeniyle, Kürt Sanat Festivali (13-15 Mart) düzenlendi. Burada Kürt ressamlarının, heykeltıraşlarının ve her tür sanat eserleri

sergilendi. Kürt Tiyatrosu Festival süresince sahnelerini açık tuttu. Üç gün boyunca Kürt sanatçıların eserleri yanında Gürcü, Ermeni, Azeri, Asuri, Rus ve Yunan sanat yapıtları da yer aldı.

1957 yılında "Kürt Sovyet Yazarları Antolojisi" yayınlandı ve burada Casimê Celil'in "Gürcistana" şiiri de yer aldı.

Gürcistan'da Ş. Hesên, Egidê Xudo, M. Caferov, K. Kaçan, Ç. Reş'in eser ve makaleleri anmaya değer.

Gürcistan'da Kürtler ve Kürdistan'a ilişkin bilgi veren ilk kaynaklar tarihsel olanlardır. XI. yüzyılda Gürcistan'ın komşularından söz eden Leonti Mroveli'nin (XI yy.) eserlerinden Kartli Çarlarının Hayatı, Vaxuşti Bagrationin'in (XVIII.yy.) Gürcü Çarlarının Tarihi eserleri bunlardan ikisidir. Daha sonrasına ilişkin birçok isim verilebilir. Mikail Cavaxaşbili (1880-1937) Kürtleri sıkça konu aldı. 1914 yılında ordu tarafından Kızılhaç Cemiyeti görevlisi olarak İran'a gönderildi. Bu yolculukta ve çalışma süresinde Kürt aydınları ve aşiret reisleri ile görüştü. Yakından tanıma olanağı bulduklarından birisi de İsmail Ağa Simko'dur. M. Cavaxaşbili, İsmail Ağa'ya bir kılıç ve Kürt aşiret reisi de O'na bir at armağan eder. İran'da iken İsmail Ağa'nın kendisine verdiği mektup O'nu birçok güçlükten kurtarır. Devlet dairelerinde iyi karşılanmasını sağlar. Onların birlikte çekti oldukları fotoğraf da bu ikili ilişkiyi onaylayan bir belgedir. Bu dönemdeki yolculuk ve görevde Kürtleri tanıyan yazar kitaplar yazdı, bunlardan biri de *Lembelo* ve *Koşa* eseridir. *Marabadı Arsen* romanı da öyle.

Bunların dışında şiir ve romanlarında Kürtlerden söz eden bir çok yazar vardır.

1926 yılında Kafkasya'da yaşayan küçük halkların kültür ve yaşayışlarını

geliştirmek üzere bir dizi önlem alındı. O yıl, Batum ve çevresindeki Kürtlerin eğitim sorunlarını gidermek için, Batum kentinde "Kürt Yezidiler için Maarif Cemiyeti" kuruldu.

Gürcistan Radyosu, Kürt dilindeki yayınlarında, Kürt ve Gürcü edebiyatlarına ilişkin konulara yer verdi. Folklorik ve tarihi çalışmalar süreç içinde gelişti.

A. M. Menteşşavili, İran'da Kürt Milli Özgürlük Hareketi Tarihi adlı eserinde, özellikle 1919-1925 yıllarındaki gelişmelerin üzerinde durdu. Daha sonraki yıllarda Ortadoğu'daki milli kurtuluş hareketlerini incelemeyi sürdürdü ve bu arada Kürtleri de araştırdı. A. M. Menteşşavili ayrıca "Irak Halkının 1922 yılında Irak-İngiliz anlaşmasına karşı verdiği mücadele'yi yazdı. 1963 yılında ise, Irak Kürdistanı milli özgürlük hareketini inceleme konusu yaptı. "XX. yüzyıl başlarında Irak Kürdistanı'nda sosyal, iktisadi ve siyasi vaziyet", "İngiltere'nin Irak'ı tutması ve 1919 yılında Süleymaniye'de Kürt isyanı", "1922-1925 yıllarında Kürtlerin milli özgürlük hareketi"; bunlar konu başlıklarıdır. Yine yazarın, "Irak'ın İngiliz mandası yılları" çalışması vardır. Bu eserin dördüncü bölümü, "İngiliz mandası döneminde Irak'ın küçük halkları" başlıklıdır ve özellikle Kürt ulusal kurtuluş hareketi ele alınmıştır. A. M. Menteşşavili, Irak Kürtlerini incelerken birçok Avrupa ve Asya'lı yazarın eserlerinden yararlandı. Tiflis Devlet Üniversitesi'nde de çalışma yürüten yazar 1976-1978 yıllarında *Muasır Kürdistan'da Toprak İlişkileri ve Sorunları, Kürtler ve Kürdistan, Yakın Şark Kürtlerinin Tarihi (X-XX yy.), Kürtler* gibi eserler yazdı.

Kürt ve gürcü edebiyatlarının ilişki-

leri de inceleme konusu oldu. Bu konuda İosif Migrelidze'nin çalışmaları var. E. Şemo ve 'Yusuf ile Züleyha' destanı hakkında makaleler yazdı. I. Orbeli'yi anlatan yazıları anmaya değer.

Gürcistan ve Devlet Sinema Stüdyolarının çektiği "Biz Kürdüz" filmi, Gürcistan'da yaşayan Kürtlerin yaşamlarını ve folklorlarını konu alır. Filmin baş aktörleri halkın kendisidir. Süreç içinde Gürcistan'da özellikle de Tiflis'te dans ve folklor gruplarının çalışmaları arttı.

1979 yılında Tiflis'te Kürt Halk Tiyatrosu, yazar ve gazeteci Miraz Caferov'un yönetiminde faaliyete geçti. Kısa sürede halk tarafından ilgi buldu. Kürt, yabancı ve Azerbaycan'lı yazarların eserleri oynandı. "Kaynana", "Kapıda Kuduz It Var", Xata baba", "Andro ve Sandro" gibi piyesler bunların bazılarıdır. Kürt folkloru motivinde yazılmış "Siyabend ve Xecê" yi, sahne için yazılı hale getiren Tosinê Reşid'dır.

Gürcistan'daki Kürt şairlerinden Baxçoyê Isko, Taharê Îbo, Cerdoyê Esed, Ezizê Îsko, Moroyê Maamed, Celilê Eco ve Edoyê Cango'nun isimlerini verebiliriz.

Yukarıda değindiğimiz gibi Kürt-Gürcü edebi ilişkileri oldukça zengin olup, son yıllarda çok yönlü etkileşimler gösterdi. Bu yazıda ancak bir bölümüne değinildi.

HEVIND

Transkrîpsiyona ji tîpên Arebî: Dervîş AKGÜL

Temaşa(Perda)-I

Serwer Beg

Torînê Serhedan

Lewend Axa

Serokê eşîrekî

Xurşîd Axa

Serokê eşîrekî

Qubad

Xulamê Serwer Beg

Gurgîn

Axayek

Felemez

Birayê Gurgîn

Qeşem

Destgirtîya Gurgîn

Menîje

Destgirtîya Felemez

Hevind

Sêwîyekî 12 salî

Bijîşkek

Axayekî dewlemend

Qasidek, Zar û Zêç, Çend Kal(Pîr)

Brîndarin, Sekman, Xelk

Mîr Celadet BEDIRXAN

* Destnivîsa orjînal a vê şanoya Celadet BEDIRXAN li cem Dervîş AKGÜL e. Wekî belgenameyekî destnivîs, jiber girîngiya wê ya dîrokî em dê bi tevî kopiyên wê pêşkêşê we bikin. Di transkrîpsiyona vê destnivîsarê de me ji çapa nû ya HAWARê jî (çapa ku ji aliyê Nûdemê ve hatiye amadekirin.) îstifade kirîye. (WAR)

Xurşîd Axa : Ma ji wê û pêve rê heye.

Bijîşk : Hingê ez û Xurşîd bikevin nav peyan, xelkê çekhilgir ji yê ne çekhilgir veqetînin û karê wan ê çekhilgiran bi rê xin.

Lewend Axa : Ji xwe ev e, nû şêwir û şêwirandin nîne.

Xurşîd Axa : Tenê divêt qederê deh panzdeh peyan ji bişeynin ber bi enîya şer, arikarîya Filît bikin.

Lewend Axa: Ne ji xwe (ewqas e gelo?)

Xurşîd Axa : Bi peyan re tu ê kî bişeynî?

Lewend Axa: Bila Gûrgîn bi wan re here.

Bijîşk : Gûrgîn brîndar e, bila ew bi te re bî.

Lewend Axa: Hingê Felemez herdu jî hêja ne, yek ji yê din çêtir e.

Menîje : Ax!

Felemez: (devê Menîje digre) Keçê, dîn mebe.

Xurşîd Axa: Tu zanî, lê bi min ez biçûwama çêtir bû, tu li pêş ez li paş. Tu sekmanên me bigehîne girê din, ez ji herim pêşiya dijmîn bi Filît re, heta mebe êvar pêşiya dijmîn bigrim û paşê digel peyan bêm xwe bigehînim we.

[Bijîşk û Lewend Axa li hevdu dinihêrin]

Lewend Axa: (Ji Xurşîd re) Keko tu gelek westîya yî, di her delavê teng de tu, lê heke te dil hebe...

Xurşîd Axa : Dilhebûn jî heye, ji bona salameta tevayîyê divêt ez herim.

Bijîşk : Pezê nêr jibo kêrê ye.

Menîje : (ji Felemez re) Te dît ji te mêtir hene.

Felemez: (bi qurban) Ji min mezintir hene.

Xurşîd Axa : Êdî divêt em dest bi karê xwe bikin.

Lewend Axa: (Ji xelkê re) Jinino! Mêrino! Ev bîte çar sal em tevde di nav çîyan de ji bona azadî û serxwebûna welatê xwe dixebitin. Di nav van çar salan de me gelek tişt dîtine. Lê çavên me ji tu tiştî ne tirsyane û di ber her dijwarîyê de dilê me xurttir û zeximtir bûne. Em tevde malek bûn. Jin û mêr, zar û zîç nav hevda diman. Her kes karê xwe, wezîfa xwe kirîye. Tu kes ne hiştîye ku lome jê bibît. Di mêranî û fedekarîyê de hûn ji hev derketine. Roj hebûn em birçî diman. Şevin hebûn em ji sermayê diqefilîn. Lê gilî û gazind nedihat bîra me, ne dihat bîra tu kesî. Her kesî ji bona welat û miletê xwe her zehmet dikişand û pê şadibû. Ji ber ku herkes bîrawerê karê xwe bû Kurdino! Em ê îro mala xwe biguhezî- nin, em ê mala xwe a çar salin berdî jê derkevin. Lê divê guhaztinê de emê bibin du ber. Xelkê çekhilgir derbazê girê din bibin, lê yê ne çekhilgiran xwe bidin deşta Ecemîstanê, nav Kurdên Ecemê, ku xwedê hiz kir pêşde jî em ê dîsan hevdu bibînin. Di vê navê de hemî yê ku ji me mirine dibin hîmê avahîya serxwebûna me, heçî ku dimînin stûn û dîwarê wê ne, avahîya bê hîm nikare bisekine, hîm bi tenê bi ser erdê nakeve. [Xelk xwe guh dîkin û li hevdu dinihêrin. Xurşîd Axa û Bijîşk dikevin nav xelkê, Xurşîd Axa peyan dibijêre. Bijîşk bi birîndaran mijûl dibe]

Birîndarek: Ma çîre ez bi çekhilgiran re naçim? birîna min sivike.

Yekî din : Heke xwîn ji min diçe ez herim ku derê jî bi rê ve bimirim.

Lewend Axa: (Keçikan himbêz dike) Belê xebera we ye, min bi çavê xwe dît, hûn çekhilgir û sekmanên rind in, lê xortin hene bê tiving in, em ê tivingên we bidine

wan.

Qeşem û Menîje: (ji Lewend Axa re) Ma Axa em jî ne çekhilgir in? Te bi çavên xwe dît me çawan şer dikir.

Lewend Axa : (keçikan himbêz dike) Belê xebera we ye, min bi çavê xwe dît, hûn çekhilgir û sekmanin rind in. Lê xortin hene bêtifing in. Em ê tifingên we bidine wan.

Keçek : Ma em ne xortin, tu me pîr dihesibînî tu ji ku dizanî ku em hingê xortên te ne mêrin, ka kî ne wan şanî me bide.

Lewend Axa: Çavên min! canên min! Bê feyde ye.

[Keçek vedigerin nik destgirtîyên xwe, xatir dixwazin û dikevin nav ne çekhilgiran]

Hevind : Hûn jî ecêb in lo! Ez ji we re canê xwe pêşkêş dikim, hûn ji min salê min dipirsin. Ma hûn hatine her tenê ji bona kuştinê, heke welê ye rabe min jî bikuje. Ne heger we mirin jî daye çavê xwe hingê ez bi kêrî kuştinê qîm nakem jî, ma bi kêrî mirinê jî nayê. Dema ku tu bimrî ez dikevim şûna te û te dihêlim ji bona ku tû bijî û welê bi kêrî we tîm. Te seh kir Axo!

Bijîşk : Ji xwe ew birastî yê min e.

Hevind : (direve nik Bijîşkî) apo, ez xulamê destê te me, min mehêle, ev Lewend Axa zalim e, dixwaze min bişeyne deştê.

Bijîşk : Metirse, tu ê bi min re bêtî.

[Karwanê neçekhilgiran bi rê dikeve, xelk ji hevdu xatir dixwazin. Qeşem ketîye bin çengekî Menîje.]

Qeşem : (ji Menîje re) Xwezî em keç nebûwana.

Menîje : Ma hingê ev çend bi van ve girêdayî dibûn.

Jinek : Yên ku anîn an mirine an nema dîtînin, divêt sibe hûn jî ji bona dusibê binin.

Menîje : Yadê dev ji me berde [Paşîya karwan jî ji diyarî kuta dibe]

Lewend Axa: Êdî dem e, divêt em jî bi rê kevin.

Bijîşk : Ne ji xwe.

[Sekman dibin du ber û çar çar rêz digirin. Berê Xurşîd Axa serê xwe daye severê. Berê Lewend Axa alîyê rohelatî]

Lewend Axa: Hevalno! Ma gereke ez nav di we bidim. Hûn hemî mên in, şerdîtî û karê xwe bîrbîrî ne. Tenê ji îro pê da şerê me ji şerên borî girantir û diwartir dibin. Ji lewra divêt hûn ji berê xurtir û zeximtir bibin. Dilên we dido û gûrçikên we çar. Hevalno! Bila çavên me her gav li pêşîyê bibin, wekî em pêşve diçin didin pey mirinê û gava ku em xwe didin paş, mirin dikeve pey me. Lê her wekî rehetî gotîye, lê her çend ji me têt divê em canê xwe biparêzin û zû zû xwe nedin kûştin, da ku dijmînên xwe bê dijmîn nehêlin. Pêş ve zarono pêşve, Xwedê bi me re ye.

[Sekman tevde marşa jêrîn dixwînin û bi rê dikevin.]

Marşa Sekmanan

em biran e tevde kurd in
enî bilind serferaz
cihên me ne şehar, zinar
em êlo ne teyrê baz
welatê me diya me ye
em tev jêra gorî ne
hişyar bûne herçî kurd in
demê tarî borîne
daxwaza me heqê me ye
doza me ye serxwebûn
em dixwazin serxwe bibin
demên dîlî neman çûn
me sond xwarî ser bextê xwe
bi rûmet û bi xencer
welatê me aza bibit
em bibin jî kerbiker
mirin, mirin, mirin hebit
vê jînê re bê serî
êdî bes e, dîlî bes e
şerm e kurd re hesîrî
top lê dixin tîfing teq in
deng e, cen ge to! to!
şer e, şer e, lawno şer e
teq e req lo! lo!
di şerî de wekî şer in
kes nemine paş ... paş
pêşve dixin xortên me tev
yek, du, sê, çar marş marş

Qubad : (Dikeve diyarê. Xwe digehîne paşîya sekmanê Lewend Axa. Tîfing bi milê wî, dûrebîna Serwer Begê bi stuyê wî ve ye. Destê wî de kiras) Ev e kirasê wî yê bi xwîn.

[perde datêt]

ÎTÎRAF

Roşan LEZGÎN

Îşev şîva min pincar e. Eta Fatma ji gund sîrim û tûzik şandine. Kurmancê me dibêjin, "Xwişk ber bi bira, bira ber bi çiya!" Na welle! Ez jî eynî li ser Eta Fatma rih didim. Lêbelê Eta Fatma jî gula xwişkan e.

Ev serê şeş rojan e ku vegeriyane gund. Dema qamyona wan di serejêrê Seyrantepeyê re xwar bû, we ji xwe re bidîta, ji kêfan eynî zebeşek sax diçû devê wê. Fike fika wê bû, mirov digot qey diçe dawetê. Êê, heqê wê heye! Ev dibe serê heft salan e ku terkiwelat bûye.

Diyarbekir jî îsal hinekî sakîn e. Ew rojên bijehr, ew rojên ku bi xeberên mirinê barkirî bûn, niha hinek li pey mane. Çarşiyên ku berêvarkî girre girra darebeyên dikanan bi ser diket, niha heta saet deh yanzdehê şevê wîla însanan bi dengê muzîka arabesk re belav dibe.

Lêbelê ew gulên ku min li bexçe çandine, sibehekê dema ez ji mal derdikevim û diçim karê xwe, tijî gul û kulîlk in. Lê dema ku ez êvarê vedigerim malê, hebek jî pê ve tune ye. Sûtalên taxê bi roj di ser diwar re diqevizin hundir û hemû gulên min diqurmiçînin.

Doh ez û Samî em bêhnekê li Parqa Anitê rûniştin. Jixwe ev ji zû de ye ku ez bi kesî re hevaltiyê nakim. Ji xwe re tenê, di halê xwe de me. Park, ji însanan mişt bû. Me ji wî fêkîfiroşê li kêleka parqê bihîvterk kirin, lê pirrê wan tehl bûn. Fêkiyên me jî mîna me guherîne. Tam di wan de jî nemaye.

Samî bîaqil e. Wî guh neda der û dorê, mîna min. Lawik ji xwe re li bankayê dixebite. Texsiya wî ya xusûsî jî heye. Roja berê ez û ew, em bi hev re li texsiya wî siwar bûn û qederekê li nav bajêr geriyan. Dema ku em di ser wî viyaduka ku li îstasyonê nuh çêkirine re bihurîn, li ser peyarêyan dinya xwedê jinên lêvsor peyda bûbûn. Samî got, "Di nav wan de mêr jî hene." Dema min got, "Jinan difiroşin?", Samî wisa kone kone bişirî û got, "Yaw hela piçekî serê xwe ji nav kitêban hilde û li dinyayê binihêre, heww! Ero tu di xewê de yî! Çima jinan, ew ji xwe difiroşin! Diyarbekir bûye Parîs!..."

Çi Parîs!

Naa! Ez tenê dixwazim bila Diyarbekir dîsa bibe mîna Diyarbekir. Parîs ji min re çi?

Wan çendê berê Remezanê zavayê me ji min re telefon vekiribû. Piştî ku gund hatin şewitandin, ew jî bi kom û kulfetê xwe ve çûn Adapazariyê. Berî ku pîrsa min bike, got "Dar û ber vebûne, çiya xemilîne?" Di nav dengê wî de hesreta welat, bêriya

bexçe û rezên wî hebû. Min jê re got, "Heşt mal vegeyriyane Hesîgê. Baravê jî, doh mala dehan çûye, lê ew gundên jor û ew gundên li Pêşêkevîr, nahêlin çivîkek jî li wan deran bifirre!" Dû re Eta Fatma hat ser telefonê. Got, "Ger rîya gund vebûbe, em ê vegeyriyane gundê xwe. Qet nebe ez ê li ser gora dayê fatihayekê bixwînim." Gîrî ketibû gewriya wê. Guhên min naliyan. Eta Fatma got, "Jixwe, em êdî hîne jiyana li bin konan bûne. Em ê heta payîzê jî xwe re konekê vegirin, belkî heta wê demê em karîbin qulek xanî jî çê bikin.

Li Adapazariyê di karê cenaniyê de dixebitin; fîndiqan berhev dikin, tevrikê bostanan û pembûyê dikin, wexta pembûyan pembû berhev dikin... Par Eta Fatma ji min re tûrek fîndiq ji wir şandibû. Di telefonê de em bîskek axifîn, got "Ez qurbana birayê xwe bîm. Tu werî alî me. Ev her du sêkurrên min hîne jiyana bajarên xelkê bûne û dibêjin, em nayên. Xebera te dikin. Belkî tu wan jî bi me re bîni."

Ez rabûm çûm.

Adapazari bajarekî xweşik e. Lê dema ku ez giham Şeker Mahallesi, min got qey eynî ez li Seyrantepe ya Diyarbekirê me. Şeker Mahallesi berê taxa mitriban bûye. Niha giş Kurdên me lê dimînin.

Mala Eta Fatma mînanî kewara mêşhingivan bû. Zarokên xwe yê heşt û nehan li wir anîne dinê: Xerîb û Hesretê. Lê heta ku ez çûbûm, her du mizirên wê yê mezin reviyabûn, çûbûn Stenbolê.

Dotira rojê ez û xortekî cîranê Eta Fatma em bi hev re çûn garaja qamyonan. Xwedê jî me re li hev anî, me şofêrekî nas dît. Xelkê alî me ye. Zemanekî jî qaçaxçîtîyê çend sal di hepsê de mabû. Piştî ku Licê hat xerakirin, ew jî çûye wan deran. Ji xwe re qamyonekê dixebitîne. Zilamekî zarxweş e. Li ba wî ha gayek ha cixareyek! Lê min navê wî jî bîr ve kiriye. Navê wî çî bû, çî bû?... Tehe! Êdî hiş di serê min de jî nemaye. Zemanekî min belkî sed heb numareyên telefonan jiber dizanî. Wan rojan min di eynîkê de li xwe nihêrt, êdî mûyên spî ketine nav simbelên min. Welhasil camêr navê xwe got û min jî nav şermê xelas kir: Navê wî Silhedîn.

Ji bo ku şofêr nasê min derket, ez bi qamyonê hatim û Eta Fatma bi zertzûrê xwe ve çû termînala otobusan.

Êdî esrekê bû ku qamyona me ji Şeker Mahallesi da ser rê. Dema ku em berê berê Gola Abantê re dihatin, ava golê di nav keskahiya daristanê de, di bin tîrêjên rojavayê de rengê şerbetê girtibû. Tîrêjên rojê mînanî xetê zêrîn veniştibûn li ser rûyê avê. Wisa manzarayekê romantîk ketibû ber çavên min ku pê re jî hestên şairane li nav dilê min dikeliyan. Lê dema ku hinek vîrdetir, ber bi aliyê Boluyê ve, wan xirbeyên ku şahidiya erdheja par dikirin ketin ber çavên min, pê re kêfa min reviya. Wexta ku em di çiyayên Boluyê re dibihurîn, ew daristana kesk a çiyayên Boluyê di nav tarîtiya şevê de veşarî ma. Bê çiqasî ez meraqlîyê temaşekirina wê daristana çaman im.

Silhedînê şofêr mîna bedewiyê ku di çola Erebiyanê de deveya xwe wîndî kiribe û dû re dîtibe, wisa bi kêf û heyecan hem qamyonê diajot û hem jî li ser hev pîrsa welat dikir; min hîne başebaş pîrsekê nedibersivand, wî yeke din, yeke din dipîrsî... Êêê, ez jî qederekê di nav siyaseta de, di heps û mepsan de mame ya! Ji bo bersiva pîrsekê min saetekê qîse dikir. Me hundirê şofêrmehliyê jî duyê cixareyan û ji xebirandê tijî kiribû.

Dema ku qamyona me ji deşta Konyayê wisa rewan rewan dibihurî, bayekî şor li

hundirê qamyonê wergeriya bû. Lê çawa ku em ketin wan fetlên Torosan, bêhna çiya, bêhna kulilkan di camên vekirî re kete hundir. Em ji Pozantiyê jî derbas bûn, hîn Silhedîn qamyonê kişand ber tesîseke îstirehetê. Ji birçîbûnê dilê min dixewirî. Çokên min qerimî bûn. Di wê hênikahiya şevê de me kêlekên xwe şidandin. Tam em ê siwar bûna û me yê bida ser rê, ku Silhedîn jî tekerên xwe kontrol dikir, qamyonek ji alî Edenê hat û li ber me sekinî. Jineke ciwan tam li ber min ji wê qamyonê peya bû. Çawa ku min çav pê xist, niha ez nizanim ji ber şaşmayîne bû, meraq an jî heycanê bû ku hemû bedena min ket cezbê. Ji şofêr re bi bişîrîn got, "Yine görüşürüz!" Di nav dengê wê de melodyeke şehwanî hebû.

Ev bejna dirêj, ev rûyê spî û şîrîn, ev şanika xweşik ku li ser lêvê wê yê jorîn e... Ew dengê wê yî ku hat min. Na! Ez ne şaş im. Eynî ew bi xwe ye. Dema ku di bin ronahiya lampeyan de hêdî hêdî ber bi alî tuwaletê ve çû, çavên min li ser wê cemidîn; devê min vekirî ma. Etekekî sor ê firfirîn di jêr de û fanilayekî gewr jî di jor de lê bûn. Eynî dişibiya wê çengiya di filma Kusturîka de. Heta ku Silhedîn deng li min nekiribû, ez mîna hêkelekî di cihê xwe de cemidî bûm. Got:

-Keko te xêr e! Çi bû bi te?

Min got:

-Te wê jinikê dît?

Got:

-Ez wê nas dikim. Min çend car berê jî wê dîtiye. Qehpika şofêrên qamyonan e. Mînanî wê gelek in. Ji Edenê siwarê qamyonan dibin heta vira. Û ji vira jî siwar dibin heta Edenê. Ger tu bawer nakî, ez aniha wê jî bi me re binim.

Min got:

-Bîne. Lê heta ku tu wê siwar nekî û nedî ser rê bila hay ji min nebe!

Silhedîn piçekî şaş ma. Wisa bi baldarî li nav çavên min nihêrî. Lêbelê dû re bêtî ku tiştekî din bipirse, çû li devê derê tuwaletê mîna pisîkekî ku mişk kiribe qulê, wisa li benda wê ma.

Dema ku derkete derve porê xwe şeh kiribû û lêvên wê jî sor bûn. Dibe ku birçî bû, ku lewma ew û Silhedîn bi hev re çûn jor. Min li ber camekanê li wan temaşe kir; wê nanê xwe dixwar û Silhedîn jî nav çaqên xwe difirikand. Tiqe tiqa wan bû.

Ez li derve ketim nav xeyalên rojên berê: Çar sal berê bû. Diyarbekir dikeliya. Wisa tef û dûmanek bû ku kê çî dikir, nedihat zanîn. Şeva ku bi sedan mirov nehatana girtin, roja ku neh deh kes nehatana kuştin, tune bû. Bi hezar rengî dek û dolab digeriyan. Ger mirov xwedî keramatan bûya, dîsa jî mirov texmîn nedikir, bê hela kî li ser hesabê kê dixebite! Wê demê ez li partiye berpirsiyar bûm. Em dihatin girtin, dihatin berdan. Dîsa dihatin girtin, dîsa dihatin berdan... Min di demeke wisa de, di nav partiye de vê jinikê nas kiribû.

Belê, ez aniha ji navê xwe bikevim nav gumanan lê ez qet ji wê guman nakim, eynî ew bi xwe ye. Di nav mejiyê min de pîrs mîna birûskê li nav hev birişin. Çima hatiye van deran? Çi karê wê li vir e? Rast e ku ew niha bi tenê jineke qehpik e? Çi jineke bedew bû. Gerçî hîn jî xweşik e, lê ew xweşîkbûna wê ya wê demê qet ji ber çavên min naçe. Ji min re digot, "Min dil berdaye te." Lê ez nizanim ji ber kîjan sedemê bû; dibe ku ji wî îfadeyê li nav çavên wê yên xweşik bû, ku qet jî li çavên wê nediket, mîna derewekî, mîna pîneyekî ji min dixuya, lewma jî wê kir û nekir ez li

pey neçûm. Wisa hîsekî ziravik, dengekî xerîb her tim li nav dilê min deng li min dikir, ku ez îtîbara xwe pê neynim. Ez nizanim bê ji bo çi bû ku baweriya min pê nehat; yeqîniya min li ser rûnedinişt. Paşê, rojekê dema dîsa ji min re telefon vekiribû, dengê têlsizan ji cihê wê hate min!

Silhedîn heqê xwarina wê da û rabûn. Bi hev re li qamyonê siwar bûn. Tam Sihedîn qamyonê vegerand ser rê, min derî vekir û ez jî siwar bûm. Êdî em li tenişta hev bûn. Bê hemd, bê îrade, bi tesadufî lê bi xwestina min macerayekê dest pêkir.

Dema ku ez li qamyonê siwar bûm, bêyî ku bi baldarî li min binihêre, fetilî ser Sihedîn û got:

-Tu bi tenê nebûyî?

Silhedîn bi dengekî giramgîr got:

-Heval, mêvanekî min ê hêja ye. Xwediyê barê min e.

Dema ku min merheba dayê, fetilî ser min û çavên me li hev ketin. Wê hingê mîna ku birûsk lê keve, devê wê vekirî û çavên wê jî mat man. Dengê wê di gewriyê de ma. Wisa reng avêt ku di bin ronahiya lampê de jî zerbûna rûyê wê dixuya. Lê ji bo ku ez wê netirsînim, mîna ku min ew nas nekiribe, min berê xwe ba da. Herhal wê jî got qey min ew nas nekir, lewma wê jî xwe li xamiyê danî. Lêbelê kêfa wê reviya bû êdî, bi mirûz bû. Ji çenteya xwe pakêta Malboroyê deranî. Cixare kir nav lêvên xwe yên sor. Min cixareya wê bi nezaket vexist. Destê wê dilerizî.

Qederekê em her yek di nav bêdengiya xwe de man. Ne tenê bêdengî bû, belkî bêhuzûriyekê ku nayê tarîf kirin, li hundirê şofermehlî wergeriya bû; hewayekî giran venîştibû ser me.

Min Silhedîn baş fam dikir, niha meraqê ew dixwar. Ez, di nav dudiliyê de bûm; wisa xwestineke qewî dilê min diguvaşt ku min nizanîbû ez ê ji kû û çawa dest pê bikim. Lê min bi hemûyê îradeya xwe hefsarê heyecana xwe dişidand. Gelo ew çi difikirî niha? Min di binê çavan re lê dinihêrî û min hîs dikir ku ew jî bi dilê min dizane; hestên jinan gelekî tenik û xurt in.

Dema me gelekî rê girt, pêşî, ew fetilî bi ser Silhedîn de û bi dengê ticarekê got: -Êêê?

Di vê "êêê"ya wê de pirsarê wê hebû helbet. Lewre êdî em hatibûn ser riya otobanê. Dû re Silhedîn ji min re îzah kir. Şofêr li cihekî musaft qamyonê dikêşin keviya rê û karê xwe dibînin. Di şûna bersivê de Silhedîn pirsêkê jê kir ku ka gelo ew ji kû ye. Di cih de bersivand:

-Ji Qersê me.

Keys keys e. Ez li fersendekê digeriyam, ku deriyê sirran lê vekim. Ez zû ketim nav xeberdanê. Min got:

-Ji kû dera Qersê?

-Jê gere!

-Mirov hev nas bike ma wê çi zirarê jê çê bibe? Mesela, em Diyarbekirî ne.

-Min eleqedar nake ku hûn ji kû derê ne û tiştê ku we eleqedar nake jî, medin dû!

Tirs hebû di nav dengê wê de, lê hêrsbûneke bi hesab jî tê de dixuya. Cardin bi ser Silhedîn de zivirî û got:

-Ger hûnê karê xwe bikin, kerem kin. Nexwe min peya kin!

Silhedîn jî bi dengekî nerm, mîna ku du aliyan li hev bîne, got:

-Ne hewce ye tu wisa xwe bixeyidînî. Niha tu jî mêvana min î. Em karê xwe bibînin nebînin, em ê te heta Edenê bibin. Kesî heqê te jî înkâr nekiriye.

Min gotinê ji devê Silhedîn girt:

-Bêguman mesele ne ew e ku îlla emê karekî bikin. Tu jî li dû nanê xwe yî. Ger tu bixwazî ez ê aniha heqê te bidim. Û em tev însan in. Her kesek bi awayekî rizqê xwe temîn dike û di çavê min de hemû meslek jî pîroz in! Kî dizane bê tu jî ketiyê ber kîjan bayî û bi vî awayî nanê xwe bi dest dixî. Belkî hinek devên din jî li benda destên te ne?

Çavên min li ser wê bûn. Gelekî bi hemet, bi temamê hîsên xwe guh dabû ser min, lê ji min gelekî xû dikir; bêhuzûr bû. Eynî dişibiya pisîkekê ku kûçikan dabin dû û li kuncêkê bêçare mabe. Cixareyeke din danî nav lêvên xwe. Dîsa bi heman nezaketê min cixareya wê vêxist. Nedixwest li rûyê min binihêre. Min tê derdixist, difikirî û ji xwe re digot, dibe ku ez ji deng wê nas bikim, lewma jî nedixafî. Min her dixwest ez wê nerm bikim. Ji bo min muhîm bû. Cardin min dest bi xebardana xwe kir:

-Mirov kîjan karî bike, lazim e ku ji heq û huqûqê însanan re giramgîr be. Mirov çendî qenc be jî, car heye bê hemdê xwe xeta dike; dikeve nav xirabiyê. Şafrekî çiqas xweş gotiye:

"Her mirovek sergoyek e,

Lê her sergoyek cewherek tê de veşartî.

Marîfet, di derxistina cewherê de ye!"

Hinek însan hene ku her tim li dû cewherê ne. Ji xirabî û nebaşîyan dûr in. Li hember xirabîya ku bi wan dibe, ew tim bi qencyê tevdigerin. Qibleya wan car heye sorgulek e, car heye firrîna çivîkekê ye di rûyê asîmanê kesk de. Ji çavên wan hezkirin û şefqet dibare.

Wê kêliyê fetilî û li nav çavên min mêze kir. Li ber ronahiya wê wesaîta ku ji wî alî de dihat, me her duyan jî awirên hev dixwend. Heta ji min dihat, min bi şefqet lê dinihêrî. Rengê wê guherîbû niha. Bêhuzûrî û ew heyecana wê ya berê çûbûn; dişibiya ava golegeke aram. Niha ez nizanim bê ji ber kîjan sedemî bû, dibe ku ji vê mîzaca min a diltênîk be, dilê min pê dişewitî. Min teyayî cesareta xwe da ser hev û bi dengêkî aram, îcar bi zimanê me, min jê re got:

-Wê roja ku te ji min re telefon vekir û tu hatî ba min, ger dilê min û kirina xirabiyekê hebûya, min ê wê demê bikira! Di nav re ewqas sal bihurîne, niha li vir, di vî welatê xerîb de tu rastê min hatiyî, ez ê çawa rabim xirabiyekê bi te bikim?!

Mat mabû, şaş bûbû. Mîna ku sêr ketibe ser. Devê wê vekirî mabû. Çavên wê bûbûn mîna du tasan. Mîna ku yekî dengê wê dizî be; lal mabû. Min bi hemû dilgermiya xwe got:

-Em zarokên miletekî bindest in. Ji me re xirab hatiye! Car heye ku mirov ji nezaniyê û car jî heye ji neçariyê di nav tarîtiyê de dimîne. Em mînanî nokên li ser tehtê bela wela bûn; di welatên xelkê re derketin. Niha tu û belkî gelekî jinên mînanî te, wisa bêçare, ji bo ku gewriya xwe têr bikin goştê xwe difiroş...

Wê kêliyê xwest ku tiştek bibêje, lê nikarîbû. Kunên pozê wê fereh û teng bûn. Lêvên wê lerizin û mîna zarokeke sêwî ya bêguneh xwe avêt hembêza min. Destên xwe hişk li dora stûyê min lefandin û bi hişqe hişq giriya. Min destê xwe danî ser

porê wê; mîna ku ew ne jineke qehpik a ciwan be, keça min be, wisa min serê wê mist da.

Wê kêliyê tu hîsekî zilamtiyê bi min re tune bû. Ji giriyê tevayî laşê wê dihejiya. Çavên min jî tîjî bûn.

Silhedîn şaş mabû. Giran giran qamyonê diajot û li ser hev cixare dikişand.

Çokên xwe vekîşandin zikê xwe. Serê wê li ser milê minê çepê bû, porê wê di ser singê min re diherikî xwarê. Pêşîrê wê yî çepê bi yê min ê çepê ve. Bi tenê bêhna parfuma wê ya erzan bû, ku min aciz dikir. Dengê motorê jî bi mehzûniya me re nediçû serî. Dibêjim qey bi xew ve çûbû. Li wê dera ku Silhedîn her tim wê peya dikir, li ber tesîseke di nav lampeyên rengîn de ku di nav bexçeyekî xweşik de bû, qamyonê sekinand. Silhedîn serê xwe danî ser gîra dîreksiyonê û demekê wisa ma. Dû re serê xwe rakir û mîna ku tiştêkî ji min bipirse, li min nihêrî. Lê ez di cihê xwe de bêdeng tevizîbûm. Destê min lê neçû ku ez wê şiyar bikim, lewma jî Silhedîn peya bû û hêdî-ka deriyê xwe girt. Em qasekê jî wisa, di halê xwe de man.

Paşê ew ji ber xwe ve şiyar bû. Hêdî serê xwe ji ser milê min hilda û li min nihêrî. Ne ez û ne jî ew, em nikaribûn peyvekê jî ji nav lêvên xwe derxin. Mîna ku xwestiya min be, wisa, min destê wê kir nav destê xwe. Bêyî ku em destên hev berdin, em hatin xwarê. Mîna ku nexweş an jî serxweş be, wisa pal da min. Destê wê li ser milê min bû û min jî destê xwe yê din li nava wê pêça, em çûn nava bexçe li ber masayekê rûniştin.

Êdî şefeq gewr bûbû wê demê.

Min çayekê xwest, wê jî şûşeyek bîra. Cixareya xwe deranî. Me pev re kişandin. Mat mabû. Ji çenteya xwe desmalkaxizekê deranî û pê tevayî makyaja li ser rûyê xwe jê paqij kir. Wan xelekên şîn ên li bin çavên wê êdî şahidiya navseriya wê dikirin. Min bi şefqet û ji dil destê xwe danî ser wî destê wê yî li ser masê. Bi hezkirin li nava çavên min nihêrî, got:

-Min bêriya welat kiriye... Kûçikekî welatê me ji qencên xelkê çêtir e. Bila çavên qedere kor bin!

Min bi meraq pirsî:

-Tu jî va dibinî ku em rêwî ne. Wexta me teng e. Min bibexşîne, bi tenê dixwazim ku tu qala wê meselê bikî. Te wê demê çi dixwest ji min? Gelo rast bû?

Wê kêliyê Silhedîn ber bi alî me ve dihat. Bêyî ku li rûyê me binihêre, got "Xewa min tê. Ez ê herim li qamyonê razê". Û bi ûsul em bi tenê hiştin. Heta ku ji ber çavên me winda bû, me her duyan jî li dû wî nihêrî. Wê qedeha bîrayê bir devê xwe û got:

-Yanî rast bû. Tiştêk hebû! Tu nizanî. Min bi xwestina xwe wî karî nekiribû. Wan gelekî zorê li min kirin. Wê demê wan ji min re digot, "Du rê li ber wî hene: Yan wê bê kuştin. Yan..." Yan jî gere tu biketayî wê dafikê. Dixwazim ji serî de gilî bikim. Divê jiyana min bûbûya filmek û xelkê ji xwe re lê temaşe bikira.

Min bi dengêkî nerm got:

-Baş e. Tu jî di serî re bibêj.

-Ez li gundê xwe gula qîzan bûm. Di xweşikiyê de yek di ser min re tunebû. Ez xwestiya layê xalê xwe bûm. Wê demê hevalan ji çolê xortan direvand. Ji alî din, hukumatê jî her roj bi ser gundan ve digirt û xax bi serê wan de dianî. Lewma jî kurê

xalê min bi xortên gundê me re terka gund kiribû û çûbû ji xwe re li xurbetê dixebitî. Ji bo ku mala me di keviya gund de, li ser rê bû, şofêrê wê minîbusa ku her roj dihat gund, pêşiya mala me kiribû mîna rawestgehê.

Qaşo ew şofêr jî milîsê hevalan bû. Lewma her şev bi xwe re ji hevalan re erzaq dianî. Û dû re heval jî bi şev dihatin, erzaqê xwe ji mala me dibirin. Pirrê şevan ew şofêr li mala me radiza. Wî û hevalan heta nivê şevê sohbet dikir. Min tê derdixist ku ew şofêr bi çavên xerab li min dinihêre, lêbelê dîsa jî min tu car xwe ji kesî nedida alî.

Rojeke havînê bû. Mirovên me tev çûbûn çolê, di nav zeviyan de dixebitîn. Ez bi tenê li mal dimam. Ew şofêrê milîs hat mala me. Jixwe ew erzaqê zêde ku li mala me dima, me dibir li kadînê di nav kayê de diveşart. Wî ji min re got, "Ka erzaq li kû ye?" Dema ku ez bi alî kadînê ve çûm, ew jî li dû min hat. Di helke helka nefesê wî de min tê deranî ku niyeta wî xerab e, lê tiştêkî ji destê min nedihat. Niha ez çawa bibêjim? Wî bênamûsî, li wir bi darê zorê namûsa min herimand. Ez newêriyam ji kesî re jî bibêjim. Min baş dizanibû, dema ez bibêjim, ez eynî zikê xwe jî biqelêşim kes ji min bawer nake.

Dû re, mîna ku tu tiştêkî nebûbe ew şofêr dîsa her roj dihat mala me û diçû. Şevêkê jî dîsa hat ket bin lihêfa min. Ez newirîbûm dengê xwe jî bikim. Lê demekê bi şûn de ez hay li xwe bûm ku dûcanî me. Roj ji rojê zik li min diwerimî. Min dewê tirş vexwar, leymûndûzî xwar, zikê xwe esirand. Tiştê giran hilda, hopehopê kir, lê hewa... Havilek nekir. Ez gelekî ditirsiyam ku yek tê derbixe. Ger yekê fam bikira, wê sosret bi serê min de bianiyana.

Rojekê dîsa ez bi tenê li mal bûm. Ew dîsa hat. Erzaq anîbû. Me bi hev re bir li kadînê danî. Min jê re qala meselê kir lê wî dîsa karê xwe bi min qedand. Min mêze kir ku nabe. Ez rabûm çûm li hundirê minîbusê rûniştim. Mecbûr ma, min revand.

Zewicandî bû û çend zarokên wî jî hebûn. Li Diyarbekir xaniyek kirê kir û min tê de bicih kir. Tu nebêje ku bênamûs hem li defê dixê û hem jî li zirneyê; bi her du aliyên re jî direqise. Lewre her şev ew zilamên simbêltûjik bi têlsizên xwe re dihatin mala me. Ji salekê zêdetir wisa dewam kir.

Zaroka min êdî çarmehî bû ku rojekê wan zilaman xeberê dan min, ku mîrê min hatiye kuştin. Ez bi zarokekê re mam bêxwedî.

Ez êdî jineke ciwan, bî û tenê bûm. Ter û teze, naşî û nezan. Bê dayik, bê bav, bê bira, bê xwedî... Ez mîna teyreke baskşikestî ketim devê tajî û kûçikan. Û nêçîrvanên min har, bêrehm û xedar bûn.

Ez a rind û delal. Ez karxezala Geliyê Çewtelayê, şînwerdega devê çeman. Porê min şelale, çavên min şehla. Dêmen min du felqên sêvekê, gerdena min berfa Çiyayê Spî, her aliyê singê min Sîpanek. Ez qulata şekir, di devê xeraban de.

Di nav ewên ku dihatin mala me de yekî boz ê mîna xoneyekî hebû. Çend caran hat mala me û hinek pere dan min. Şevêkê nivê şevê bû, cardin hat. Li hundir gelekî rûnişt. Dîsa hinek pere kirin nav destê min û li ser sedirê ez dirêj kirim...

Wexta ku mirov ket nav çamûrê, çiqas xwe bilivîne, ewçend jî tê de dimîne. Ez jî carekê ketibûm navê. Êdî ji wana kîjanî nivê şevê li derî dida, min hêdî derî vedikir û xwe li ser sedirê dirêj dikir!

Şevêkê çar heb bi hev re hatin. Bi min re gelekî axifîn, dû re got, "Tu jî êdî hevala

me yî. Karekî heye, ger tu mîna me bikî, em ê te bikin xwedîmeaş". Wan wê demê di derheqê te de hert tişt ji min re got; tu yekî çawa yî, çawa diaxîfî, çend salî yî, çend cixareyan dikêşî... Welhasil ewqas ji min re gotin, mîna ku ez bi salan bi te re jiyabim.

Di hundirê odeyê de kamera bicih kirin. Wexta ku tu bihataya, min ê bi tenê bi dugmeyeke piçûk kamerayan bixebitanda.

Kar eşkera bû. Wan ji te re dafik datanî. Ew nêçîrvan, ez tajî û tu jî kîvroşk. Ger tu biketa dafikê, tu yê jî di destê nêçîrvanan de bûbûna tajîyek! Lê Xwedê alîkarê te bû, lawik. Tu neketî dafikê. Tê bîra te, min çendîn caran te xap kire jî, lê tu nehatî? Dema ku li ser wê nêrdewana teng em pêrgî hev bûn, min destê te kir nav destê xwe û min xwest tama lêvên xwe bi şanî te bidim, lê te xwe bi paş ve da...

Tu rastiye bipirsî, min gelekî ji xwe şerm kir û dilê min bi te şewitî. Min ji wan re got, "Ew nayê!"

Dû re wan zilaman jî dev ji min berdan. Lêbelê wan min hînî karekî nuh kiribûn!

Ez demekê jî wisa di halê xwe de bêxwedî mam. Lê dû re min serê xwe hilda û ez hatim di vî welatê xerîb re derketim. Gelek tişt bi serê min de hatin. Ez çî serê te biêşînim, paşê min li vir ji xwe re xaniyek kirê kir. Xezala min îsal dest bi dibistanê kiriye. Bi roj ez wê dişînim dibistanê û li mal radizêm. Bi şev jî piştî ku ez Xezala xwe dikim xewê, mîna şebşebekeke şevan dikevim ser riyan. Ji bo çend qurîşan ez bedena xwe ya ku êdî ji tezebûna xwe derketiye, li bin şofêrên ku bêhn ji devê wan tê, dirêj dikim.

Însan tişteki seyr e. Tiştê ku qet xeyal jî nekiriye hîn dibe û mîna ku bi tenê ji bo wî karî hatibe dinê. Niha bi tenê ez ji bo Xezala xwe dijîm. Va ye, tu halê min dibînî. Xwedê bela min da. Nalet li her tiştî be!

Heta ku wê xeberdana xwe gihand dawiyê, şûşeya sisêyan a bîrayê jî qedand.

Me her duyan jî berê xwe vegerand bi alî rojhilatê ve. Roj, li ser lûtkeya çiyayan mîna sîniyeke zêrîn bilind dibû. Em her yek ji xwe re cihê cihê ketibûn nav xeyalên xwe.

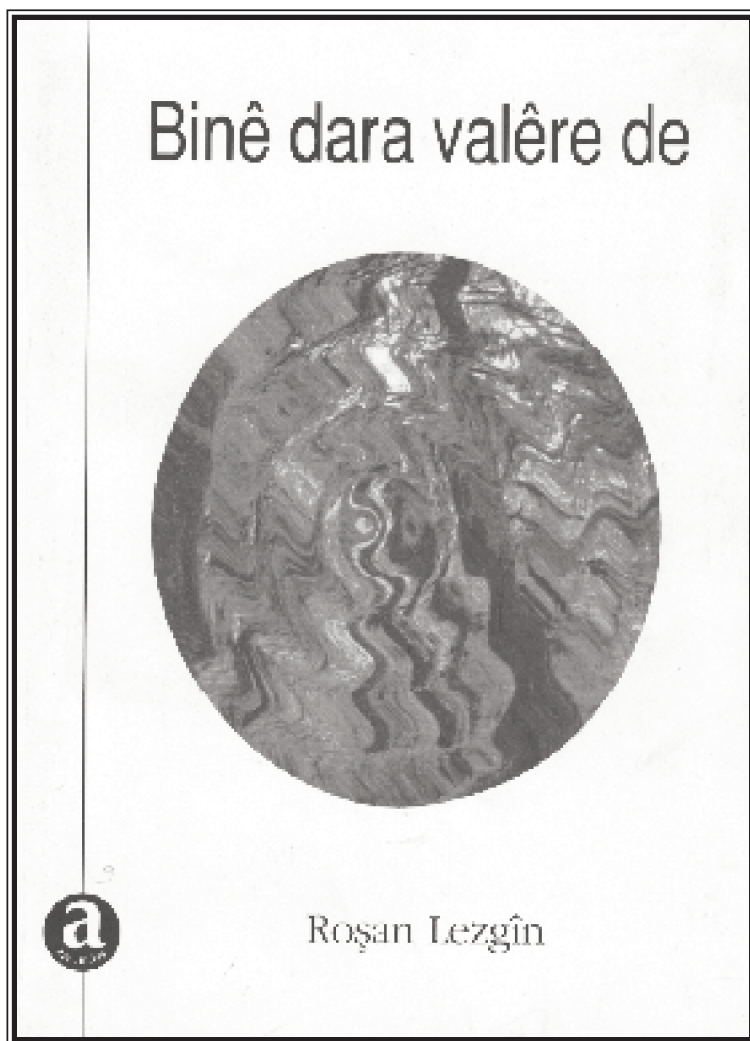
Wê axîneke kûr kişand. Çavên wê bûbûn sor û sotik. Li binya çavên wê xelekên şîn veniştibûn. Cihê ji nişka ve destê xwe mîna tîrpanê di ser masê re dawêşand. Hemûyê qedehan û bi şûşeyên bîrayê re qelibandin. Min her du destên wê hişk qefaltin. Qîştên bi ser ket. Got:

-Min berde! Ez naxwazim bijîm... Nalet li her tiştî be!

Gêj bûbû eynî. Bi qîre qîra wê re ew patronê ûrmezin û garson bi alî me de hatin. Wan şofêrên ku li ser maseyên din taştêya xwe dikirin di me de mat mabûn. Em rabûn û min ji garson re got:

-Heqê şûşeyên xwe yên şikandî jî di nav hesab de binivîse.

Dema ku em hatim ber qamyonê û min Silhedîn ji xewê şiyar kir, hîn jî destê wê yî ku di nav destê min de bû xwîn jê diçilkiya. Lê min heta wê gavê jî têdernexistibû, ku şîlên cam destê min birîne, yan destê wê.

“**Binê Dara Valêr de**” kitaba yewin a Roşan Lezgînî ya ke çîrokanê eyê Kirdî/Dimilî pêşkêşê şîma wendoxanê erciyayan kena. Wexto ke şîma ena kitabe biwanê, bawer kena ke tam û lezetê nûstena Kirdî/Dimilî şîmarê hîna weş bo û hîna vêşî şîma kaşko verbe xo.

Ji bo zarokan mizgînek nû !

Ne tenê zarok,
divê dê û bav jî bixwînin...

